

TÜRKMEN HALK DÖREDIJILIGI

II KITAP

HALKY KYSSALAR, ŞADESSANLAR WE DESSANLAR

Yokary okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy

*Turkmenistanyň Bilim ministrligi
tarapyndan hodurlenildi*

Aşgabat
Turkmen dowlet neşirýat gullugy
2017

UOK 82+398

T 90

T 90   **Türkmen halk döredijiligi.** II kitap. Halky kyssalar, şadessanlar we dessanlar. Yokary okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy. –A.: Turkmen dowlet neşiryat gullugy, 2017.

TDKP № 156, 2017

KBK 83.3 Tur. 1 ya 73

○ Turkmen dowlet neşiryat gullugy, 2017

**TURKMENISTANYN PREZIDENTI
GURBANGULY BERDIMUHAMEDOW**

TURKMENISTANYN DOWLET TUGRASY

TURKMENISTANYN DOWLET BAYDAGY

TURKMENISTANYN DOWLET SENASY

Janym gurban sana, erkana yurdum,
Mert pederlen ruhy bardyr konulde.
Bitarap, garaşsyz topragyn nurdur,
Baydagyn belentdir dunyan onunde.

Gaytalama:

Halkyn guran Baky beyik binasy,
Berkarar dowletim, jigerim-janym.
Başlaryn taji sen, diller senasy,
Dunya dursun, sen dur, Turkmenistanym!

Gardaşdyr tireler, amandyr iller,
Owal-ahyr birdir bizin ganymyz.
Harasatlar almaz, syndyrmaz siller,
Nesiller doş gerip gorar şanymyz.

Gaytalama:

Halkyn guran Baky beyik binasy,
Berkarar dowletim, jigerim-janym.
Başlaryn taji sen, diller senasy,
Dunya dursun, sen dur, Turkmenistanym!

HALKY KYSSALAR

ERTEKILER

DURMUŞY ERTEKILER

Garybyň çerkeze gidişi

Bir bar eken, bir ýok eken, bir giden küren obanyň içinde bir garyp adam ýaşayan eken. Bu garybyň ýalňyz eşeginden başga işiginde ne towukdan, ne itden, ne pişikden ýekeje jandary-da ýok eken. Olar bir öýde aýaly hem gyzy bilen üç jan bolup ýaşayan ekenler. Garybyň aýaly haly dokamaga çeper bolany üçin, baýlar ony haly dokatmak üçin günlükçi tutýan eken. Onuň gyzyny bolsa baýyň aýal-lary bābeginiň sallançagyny üwretmek üçin saklayan ekenler. Bular şeýdip, ýykma-ýykylma mydar edip ýörkäler, garyp günlerde bir gün pilini, tanapyny alyp, eşegine münüp, çöle çerkez getirmäge gidipdir.

Garyp çöle baryp, bir desse çerkez ýygandan soň, içi towlap başlan. Ol bir uly çerkeziň kölegesine baryp, şyrdagyny başyna ýassanyp ýatan dessine uklaýar hem düş görýär. Düşünde onuň ýgan çerkezini biri otlaýar.

Garyp: «Wah, meniň ýganja odunymy-da otladylar» diýip, hasyrdap tursa, odunyny hiç kim otlaman eken. «Meniň odunym bar ekeni» diýip, garyp gözünü ýagşy süpürişdirip, asmandaky Güne seretse, Günüň ýaşmagyna az wagt galan ekeni. Garyp howlulgyp, hasyr-husur ýene bir azrak odun ýygyp, Güne seredýär. Şonda onuň on ädim ileri ýanynda bir bölek zada Günüň şöhesi düşüp, ýalpyldap, garybyň gözünü gamaşdyrýar.

Garybyň bu ýaldyraýan zada göwni gidip, onuň ýanyna baryp görse, ol el ýaly altyn bölegi ekeni. Garyp muňa gaty begenip, özüni ýitiripdir, ep-esli wagtlap özüne gelip bilmändir. Garyp soňra özüne gelip, altyny eline alypdyr, ýöne wagt gijigipdir, eýýäm inrik garalyp gidipdir.

Ol: «Şu agşam şu taýda bolsammykam ýa-da öýüme gaýtsammykam?» diýip pikir edipdir. Ahryr çölde galmagy ýüregine düwüp,

eşeginem ýanyna getirip daňypdyr, ýyganja odunyndan ot ýakynyp, tapan altynyny hem her daýym bir barlap, gijesini çölde geçiripdir. Ertir irden eşegine düýnki ýygan çerkez odunyňy ýükläp, günortanyň ön ýanynda öýüne gelipdir. Oduny düşürüp, eşegini daňyp, keýpi kökje işiginden içeri ätlesä, öýünde aýaly ýok eken.

Aýalynyň baýyň işiginde haly dokaýany ýadyna düşüp, gyzyny derrew onuň yzyndan ýollapdyr. Aýaly ylgaşlap gelenden soň garyp:

– Keýwany maňa bir gök çay demläp ber, özem birmeme ajyrak edip demle – diýip, aýalyna buýrupdyr.

Aýaly hem derrew onuň getiren odunyndan ojaga atyp, çay gaý-nadypdyr, aý edip demläp hem adamsynyň önünde goýupdyr. Garyp çay-çöregini iýip-içip otursyna, aýalynyň ýüzüne bakyp, keýplije gülümsiräpdyr.

Aýaly:

– Ýeri, kakasy, saňa bu gün näme boldy, seniň keýpiň kök? – diýipdir.

Onda garyp:

– Näme, meniň keýpim kök bolman, kimiňki bolsun, önümde gök çay, saçakda mele-myssyk nan, gapdalymda keýwanym – diýip jogap beripdir.

Aýaly ýene:

– Sen bu çay bilen çöregi önem iýýädiň, ozallar-a munuň ýaly keýpli bolmandyň – diýip aýdypdyr-da, soňundanam: – Eý, Hudaý jan, bize-de bir çallyja geçi ýetirmezmikä? – diýip zeýrenipdir.

Onda garyp:

– Men oduna giden ýerimden bir tokga altyn tapdym – diýip, mundan artyk syryny saklap bilman aýdypdyr.

Aýaly:

– Hany, kakasy, getir göreýin – diýip, onuň elinden altyny alyp görüp otyrka, bir doýar-dolmaz, açgöz goňsusy gelip, içerik giripdir.

Garyp oňa:

– Töre geçiň – diýip, mürähet edipdir. Ol öýüň törüne geçip oturyr, saglyk-amanlyk sorasýlandan soň, özüne uzadylan çayy içmäge başlapdyr. Goňsusy çayy içip otyrka, garyp begenjine aýalyna:

– Hany, ýaňky altyny al, goňşam görsün – diýipdir. Garybyň aýaly altyny bada çykaryp berse nädersiň.

Goňsusy görse, ynha, bir tokga altyn. Onuň gözleri ýaldyrap gidipdir. Soňundanam:

– Sen muny nireden tapdyň? – diýip, gadyrlysyrap sorapdyr.

Garyp ilki dymyp oturypdyr. Onda ol ýene sorapdyr. Garyp özüniň çerkeze gidişini jikme-jik gürrüň berenden soň: «Gumda içim towlap çydatmady, onsoň menem şyrdagymy ýassanyp, bir düýp çerkeziň düýbünde gyşardym welin, uka gidipdirin. Şol halatda düýş gördüm» diýse, goňsusy:

– Düýşüňde näme gördüň? – diýip, mylaýymyrap sorapdyr.

Garyp:

– Düýşümde ýygan çerkezimi otladylar welin, menem «wah» diýip, ýerimden turup, ýyganja odunyma seretsem, odunym duran ekeni, Güne seretsem, Gün ýaşmaga az wagt galypdyr – diýipdir.

Garybyň goňsusynyň sabyr kasesi dolup:

– Men senden altyny nähili tapanyňy sorayan – diýip, indi bu gezek azymly aýdypdyr.

Onda garyp:

– Gün irmikä ýa-da gijikdimikä diýip, Güne seretsem, ýerde Günün şöhesi düşüp, bir zat ýaldyrap ýatyr ekeni. Baryp görsem, şu altyn – diýip, garyp oňa aýdypdyr.

Goňsusy uzak oturman gaýdypdyr. Emma öýüne ýetmän orta ýolda durup pikir edipdir: «Men şulardan bir azajyk altyn sorasam, bermezmikäler?». Soň ol yzyna gaýdyp gelip, garyba:

– Sen maňa ýaňkyja altynyňdan bir azajyk döwüp bersene – diýipdir.

Garyp:

– Şol altyna gözüňi dikmesene, sen näme oňa mätäçmi? – diýip gaharlanypdyr. – Malyň dünýä syganok, gallaň – ammara. Sen bolsaň, utanman, meň ýaly pukaradan zat diläp dursuň!

Emma açgöz goňsusy:

– Sen maňa dynnym ýaljak beräý – diýip, garybyň üstüne abanyp durşuna, onuň elinden altyny alyp, eslisini döwüp: – Goç-goç ogluň bolsun, her haýsyna peri ýaly gyz sataşsyn – diýip çykyp gidipdir.

Garyp şol tapan altyny bilen gurplanyp gidipdir. Goňsusy bolsa şol gün öýüne baryp, paltasyny, pilini alyp, eşegine münüp guma çerkez ýyg-maga gidipdir. Ol çöle baryp, iki düýp çerkezi çapyp: «Içim towlaýar» diýip, telpegini başynyň aşagyna goýup, çerkeziň düýbünde gyşarypdyr. Gözüni pugta ýumupdyr. Emma uklap bilmändir. Turup ýene çerkez ýyg-maga başlapdyr.

Şeýlelikde, ol it ýaly ýadapdyr. Ol ýene çerkeziň düýbünde gyşaryp: «Indä uklap, düýş görerin» diýip pikirlenip ýatýar welin, ýaňy bir irkilip

barýarka, ýakasyndan ýylan girip başlaýar. Ol begenip: «Düş gördüm» diýip tursa, köýneginiň içinde bir ýylan gezip ýör.

Ol ýylandan:

– Sen näme üçin meniň içime girýärsiň? – diýip sorapdyr.

Ýylan hem oňa:

– Sen näme ýalandan «içim towlaýar» diýip, düş görjek bolýarsyň?
– diýip aýdypdyr.

Onda ol adam:

– Sen bilýärimiň, ýylan! Dün bir garyp şunuň ýaly ýatyp düş görüp, gyzyl tapan ekeni – diýipdir.

Ýylan:

– Ol garyp, onuň içi towlany hak, uklanam, düş görenem çyn. Sen bolsa ýalan sözleýärsiň. Onsoňam, seniň näme altynyň yokmy? Sen açgöz adam. Sen tiz şu ýerden göteril, bolmasa, işiňi gaýtararyn – diýip, ýylan ol adama aýdypdyr.

Onda ol adam ýylana şeýle diýipdir:

– Näme diýsene, ýylan, men şu ýerden altyn alman gitjek däl. Men näme şol garypça yokmy, artykdyryn hem.

Onda ýylan:

– Sen gitmeseň, men seni çakaryn – diýipdir. Onda ol adam ýylany gorkuzjak bolýan ýaly sesine bat berip:

– Synanyp göräý, eger çakaýsaň özüňe erbet bolar, men seni edil dünýä gelmedik ýaly ederin – diýipdir.

Ýylan onuň edil egninden jasadyp alypdyr hem ýakasyndan çykyp, arkaýyn süýnüp gidipdir.

Betpäl baý ýylan çakan dessine, ýylana-beýlekä eli degmän, şolbada ýykylypdyr.

Bagtyna, onuň guma bulaşyp ýatanyny çölde goýun bakyp ýören çopan görüpdir. Huşuny ýitireňkirlän açgöz baý, çopana özüni ýylan çakandygyny zordan düşündirip, egnini, ýylanyň çakan ýerini görkezipdir. Çopan gyssagara oňa ýylan çakanda edil-ýän ähli emi edip, çakmenine dolap, eşegine ýükläp oba getiripdir.

Betpäl baý bu ýaradan ölmändir, ýöne gülmändirem. Ol yrgyldap ýören ysgynsyz mahluga öwrülipdir.

Bu waka uly il haýygyp, geň galyp gürrüň edipdirler.

Akylly daýhan

Gadym wagtda Sapa diýen daýhan oglan bar eken. Bu oglan ekýän ekinlerine örän yhlas bilen sereder eken, şonuň üçin onuň her ýylky alýan hasyly ýere-göge sygmazmysyn. Ol örän sap ýürekli, hiç kimiň zadyna göz gyzdyрмаýan eken. Günlerde bir gün Sapa ekinlerini suwaryp ýörkä, ýap bilen bir gyzył alma akyp gelipdir. Daýhan oglan almany suwdan alyp, ony iýip başlapdyr. Ol birdenka:

– Be, bu näme boldugy boldy, men bu almanyň eýesinden soraman, ondan rugsat alman, munuň ýarysyny iýäýdim-le – diýip pikir edipdir. Ony Sapa biedeplik saýypdyr we almanyň ýarysyny iýenine gynanyp, onuň eýesini razy etmek üçin almanyň akyp gelen ugruna tarap ýabyň boýy bilen gidipdir. Az ýöräp, köp ýöräp, bir bagbanyň üstünden barypdyr. Görse, saçy, sakgaly ap-ak bir bagban gezip ýör eken. Oglan bu adam bilen saglyk-amanlyk soraşyp, elindäki ýarty almany görkezip:

– Agam, şu alma seniň bagyňdan dälmi? – diýip sorapdyr. Ýasuly alma seredip:

– Ýok, inim, bu alma meniň bagymyň miwesinden däl, menden aňyrdan meniň agamyň bagy bardyr, bu alma, belki, şonuňkydandyr, şoňa görkez – diýipdir.

Sapa ýene-de ýabyň boýy bilen gidiberipdir, ahyry öňünden ýene bir uly bag-bakjalyk çykypdyr. Görse, bagyň içinde saç-gakgaly mäs-bürünç bolan bir bagban suw tutup ýör eken.

Sapa bu adam bilen saglyk-amanlyk soraşyp:

– Agam, şu alma seniň bagyňdan dälmi? – diýip sorapdyr.

Ýaşuly bu almany görüpdir-de:

– Ýok, bu alma meniň bagymdan däl, beýlede meniň agamyň bagy bardyr, belki, bu şonuň bagyndandyr – diýipdir.

Bu oglan ýene-de ýabyň boýuny syryp gidiberipdir, ahyry öňünden bir uly baglyk çykypdyr. Munuň hem içinde saçy, sakgaly kömür ýaly hüýt gara bir adam ýer depip ýören eken.

Sapa bu adamyň ýanyna gelip, saglyk-amanlyk soraşýar-da, elindäki almasyny görkezip:

– Agam, şu alma seniň bagyňdan-a dälmi-dä? – diýip sorapdyr.

Bu adam alma seredip:

– Hawa, bu alma meniň bagymdan – diýipdir.

Sapa:

– Seniň bagyňdan bolsa, men pylan ýerde suwuň gyrasynda otyrkam, şu alma suw bilen akyp geldi. Menem şuny suwdan aldym-da, birden bilmän, ýarysyny iýäýipdirin. Sen, agam, şu almaň üçin näme alsaň al-da, mendenrazy bol – diýip, töwella edipdir. Onda bu adam:

– Ýok, men bu alma üçin, hiç bir zat aljak-da däl,razy hem boljak däl – diýipdir.

Sapa:

– Agam jan, men hem seniň ýaly daýhançylyk edýärim, hemişe öz hakyma kaýyldym, şu gezek bu almanyň ýarysyny bilmän iýipdirin. Indi sen pul diýseň, pul bereýin, däne diýseň, däne bereýin, başga zat diýseň, başga zat bereýin ýa-da gapymda hyzmat et diýseň, gapyňda hyzmat edeýin, ýöne sen şu almaň ýaryny iýenim üçinrazy bol – diýip ýalbarypdyr.

Onda-da bagbanrazy bolmandyr.

Sapa bu adama köp ýalbarypdyr.

Ahryry ol adam:

– Onda sen, ýagşy ýigit, hol tamda meniň bir gyzym bar, onuň gözi kör, gulagy ker, dili lal, aýagy, eli ýok, şony özüňe aýal edip alsaň,razy bolaýyn – diýipdir.

Sapa:

– Bolýar, men şindiz öýlenmedik bir oğlan, men seniň şol gyzyňy hem alaýyn, ýöne sen şu almaň üçinrazy bolsaň bolýar – diýipdir. Onda ol bagban adam:

– Hal-ha, hol tamdadyr, baryber – diýen. Bu oğlan bu tamyň işigini açyp, içine girip görse, bir owadan gyz uklap ýatan eken.

Bu oğlan içinden: «Alla janlarym, men bu tama ýalňyşyp giräýdimmikäm, bu gyz bagbanyň salgı berşi ýaly bolmady-la» diýip oýlanyrdy. Sapa bagbanyň ýanyna gaýdyp gelipdir-de:

– How, agam, bu gyz seniň aýdyşyň ýaly bolmady-la ýa-da men tama ýalňyş girdimmikäm? – diýipdir.

Bagban:

– Ýok, sen ýalňyşan dälsiň, meniň aýdýan gyzym hem edil şol bolmaly – diýipdir.

Sapa:

– Onda näme bu gyzyň gözi kör, gulagy ker, dili lal, eli ýok, aýagy ýok, ýöne bir tokga etdir diýdiň? – diýipdir.

Bagban:

– Dogry, şeýledir: gözi kör diýenim, ol kitabyň hatyndan başga

zady görmeýär, hemişe şoňa seredip otыр. Gulagy ker diýenim, ol şol okaýan zadyndan başga zady eşitmeýär. Dili lal diýenim, ol hemişe kitap bilen sözleşip otыр. Eli ýok diýenim, onuň elinde mydama kitap, onuň eli başga zat tutmaýar. Aýagy ýok diýenim, ol bolar-bolmaz ýerde görnüp ýörenok – diýipdir.

Sapa:

– Boldy, indi düşündim, ýöne men ýene bir zat sorajak, ol-da men şu almanyň eýesini gözlap gelýärkäm, öňümden bir bag çykdy, onuň bir bagbany bar eken, saçy, sakgaly çuw ak eken. Ol: «Beýlede meniň agam bardyr, şonuň bagyndan bolaýmasa, meniň bagymdan däl» diýdi. Men onuň ýanyna gelip görsem, onuň saç-sakgaly ol inisiniňki ýaly ak bolman, ýaňy mäs-bürünç bolupdyr. Ol hem: «Bu alma meniň bagymdan däl, beýlede meniň agam bardyr, belki, bu şonuň bagyndandyr» diýdi. Ine, indem seniň ýanyňa geldim. Seniň saç-sakgalyňda ýekeje-de ak ýok. Bu nämäniň nyşany, oňa nähili düşünmeli? – diýip sorapdyr.

Onda ol adam:

– Dogry, şol birinji gören bagbanyň biziň kiçi inimiz. Ol öz aýaly bilen birneme agzalarak ýaşaýar, şonuň üçin onuň saç-sakgaly agaryp, zehini köp ýanýar. Ikinji göreniň biziň ortanjy doganymyz. Ol maşgalasy bilen kiçi doganymyza garanda gowurak ýaşaýar. Şonuň üçin onuň saç-sakgaly ýaňy mäs-bürünç bolandyr. Ynha, men iň ulusy. Biziň maşgalamyzda agzalalyk diýen zat bolmaz, bizde mydama bahar-ýaz, şonuň üçin men garramaýaryn, gaýtam, gün geldikçe ýigdelýärim – diýipdir.

Sapa bu bagbanyň aýdanlaryna haýran galypdyr, alma üçin ol bagbanyrazy edip, hoşlaşyp, hälki owadan gyzy hem özi bilen alyp gaýdypdyr. Öýlerine gelip, uly toý berip, bu gyz bilen döwran sürmäge başlapdyr.

Aý geçýär, gün geçýär, bularyň bir ogly bolýar. Bu oglan ýuwaş hem akylly ekeni. Ol ýedi ýaşyna ýetýar. Onuň hiç kim bilen işi ýok. Bularyň bir garry baba goňsusy bar eken. Ol öwünjeňräk ekeni. Ol garry:

– Menden akylly adam şindi dünýä inen däl – diýer eken. Günlerde bir gün ýaňky baba ýer gazyp durka, gapagy berk bagly sandyk çykypdyr. Baba munuň içinde gyzyl bar bolaýmasyn diýip, derrew onuň gapagyny açyp barlamak bilen bolupdyr. Sandygy açsa, ondan bir inçejik ýylan çykyp, babanyň boýnuna çolaşypdyr. Öň daşaryny görman,

azap ýamany gören bu ýylan arassa howa çykan badyna çişip, uly ýylan bolanmyş.

Baba:

– Ýylan, men seni sandykdan çykardym, ýagşylyk etdim, indi meni bogup öldürip barýarsyň, heý, ýagşylyga-da bir ýamanlyk bolarmy? – diýen.

Ýylan:

– Elbetde, ýagşylyga ýamanlyk bolar, ynanmasaň, kimden sorasaň, soraber. Ýogsamam, sen meni sandykdan çykaryp, ýagşylyk eden hem bolsaň, men seni bogup öldürjek – diýipdir.

Ondan soň, ýylan bilen ýaňky baba ýagşylyga ýamanlyk barlygyny haýwandan, ösümlükden, adamdan soramagy makul bilipdir. Bu ikisi gidip barýarka öňlerinden bir süri düýe çykýar. Öňden barýan garry düýeden boýny ýylanly baba:

– Düýe, eý, düýe, heý, ýagşylyga ýamanlyk bolarmy? – diýip sorapdyr.

Düýe:

– Hawa, ýagşylyga ýamanlyk, elbetde, bolar. Hol, barýan düýeleriň hemmesi meniň neslim, men eýäme şunça mal öndürip berdim, ol meni garrapdyr diýip, öldürjek bolýar. Ynha, bu ýagşylyga ýamanlyk bolman, näme bolýar? – diýipdir.

Ýylan:

– Gördüňmi?! – diýip, babanyň boýnunda gülüp hezil edinipdir. Baba ýene gidip barýarka, öňünden uly bir guran tut agajy çykypdyr. Baba bu tuduň ýanyna baryp:

– Eý, tut agajy, sen örän köp ýaşapsyň, ençeme çarşenbäni başyňdan geciripsiň, sen köp zat bilýänsiň, heý, ýagşylyga ýamanlyk bolarmy? – diýipdir. Tut agajy:

– Hawa, ýagşylyga ýamanlyk bolar, ynha, men eýäme birnäçe ýyl goýry kölege boldum, köp-köp ýüpek aldy, satyp, baý boldy. Indi men guradym. Ol meni kesip, odun edip ýakjakmyş. Ine, bu ýagşylyga ýamanlyk bolar – diýipdir.

Bular gidip barýarkalar, öňlerinden bir topar oýnap ýören oglanlar çykypdyr. Bular babanyň boýnundaky ýylany görüp gaçypdyrlar. Emma bir oglanjyk gaçman durupdyr. Bu şol Sapanyň akyllý ogly eken. Baba bu oglanyň ýanyna gelip:

– Oglum, heý, ýagşylyga ýamanlyk bolarmy? – diýip sorapdyr.

Oglan:

– Eý, baba, ýagşylyga ýamanlyk bolar, ýöne bu boýnuňdaky ýylan näme? – diýipdir.

Baba:

– Ýnha, men ýer gazyp ýörkam, şu sandyk çykdy, men hem pul barmyka diýip açdym weli, şu ýylan içinden çykyp, meniň boýnuma çolaşdy. Indi seni bogup öldürjek diýip boýnumdan asylyp ýatyşy – diýipdir. Oglan:

– Baý-bow, ýalan sözlemäge gaty ökdeleşip gidipsiň, baba jan! Heý, şeýle uly ýylanam şunuň ýaly kiçijik sandyga sygarmy? Beýle ýalan sözlemek nämäňe gerek! – diýipdir.

Baba:

– Ýok, ýalan sözlämok, çynymy aýdýaryn, bu ýylan şu kiçijik sandykdan çykdy – diýipdir.

Oglan ýylana ýüzlenip:

– Ýylan, sen şu uly göwraň bilen şu kiçijik sandyga sygdyňmy? – diýip sorapdyr.

Yylan:

– Hawa, sygdym, näme sygman – diýip jogap beripdir.

Oglan:

– Aý, goý-a, ýylanam ýalan sözlär ekeni, heý, şeýle uly ýylanam şunuň ýaly kiçijek sandyjaga sygarmy? – diýipdir.

Ýylan:

– Ýnha, sygşymy göräý – diýip, babanyň boýnundan ýere düşüp, içindäki ýelini goýberip, inçejik ýylan bolup, sandyga giripdir-de, kellesini salman durupdyr. Onda oglan:

– Kellaň syganok ahryy – diýipdir. Ýylan:

– Ýnha, sygmaýamy? – diýip, kellesini hem salypdyr weli, oglan sandygyň agzyny derrew ýapypdyr, dessine hem gulplapdyr-da baba:

– Baba, sen bu sandygy ozalda şol ýerde özüň goýupmydyň? Goýmadyk bolsaň, «Goýmadygyňy göterme» diýip eşitmänmidiň näme? Bar, nireden getiren bolsaň, sol ýerde hem goý! – diýipdir.

Baba oglanyň paýhasyna geň galypdyr. Oňa köp minnetdar bolup, sandygy alan ýerinde gömüpdir.

Aýaz han

Bir bar eken, bir ýok eken, gadym zamanlarda bir patyşa bar eken, özi hem adylykda bir gyly iki ýarar eken. Günlerde bir gün patyşa özüne bir akylyly wezir tapmak niýeti bilen oýlanyp otyrka, kellesine bir pikir gelýär.

– «Ynsanyň, haýwanyň erbedini nädip tanamak bolar?» diýen soragy goýaýyn. Şu soragyma kim jogap berip bilse, şony wezirlige bellärin – diýip, öz ýanyndan netijä gelýär.

Patyşa hemme ilatyny ýygnaý:

– Meniň üç sany soragym bar, şony kim bilse, özüme wezir edip aljak – diýipdir.

Onda märeke:

– Aýt-da, aýt – bolşupdyr.

Patyşa:

– Adamyň, malyň, guşuň erbedini on günüň içinde maňa aýdyp bermeli – diýipdir.

Onda märekäniň içinden üç sany adam:

– Patyşam, rugsat bolsa, biz bir synansak – diýipdir.

Patyşa:

– Bolýar, rugsatdyr, bilip geliň – diýipdir.

Ondan soň ýaňky üç adam patyşanyň ýumşuny bitirmek üçin ýola rowana bolupdyr. Bulara ýolda bir gotur düýe sataşypdyr.

Olar:

– Hä, malyň mundan ýamany bolmaz, bize Hudaý berdi, geliň, muny tutalyň – diýişip, ony tutup, özleri bilen alyp gidiberipdirler. Ýene-de gidip barýarkalar, olaryň öňünden çypar köse adam çykypdyr.

Bular:

– Hä, adamyň şundan pisi bolmaz, muny hem bize Alla berdi – diýişip, ony-da özleri bilen alyp gidiberipdirler. Ýene-de gidip barýarkalar, olaryň öňünden bir ganaty döwür garga çykypdyr.

Bular:

– Şundan erbet guş bolmaz, indi, patyşanyň üç sany soragynyň üçüsiniň-de jogaby jem boldy – diýişip, bu gargany hem özleri bilen alyp, yzlaryna gaýdýarlar.

Yzyna öwrülip gelýärkäler, bularyň öňünden bir guýy çykýar. Guýynyň başynda otyrkalar, olaryň ýanyna bir çopan gelýär. Çopan bular bilen saglyk-amanlyk soraşyp:

– Ýeri, ugur haýyr bolsun, bu ýerde näme işleýärsiňiz – diýip sorapdyr.

Onda ol üç adam:

– Bizi patyşa şunuň ýaly ýumuş bilen iberdi. Ine, biz bolsak şulary tapdyk, şulardan erbet adam, mal, guş bolmaz – diýipdirler. Oňa çenli çopanyň goýunlary hem suwa inipdir.

Çopan:

– Örän ýagşy, siz patyşanyň adamlary ekeniňiz, arkaýyn oturyň, men goýun soýup, size söwüş edeýin – diýip, ýaňky çopan bir goýny soýup, nahar taýýar edipdir.

Çopan myhmanlaryna nahar, çay berip bolandan soň:

– Bu alyp barýan zadyňyzdan patyşanyň isleýän jogaby çykamaz, bulary goýberiş, men size patyşanyň isleýän jogabyny, göwnüne ýarajak zatlaryny salgy bereýin, ýöne siz meniň adymy oňa aýtmaň – diýipdir.

Bular:

– Biz, adyňy aýtmarys, ýöne sen bize patyşanyň jogabyny aýdyp berseň bolýar – diýipdirler.

Çopan:

– Adamyň erbedi mahow bolýar. Ony döwletli adamlar görse, döwleti gaçar. Malyň erbedi gatyр bolar, guşuň erbedi alahekge bolar diýip aýtsaňyz, patyşa kanagatlanar – diýipdir.

Bular begenişip, çopandan bu zatlaryň erbet bolýandygynyň sebäbini hem soraman, patyşanyň ýanyna ugrapdyrlar.

Olar bärden baryp:

– Patyşamyz, siziň soraglaryňyzyň jogabyny tapdyk – diýipdirler.

Onda patyşa:

– Hany, onda aýdyň, adamyň erbedi haýsy bolýar? – diýip sorapdyr.

Onda olar:

– Patyşamyz, adamyň erbedi mahow bolýar – diýipdirler.

Patyşa onuň sebäbini sorapdyr welin, olar aýdyp bilmändirler.

Patyşa syr bildirmän:

– Bolýar, malyň erbedi haýsy bolýar? – diýip soraýar.

Olar:

– Malyň erbedi gatyр bolýar – diýip jogap berýärler.

Patyşa onuň hem sebäbini sorapdyr, emma olar jogap berip bilmändirler.

Patyşa ýene-de syr bildirmän:

– Onda guşuň erbedi haýsy bolýar? – diýip soraýar.

– Guşuň erbedi alahekke bolar, patyşamyz! – diýip jogap berýärler.

Patyşa munuň hem sebäbini soranmysyn, emma olar onuň sebäbini aýdyp bilmänmişler: «Be, bular meniň soraglarymyň jogaplaryny bildiler, emma sebäplerini aýdyp bilmediler, elbetde, bulara bir akyllý adam öwreden bolara çemeli, gel, men bulary sykajaga salaýyn» diýip, patyşa içinden oýlanypdyr-da:

– Ýagşy ýigitler, size bu zatlary kim öwretdi? – diýip sorapdyr.

– Patyşamyz, biziň özümiz bilýäris.

Patyşa:

– Ýok, size biri öwredipdir, şuny size kim öwreden bolsa, şony alyp gelin – diýip, olaryň ýanlaryna bir ýasawul hem goşup goýberipdir. Bular hälki çopanyň ýanyna baryp:

– Seni patyşa çagyryýar – diýip, özlери bilen alyp gitjek bolupdyrlar.

Onda çopan:

– How, ýigitler, men bir çopan adam, men kişiniň malyny taşlap gidip bilmerin ahyry, ýörüň, mallary eýesine tabşyralyň, ondan soň gideliň – diýipdir.

Şondan soň, bular mallary sürüp eltip, eýesine tabşyrypdyrlar we çopany patyşanyň ýanyna alyp barypdyrlar.

Patyşa çopandan:

– Ýeri, ýagşy ýigit, seniň adyň näme, näme edýärsiň? – diýip sorapdyr.

Çopan:

– Meniň adym Aýaz, kârim bolsa çopançylyk – diýip, ol jogap beripdir. Onda patyşa:

– Aýaz han, «Adamyň erbedi mahaw, malyň erbedi gatyr, guşuň erbedi alahekke» diýip, bulara sen öwretidimi? – diýipdir.

Aýaz:

– Hawa, özüm-ä bir zatlar aýdypdym ýöne: «Meniň aýdanymy aýtmaň» diýip tabşyrypdym – diýipdir.

Patyşa:

– Ol zatlaryň zyýany ýok, ýöne sen ýaňky zatlaryň erbetdiginiň sebäbini düşündirip biljekmi? – diýýär.

Aýaz:

– Mahawyň erbetdiginiň sebäbi, ol içyakgyç bolar, iş edende-de, geplände-de bagryňy ýakar. Ony döwletli adamlar görende döwleti gaçar. Şonuň üçin adamyň erbedi mahaw bolýar. Malyň ýamanynyň gatyr

bolýandygynyň sebäbi-de, ol ozal gargyş siňen haýwandyr, özünden hem hiç wagt tohum ýaýramaýar, onuň üçin bolsa gatyr iň erbet mal bolýar. Guşuň erbedi bolsa, alahekge bolýar, çünki ol janawar agzyndan guzlaýar – diýip, patyşanyň soraglarynyň jogabyny pert-pert aýdyp berýär.

Patyşa:

– Aýaz han, hemme aýdanlaryň dogry. Indi bolsa çarygyňy çykar – diýip, oňa gowy geýimler geýdirip, Aýaz hany özüne wezir edip belleýär.

Aýaz hem çarygyny öz ýany bilen alyp, ony hemmâ görnüp durar ýaly bir ýerden asyp goýanmysyn. Günlerde bir gün Aýaz hanyň bir zada gahary gelipdir, birdenem onuň gözi çarygyna düşüpdür. Şonda ol: «Haý-haý, Aýaz han, çarygyňa bakarak bol! Düýn sen-de bir ýönekeý çopandyň, bu günki gün wezir boldum diýip, tumşugyňy al asmana tutuberme» diýip, öz-özüne töwella edipdir. Şondan soň ol heran-haçan gahary gelende çarygyna sere-dip, gaharyny ýuwdarmysyn, pälinden gaýdarmysyn.

Aýaz hanyň üç sany ogly bolýar, bular okuwly-bilimli bolup ýetişýärler. Patyşa-da bir gün ölýär. Aýaz hany bolsa, onuň ýerine patyşa edenmişler. Aýaz han köp wagtlaý adyllyk bilen patyşalyk sürenmişin. Ol indi gaty garranmysyn. Aýaz han oglanlaryny öz ýanyna çagyryp:

– Eý, ogullarym, men indi garrapdyryn. Siz menden näme kömek gerek bolsa alyň-da, köşkden başga islän ýeriňizde ýaşaberiň. Men ölemde soň, sizi patyşa ederlermi, etmezlermi, Hudaý bilsin, gerek bolsa halkyň özi sizi tapar – diýipdir.

Şundan soň Aýaz hanyň ogullary atasynyň maslahatyna gulak salyp, gerek harçlaryny hem alyp, başga bir şäherde ýaşamak üçin hoşlaşyp, ýola düşüpdürler. Bular barýarkalar ýolda bir düýäniň yzyny görüpdürler.

Iň uly dogany:

– Şu düýe erkek eken-ow – diýenmiş. Ortanjysy:

– Şu düýe erkek bolsa, guýrugy hem küle bolmaly – diýenmiş. Onda iň kiçileri:

– Şu düýe erkek, guýrugy-da küle bolsa, bir gözi hem kör eken-ow – diýenmiş.

Bular ýöräberenler. Aňyrrakda bir adamyň yzyny görüpdürler.

Uly dogany:

– Şu yz aýal adamyň yzy-ow – diýipdir.

Ortanjy dogany:

– Şu yz aýal adamyň yzy bolsa, öz-ä gaçyp barýan bolmaga çemeli-ow – diýenmişin.

Iň kiçileri:

– Şu yz aýal adamyň yzy bolsa, özem gaçyp barýan bolsa, onda ol göwreli eken-ow – diýenmişin.

Olar esli ýol geçensoňlar önlerinden bir atly çykyp, saglyk-amanlyk sorasyp:

– Halypalar, heý, bir düýe gördüňizmi? – diýip sorapdyr.

Onda olaryň ulusy:

– Ýok, düýe göremsok, ýöne düýäň erkekmedi? – diýenmişin.

Atly:

– Hawa – diýipdir.

Ortanjysy:

– Halypa, düýäň guýrugy külemidi? – diýenmişin.

Atly:

– Hawa – diýipdir.

Kiçi dogany:

– Halypa, düýäň bir gözi körmüdi? – diýenmişin.

Atly:

– Hawa, asyl siz meniň düýämiň hemme salgysyny berýärsiňiz welin, ýene-de: «Göremzok» diýýärsiňiz. Meniň düýämi hökman siz bil-meli, düýämi sizden alaryn – diýip, bu atly dawagär bolup, Aýaz hanyň ogullarynyň yzyna düşüp gidiberenmişin.

Bular gidip barýarkalar, önlerinden iki sany adam çykyp, saglyk-amanlyk sorasyp:

– Heý, ýolda bir adam-a gören dälsiňiz-dä? – diýip sorapdyrlar. Onda Aýaz hanyň ogullary:

– Ýok, biz adam görmedik, ýöne ol aýal adammydy? – diýip sorapdyrlar. Onda olar:

– Hawa – diýip jogap beripdirler.

Ikinjisi:

– Ol gaçyp barýarmydy? – diýip sorapdyr. Olar:

– Hawa – diýipdirler. Soň kiçisi:

– Ol aýal göwrelimidi? – diýip sorapdyr. Olar:

– Hawa – diýipdirler. – Siz biziň gözleýän adamymyzyň hemme salgysyny berýärsiňiz welin, ýene-de «Görmedik» diýýärsiňiz. Biz gözleýän adamymyzy sizden talap ederis – diýşip, bu ikisi-de Aýaz hanyň ogullarynyň yzyna düşüberipdirler.

Bular bir şähre baryp, bir saraýdan kireýine öý alyp, ýaşamaga

başlapdyrlar. Ondan soň, töhmet edýän dawagär adamlar goňşy ýurduň patyşasynyň ýanyna baryp arz edipdirler. Patyşa hem ýasawul iberip, üç dogany çagyrypdyr. Olar gelenden soň, patyşa saglyk-amanlyk soraşyp, düýe ýitireniň arzyny soramaga başlapdyr.

Düýe ýitiren:

– Patyşam, bu adamlar meniň ýitiren düýämiň erkekdigini, guýrugynyň küledigini, gözüniň kördüğini öz agyzlary bilen aýdýarlar, emma: «Düýäni göremzok» diýýärler. Eger bular düýäni görmedik bolsa, onuň hemme salgysyny nireden bilýärler? – diýipdir.

Onda patyşa üç dogandan habar sorapdyr. Olaryň iň ulusy:

– Erkek düýäniň syňraklarynyň arasy giň bolýar, men onuň yzyny görenimden, erkekdigini bildim – diýipdir.

Ortanjysy:

– Ol düýe ýoluň ortasyna gumalaklapdyr, eger guýrugy küle bolmadyk bolsa, ýoluň iki gapdalyna gumalaklardy. Men şondan bilýärin – diýipdir.

Iň kiçi doganlary:

– Ol düýe hemişe ýoluň bir tarapyndan otlap gidipdir, şondan men onuň bir gözüniň kördüğini bilýärin – diýipdir.

Ondan soň, patyşa aýal ýitiren iki adamyň arzyny diňläpdir.

Olar:

– Patyşam, bular aýalyň ýitendigine, onuň gaçyp barýandygyna, göwrelidigine çenli salgy berýärler-de, ýene-de: «Biz göremzok» diýýärler. Ine, biz şuna haýran – diýipdir.

Patyşa:

– Siz ol aýaly gördüňizmi? – diýip, doganlardan sorapdyr. Onda olar:

– Ýok, patyşamyz, biz yzyny görüp bildik – diýipdirler.

Patyşa:

– Men hem bir zat getireýin, şonuň içinde näme bardygyny biliň, eger bilmeseniz, siz ogry – diýipdir

Üç dogan:

– Getiriň, getirseniz – diýipdirler.

Patyşa bir sandygy getirip:

– Ine, şu sandygyň içinde näme bardygyny aýdyp beriň – diýipdir.

Oglanlaryň ulusy sandygyň gapagyny kakypdyr-da:

– Öz-ä sandygyň içindäki togalak zat – diýýär.

Ortanjysy:

– Özi togalak bolsa, daşam gyzyl bolmalydyr – diýýär.

Kiçileri:

– Özi togalak, daşy hem gyzyl bolsa, onda bu nardyr – diýýär.

Patyşa sandygy açyp görse, içinde, dogrudanam, nar bar eken.

Ondan soň patyşa bu arzaçylara:

– Siz malyňyzy hem-de ýitiren adamyňyzy başga ýerden gözlän – diýip, olara rugsat beripdir. Üç dogany bolsa, patyşa özüniň myhman tamlarynyň birinde ýerleşdirip, hormat-hezzet etmäge başlapdyr. Ol agşam myhmanlara gowy palaw berip, bir ýasawulyna:

– Sen şu gapyň agzynda dur-da, şularyň gürrüňini diňle, näme gürrüň etseler, soň maňa aýdarsyň – diýipdir.

Ýasawul hem diňläp durupdyr. Bular nahar iýmäge başlamankalar uly dogany:

– Şu naharyň eti haram süýt emip ulalan malyň eti bolsa gerek – diýýär.

Kiçi dogany:

– Şu naharyň tüwüsi mazarlykda ekilipdir-ow – diýýär.

Doganlar naharlaryny iýmän, gije hem geplemän ýatypdyrlar. Ýasawul hem bularyň eden gürrüňleriniň hemmesini bolşy ýaly, patyşa habar beripdir.

Patyşa et alnan adamy öz ýanyna çagyryp:

– Seniň şu günki malyň haram süýt emdirlenmidi? – diýip sorapdyr.

Ol hem:

– Hawa, patyşam, bir owlagymyz bardy, onuň enesi öldi welin, ganjygymyzy emip ulaldy – diýipdir.

Mundan soň, patyşa tüwi satany öz ýanyna çagyryp:

– Sen tüwini nirede ekipdiň? – diýip sorapdyr.

Bu adam:

– Men tüwini pylan mazarlygyň ýanynda ekipdim – diýipdir.

Patyşa üç doganyň akyllaryna haýran bolup, olara kân hormat-hezzet edip, eger isleseler, özüniň ýakyn maslahatçysy edip alyp galjakdygyny aýdanmyş.

Ine, şeýlelik bilen Aýaz hanyň ogullary hem akylyly-paýhasly adamlar bolup ýetişipdirler. Adyl şanyň sag goluna öwrülip, oňa hemişe ýardam berip, halkyň arasynda uly abraý alypdyrlar.

Gojanyň pendi

Bir bar eken, bir ýok eken, gadym zamanda bir patyşa bar eken. Ol patyşa aýal-erkek diýmän garry adam bolsa, çöle taşladar eken. Bu patyşanyň öz nökerlerinden biriniň garry atasy bar eken. Ol bir gün garry atasyny arkasyna alyp, çöle taşlamak üçin ugraýar. Barýarka, halys ýadap, bir azajyk dynç alaýyn diýip, depäniň üstünde oturýar. Şol wagt atasy loh-loh edip gülýär. Onda ogly:

– Ata, men seni çöle taşlamaga barýaryn. Sen bolsa gülýärsiň-le, bu näme boldugy? – diýip sorayär.

Atasy:

– Oglum, men hem bir wagtlar atamy çöle taşlamak üçin barýarkam, şu depäniň üstünde dynjymy alypdym. «Gülme goňşyňa, geler başyňa» diýenleri boldy. Sen hem edil meniň oturan ýerimde oturdyň. Men şuňa gülýärim, oglum – diýýär.

Ogly:

– Ata, garramda meni hem çöle eltip taşlarlarmy? – diýip sorayär.

Atasy:

– Elbetde, oglum. Garraňda senem eltip, çöle taşlarlar – diýýär.

– Eý, ata jan, beýle bolsa, men seni taşlajak däl – diýip, ýene-de atasyny alyp, öýüne gaýdýar.

Ol atasyny öýüne getirip, bir sandygyň içine salyp, agzyny gulplap goýupdyr. Hiç adama görkezmän, adam ýok wagty sandykdan çykaryp, naharlap adam bar wagty hem sandyga salyp saklap ýörüpdür. Onsoň günlerde bir gün patyşa ähli atlylaryny ýygnap:

– Abyzemzem suwundan içmäge gitjek, hemmähiz şoňa gitmäge şaýyňyzy tutuň – diýip tabşyrypdyr.

Bu oglan bolsa öýüne gelip, atasyny sandykdan çykaryp:

– Eý, ata jan, patyşamyz: «Abyzemzem suwundan içip geljek» diýýär, ertir ugrajak bolýar – diýipdir. Onda atasy oňa şeýle diýýär:

– Eý, oglum, men birnäçe zat öwredeýin, şony etseň, Abyzemzem suwuny taparsyň.

Onda oglan:

– Eý, atam, men seni hem sandyga salyp, özüm bilen alyp gideýin – diýipdir.

Onda atasy:

– Bolýar, ýöne sen bir balyk, bir öküz, baş-on gadak garpyz çigidini alyp, özün bilen alyp git – diýipdir.

Ogly hem bu zatlaryň hemmesini taýýar edip, patyşa bilen ugrapdyr. Ep-esli ýol ýöränlerinden soň atasy:

– Eý, oglum, pylan ýerde bir çöl bardyr, suw ýokdur. Şonda goşunyň suwy gutarar. Şol ýerde öküzi özbaşyna goýberip, yzyna düşüberiş. Öküz baryp bir ýeri şahy bilen süser. Şol süsen ýerini gazsaňyz, derrew suw çykar – diýipdir. Patyşa ýolda oglana:

– Eý, nökerim, bu öküzi sen näme üçin getirdiň? – diýip sorapdyr. Onda ol oglan:

– Eý, patyşamyz. Ýolda azygymyz gutarsa, bu öküz gerek bolar – diýip aýdypdyr.

Bular birnäçe gün ýol ýöränlerinden soň, şol atasynyň aýdan çölüne baryp ýetipdirler. Adamlar şol çölün içinde suwsap, ölere ýakynlaşypdyrlar. Şol wagt oglan öküzi öz ugruna goýberipdir-de, yzyna düşüberipdir. Öküz-de bara-bara bir ýerde durup, ýeri şahy bilen dörüberipdir. Oglanam ýoldaşlary bilen şol ýeri gazmaga başlapdyr. Azajyk gazypdyrlar weli, suw gaýnap, çeşme ýaly akyp gidiberipdir. Bu gudraty görüp, patyşa ony depderinde belleýär. Bular munda suwdan ganyp dem-dynçlaryny alypdyrlar. Ugramakçy bolanlarynda atasy ogluna aýdypdyr:

– Indi, oglum, getiren çigidiňi şu suwa sepip goýber. Gaýdyp gelýän-çäk, garpyz bolup ýetişer – diýipdir.

Ogly hem şonuň ýaly edipdir. Muny-da patyşa belläpdir. Bular az ýöräp, köp ýöräp, bir ýere ýetip barýarkalar, oglanyň atasy:

– Oglum, şol baýaky balygyň barmy? Eger bar bolsa, kyrk çeşmä, ynha, bararys, onda düşläris. Şolaryň içinden bir çeşme Abyzemzem suwudyr. Haýsy çeşme düş gelse, içer ýörerler weli, sen şol balygyňy her çeşmä baranyňda batyryp gör. Şol balyk Abyzemzemiň çeşmesine düşende, janlanar-da, eliňden çykar gidiberer. Ana, şol Abyzemzem çeşmesi. Ýat-da iç, küýzäni dolduryp al-da, gaýdyber – diýipdir.

Bular ahyr şol çeşmelere baryp ýetýärler. Bu oglan hem şol balygy atasynyň aýdyşy ýaly edýär weli, balyk direlýär-de gidýär. Balygyň direlen çeşmesinden içýär. Beýlekilerem içýärler. Küýzesini-de dolduryp alýar. Şol ýerden yzyna öwrülýärler. Bular şol gelişlerine garpyz çigidini sepen ýerine gelyärler. Görseler, garpyzlar bişip, gyryň daşy ýaly bolup ýatyrmyş. Bu ýagdaýy hem patyşa görüp, haýran galyp, ony hem depderine belläpdir. Bu garpyzlardan göterip bilenlerini alyp, ýola düşüpdirler. Bular bir ýerlere baranda, dünýäniň ýüzüni duman gaplap, gaty garaňky bolupdyr. Şol wagt atasy:

– Oglum, şu wagıt aýagyň aşagyndaky daşdan ýokaryk zyň-da: «Ala-nam armanly, almadyk hem armanly» diýip gygyr. Soň bolsa göteribi-len daşyňy alyp, düýäňe mün – diýipdir. Oglan hem şeýle edipdir. Özi hem göteribilen daşyny alyp, üç sanysyny düýä ýükläpdir. Onuň beýleki ýoldaşlary bolsa: «Bu oglan däliräpdir» diýip, oňa gülüpdirler. Patyşa muny hem eşidip, depderine ýazypdyr.

Şeýdip, bular sag-aman öýlerine gaýdyp barypdyrlar. Baranlaryndan soň, patyşa ol oglany ýanyna çagyryp, eden işlerini birme-bir sorapdyr.

Oglan:

– Eý, patyşahym, bir çemçe ganymy geçseňiz, aýdaýyn – diýipdir.

Patyşa:

– Her iş eden bolsaň-da geçdim – diýipdir. Onda ol oglan:

– Eý, patyşahym, men atamy çöle taşlamaga alyp gitdim. Ýöne ony eltip taşlamaga meniň gözüm gyýman, getirip, hiç kime görkezmän, sandykda sakladym. Soň bolsa siziň Abyzemzem suwuna gidýäniňizi oňa aýdanymda, maňa ol: «Bir öküz, iki put çigit, bir balyk al» diýdi. Men hem atamy sandyga salyp, özüm bilen alyp gitdim. Ine, şol işleri atamyň diýeni ýaly etdim, ol bizi ölümden gutardy – diýipdir.

Onda patyşa:

– Şol garaňky gijede näme üçin gygyrdyň? – diýipdir.

Onda oglan:

– Ine, meň şol garaňky gijede alan daşlarym – diýip, üç sany daşy görkezipdir. Bularyň biri gyzył, biri göwher, biri-de şamçyrag eken. Patyşa muňa haýran galyp, soň garry adamlary çöle taşlamagy gadagan edipdir. Ol oglana bolsa öz ýalňyz gyzyny nikalap berip, ýedi gije-gündizläp toý-tomaşa tutupdyrlar.

Çaryp gojanyň akyllý ogly

Bir bar eken, bir ýok eken, gadym zamanda bir garyp goja bar eken. Onuň ýigit ýeten bir ogly bar eken. Emma goja ogluny öýli-işikli edip ýetişmäňkä, bir gün agyr kesele duçar bolupdyr. Onsoň ol ölüm halynda ýatyrka, ogluny ýanyna çagyýar-da:

– Oglum, indi meň öler wagtym geldi. Seni öylendiribem bilmedim. Ýöne oňa derek men saňa üç sany akyly bereýin welin, şony tutsaň, ol seni öý-işiklem eder, döwletlem bolarsyň – diýipdir.

Oglam:

– Aýdyber, ata, seň wesýetiňi tutaryn – diýipdir.

Goja ogluna garap:

– Sen, oglum, bir-ä, aýagyň ýetjek ýerine başyň bilen bargyn, birem, iýen duzuňa kast etmegin, onsoňam, hödür edilen, bişip duran tagamy taşlap gitmegin – diýipdir.

Atasy ölensoň, oglan ýetim galyberýär. Indi oňa gün gerek, güzeran gerek. Ana, onsoň ol baryp, bir baýa talaban durýar. Ol baýam gidip, uzak ýerlerde-de söwda eder eken.

Bir günden bir gün, kerwen gurap, baý söwda ugraýar. Baý bilen şol ýigidem gidýär. Ýolda bularyň azyk-owkatlary gutarýar. Özlerem ymgyr çölüň içinde, näme ederlerini bilmeýärler.

Olar bir ýerde köne guýynyň başynda düşleýärler. Ilki guýa bir oglany sallaýarlar welin, ýüp boş gelýär. Iberilen oglandan derek bolmaýar. Onsoň ýaňky oglany, öz aýdyşy ýaly, kellesini aşak, aýagyyny ýokary edip sallaýarlar welin, oglan guýynyň düýbüne ýetip baryarka seretse, ynha, bir ullakan döw oturan, öňki iberilen oglany bolsa öldürip, honda taşlapdyr.

Bu oglan gorkusyna:

– Salawmaleýkim – diýip gygyrýar. Döw:

– Waleýkim essalam, şunça salam bermedik bolsaň, iki üzüp, bir ýalmardym – diýýär. Soňra: – Geç, gerek zadyň bolsa aýdyber. Sen akylyly ýigit ekeniň, ine, bi ýatan meni äsgermän, ýanyma aýagy bilen geldi. Şoň üçinem öldürdim. Sen bolsa sylap, başyň bilen gelip, adam ýaly salam berdiň. Indem geregiňi aýt – diýýär. Onda oglan:

– Maňa bary-ýogy iki meşik suw gerek. Başga zat gerek däl – diýýär.

Döw ýigide suw berip goýberipdir. Adamlar halas bolup, ýene öz ýollaryna gidiberenler. Barjak ýerlerine ýetip, söwdalaryny bitirip, dolanyp geliberenler.

Bir günden, bir gün baý ýene bir ýere gitmekçi bolupdyr. Onuň ýeňilkelle aýaly welin, bu ýigide göz gyzdyryp ýörensoň, ärine:

– Sen gitseň gidiber, ýöne bu oglany goýup git! Maňa ýumuşçy gerek, ýogsam kösenýän – diýip bahana edipdir hem-de ýigidi alyp galypdyr.

Agşam ol aýal gülüm-ýalym edip oglan bilen bir jaýda düşek salyp, bile ýatmakçy bolupdyr welin, oglanyň ýadyna atasynyň eden wesýeti düşüpdür:

– Ýok, men seniň bilen bir jaýda ýatyp bilmen, men şunça wagtlap baýyň duzuny iýdim – diýipdir. Bu sözleri-de baýyň öňki aýalyndan galan gyzy eşidip duran bolsa nädersiň. Baýyň aýaly gahar-gazaba münüp:

– Diýenimi etmeseň, baý gelen badyna şyltak atyp, seni öldürderin – diýip haýbat atypdyr.

Ýigidem:

– Aý, öldürtseň, öldür-däý. Iýen duzuma kast edenimden, halal ölenim gowudyr – diýip jogap beripdir.

Şeýdip, bu aýalyň diýeni bolmandyr.

Günleriň bir günü baý öýüne dolanyp gelensoň, aғşam aýalyndan:

– Ýeri, heleý, ýetimek oňat hyzmat etdimi? – diýip sorapdyr.

Aýaly hem:

– Aý, ýetimegiň gurap galsyn-la! Asyl onuň göwni Kap dagynda eken. Sen gitdiň welin, ol maňa lak atdy. Ertiriň özünde onuň ýoguna ýan. Şuň maslahatyny men seň geleriňe goýupdym – diýipdir.

Äri hem gaharlanyp:

– Ertir ony sabynçymyzyň ýanyna ibereýin – diýipdir. Onsoň baý sabynçyny hem ýanyna çagyryp, oňa şuny aýdypdyr:

– Ertir irden bizden biri barar welin, sen kimligine garama-da, ýüzüne-gözüne seretmän, gaýnan gazana at-da, sabyn et!

Olam:

– Bolýar – diýipdir.

Ertesi irden baý ýaňky oglany ýanyna çagyryp:

– Bar, pylan sabynçydan bir bölek sabyn alyp gel, gelnejeň sabyny gutarypdyr – diýipdir.

Ýigidem:

– Bolýar – diýip gidiberipdir. Onuň bir dosty bar eken, ol gidip barýarka şoňa sataşýar-da, ony ugruna goýman nahara çagyryp alyp giden. Şol pursat oglanyň ýadyna atasynyň aýdanlary düşüpdür-de, dosty bilen tirkeşip öýlerine barýar-da, onuň bilen içýär mähewäni. Şeýdibem, az-kem eglenmeli bolýar.

Şol wagt hälki baý aýal birden akylyna aýlanýar-da, şol oglana nähak töhmet atanyna, eden işine puşman edýär. Howpurgap: «Gel, muny bu gezek öldürtmäýin, belkem, soň diýenimi eder» diýip, oglanyň yzyndan ылgap gaýdypdyr. Şol gaýdyşyna ýüwrüp gelip, sabynçynyň ýanyna barýar welin, sabynçy hem sen-men ýok, ony tutýar-da, atýar gaýnap duran gazana. Şeýdýär-de, baýyň haýasyz aýaly sabyna garylýar gidiberýär.

Biraz wagt geçensoň, oglanam baryp, bir bölek sabyn diläp alýar-da gaýdyberýär.

Gelibem baýa:

– Hany, gelnejem, ynha, oňa sabyn-a getirdim – diýýär.

Baýam haýran bolup:

– Ýañyja seň yzyňdan gitdi, duşmadymy? – diýýär.

Ýigit:

– Ýok, maňa-ha duşanok – diýýär.

Şol wagt baýyň gyzy ara düşüp:

– Meniň öweý enem öz gazan çukuryňa özi gaçdy. Onuň hyýaly günäsiz oglany öldürtmekdi welin, öz pälinden özi tapdy – diýip, ýigit bilen eneliginiň arasynda bolan araky eşiden gürrüňini kakasyna aýdyp berýär.

Kakasy hem ähli mal-döwletini bu akyly oglana tabşyrýar, gyzy-nam oňa nikalap berýär.

HAYWANLAR HAKYNDAKY ERTEKILER

Goýun bilen möjek

Günlerde bir gün bir goýun jülgede otlap ýör eken. Onuň ýanyna bir möjek gelip:

– Eý, goýun, bu ýer meniň ýerim. Sen näme üçin meniň ýerimde otlap ýörsüň? – diýipdir.

Onda goýun:

– Ýok, jülgäniň hakyky eýesi men. Köp wagtdan bäri bu ýerde men hiç kimi görmedim. Oty ösen bu jülge saňa gerek däl. Bu ýer meniňki. Möjek dost, sen öz ugruňa gidiber – diýipdir.

Möjek bolsa:

– Bu jülge maňa ata-babalarymdan miras galan ýer. Ynanmasaň, şaýat taparyn. Goýun dost, seniň şaýadyň barmy? – diýip sorapdyr.

– Men şaýady aňsatja taparyn. Jülgäniň maňa degişlidigini hemme bilýär – diýip, goýun aýdypdyr.

Şeýdip, olar aýrylyşypdyrlar. Möjek tilkini tapyp:

– Eý, tilkijik, men ikimize hem bolar ýaly ýagly olja tapdym. Soňuny sorama-da, yzyna düş – diýipdir.

Tilki:

– Ol nähili olja, möjek dost? – diýip sorapdyr.

Möjek:

– Bir jülgede semiz goýun otlap ýör. Men onuň bilen jedelleşdim. Men şaýat taparyn diýip gaýtdym. Sen «Jülge möjegini» diýseň bolany – diýip, tilkini ynandyrypdyr.

Göwni galkan tilki:

– Örän gowy boldy, möjek dost, ýör gideli! – diýipdir.

Goýun bolsa oba gelip, gara ite duş bolupdyr. Ol ite:

– It dost, şu gün jülgede otlap ýörkäm, ýanyma möjek geldi. Ol: «Bu jülge meniň ata-babamdan galan ýer. Bu ýerleriň eýesi men. Sen näme üçin meniň ýerimde otlap ýörsüň?» diýdi. Men oňa: «Bu ýeriň hakyky eýesi men. Menden başga hiç kim bu ýere gelenok. Möjek dost, sen öz ugruň bilen gidiber» diýdim. Ol maňa: «Seniň şaýadyň barmy?» diýdi. Menem oňa: «Men şaýady aňsatja taparyn. Jülgäniň maňa degişlidigini hemme bilýär» diýdim. It dost, sen maňa kömek et – diýipdir.

– Goýun dost, gaýga batma! Saňa kömek ederin – diýip, it göwünlik beripdir.

Ertesi goýun it bilen jülgä barypdyr. Görse, möjek heniz gelmändir. It goýna:

– Goýun dost, üns berip diňle. Men şu buky ýerde ýataryn. Üstümi ýandak bilen ört. Möjek bilen onuň şaýady meni görmesinler – diýip aýdypdyr.

It gaýym gizlenipdir. Möjek bilen tilkijik gelipdir.

Möjek:

– Tilki dost, görýäňmi, işimiz oňjak öýdýän. Ol-ha bir özi gezip ýör. Şaýat tapmandyr. Biz jülgäni goýundan dartyp alarys we etini iýeris – diýip, tilkä ýüzlenipdir.

Tilkijik goýnuň ýanyna ylgap gelip:

– Eý, goýun, sen näme kesekiniň ýerinde gezip ýörsüň? – diýip sorapdyr.

– Sen şu jülgäniň kimiňkidigini bilýärmiň?

– Hawa, bilýärim. Bu ýer möjekden başga hiç kime degişli däl. Biz bu jülgäniň möjegiňkidigini bilýäris.

Şol wagt möjek:

– Goýun dost, seniň şaýadyň görmenok-la – diýip sorapdyr.

Onda goýun:

– Dostum, maňa şaýat gerek däl. Eger seniň sözüň dogry bolsa, şu ýandagyň üstünden böküp aňry-bäri öt. Şondan soň jülge, goý, seniňki bolsun! – diýipdir.

Tilkijik:

– Munuň näme kynçylygy bar. Men böküp görkezäýerin – diýip, ýandagyň üstünden böküpdir. Tilkijik bökende itiň tumşugyny görüp:

– Ýok, men aldawçy däl, ýalan söz berip biljek däl – diýip gaçyp gidipdir.

Möjek ýandagyň üstünden bökjek wagty it onuň bokurdagyndan tutupdyr. Bu ahwaly gören tilki gidip barşyna:

– Wah, möjek dostum, seni ýalan töhmet tutdy – diýip gygyrypdyr. It möjegi öldüripdir. Goýun bilen bile obalaryna gaýdypdyr. Şeýdip, otly jülge olara degişli bolupdyr.

Pyşdyl, keýik we garga üçüsiniň dostluğy

Bir zamanda bir pyşdyl, bir keýik, bir garga ýaran bolupdyrlar. Bular näme iş etselerem, maslahatly edipdirler. Günleriň birinde keýik janawer duzaga düşenmiş. Garga-da ýanynda eken. Ol baryp çünki bilen duzagy aýryp bilmändir. Garga pyşdylyň ýanyna gelip:

– Eý, pyşdyl dost, keýik dostumyz-a awçynyň duzagyna düşüpdür. Men boşadyp bilmedim. Sen synanyşmasaň, boljak däl – diýipdir.

Onda pyşdyl:

– Bolýar, ýöne men onuň nirededigini bilemok. Salgy bereňde-de nädip tapaýyn?! – diýipdir. Onda garga:

– Men uçup ýol görkezip gideýin – diýipdir.

– Onda «wak-wak», «zak-zak» edip uçup gitme-de, garynja tüm-megi ýaly üşmejik gum görseňem, gonup git. Meni şeýdip, keýigiň üstünden eltmeseň, görýän ýerim barmy – diýipdir.

Garga pyşdylyň aýdyşy ýaly edip, pyşdyly keýigiň ýanyna alyp barypdyr. Pyşdyl duzagyň kirişlerini ýeke-ýekeden çeýnäp, keýigi boşadypdyr.

Onsoň olar keýigi boşadan ýerlerinden gaçmagy maslahat edip, bu ýerden gaýdypdyrlar. Pyşdyl janawer şunça mytdyldap gitse hem hiç ýol öndürüp bilmändir. Keýik bilen garga hem ýoldaşlaryny taşlap, ondan aýrylyp gidip bilmändir. Iň ýamany, pyşdylyň zzy ýerde ýol ýaly bolup ýalpyldap ýatanmyş. Şol wagt şemal hem turmandyr.

Basym duzagyň eýesi gelipdir. Görse, duzaga keýik düşen eken welin, bir zat duzagy kertip boşadypdyr. Ol töwereğine ser salsa, pyşdylyň yzyny görüpdür. Duzagyň eýesi pyşdylyň yzyny yzarlap, bir salymdan pyşdylyň yzyndan ýetipdir-de:

– Aý, pyşdyl, dur entek, ozalam gämigimi az gyran dälsiň. Sen betnebisi ýokarky çanagyňdan bir dyndaraýyn – diýip, oňa topulypdyr.

Keýik janawer durup bilmän, pyşdylyň beýle gapdalyna ýykylypdyr.

Duzagyň eýesi: «Ynha, maňa bir aw, belki, duzaga düşen keýikdir, aýagyňy agyrdandyr» diýip, oňa topulypdyr. Duzagyň eýesi ýetiberende, keýik turup gaçyp, elli-altmyş ädime baryp, ýene ýykylypdyr.

Duzagyň eýesi keýigi ýene kowalapdyr. Ol adam ýetiberende, keýik ýene gaçypdyr. Bular şeýdişip, esli gidýärler. Ahyrynda gün batyberende, keýik dars-dars edip, gözden gaýyp bolupdyr.

Şeýdip, keýigem pyşdyly ölümden halas edipdir.

Dostlar howpdan halas bolup, ýene-de agzybirje ýaşaberipdirler.

Ňoty bilen tilki

Bir bar eken, bir ýok eken, bir totuğuş bar eken. Ol bir agajyň başynda höwürte edinip, şonda ýumurtgalapdyr. Muny bir tilki görüp, onuň ýanyna baryp:

– Häý, toty dost, ýumurtgalaryňdan birini bari okla, ýogsam, özüňi iýerin – diýipdir.

Toty näbilsin, tilkiniň agaja çykyp bilmeýänini. «Özümi iýeninden ýumurtgamy iýsin» diýip, gorkusyna bir ýumurtga oklapdyr. Muny tilki alyp iýipdir. Ertesi ýaňky tilki gelip, totyny gorkuzyp, ýene-de bir ýumurtgasyny iýipdir.

Şeýlelik bilen, tilki totynyň guzlaýan ýumurtgasyny günde gelip iýer eken. Bir gün toty aglap otyrka, munuň ýanyna garga gelip:

– Ýeri, toty dost, nämä aglaýarsyň? – diýip sorapdyr.

Onda toty:

– Dogan, men aglamam kim aglasyn!? Men çaga çykarjak, nesil öndürjek bolup, her gün bir ýumurtga guzlaýaryn, ony-da her gün bir tilki gelip, iýip gidýär. Bermejek bolsam, «Özüňi iýerin» diýýär. Men hem: «Özümi iýeninden ýumurtgamy iýsin» diýip, nalaç bermeli bolýaryn. Şonuň üçin men hiç çaga çykaryp bilemok – diýipdir.

Onda garga:

– Sen nämä üçin tilkä ýumurtgaňy oklaýarsyň? Tilki agaja çykyp bilenok ahyry, indi gelse, hiç zat berme, adyňy tutsa, «Merez, zäher» diýip jogap ber. «Muny kim saňa öwretdi?» diýse, «Garga dostum öwretdi» diýäý – diýip aýdypdyr.

Ondan soň toty: «Bolýar» diýip galypdyr. Ertesi ýumurtga iýmäge öwrenen tilki ýene-de gelip:

– Toty dost, aman-sag ýatyrmyň? – diýip sorapdyr.

Toty sesini çykarmandyr.

Tilki:

– Toty, toty, ýumurtga okla! – diýip gygyrypdyr.

Toty:

– Merez, zäher, ýumurtga ýerine belany iý! – diýipdir.

Tilki:

– Muny saňa kim öwretdi? – diýip sorapdyr.

Toty:

– Muny maňa garga dostum öwretdi – diýipdir.

Mundan soň tilki: «Hop, bolýar, gargajyk, seni özüm görerin» diýipdir -de gidiberipdir. Şol gidip barşyna görse, garga hol gökde uçup, agyp-dönüp, keýp edip ýaşap ýörenmiş. Tilki bukula-bukula baryp, garganyň göräýjek ýerinde ölen bolupdyr-da ýatyberipdir. Garganyň şol agyp-dönüp ýörşüne tilkä gözi düşüpdir. Görse, ine, bir tilkijik ölüp ýatyr. Ol tilkiniň ýanyna baryp, tilkiniň kellesine münüp, onuň dilinden çokjalap başlaýar welin, tilki birden garganyň kellesini agzyna salypdyr. Ana, şonda garga tilkä:

– Meniň saňa bir sözüň bar, şony aýdaýyn, ondan soň sen meni iýseň-derazy – diýipdir.

Onda tilki:

– Hany, aýt, eşideýin – diýipdir.

Garga:

– Sen meniň imanymy öwür-de, soňra iýäý – diýipdir.

Tilki:

– Seniň imanýň näme? – diýip sorapdyr.

Garga:

– «Zak-zak garga baý» diýip üç ýola aýt, ana, şol meniň imanym bolar – diýipdir.

Tilki garganyň sözlerini aýtjak bolup, sanamaga başlapdyr welin, tilkiniň agzy açylypdyr, garga-da onuň agzyndan sypyp, uçup gidipdir. Tilki bolsa ymsynyp galyberipdir.

Keýikler

Bir bar eken, bir ýok eken, gadym zamanda bir topar keýik bar eken. Bu keýikler günleriň birinde ýygnaýyp:

– Biz nähili edip, özümizi ýyrtyjy haýwanlardan goramaly? – diýip maslahat edýärler. Bu maslahatda bularyň içinden akylyja bir keýik çykyp:

– Biz ön köp wagt ýyrtyjy haýwanlar tarapyndan horlanyp geldik, sebäbi biz şu güne çenli bir-iki bolup, onda-munda entäp gezdik, onuň üçin-de öňýeten duşman bizi horlap gelýärdi. Indi biz agzymyzy birikdirip, elliden, altmyşdan az bolman, bir ýerräkke topbak bolup gezeliň. Ýatanymyzda ýa-da otlanymyzda daşymyzda üç-dört sanymyzy garawul goýalyň. Ana, şonda biz arkaýyn gezip bileris – diýipdir.

Keýikler ýerli-ýerden: «Bolýar-da, bolýar» bolşup gygyryşypdyrlar.

Emma bular heniz maslahatlaryny gutarmankalar, bir ýerden bir tilkijik gelip, olaryň sözüne gulak asyp durupdyr. Biraz wagtdan soň, ýaňky tilki:

– Siziň bu eden kararyňyz özüňiz üçin gaty zyýan bolar, sebäbi ol garawullaryňyz ukur. Hemmäňizi birden bela duçar eder. Öň biriňizi gözläp, zordan tapýan düşman indi hemmäňizi eline düşürer – diýipdir.

Munuň bu sözünü eşiden keýikler:

– Ýeri, ugruna gidiber, seniň habaryňy eşitdik – diýip, ol tilkiniň ýeňsesinden itekläp, aralaryndan çykaryp goýberipdirler. Şondan soň ýaňky kowlan tilki şol gahary bilen baryp, bir möjegi tapyp:

– Möjek dost, bir bol aw tapandyryn – diýipdir.

Möjek oňa garap:

– Ol nähili bol aw, tizräk nirededigini aýdaweri.

– Şu taýda bir süri keýik daşlaryna garawul goýan kişi bolşup, özlari arkaýynja gezip ýörler. Daşlaryndaky garawullary hem otlaşyp ýörler. Birden baryp, hemmesini gapyllykda tutaýmaly – diýip, tilki aýdypdyr.

Möjek tilki bilen ýola düşüpdür. Bular az ýöräp, köp ýöräp, keýikleriň birýan çetinden baranlarynda, garawul bolup duran keýikler bulary görüp, öz ýoldaşlaryna habar berýärler. Ýoldaşlary hem ýüzleriniň ugruna hemmesi bir tarapa gaçyberenler. Şonluk bilen möjekdir tilkiniň eline bir zat hem ilmandir.

Möjek tilkä garap:

– Tilki dost, meni ýaman aldadyň-ow – diýipdir.

Tilki hem:

– Ýok, dost, bular soňrak otdan doýup, pylan çeşmeden suw içip, agramlyp, hemme zatdan bihabar bolup ýatarlar. Şol wagtda olary tutarys – diýipdir.

Möjek:

– Bolýar, onyň hem göräýeris – diýipdir.

Biraz wagtdan tilkiniň aýdan mahaly bolýar. Bu ikisi tirkeşip, hálki keýiklere tarap barýarlar welin, olar ýene bu howpy duýup gaçýarlar. Bu gezek möjeginiň hasam gahary gelipdir. Ol tilkiniň ýüzüne garap:

– Sen bular ýaly aldap ýörseň, ahyry özüňi iýerin. Meniň gaharym gelende, birden geläýýändir – diýipdir.

Tilki hem:

– Möjek dost, bulary bir wagtda ele düşürmek boljak. Ol hem bol-sa olar gündiz iýer, iýer hem-de gezip-gezip, gaty ýadap, giç ge-

lip ýatarlar. Gije ýarymdan soň, olar ýagşyja uka gidensoňlar, garawullary hem ukar, ana, şol wagt biz olaryň işini göreris – diýipdir. Möjek munuň bu sözüne hem «bolýar» diýip jogap beripdir. Şonluk bilen, gije ýarym bolupdyr. Bular ýene keýiklere tarap gidipdirler.

Keýikler gije ýatanlarynda, ýygy-ýygydan garawullaryny çalşyryp durupdyrlar. Ýaňky tilki bilen möjek keýiklere ýakyn gelenlerinde, garawullary duýup, derrew beýleki ýoldaşlaryna-da ýagdaýy duýdurypdyrlar. Şonlukda, keýikler ýene-de gaçyp gutulanlar.

Ilkagşamdan: «Keýik etini iýjek» diýip, gijesini ýatman, özüni seýis-läp ýören möjeginiň bu gezek gaharynyň gelşi öňküleriň dagy çaky bolmandyr. Şonuň üçinem ol ýanynda boýnuny aşak salyp duran tilkä gözünüň gytagy bilen garap:

– Indi seniň gezeginiň, sen meni näçe gün aç-suwsyz saklap, ahyrda hem süýji ukymdan alyp galdyň. Seni iýmesem bolmaz – diýip, özüni tilkiniň üstüne oklapdyr. Şol wagt tilki ýapyrylyp gaçjak bolupdyr. Oňa çenli hem möjek tilkini bagyr-bugur basypdyr. Şonluk bilen, keýikler agzybirlikde ýaşap, hemişe özlerini ýyrtyjy haýwanlardan gorap gezipdirler.

Җazy we tilki

Gadym zamanlarda bir tilki bar eken. Bu tilki özünden güýçli haýwana duş gelmänsoň, hemişe özünden ejizje haýwanlary horlap gezer ýörer eken. Ol hiç bir gara görmän, öz bolşundan örän göwni hoş bolup: «Dünýäde meniň ýaly, özünden göwni hoş haýwan barmyka?» diýip, güpüläp öwner eken.

Ol şol gezip ýörşüne bir gün beýik bir depäniň üstüne çykyp: «Meniň şu günler ylgasym gelyär. Wah, şu wagt önümden bir towşan turup gaçsa, men hem şony kowup, keýpden çyksam» diýip arzuw eder eken.

Günleriň birinde tilkiniň bu sözlerini bir awçy eşidipdir. Şol awçynyň ýanynda bir tazysy hem bar eken. Ol depäniň gapdalyndan tazysy bilen bukdaklap gelip, şol ylgap, aýagynyň «ýelini çykarjak» bolýan tilkini tazysyna görkezýär. Tazy hem oňa tarap topulýar. Tilki görse, ine, bir tazy ýetip gelyär. Ol tazyny gören badyna, «Assa gaçan namart» diýip, göterýär ökjäni. Häli aldym-da, şindi aldym bolup barýarkalar, gapdallaryndan bir towşanjyk çykyp:

– Tilki aga, ne beýle gaty gidýärsiň, örän ylgasyň gelipdir öýdýän. Hany, dur ahyry! Bir görşeli-le! – diýipdir.

Onda tilki:

– Aý, towşan dost, bu wagt «Dur» diýmäweri. Soň görüşäýeris – diýip, ylgawyny ýazman jogap beripdir.

Onda towşan:

– Nirede görüşerkäk, tilki dost! – diýip, gülümjiräp gygyran.

Onda tilki:

– Haý, dost, tazynyň rehimini inäýmese, meniň nirede boljagymy hol awçydan soraymasaň, men-ä bilmedim-ow – diýip, sözünü soňlap ýetişmäňkä, tazy tilkiniň yzyndan ýetip, gabyr-gubur basypdyr. Onýança awçy hem gelip ýetipdir.

Möjekleri gorkuzan

geçi we goýun

Bir bar eken, bir ýok eken, gadym eýýamda bir adamynyň bir geçisi bilen bir goýny bar eken. Bu adam bulary бага bakyp, semredip ýören eken. Bir gün geçi eýesiniň öldürjek diýen gürrüni eşidip, goýnuň ýanyna ylgap baryp:

– Goýun dost, eşitdim-eşitmedim diýme, eýämiz biziň ikimizem öldürjek, biziň açmagymyz gerek – diýipdir.

Onda goýun gözlerini mölerdip:

– Geçî dost, onuň ýaly bolsa, gaçaly – diýip, ikisi ogrynylyk bilen çykyp ugranlarynda, geçi ýüzüniň ugruna eýesiniň ot çekýän haltasyny hem şahyna ildirip göterip gidipdir. Bu ikisi çöl-beýewana çykyp gaçyp barýarkalar, bir möjegin kellesiniň üstünden barypdyrlar. Geçî möjegin kellesini görkezip:

– Goýun dost, hol ýatan seniň düşmanyň kellesi, sen ýüňli batyrsyň, bar-da şol kelläni alyp, şu halta sal – diýip, özi gorkup, gaýra çekilip durupdyr.

Onda goýun:

– Her niçik-de bolsa, dost, sen sakgally batyrsyň, sen bar-da, ony haltaňa sal – diýipdir.

Onda geçi:

– Gel, dost, onda her haýsyz haltaň bir ýanyndan tutup, kelläni içine ataly-da, göterip gidibereli – diýipdir.

Goýun hem:

– Bolýar, dost – diýip, möjegiň kellesini halta salyp, hersi bir ýa-nyndan tutup alyp gidenler.

Şol gidip baryşlaryna bularyň öňlerinden bir beýik depe çykypdyr. Bular depä çykyp, töwereklerine seredip, bir ýerde ot görüp, şol oda garşy gidipdirler. Ol oda baryp görseler, ynha, ýedi sany möjek palaw bişiren bolup oturanlar. Geçi bilen goýun bulara salam berip baranda, möjekler:

– Heý-jan, palawa et geldi – diýşip, begenip, heşerlenişip, aýak üstüne galypdyrlar.

Onda geçi möjeklere garap:

– Dostlar, siz gaýgy etmäh, et bizde näçe diýseňiz tapylar, siz ýöne palawy tizräk bişiriberiň – diýipdir.

Möjekler:

– Hany onda et? – diýipdirler.

Geçi:

– Goýun dost, bar, ol haltadaky möjek kelleleriniň birini alyp gel, bularyň palawyna ataly – diýipdir.

Goýun derrew haltadaky kelläni alyp gelipdir. Onda geçi:

– Dokuz möjek kellesiniň içinden saýlap alyp gelýäniň şumy, bar, uluragyny alyp gel – diýipdir welin, möjekler: «Ba, bular-a tüýs kellehor ekenler, bular biziňem kellämizi alar» diýip, howsala düşüp, gorkuşyp, her haýsy bir tarapa gaçyp gidipdir.

Geçi bilen goýun palawy iýip, aýaklaryny uzadyp, rahat ýatypdyrlar.

JADYLY ERTEKILER

Akpamyk

Bir bar eken bir ýok eken, wagtda bir adamyň ýedi ogly bolar ekeni. Olaryň bar käri aw awlamak eken. Oglanlaryň gyz dogany ýok eken. Günlerde bir gün olaryň eneleri göwreli bolupdyr. Enesiniň aýy-güni dolan wagty, oganlar awa gitmekçi bolup, atasyna:

– Biziň gyz doganymyz bolaýsa, howlymyzyň agzyndan gurjak asyp goýuň, ogan doganymyz bolsa, ok-ýaý asyp goýuň – diýip gidipdirler.

Bularyň yzynda gyz dogany bolupdyr. Atasy derwezeden gurjak asyp goýupdyr. Emma bularyň bir görüp goňşusy ýamanlyk edip, ony aýryp, ýerine ok-ýaý asyp goýupdyr. Oganlar awdan gelýärkäler, ok-ýaýa gözleri düşüp: «Hudaý bize gyz dogan bermändir» diýip öýkeläp, öýlerine-de, obalaryna-da gelmän, başga bir ýerde mesgen tutup, aw awlamak bilen gün görüp başlapdyrlar.

Indi oganlar bu taýda galsynlar, habary täze bolan gyzdan alalyň.

Ata-enesi täze bolan gyzyň adyna Akpamyk dakyp, oganlaryň ýoluna göz dikip oturypdyr. Gün geçýär, aý geçýär, gelmeýärler, ýyl geçýär, gelmeýärler. Bular oganlaryndan tamalaryny üzüpdirler. Ata-enesi garry bolansoňlar, ogullarynyň gözlegine çykyp bilmänsoňlar, gyzyna hem aýtmadyrlar. Aý aýlanyp, ýyl dolanyp, gyz dokuz-on ýaşyna barypdyr. Bir gün goňşulary üme edýär. Olar gelip, Akpamygyň enesinden: «Gyzyňy ümä ber» diýip sorapdyrlar.

Enesi:

– Hon-ha, özi razy bolsa, gidibersin, özüne aýdyň – diýip jogap beripdir.

Akpamyk hem göwünli bolup, ümä barypdyr. Ümä baran gelinleriň biri Akpamygy synap görmek hem oňa gizlin bolan bir syryň üstüni açmak üçin şeýle diýipdir:

– Kimiň erkek dogany bolsa törde otursyn, kimiň erkek dogany bolmasa, aşakda, köwüş bazarynda otursyn.

Bu sözden soň Akpamyk hem baryp, gapyda erkek dogany bolmadyk gyzlaryň arasynda oturypdyr. Bir garry kempir Akpamyga:

– Wiý, Akpamyk, sen ýokarrak geç – diýipdir.

Akpamyk:

– Wiý, ene jan, meniňem erkek doganym ýok ahyry – diýipdir.

Onda ol:

– Aý, ýüzügara, ilni bir-iki dogany bolsa, seniň ýedi sany aždarda ýaly doganlaryň bardyr, ýokaryk geç, ýokaryk – diýipdir.

Akpamyk geň galyp:

– Men ony şu wagta çenli atam-enemden eşitmedim-le – diýipdir.

Onda garry ene:

– Keýigim, olar garry bolansoň, özleri gidip gözläp bilmeýärler. Gözlegine sen çykarýyň öýdüp gorkusyna, saňa-da aýdýan dälidirler. Doganlaryň pylan dagyň gowagyndadyrlar. Men saňa ony eneňe aýtdyrmagy öwredeýin. Öýüňize baryp: «Ene, maňa gowurga edip ber» diý. Edip berer welin, her zat bilen berse-de alma, «elini bilen ber» diýip aýt. Eli bilen alyp berer welin, eliniň daşyndan tutup, gysyp sorasaň aýdar. Ýogsam aýtmaz – diýipdir.

Akpamyk ümeden gaýdyp, öýlerine gelip:

– Eje, meniň kelläm agyryýar – diýipdir. Ejesi:

– Balam, näme iýip-içjek zadyň bar? – diýip sorapdyr.

Akpamyk:

– Eje, sen bir azajyk gowurga edip beräý! Kellämi birneme sarsdyraýsam gowy bolmazmyka? – diýipdir.

Ejesi gowurga etmäge başlaýar.

Akpamyk ejesine:

– Eje, maňa oduň üstündekä ber – diýipdir.

Ejesi çemçe bilen uzadypdyr welin:

– Ýok, elini bilen ber – diýipdir.

Ejesi pahyr eli bilen beryär. Akpamyk ejesiniň eliniň daşyndan pugta tutýar. Ejesi:

– Waý, elim ýandy – diýip gygyrypdyr.

Akpamyk:

– Eje, meniň doganlarym barmy, ýokmy? – diýip sorapdyr. Ejesi gyzygyna çydaman:

– Bardyr, emma sen bolanyňda gidişleridir – diýipdir.

– Heý, barmyş sesi barmy?

– Pylan dagyň gowagyndamyş.

Akpamyk ejesiniň elini goýberip:

– Men olary görmäge gitjek – diýipdir.

Ejesi:

– Sen tapmarsyň, men bir köke bişirip bereýin, şony tigirle-de git, nirä baryp dursa, doganlaryň şol taýda bolar – diýipdir.

Akpamygyň ejesi bir köke bişirip beripdir. Akpamyk kökejigini öňüne salyp, tigirläp ugranda, Akpamygyň bir pişijegi bar eken, olam Akpamygyň yzyna düşüp, üç tirkeşik bolup ýola düşüpdirler. Ýolda barýarka pişigi kökejiginiň bir gyrasyny gädipdir. Akpamyk ýene tigirläpdir, bolmandyr. Ahyry aglamaga başlapdyr. Birden palçyk edip, gädigi beklemek ýady-na düşüpdür. Derrew palçyk edip, kökaniň gädik ýerini bekläpdir. Ondan soň tigirläp barýarka, bir dagyň gowagyna barypdyr. Görse, gowagyň içi ganly geýimden doly. Birnäçe ýerde et asylyp goýlupdyr. Akpamyk bu geýimleri ýuwup, etden nahar bişirip, taýyn edip goýupdyr. Bir seretse, bir topar adam ýetip gelýär. Akpamyk bir ýere bukulypdyr. Doganlary gelip görseler, hemişeki ýaly däl. Naharlary bişirilgi, geýimleri ýuwulgy, jaýlary arassa, hiç düşünip bilmän, töwereklerine göz aýlapdyrlar, emme janly-jemendä gözleri düşmändir. Oglanlar bu gije geýimlerini çalşyryp, arkaýyn ýatypdyrlar. Ertesi hem awa gidipdirler. Akpamyk ýene ganly geýimleri ýuwup, nahar taýýarlap, ýene buky ýerde gizlenipdir. Doganlary gelip görseler, ähli zat düýnküden hem ýerbe-ýer edilip goýlupdyr. Oglanlar dil birikdirip, her gün birimiz gowagy saklalyň diýişip maslahat edipdirler. Birinji gezek iň ulusy galyp saklapdyr, emma ýadaw awçy tiz uklapdyr. Akpamyk onuň uka gidenini bilip, bukulan ýerinden çykyp, ýene geýimleri ýuwupdyr, nahar bişiripdir, gowagy arassalapdyr, soň hem öňki ýerinde bukulypdyr. Doganlary gelip görseler, nahar taýyn, egin-eşikleri ýuwulgy. Olar: «Kim edýän eken?» diýip sorasalar, ol dogany: «Men uklap galypdyryn» diýipdir. Ertir ýene ondan kiçisi sakçy galypdyr. Bu hem uka gidipdir. Doganlaryň altysy ýeke-ýekeden garawullapdyr, emma altysy hem bilip bilmändir. Ahyry iň kiçisi galypdyr. Ol barmagyny dilip, duz sepipdir. Gözüne asyl uky gelmändir. Ýöne uklan kişi bolup ýatypdyr. Birden bir gyz çykyp, geýimleri ýuwup, nahar atarmaga duranda, ýaňky saklamaga galan dogany ýatan ýerinden çykypdyr-da:

– Ynsan bolsaňam, jyn bolsaňam, dur-da, kimdigiňi tanat – diýipdir.

Akpamyk:

– Men yns-da däl, jyns-da däl, öz doganyňyz – diýipdir.

Bular taňşyp, beýleki doganlary gelýänçä, nahar taýyn edipdirler. Soňra kiçi dogany uly agalarynyň önünden buşlap çykypdyr. Doganlar gyz doganlarynyň yzlaryndan gelenine köp şat bolupdyrlar. Bular Ak-

pamygy keýigiň ýiligi bilen bakypdyrlar. Aradan birnäçe gün geçýär. Akpamyk bir gün öý süpürüp ýörkä, bir kişmiş tapyp, «piş-pişim» diýip, pişigini çagyryýar. Pişigi gelmänden soň, ony özi iýýär.

Bir salymdan soň pişigi gelip:

– Näme diýip çagyrdyň? – diýip sorapdyr.

Akpamyk:

– Bir kişmişjik tapdym, şonuň üçin çagyrdym.

– Hany, ony nätdiň?

– Gelmänsoň, iýýádim.

Pişigi:

– Onda oduňy öçürerin – diýip, ody öçürjek bolupdyr.

Akpamyk:

– Öçürme, men çakmak bilen ot alyp bilmerin, indi tapsam beräýerin – diýip, ýalbaryp zordan goýdurypdyr.

Soň ýene bir gün öý süpürüp ýörkä, bir igde tapyp, «piş-piş» diýip pişigini çagyrypdyr. Pişik gelmänsoň, ýene-de özi iýipdir.

Bir salymdan soň pişik gelip:

– Meni näme diýip çagyrdyň? – diýip sorapdyr.

Akpamyk:

– Bir igde tapdym – diýipdir.

– Hany igde?

– Iýdim.

Pişik:

– Onda oduňy söndürjek – diýip, ody söndüripdir.

Akpamyk çakmak bilen ot aljak bolýar welin, bolmaýar, naharam gijä galyp barýar. Ahyry nalaç bolup, gowakdan çykyp, daş-töwereğine garaýar, görse, uzagrak bir ýerden tüsse çykýar. Akpamyk «Şol tüsseden ot getireýin» diýip şol tarapa ugraýar. Baryp, gapydan salam berip giripdir welin, görse, içerde bir çal döw otyr.

Döw Akpamygy görüp:

– Şunça salam bermedik bolsaň, iki üzüp, bir ýalmardym, gel, gyzym, meniň başymy gözläp ber – diýipdir.

Akpamyk biraz salym döwüň kellesini gözläp:

– Men ot almaga geldim, gaýtjak – diýip aýdypdyr.

Döw:

– Onda sen etegiňi tut! – diýip, Akpamygyň etegine ilki bir köz atyp, yzyndan kül guýup, soň ot atyp: «Bar, gyzym» diýip ugradypdyr.

Akpamyk ody alyp ugrapdyr. Ýañky guýlan külüň aşagyna atylan

köz onuň etegini deşipdir, ondan kül az-azdan dökülip, yz edip gidipdir. Emma Akpamyk mundan bihabar, gelip nahar bişirip, taýyn edip goýupdyr. Doganlary awdan gelip, ertesi ýene awa gidýärler welin, döw Akpamygy yzarlap gelýär. Akpamyk döwüň gelyänini görüp, gapyny içinden bekläp oturýar.

Döw:

– Barmagyň birini gapynyň arasyndan uzat – diýipdir.

Akpamyk barmagyny uzadýar. Döw barmakdan pugta tutup, bir temen bilen deşip, ganyny sorýar. Yzyndan hem:

– Doganlaryňa aýtsaň, iýerin – diýip, yzyna gaýdýar.

Akpamyk gorkusyna doganlaryna hiç zat aýdyp bilmändir. Döw her gün gelip, gyzyň barmagynydan ganyny sorup gidipdir. Şol sebäpli hem Akpamyk gün-günden horlanypdyr. Doganlary «näme bolýar?» diýseler hem «maňa hiç zat bolanok» diýip jogap beripdir.

Doganlary:

– Geliň, şuny saklalyň – diýişip, awa ugran kişi bolup, bir ýerde bukulyp ýatypdyrlar.

Akpamyk işlerini jaýba-jaý edip, döwüň geler wagty bolanda, gapyny içinden bekläp oturypdyr. Hemişe gan içmäge öwrenen döw gelip, gapyny kakýar welin, ýedi dogan ýedi ýerden topulyp, döwüň janyny asmanda kakýarlar. Onuň kellesi «çöpden-çörden kän bolaryn» diýip, togalanyp gidýär. Akpamygyň doganlary onuň yzyndan ýetip bilmän galanlar. Birnäçe wagt geçensoň, ol kelle birnäçe döw bolup gelip, ýedi doganyň ýedisini hem öldürip, etlerini iýip, süňklerini taşlapdyrlar. Akpamyk bolsa keýik derisiniň aşagyna girip bukulypdyr. Döwler ony görmändirler. Akpamyk şeýdip aman galypdyr. Döwler öz mekanlaryna gidipdirler. Akpamyk döwler gidensoň, bukulan ýerinden çykyp, doganlarynyň süňklerini bir ýere ýygnaý, üstüni keýik hamalary bilen basyryp, bir aty münüp, galama-gala aýlanyp, bilimli adamlardan doganlaryny direltmegiň ýoluny sorap ýörkä, ahyry bir garry kempiriň üstünden barypdyr.

Garry:

– Gyzym, seniň doganlaryňy döw öldüren bolsa, ony direltmegiň alajy bolar, emma gaty kyndyr – diýipdir.

Akpamyk:

– Garry ene, kynam bolsa, aýt – diýip, oňa ýalbarypdyr.

Garry:

– Akmaýanyň süýdünden getirip, üstlerine sepseň, jana gelerler, emma Akmaýa adam görse, iýer. Emma köşegi adamy gaty gowy görýändir – diýip aýdypdyr.

Akpamyk eline ýanlyk alyp, Akmaýany gözläp, ýola düşüpdür. Ahryy bir gün Akmaýanyň köşeginiň üstünden barypdyr. Köşek Akpamygy görüp, oýnap, bökjekläp, ýanyna gelipdir. Gyz köşegiň ýüzünden, gözünden sypap, ogşap, köp mähribanlyk edip, ahryy arzy-halyny beýan edipdir.

Köşek:

– Bolýar, emma enem bilse, ikimizem iýer, gel, sen meniň goltugymyň aşagyna girip, tüýüme gabsanyp bar. Men emip, ýanlyga guýaýyn – diýipdir. Sebäbi köşegiň garnynyň aşagynyň we gapdalynyň tüýi ýerden süýrenip ýörmüş.

Akpamyk: «Bolýar» diýip, köşegiň tüýüne bukulyp, görünmän, Akmaýanyň ýanyna barypdyr.

Akmaýa:

– Adam, adam ysy bar ýaly-la – diýip, tarp urup başlapdyr.

– Eje jan, adam näme işlesin? – diýip, köşegi ýalbarandan soň, Akmaýa köşeşip, emdirmäge durupdyr. Akpamygyň gaby dolansoň, köşek usullyk bilen aýrylyp, otları bolup, arany açyp ugrapdyr. Emma Akmaýa-da münküri bolup, olaryň yzyndan seredip durupdyr. Akpamyk ozal atyny bir ýerde gizläň eken, köşek otları bolup, atyň ýanyna golaýlanda, Akpamyk atyna tarap gaçypdyr. Akmaýa-da muny görüp topulypdyr. Gyz zordan ata münüp ýetişipdir. Akmaýa kowup, ony tutup bilmän galypdyr. Akmaýa dolanyp gelýärkä, köşegine: «Gara daşlar bolgaý sen, balam» diýip gargyş edipdir. Köşegi şol taýda gara daş bolup doňup galypdyr.

Akpamyk Akmaýanyň süýdünü getirip, doganlarynyň süňklerini ýerbe-ýer goýupdyr welin, biriniň ýagyrnysynyň süňkünü tapmandyr, ony döw çeynäpmi, nädipmi, garaz, ýok. Bar süňkünüň hemmesini ýerbe-ýer goýup, süýdi üstüne sepip, bir gara keçä dolapdyr. Birnäçe wagat geçenden soň, doganlary asgyrşyp:

– Aý, kän ýatypdyrys – diýişip, ýerlerinden galypdyrlar.

Akpamyk doganlaryna eden işlerini aýdyp beripdir. Olar doganynyň beýle jepa çekenine köp gynanypdyrlar. Emma özgesi abat bolup, ýeke iň kiçileriniň ýagyrnysynyň süňkünüň birjigi kem bolupdyr. Ýedi dogan täzeden öňki ýaly aw awlap geziberipdirler. Soň Akpamyk ýedi doganyny öýerip, her haýsyna gelin alyp beripdir. Emma ýedisi hem aýallaryndan

gyz doganlaryny ýagşy görüpdirlir. Aýallar muny gabanyşyp: «Bizi şu gyzça görmeýär, geliň, bir maslahat edeliň» diýşipdirler. Onda iň uly doganynyň aýaly:

– Geliň, şuny basyp, bogazyna we gulagyna gurşun guýalyň – diýipdir.

Iň kiçi doganynyň aýalyndan özgesi şu maslahata goşulypdyr, emma ol:

– Beýle iş etmek bolmaz – diýip, garşylyk görkezende, oňa:

– Seniňem bogazyňa gurşun guýarys – diýip gorkuzypdyrlar.

Bular Akpamygy basyp, bogazyna we gulaklaryna gurşun guýupdyrlar. Şonda iň kiçi doganynyň aýaly hem gorkusyna Akpamygyň bir syçalasyndan tutupdyr. Akpamygy şeýdip, lal we güň edipdirler. Emma Akpamygyň körpe gelnejesi gorkusyna gaýynagalaryna hiç zat aýdyp bilmändir. Akpamyk gün geldigiçe horlanypdyr.

Doganlary:

– Uýam jan, saňa näme bolýar? – diýseler hem ol jogap bermändir.

Ahyry ýeňňeleriniň iň ulusy:

– Muňa näme bolýanyny men bilýän – diýipdir.

– Ýeri, bilseň, näme bolýar, aýt-da!

Ol aýal:

– Akpamyga är gerek, ýürejjigine kär gerek – diýipdir.

Onda agalary:

– Kimi halasa, baraýsyn – diýipdirler.

Şonda ýeňňeleriniň kiçisi:

– Muny bir düýä mündürüp goýberiň, kimi halasa, özi barar – diýipdir.

Doganlary bir akmaýany kejobeläp, bezäp, Akpamygy mündürüp goýberýärler. Şol wagtlarda patyşanyň ogly bilen weziriň ogly awa çykan ekenler, olaryň gözleri çölüstanda bir gara kaklyşýar. Gelseler, üsti bezegli, kejobeli maýa öz ugruna otlap ýör.

Patyşanyň ogly:

– Içi meniňki – diýipdir.

Weziriň ogly:

– Daşy meniňki – diýipdir.

Ikisi iki ýerden at salyp barýarlar welin, ine, akmaýanyň üstünde kejobäniň içinde şeýle bir gyz bar welin, iýme-içme-de seret-de otur.

Ýigitler:

– Aý, gyz, ynsmysyň, jynsmysyň, dillen – diýip sorapdyrlar.

Jogap ýok. «Gyz hiç geplemese-de, lal bolsa-da aljak» diýip, patyşanyň ogly Akpamyga öýlenipdir.

Aradan bir ýyl töweregi geçensoň, onuň bir ogly bolupdyr. Bu oglan dört-baş ýaşapdyr. Emma Akpamyk entegem geplemändir.

Patyşanyň ogly:

– Gel, indi bir aýal alayyn, ýogsam boljak däl – diýip, aýal göz-lemäge çykydyr.

Akpamyk öz içinden: «Bu kembagtlyk hemme ýerde maňa zyýan getirýär» diýip, çörek hem bişirmän oturyberipdir.

Akpamygyň ogly gelip:

– Eje, çörek – diýipdir.

Akpamyk öňki dilsizliginiň üstüne äri hem öýlenmegiň ugruna çykansoň, gamgyn bolup oturşyna ogluna çörek hem bermändir. Onda ogly ony ýeňsesinden itip: «Eje, çörek diýýän» diýip, gaty kakypdyr welin, bogazyndaky gurşun «lark» edip gaçypdyr we onuň dili açylypdyr.

Ondan soň Akpamyk ogluna:

– Balam, gulagyma-da bir ur – diýipdir.

Onuň ogly gulagyna-da urýar welin, gulagyndaky gurşun hem gaçyp, gulagy hem açylypdyr.

– Beýleki gulagyma hem ur – diýýär. Ogly ol gulagyna hem «Eje, çörek» diýip urupdyr, şonda onuň ol gulagyndaky gurşun hem gaçyp, Akpamyk salamat bolupdyr.

Patyşanyň ogly şol gün yzyna bir ýaş gelni tirkäp gelipdir. Ol gelen wagty, Akpamyk çökelik¹ gaýnadyp oturan eken. Çökelik çogup, dökülüp duran eken. Täze alnyp gelen gelin atyň üstünden:

– Mesdi haýran,

Döküldi aýran!

– diýip gygyrypdyr.

Heniz gelip atdan düşmedik gelniň beýle zäherli sözüne Akpamyk:

– Geline bak, geline.

Gele-gelmän diline,

Özi eýer gaşynda,

Gözi ojak başynda

– diýip jogap beripdir.

Şazada Akpamygyň diliniň açylandygyny görüp, begenjinden yzyna tirkäp gelýän gelnini şol wagt atdanam düşürmän, yzyna iberipdir. Ol Akpamyk bilen täzedan bagtly ýaşasyp başlapdyr.

¹ Çökelik – peýnir etmek üçin ýagy alnan süýdüş ýa-da gatygyň gaýnadylmagy.

Akpamyk doganlaryndan umydygär bolup, ogluna altyn aşyk ýasadyp, özüne hem: «Aşygyňy atan wagtyň:

– Akpamygyň ogly men,
Ýekýagyryň ýegeni men,
Altyn aşygym, alçy gop,
Alty daýym başy üçin,
Iň kiçisi Baýramdyr,
Baýram daýym başy üçin
Altyn aşygym, alçy gop

– diýip, aşygyňy atgyn» diýip öwredipdir.

Indi habary Akpamygyň ýedi doganyndan alalyň. Olaryň iň kiçisi Baýram: «Biz şeýle ýagşylyk eden doganymyzy düýä mündürüp goýberdik, bu ýyl baş ýyl boldy, öldümi, barmy, biziň habarymyz ýok, geliň, onuň ugruna çykyp gözläliň» diýip, bir maslahat tapypdyr. Beýlekileri hem muny makullap, ýedi doganyň her haýsysy uýasyny bir şäherden gözläp ugrapdyr. Ýekýagyryny bir şäherde aşyk oýnap ýören bir topar oglanyň üstünden barypdyr. Olaryň içinde bir oglanyň elinde altyn aşyk barmyşyn, ol her aşygyny atanda:

– Akpamygyň ogly men,
Ýekýagyryň ýegeni men,
Altyn aşygym, alçy gop!

– diýýärmişin.

Ýekýagyryny hem muny eşidip, oglana:

– Ýene bir aýt – diýipdir.

Akpamygyň ogly ýene aşygyny atýar:

– Akpamygyň ogly men,
Ýekýagyryň ýegeni men,
Altyn aşygym, alçy gop!
Alty daýymyň başy üçin,
Iň kiçisi Baýramdyr,
Baýram daýym başy üçin,
Altyn aşygym, alçy gop!

– diýende, daýysy ony tanap:

– Hany, oglanjyk, ýör, öýüňizi görkez – diýipdir.

Oglanyň yzyna düşüp baranda, Akpamyk doganyny tanapdyr. Dogany hem Akpamygy tanapdyr. Ikisi hal-ahwal soraşypdyr. Akpamyk başyndan geçiren wakalaryny doganyna gürrüň beripdir.

Bir gün dogany gaýtmakçy bolanda Akpamyk obanyň adamlaryna

möý, içýan tutdurypdyr we ýedi halta tikip, ol haltalary möý bilen içýandan doldurypdyr. Diňe birini nohutdyr kişmişden dolduryp, onuň hem agzyna ýekeje içýan goýupdyr. Soňra:

– Her gelnejeme birini ber, şuny hem iň kiçi gelnejeme ber – diýip, nohutdyr kişmiş salnan haltany beripdir.

Ýekýagyryny obalaryna gelip, her aýala bir haltany berýär. Aýallar: «Baldyzymyz sowgat iberipdir» diýşip, ellerini sokýarlar welin, ellerinden möý, içýan çakypdyr.

Olar: «Waý-da-waý» bolşupdyrlar. Iň kiçi doganyň aýaly hem özüne iberilen haltany açyp görse, içi doly nohutdyr kişmiş, iň üstünde-de ýekeje içýan bar eken. Ol içýan onuň syçalasyndan çakypdyr-da gaçypdyr. Ol gelin iberilen sowgadyna guwanypdyr. Ýekýagyryny hemme doganlaryny çagyryp:

– Geliň, men Akpamygy tapdym, pylan patyşanyň ogly alypdyr – diýip aýdypdyr.

Yzyndanam Akpamygyň başyndan geçiren günlerini aýdyp beripdir. Ýedi dogan: «Bize uly ýagşylyk eden doganymyza şeýle ýamanlyk eden bolsalar, bulary ýok etmeli» diýip maslahat edipdirler. Baýramyň aýalyndan özgesini ýoklapdyrlar. Soň doganlar üşüşip, Akpamyklara myhmançylyga gelipdirler. Soň ony hem alyp, öýlerine gaýdýarlar. Gelseler, ene-atalary has garapdyr. Kiçi gelin garrylara hyzmat edip başlapdyr. Ol Akpamygyň kömegi bilen gaýyn agalaryny öýerýär. Soň hoşlaşyp, Akpamygy ýola salyp, ýedi dogan maşgalalary bilen ene-atasynyň ýanynda mekan tutupdyr. Bu ýagdaýa il-gün hem begenipdir.

Mämmetjan

Bir bar eken, bir ýok eken, gadym eýýamda bir patyşa bar eken. Bu patyşa hemişe öz diýenini edýän eken. Ol gaty zor, güýçli bir patyşa eken. Bu patyşanyň üç ogly bar eken. Olaryň ulusyna Gurban, ortanjysyna Weli, iň kiçilerine hem Mämmetjan diýer ekenler.

Bir günden, bir gün bu patyşa agyr kesele duçar bolýar. Ol düşünde bilbilgöýäniň saýranyny eşidip, tisinip oýanýar. Patyşa ukudan açylyp, oganlaryny öz ýanyna çagyryp:

– Eý, ogullarym, bilbilgöýä diýen bir guş bar, meniň şony saýradyp, bir eşidesim gelýär. Eger-de şony bir saýradyp eşitsem, belkem, ýagşy bolsam hem bolaryn – diýýär.

Patyşanyň iň uly ogly Gurban:

– Onda, ata, giderin-de, ony getiräýerin – diýip, gitmekçi bolýar.

Atasynyň gylyçlaryndan birini saýlap alyp, biline dakýar, başga-da gerek şaýlaryny alýar-da, «Nirdesiň bilbilgöýä?» diýip, ýola rowana bolýar. Gurban gidiberýär, gidiberýär. Ýnha, şol barşyna onuň öňünden bir ullaňan beýik howly çykýar. Gurban howlynyň içine nähili girjegini bilmänsoň:

– Heý, munuň bir girer ýaly ýeri ýokmuka? – diýip, bu howlynyň daşyna aýlanýar. Gurban şol barşyna bir ýerden bir suw geçýän ötüň tapýar. Ol şol suw geçýän ötüňden ýuwaşlyk bilen, hiç bir adama bildirmän geçýär. Gurban howlynyň içine girenden soň, bir horrudly eşidýär. Horrudlydan gorkusyna şol ýerdäki bir tamyň içine girýär. Girip görse, bu tamyň içinde ullaňan bir ak döw ýatyr. Ýaňky horrudly hem şonuňky eken. Gurban muny görüp tisginip, öňkünden hem baş betor gorkýar. Gorkusyna nirä gaçjagyny bilmän, bir ullaňan meşigiň aşagyna girip ýatýar. Birnäçe wagtdan soň döw has-has edip oýanýar. Görse, penjesiniň aşagynda bir zat ýatyr. Muny döw eline alyp görse, bu bir adam. Döw şonda:

– Ýeri, adamzat, sen munda näme iş edýärsiň? Sen bu ýere näme iş bilen geldiň? – diýip sorayar.

Onda Gurban gylyjyna ýapyşan kişi bolup:

– Men seni öldürmäge geldim – diýýär.

Özüniň döwüň gysymyndalygyndan habary ýok, onuň «sanajyň aşagy» diýip giren ýeri döwüň penjesiniň içi bolsa nätjek?! Döw munuň aýdan sözlerini eşidip, penjesini öňküsinden-de betor gysýar. Gurbanyň gözleri hanasyndan çykara gelýär. Ondan soň döw ony iýmäge dözmeýär-de, guýynyň düýbüne taşlaýar. Ol şol ýerde galyberýär.

Indi gepi kimden eşit, ortanjy doganyndan eşit. Patyşanyň ortanjy ogly aýdýar:

– Ata, agam gelmedi. Oňa hökman bir zat bolandyr. Men onuň yzyndan gitjek.

Onda atasy aýdýar:

– Ýok, oglum, gitme, uly agaň gideni hem besdir.

– Ýok, bolmaz, bilbilgöýäni men gidip getirmesem bolmaz – diýip, ortanjy ogly Weli hem gitmekçi bolýar.

Ol gylyjy bilinden asyp, uzak ýola ugraýar. Az ýöräp, köp ýöräp, çöl söküp, düz aşyp, şol howlynyň daşyndan barýar. Ol muňa girmäge ýol tapman, bu howlynyň daş-töweregine aýlanyp-aýlanyp, ahyry şol hälki suw geçýän ötügi tapýar. Ol bu ötüňden geçenden:

– How! Ak döw, haw! Meniň agamy näme etdiň? – diýip, gygyryp

başlaýar. Ak döwüň gulagy biraz agyr eken, şonuň üçin Ak döw iki gulagynyň önüne iki elini tutup:

– How, näme diýýärsiň? – diýip gelýär.

Weli: «Munuň-a gulagy ker eken, ýanyna baryp, eýle-beýle diýen bolup, kellesinden gyljy salaryn, şonluk bilen hem öldürerin» diýip, pikir edip barýar. Emma döw: «Ýakynrak geläýmezmikäň sen» diýip, çemelenip dur. Weli döwüň ýanyna barýar welin, döw muny çalypt tutýar. Welini hem uly agasynyň ýanyna taşlaýar.

Indi habary kimden eşit? Ony patyşanyň kiçi ogly Mämmeťjandan eşit. Birnäçe wagť geçýär. Agalaryndan ne habar bar, ne hatyr, hiç biri gelenok. Ahyry Mämmeťjan atasyna:

– Kaka, gör, näçe wagť geçdi, emma agalarymyň hiç biri gelenok. Men hem gideýin – diýýär.

Onda kakasy:

– Ýok, oglum, seniň iki agaň gitdi. Besdir şolaryň gideni, sen gitme – diýýär.

Onda-da Mämmeťjan:

– Ýok, kaka, men agalarymyň yzyndan gideýin hem-de bilbilgöýäni alyp geleýin – diýýär.

Onuň almazdan ýasalan bir gyljy bar eken. Mämmeťjan ony biline dakyp, atasy bilen hoşlaşyp, ýola düşýär. Mämmeťjan az ýöräp, köp ýöräp, çölden ýöräp, ynha, bir beýik ullakan howla baryp ýetýär. Mämmeťjan muňa girer ýaly hiç işik tapmaýar. Ýöne bir suw geçýän ötük bar eken. Agalary şondan sümlüp geçipdiler. Mämmeťjan ondan sümlüp geçmäni özüne namys bilýär. Ol bilindäki uzyn guşagyny çözüär-de, bir ullakan daş tapyp, guşagyň bir ýan ujuna daňyp, haýatyň üstünden taşlaýar. Daş haýatyň aňyrsyna düşýär. Mämmeťjan ondan soň, guşagyň ujundan ýapysyp, ýuwaşlyk bilen haýatyň üstüne çykyp, howlynyň içine girýär. Hälki döw onuň howlynyň içine girenini görüp:

– Haý, gelseň, gel bakaly, göreris – diýip oturyberýär.

Mämmeťjan Ak döwi görüp:

– How, Ak döw, hany, meniň agalarymy näme etdiň? – diýip, gygyryp ugrayar.

Ak döw hem iki gulagyna elini tutup, eşitmedik kişi bolup, assa-assa gelýär. Mämmeťjan hem döwe baka baran kişi bolup, birden baryp Ak döwüň kellesine hälki daş bilen bir eňterýär welin, onuň kellesi bölek-bölek bolýar. Döw bir ah çekýär-de, agdarylyp gidýär. Oňa çenli bir ýandan bir peri çykyp:

– Eý, adamzat, sen kimsiň? Bu Ak döwi öldürip bilýän ýokdy, sen muny nädip öldürdiň? – diýip sorayar.

Mämmetjan bu perini görüp, akyly haýran bolup duruberýär. Ol gyz hem Ak döwüň goluna düşüp, nädip mundan boşap biljegini bilmän ýören gyz eken. Ondan soň, bu gyz Mämmetjana aýdýar:

– Sen entek bu Ak döwi öldürip bileňok.

Mämmetjan:

– Näme üçin men muny öldürip bilmedim? – diýip sorayar.

Gyz aýdýar:

– Bu Ak döwüň jany başga ýerde. Eger-de sen şony tapyp bilseň, ondan soň, bu Ak döwi öldürersiň, emma munuň janynyň duran ýeri hem örän berk.

Onda Mämmetjan:

– Ol nirede we nähili? – diýip sorayar.

Gyz aýdýar:

– Şol tamda bir aňdarha ýatandyr. Sag gözi açyk, çep gözi ýumuk bolsa, onda ol ukudadyr. Ak döwüň jany hem onuň çep gulagyndadyr. Sen ýuwaş-ýuwaşlyk bilen baryp, birden aňdarhanyň şol açyk sag gözüne bir käse suw sep. Sepen badyňa onuň şol çep gulagyndan bir kiçijik çüýşe gaçar. Sen şol pursatda häzir bolup dur. Çüýşe ýere gaçan badyna, tiz alda, ony döw. Çüýşäni içinde Ak döwüň jany bardyr. Şony sypdyrman alyp öldürseň, Ak döwden dynarsyň. Ýogsam, Ak döw ölmez.

Ondan soň Mämmetjan:

– Bolýar, onuň ýaly bolsa, men aýdysyň ýaly ederin – diýip, aňdarhanyň ýanyna bakan ugrayar.

Mämmetjan aňdarhanyň ýanyna baryp görse, munuň sag gözi açyk, çep gözi ýumuk, edil gyzyň aýdysy ýaly eken. Mämmetjan ýuwaşlyk bilen barýar-da, aňdarhanyň sag gözüne bir käse suw sepýär. Aňdarha bir «af-tüf» edip asgyrýar. Onuň çep gulagyndan bir çüýşe ýere gaçar. Bu çüýşe ýere gaçanda aňdarha hem ýalpa oýanýar. Oňa çenli Mämmetjan çüýşäni eline alyp ýetişýär.

Ak döw:

– Eý, Mämmetjan, öldürme, men seniň gurbanyň bolaýyn – diýýär. Aňdarha hem:

– Öldürme, Mämmetjan – diýýär.

Jany ýanyp duran Mämmetjan ony ýeriň ýüzüne pylçap bir urýar. Uran badyna aňdarha hem ýom-ýok bolýar, Ak döw hem «ah» diýip agdarylyp gidýär. Şeýdip Mämmetjan olary ýok edýär.

Gyz:

– Indi, Mämmeťjan, sen meni al – diýýär.

Onda Mämmeťjan:

– Ýok, men seni entek aljak däl – diýýär.

Gyz:

– Onda sen, Mämmeťjan, näme işe geldiň? – diýip sorayär.

Mämmeťjan:

– Meniň atam agyr kesel ýatyr, onuň göwni bilbilgöýäni isleýär, ol: «Eger-de şol guş bir saýrasa, men ýagşy bolup açyljak» diýýär. Men hem şol bilbilgöýäni tapyp getirmäge çykdy. Indi gidip, men şol guşy tapyp getirjek – diýip jogap berýär.

Onda gyz:

– Aý, Mämmeťjan, sen onuň üçin hiç horlanyp oturma, bilbilgöýä saňa ýetdirmez, ol guşa ýetmek örän kyn. Bu öldüren Ak döwüň döwleriň iň kiçijigi, indi köpi mundan beýlede. Ol ýerde ýedi kelleli döwler bar. Olar seni hiç geçirmez. Ondan sen meni al-da, bu ýerde meniň ýanymda gal – diýýär.

Mämmeťjan aýdýar:

– Ýok, men bu ýerde galman gideýin, ýa men ölerin, ýa-da şol bilbilgöýäni alyp gelerin.

Ondan soň gyz Mämmeťjanyň bu ýerde galmajagyny, onuň hökman gitjekdigini bilip, bir döwi çagyýar. Döw:

– Lepbeý – diýip, bu gyzyň ýanyna gelýär. Gyz aýdýar:

– Şuny ol döwüňkä näçe wagtda eltip gellersiň?

Onda bu döw:

– Rugsat etseňiz, otuz dem alym salymda eltip gelerin – diýip jogap berýär.

Gyz muňa gaty gaharlanyp:

– Git, gözüme görünme, peläket! – diýip, ony kowýar. Ýañadan ikinji bir döwi çagyýar. Bu döw hem:

– Lepbeý – diýip gelýär. Muňa-da gyz aýdýar:

– Şuny ol döwüňkä näçe wagtda eltip gellersiň?

Onda bu döw hem aýdýar:

– Rugsat etseňiz, on baş dem alym salymda eltip gelerin.

Gyz muňa hem gaharlanyp:

– Git, peläket – diýip, ony kowýar.

Ondan soň gyz üçünji gara döwi çagyýar. Ol hem:

- Lepbeý – diýip gelyär. Gyz muňa hem aýdýar:
- Sen şuny ol döwünkä näçe wagtda eltip gellersiň?

Onda gara döw aýdýar:

- Rugsat etseňiz, göz açyp-ýumýança eltip gelerin.

Ondan soň gyz bu gara döwe:

– Bar onda, şuny ol döwünkä eltip gel. Ýöne ýolda hiç bir zat diýäýmegin. Eger-de ýolda şuny iýip dagy edäýseň ýa-da bir zelel berseň, deriňi iniňden diriligiňe alaryn – diýýär.

Gyz muňa şeýle diýmese, bu döw ýolda muny derrew lak-luk edip ýýjek. Olar adamhor döwler. Ondan soň gyz Mämmeťjanyň eline hem hat ýazyp berýär. Bu gyz ýedi uýa eken. Bularyň ýedisi hem bu döwleriň eline düşüp galan eken. Bu gyzlar döwleriň elinden nädip gutuljaklaryny bilmän ýören ekenler. Bu döwler hem ýedi dogan eken. Döwleriň birinjisi bir kelleli, ikinjisi iki kelleli, üçünjisi üç kel-leli, ýedinjisi hem ýedi kelleli eken. Mämmeťjan ýaňy bir kellelisini öldürdi. Indi iki kellelä baka ugramaly.

Mämmeťjan, göräýmäge, bu döwleriň ýanynda kiçijik ýaly görünse hem, gaty güýçlüdi. Bu gyz Mämmeťjanyň eline bir hat ýazyp berýär, özüniň şol iki kelleli döwdäki gyz uýasyna hem bir hat ýazyp berýär. Şondan soň gyz Mämmeťjany bu gara döwün üstüne mündürip ugradýar. Ol agalaryny hem ýadyndan çykarýar-da, gyz bilen hoşlaşyp gidýär. Gara döw aýdysy ýaly, göz açyp-ýumýança Mämmeťjany barmaly ýerine eltyär. Mämmeťjan bärden barýar. Barsa, howlynyň işiginde bir döw sakçy dur. Mämmeťjan gyzyň ýazyp beren hälki hatyny oňa berýär. Ol döw hem Mämmeťjany howlynyň içine goýberýär. Mämmeťjan gyzy tapyp, uýasynyň ýazyp beren hatyny oňa gowşurýar. Gyz haty okap, Mämmeťjana:

- Ýeri, Mämmeťjan, sen bu ýere näme üçin geldiň? – diýip soraýar.

Mämmeťjan hemmesini bolşy ýaly gyza gürrüň berýär.

Onda gyz aýdýar:

– Döw awa gidipdi. Indi onuň geler wagty ýakynlady. Bar, sen onuň öňünden çyk.

Mämmeťjan döwün haýsy ugurdan, haýsy ýoldan geljegini sorap, onuň öňünden çykмага gidýär. Ol ýoluň ugrunda bir köpri bar ekeni. Mämmeťjan baryp, köpriniň aşagyna girip durýar. Ynha, bir wagtdan bir ýel turýar. Bir güpür-güpür peýda bolýar. Ynha, yzyndan bir atly iki kelle loňk-loňk edip gelyär. At köpriniň ýanyna ýakyn gelip, köprüden geçmän, hor-hor edip duruberýär.

Döw:

– Jüre getirmiş diýsani, bu ýerde, näme, Mämmetjan bardyr öýdýämiň? – diýip, atyna gamçy urmaga durýar.

Mämmetjan hem:

– Mämmetjan hem bolsa bolar – diýip, köpriniň aşagyndan böküp çykýar.

Döw muny görüp, atdan düşýär-de:

– Eý, Mämmetjan, atyş gerekmi, tutuş? – diýýär.

Mämmetjan aýdýar:

– Atyş ataň başyna, gel, tutuşaly!

Ondan soň döw:

– Gezegi aljakmy ýa-da gezegi berjekmi? – diýýär.

– Al, gezek seniňki, emma her kim üç gezek synanmaly, ondan kän synanyşjak bolmaly däl – diýýär.

Döw Mämmetjanyň bilinden tutup, ony ýeriň ýüzüne pylçap urmak üçin «hop» diýip göterjek bolýar. Emma Mämmetjany duran ýerinden hem gymyldadyp bilmeýär.

Döw:

– O-how! Bu nähili beýle bolýar? – diýip, ýañadan göterjek bolýar. Ýene-de bolmaýar.

Ondan soň döw:

– Be, bu nähili adam? Muny urup ýykmasam boljak däl – diýip, ýumrugyny düwüp, Mämmetjanyň kellesinden inderýär.

Bu gezegem diňe döwüň öz ýumrugy agyrýar. Ondan soň döw gezegi Mämmetjana berýär-de:

– Hawa, Mämmetjan dost, indi gezek seniňki – diýýär.

Ondan soň Mämmetjan döwüň bilinden tutup, ykjam göterip, bir urýar welin, döw çaşyp ýatýar. Mämmetjan mundan gidip, gyzyň ýanyna bardy.

Gyz aýdýar:

– Ýeri, Mämmetjan, näme etdiň?

Mämmetjan aýdýar:

– Öldürdim.

Onda gyz aýdýar:

– Şol ýerde bir keýik bardyr, şoňa seret, eger-de onuň gözleri ýumuk,

özi hem ýatan bolsa, onuň ýanyna barmagyn, eger-de gözleri açyk, özi hem gäwüşäp duran bolsa, onda arkaýyn baryp, gulagyna birazrak gum dyksaň, çüýşe ýere gaçar. Şony alyp döwseň bolar.

Mämmetjan onuň ýanyna bakan ugraýar. Baryp görse, ol gäwüşäp, gözlerini ýaldyradyp garap dur. Mämmetjan ol özüne seredip duransoň, gorkusyna yzyna gaýdyp, gyzyň ýanyna gelýär.

Gyz:

– Ýeri, sen näme gaýdyp geläýdiň? – diýýär.

Onda Mämmetjan aýdýar:

– Ol ukuda däl, oýa, gözleri açyk, gäwüşäp, maňa bakan garap dur.

Gyz aýdýar:

– Şeýle bolsa, onuň tüýs ukuda wagty. Onda sen arkaýyn baryber.

Ondan soň Mämmetjan onuň ýanyna ýañadan barýar. Ýuwaşlyk bilen baryp, bir gysym gummy alyp, onuň gulagyna sepýär. Onuň beýleki gulagyndan bir çüýşe pat edip, ýere gaçýar. Häliki keyik bu çüýşe ýere gaçandan ýalpa oýanýar. Oňa çenli Mämmetjan çüýşäni eline alyp ýetişýär. Keyik «Degme» diýip, Mämmetjana ýalbarýar. Häliki döw hem:

– Dat, Mämmetjan, seniň gurbanyň bolaýyn, öldürme – diýip, gygyryp ylgap gelýär.

Oňa çenli Mämmetjan çüýşäni ýeriň ýüzüne bulap bir urýar. Çüýşe cym-pytrak bolýar. Onuň içindäki döwüň jany hem jähennem bazaryna gidýär. Keyik hem çüýşe döwlerden soň, ýom-ýok bolýar. Döw hem bir ah çekip, agdarylyp gidýär. Ondan soň Mämmetjan ýene gyzyň ýanyna barýar. Gyz hem Mämmetjany görüp:

– Ýeri, Mämmetjan, nätdiň, öldürdiňmi? – diýýär.

Mämmetjan:

– Hawa, öldürdim – diýip jogap berýär.

Gyz Mämmetjany öz ýanynda alyp galmakçy bolýar:

– Eý, Mämmetjan, sen döwi öldürip, meni halas etdiň, indi meni taşlap, sen nirä gitjek?

Onda Mämmetjan özüniň näme işe bilen gelenini bu gyza gürrüň berýär.

Onda bu gyz hem Mämmetjana şeýle diýýär:

– Ýok, Mämmetjan, sen indi mundan beýläk gitme. Mundan beýlekileri has ýamandyr.

Onda Mämmetjan aýtdy:

– Ýok, men gitmesem, hiç boljak däl, men şol guşy alyp gelmek üçin

gaýtdym. Indi men şol guşy alyp gelmesem bolmaz. Onuň üçinem men bu ýerlerde durjak däl, men gitjek – diýip, ugramakçy bolýar.

Ondan soň bu gyz Mämmetjanyň gitjegini bilip:

– Bolýar, seni ugradaýyn – diýip, döwleriň birini çagyryýar.

Döw gelip:

– Lepbeý – diýip durýar.

Gyz:

– Şuny ol döwüňkä näçe wagtda eltip gellersiň? – diýip sorayar.

Döw:

– Rugsat etseňiz, muny ýigrimi dem alym salymda eltip gelerin – diýip jogap berýär.

Gyzyň gahary gelip:

– Git, ýok bol, peläket! – diýip kowýar. Ondan soň bu gyz ikinji birini çagyryýar. Ol döw hem gelip:

– Lepbeý – diýip durýar. Gyz muňa hem aýdýar:

– Şuny ol döwüňkä näçe wagtda eltip gellersiň?

– Rugsat etseňiz, muny on dem alym salymda eltip gelerin – diýýär.

Gyz muňa hem gahary gelip kowýar. Ondan soň, ol gyz üçünji gara döwi çagyryýar. Ol hem:

– Lepbeý – diýip gelýär. Muňa hem aýdýar:

– Şuny ol döwüňkä näçe wagtda eltip gellersiň? Onda gara döw aýdýar:

– Rugsat etseňiz, muny göz açyp-ýumasy salymda eltip gelerin.

Ondan soň gyz Mämmetjana ol uýasyna we howlynyň işigindäki sakçy döwe hat ýazyp berýär. Ondan soň döwe aýdýar:

– Şuňa bir zeled beräýseň, onda seniň deriňi iniňden alaryn.

Döw:

– Ýok, ýok, muňa hiç bir zeled bermek bolmaz – diýýär.

Gyz ondan soň Mämmetjan bilen hoşlaşyp, ony ugradýar. Bu döw, aýdyşy ýaly, Mämmetjana hiç azar bermän, göz açyp-ýumýança eltip gelýär.

Mämmetjan bu ýerdäki döwi hem hälki döwi öldürişi ýaly öldürýär... Onsoň altynjy gyz ýedinji gyza – iň uly uýasyna hat ýazyp berýär. Mämmetjan bu ýerden hem şol öňki ýerdäki ýaly aňryk ugraýar. Mämmetjan iň ahyrynda ýedinji döwüňkä barýar. Mämmetjan haty birinji işikdäki sakçy döwe berýär. Ol muny howlynyň içine goýberýär. Ondan soň Mämmetjan bu gyzyň ýanyna barýar. Oňa ondan öňki gyzyň hatyny berýär.

Ondan soň bu gyz:

– Ýeri, Mämmeňjan, näme habar, näme iş bilen geldiň? – diýip sorayar.

Mämmeňjan özüniň bütin durmuş ýagdaýyny aýdyp berýär. Onda gyz:

– Indi döwüň geler wagty boldy – diýýär. Onda Mämmeňjan sorayar:

– Ol nireden gelýär, men onuň öňünden çykaýyn.

Gyz aýdýar:

– Eý, Mämmeňjan, onuň öz-ä örän güýçlüdir.

Mämmeňjan:

– Aý, zeledi ýok, göreris-dä – diýýär.

Gyz onuň gelýän ýoluny salgy berýär. Mämmeňjan baryp, döwüň gelýän ýolunyň ugrundaky köpriniň aşagyna girip garaşyberýär. Ynha, bir wagtdan ýel turup, hasarat gopýar, bu gyzgyn edil ýalyn ýalymyş. Bir wagtdan Mämmeňjan garap görse, ýedi kelle loňkulaşyp gelýär. Mämmeňjan olardan biraz üşenjek bolýar. Emma Mämmeňjan: «Altysyny öldürip geldim, şonçasyny ýoklan, ýedinjisiniň hem ýoguna ýanar» diýip, öz-özüne göwünlik berýär. Ondan soň, ynha, bir döw alatupan bolup gelýär. Ol köpriniň ýanyna ýetende welin, aty hor-horlap, köprüden geçmejek bolup, yza tesýär.

Döw sögünip:

– Çüw! Näme, bu ýerde Mämmeňjan bardyr öýdýarmiň? – diýip, atyny gamçylaýar.

Mämmeňjan: «Meniň adym şol haýbatly döwlere hem belli eken, şular hem menden gorkýan ekenler» diýip, öz-özüne göwünlik berip, köpriniň aşagynadan böküp çykýar-da:

– Haý, zalym! Mämmeňjan hem bolsa bolar – diýýär.

Döw Mämmeňjany görüp, atdan düşýär-de:

– Atyş gerekmi, tutuş? – diýýär.

Mämmeňjan aýdýar:

– Haý, zalym, atyş ataň başyna, tutuş gerek!

Ondan soň bular tutluşyp gidýärler. Bular şol barşyna kyrk gije-gündiz ýakalaşýarlar. Ahyrynda bu döw Mämmeňjany aljyradyp barýar. Muňa hálki gyz hem garap duran bolýar. Gyz bu döwüň Mämmeňjany aljyradyp barýanyny görýär-de, bir çuwal daryny süýräp getirýär we döwüň aýagynyň aşagyna dökýär. Mämmeňjan bolsa bu döwi darynyň üstüne entirekledip eltýär. Şol barmaşa, döwüň aýagy taýyp, agdarylyp gidýär. Şeýdip Mämmeňjan bu döwi hem öldürýär.

Onsoň ol gyz aýdýar:

– Bu döwüň jany şol ýerde bir garry bar, şonda. Ony hem öldürmeseň, döw ýene-de janlanyp geler. Bu garrynyň ýüzi aşak, gözi ýumuk bolsa, ýanyna barmagyn, onda ol oýadyr. Eger-de ýüzi ýokaryk, gözi açyk bolsa, onda arkaýyn barybergin, ukudadyr. Onuň burnuna çöp sokgun, şonda gulagyndan bir çüýse çykar, döwüň jany şonda.

Mämmetjan baryp görse, onuň ýüzi ýokaryk, gözi açyk, ondan soň Mämmetjan onuň burnuna, ýaňky gyzyň aýdyşy ýaly, çöp sokýar. Bu garry bir «af-tüf» edip asgyrýar welin, şol wagt onuň gulagyndan bir çüýse böküp düşýär, özi-de şol bada derrew oýanýar. Oňa çenli Mämmetjan çüýşäni garbap alýar. Garry «öldürme» diýip, Mämmetjanyň aýagynyň aşagyndan birnäçe gezek eýläk-beýläk geçýär.

Döw hem:

– Gurbanyň bolayyn, Mämmetjan, öldürme – diýip gelýär.

Mämmet çüýşäni bulap bir urýar welin, ol çym-pytrak bolýar. Döw hem bir ah urup, agdarylyp gidýär-de, dessine jan berýär.

Mämmetjan ýene-de gyzyň ýanyna gelýär.

Gyz aýdýar:

– Eý, Mämmetjan, indi sen meniň ýanymda gal.

Onda Mämmetjan aýdýar:

– Ýok, men munda hiç galyp bilmen, men beýlede hem muňa meňzeş alty döwi öldürip geldim. Bu döw ýedinji, men bilbilgöýä guşy alman, hiç ýerde galman.

Onda gyz aýdýar:

– Eý, Mämmetjan, ol seniň indiki görjegiň ozalkylara hiç meňzeş däl. Sen oňa gitme.

Mämmetjan aýdýar:

– Ýok, men oňa gitmesem bolmaz. Ýöne sen onuň ýoluny hem ony gidip getirmäniň ýollaryny salgy ber.

Gyz onuň galmajagyny bilip:

– Eý, Mämmetjan, oňa gitmegiň ýoly şeýle: sen şundan gidersiň, öňünden bir uly çynar çykar, şonuň üstünde bir guş ýaşaýar. Ine, şol guşuň jüyjelerini her ýylda bir aňdarda gelip iýýär. Eger-de sen şol guşy beladan gutaryp bilseň, onda ol seni bilbilgöýä guşa eltip getir. Ondan aňyrdan seniň öňünden bir beýik howly çykar. Sen onuň içine girjek bolarsyň welin, işiginde bir äpet döw oturandyr, dessine onuň kellesini kakgyn, onda-nam aňyrylygyna baryberersiň welin, öňünden bir süri towuk çykar, bulara hem birnäçe çuwal bugdaý alyp gidip, haçan olar wak-waklaşyp gelen-

de, bugdaýy olaryň öňlerine döküşdirip, ýaýradyp gidersiň. Ondan geçip gidiberersiň, öňünden bir süri it çykar, bulara hem bir çuwal süňki alyp gidersiň, bular hem gelende, şony öňlerine taşlaşdyryp gidersiň. Ondan geçersiň, öňünden şorsurap ýören bir süri mes düýe çykar. Bulara hem birnäçe çuwal duz alyp gidersiň. Bularyň öňlerine şol duzlary pytradyp gidersiň. Ondan soň bir tam bardyr. Onuň kyrk basgançagy, her bir basgançagynda hem aýagyňy basanyňda jaňňyrdaýan bir jaň bardyr. Onuň üçin hem bir gujak garagurum alyp git. Her basgançaga basaňda, jaňnyň dilini sonuň bilen hökman baglap gitgin. Ýogsam, jaňlar jaňňyrdap, ýatanlary hökman turzar. Olaryň kyrk gije-gündiz ukusy bardyr. Sen öňürti bilgin: olar ukudamy ýa oýamy? Eger-de uklan bolsalar, onda arkaýyn barybergin. Onsoňam, şol guş seni alyp gidende, köp et bilen suw gerekdir. Oňa gerek zatlary men saňa mundan özüň ýetişdirerin – diýip, hälki gyz Mämmetjana ýagşy düşündirýär.

Mämmetjan şoňa baka gitmekçi bolýar, gyz hem Mämmetjany ugratjak bolup, öz döwleriniň birini çagyryar. Ol hem:

– Lepbeý – diýip gelýär. Gyz aýdýar:

– Sen şuny hol, pylan ýere näçe wagtda eltip gelersiň?

Onda döw aýdýar:

– Rugsat etseňiz, on dem salymda eltip gelerin.

Gyz muňa:

– Git, peläket, iýen-içeniň haram bolsun! – diýip kowýar.

Ondan soň gyz ikinji döwi çagyrdy. Ol hem:

– Lepbeý – diýip gelýär. Muňa hem:

– Sen şuny pylan ýere näçe wagtda eltip gelersiň? – diýýär. Onda bu hem aýdýar:

– Rugsat etseňiz, baş dem salymda eltip gelerin.

Ondan soň gyz muňa hem:

– Git, peläket – diýip kowýar.

Ondan soň gyz üçünji gara döwi çagyryar. Ol hem:

– Lepbeý – diýip gelýär. Gyz muňa hem aýdýar:

– Sen şuny näçe wagtda pylan ýerik eltip gelersiň?

Onda gara döw aýdýar:

– Rugsat etseňiz, göz açyp-ýumýança eltip gelerin.

Onda gyz aýdýar:

– Bar, şuny eltip gel. Eger-de ýollarda dagy şuňa zelel edäýseň, deriňi iniňden sypyrarın.

Ondan soň gyz Mämmetjan bilen hoşlaşyp, ony ugradýar. Mämmetjan gidýär. Ynha, birwagt Mämmetjan çynaryň bäre ýanyndan barýar. Ol döwi yzyna gaýtaryp, bu çynara baka ugraýar. Görse, ullakan bir aźdarha çynara ýarmaşyp barýar. Çynaryň üstünde bir süri guş jüýjeleri jüýgül-de-jüýgül, näme etjeklerini bilmän, eýläk-beýläk ununýarlar. Ol aźdarhanyň bu guş çagalaryna agzynyň ýetmegine az galypdyr. Ynha, şol wagt Mämmetjan ýetişýär. Ol muny görüp, ak sagdagyndan ok çykaryp, hälki aźdarhanyň edil bilinden urýar, Mämmetjanyň atan oky aźdarhanyň içinden geçip, çynaryň hem ýarysyna çenli çümýär. Aźdarha çynara çüýlenip, ýokaryk çykyp bilmän galýar. Mämmetjan ýene-de bir gezek aźdarhanyň kellesinden çenäp atýar. Ol hem aźdarhanyň kellesinden geçip, çynara girip gidýär. Ondan soň Mämmetjan baryp, almaz gylyjy bilen bu aźdarhany dogram-dogram edýär. Mämmetjan bu aźdarhanyň etini guşuň çagalarynyň agzyna tutup berýär. Hälki aźdarhadan gorkan, garynlary aç guş çagalary hezil edinip iýýärler, emma bularyň iň kiçisi Mämmetjanyň soňky berenini iýmän, diliniň aşagynda goýýar. Ondan soň Mämmetjan bu ýerde biraz ýatyp, dynç almakçy bolup, şol çynaryň düýbünde gysarýar. Şol ýatyşyna Mämmetjan süýji uka gidýär. Ynha, şol wagt bu çagalaryň enesi gelýär. Görse, agajyň düýbünde bir adam ýatyr. Çagalaryň enesi:

– Hä, her ýyl meniň çagalarymy iýýän şu adam eken. Seni bir öldürip dynaýyn – diýip, gidip bir ullakan gara dagyň bölegini goparyp gelýär. Eneleriniň gaharlanyp, bu ýatan adamy öldürmäge gelýänini çagalary bilýärler-de, uçup gelip, Mämmetjanyň üstüne ganatlaryny ýaýyşyp duruberýärler. Ondan soň bu guş:

– Ýok, bu adam meniň çagalaryma bir ýagşylyk eden bolmaly, bolmasa, bular beýdişip durmazdylar – diýip, alyp gelen hälki daşyny äkidip, alan ýerine eltýär. Ondan soň gelip görse, Mämmetjan entegem süýji ukuda ýatyr.

Bu guş gelip çagalaryndan:

– Ýeri, bu ýatan adam kim? Men muny öldürjek bolup gelenimde, siz munuň üstüni alşyp durduňyz? – diýip sorayar.

Onda çagalary aýdýarlar:

– Aźdarha geldi. Şol wagt bu adam hem bir ýerden gelip ýetişdi-de, ony öldürdi. Öldürip, bize onuň etini paýlaşdyryp berdi. Biz hem ony iýdik, häzir onuň ýadap ýatyşy. Siz hem gelip, muny öldürjek bolduňyz, bizem şeýle ýagşylyk edenden soň, bu adamy öz ganatlarymyzyň aşagynda gizledik.

Onda bularyň enesi:

– Siz ondan gorkyňyza şeýle diýýärsiňiz. Eger-de şol dogry bolsa, hany, bir deliliňiz barmy? – diýýär.

Onda çagalary:

– Hä, biz biraz galdyrmaly ekenik, gaty ajygyp, hemmesini iýäýip-diris – diýýärler.

Oňa çenli hälki kiçijik:

– Ýok, men galdyrdym, ynha, delil – diýip, diliniň aşagyna salyp goýan bölegini çykaryp berýär.

Bularyň enesi munuň dogrudygyna şondan soň ynanýar. Mämmetjanyň bolsa şol ýatyşyna üstüne Gün düşýär. Bu guş baryp, bir ganatyny Mämmetjanyň üstüne kölege edýär. Bir wagt Mämmetjan oýanýar. Görse, üstüne bir ullakan gara zat bürelip dur. Gorkusyna özüniň almaz gylyjyna ýapysjak bolýar.

Bu guş aýdýar:

– Eý, Mämmetjan, hiç bir zat ýok, seniň bu eden ýagsylygyň üçin men hem şeýle edip otyryn. Sen dünýäde menden bitjek näme islegiň bar bolsa, dile.

Mämmetjan aýdýar:

– Maňa hiç zat gerek däl. Men bilbilgöýä diýen guşy alyp gitmäge geldim. Indi meniň sizden dilegim hem soragym şol guşy nähili tapmaly? Siz nähili kömek edip bilersiňiz?

Bu guşuň ady Symrugdy. Ol aýdýar:

– Eý, Mämmetjan, ol guşy alyp gelmek örän kyn, seni duýsalar, döwler hökman öldürerler.

Mämmetjan aýdýar:

– Men mundan beýlede hem onuň ýaly köp döwleri görüp geldim. Näme bolsa-da, bir gidip göreli. Men ýa şony alyp gelerin ýa-da ölerin.

Ondan soň Symrug guş aýdýar:

– Bolýar, gideli, ýöne oňa barmaga gaty köp zat hem gerek.

Mämmetjan aýdýar:

– Ol zatlary taparys.

Symrug guş aýdýar:

– Onda meniň üstüme mün.

Mämmetjan onuň üstüne münüp gidýär. Hälki gyzyň ýanyna barýarlar. Bu gyz hem bulara gerek zatlary taýýarlap goýan eken. Bular barandan soň, gyz gara döwi çagyryp, hemme zady onuň üstüne ýükläp

goýberýär. Ondan soň, bular gidýärler. Bular howlynyň bäri ýanyndan baryp, bu döwden zatlary alyp, ony yzyna gaýtarýarlar. Ondan soň bu zatlary Symrug guşuň üstüne ýükläp, özi hem münüp gidiberýär.

Ynha-da, howlynyň işiginden barýarlar. Howlynyň işiginde hem bir döw garawul duran eken. Biraz bilmedik kişi bolup, ondan ony-muny soran kişi bolup, ýanyna golaýlaşyp, almaz gylyjy bilen döwüň kellesini kakyp goýberýär. Bu döw duran ýerinden agdarylyp gidýär. Ondan soň Mämmetjan Symrugyň arkasyna münýär-de, mundan geçip ugraberýär. Onuň öňünden bir süri towuk çykýar. Mämmetjan olaryň öňlerine hälki bugdaýlary döküşdirip gidiberýär. Mämmetjanyň öňünden ýene bir süri it üýrüşip çykýar. Bularyň hem öňlerine hälki süňkleri taşlap gidiberýär. Onuň öňünden bir süri şorsuraşyp ýören mes düýe çykýar. Ol bularyň öňlerine hälki alyp gaýdan duzlaryny döküşdirip gidiberýär.

Şol barşyna bir beýik jaýa ýetýär. Ynha, görse, munuň kyrk basgançaýy bar. Munuň her bir basgançaýynyň arasynda tilsim bilen gurlan bir jaň asylgy dur. Mämmetjan hälki alyp gaýdan garagurumларыny alýar-da, bu jaňlaryň dillerini baglaşdyrýar. Batyr ýigit ýokaryk çykyp seretse, aňyrlıgyna baka bir ýol gidýär.

Symrug guş:

– Eý, Mämmetjan, sen biraz dur, men baryp görüp geleýin. Olar ukudamy ýa-da ýokmy? Eger ukuda bolsalar, sen bararsyň – diýýär.

Mämmetjan hem muny makul bilýär. Symrug guş girip gidýär. Baryp görse, bularyň hemmesi ýaňy süýji uka gidipdir. Ondan soň Symrug guş Mämmetjanyň ýanyna gelip, olaryň ýatanyny habar berip, şeýle tabşyryk berdi:

– Indi sen bar. Ýöne sen ol ýerde köp eglenmegin, bilbilgöýäni algynda gaýtgin.

Mämmetjan:

– Bolýar, köp eglenmen, edil bardygym, şol guşy alyp gaýdaryn – diýýär.

Ýigit baryp görse, ynha, bir tamyň içinde ullakan, her biri dag ýaly döwler uklaşyp ýatyr. Mämmetjan ýuwaşja ýöräp, bulardan geçýär. Görse, ýumşak mahmal we ýüpekleriň içinde bir gyz ýatyr. Gyzyň bogazyndan geçýän suw aýnadan geçen ýaly görünip dur. Bilbilgöýä tamyň oňat otaglarynyň birinde otýr.

Mämmetjan bu gyzy görüp, akyly haýran bolup, hälki guşy hem

ýadyndan çykarýar. Mämmetjan garap görse, bu ýatan gyzyň çar tapynda hem-de baş ujunda gyp-gyzyl ot, aýak ujunda sap-sary, her ýanynda her hili ot ýanyşyp dur. Mämmetjan haýran galýar. Ol bu gyzyň ýanyna barmakçy bolýar. Ýuwaşlyk bilen gyzyň ýanyna barýar. Ondan soň, gyza elini degrip görýär, gyz oýanmaýar, sebäbi bular her ýatanlarynda kyrk gije-gündizläp uklardylar. Mämmetjan bu gyzyň ýanynda galyberýär. Ol şeýdip, bu gyzyň ýanynda gezip ýörkä, bir günden bir gün, özüniň näme iş üçin geleni ýadyna düşýär. Mämmetjan: «Men näme işe gelipdim, men bu gyz diýip gelmändim ahyry, men atama bilbilgöýäni alyp gitmäge gelipdim. Meniň bu ýerde näme işläp ýördüdim» diýip, pikir edýär. Ol bilbilgöýäni alyp ugraýar welin, ol bir aýylganç ses edip gygyrýar. Ukuda ýatan döwler munuň sesini eşidip oýanýarlar. Oňa çenli Mämmetjan bilbilgöýäni alyp, Symrugyň ýanyna gelýär. Guş aýdýar:

– Eý, Mämmetjan, men saňa köp eglenme diýipdim, onda-da sen birnäçe gije-gündiz eglendiň. Ýör, indi tiz bol, gel, mün meniň üstüme, gaçaly, ýogsam, döwler gelip, bizi horlar.

Mämmetjan bilbilgöýäni eline alyp, Symrug guşuň üstüne münýär.

Symrug guş aýdýar:

– Indi sen maňa et ber diýenimde, suw bergin, suw ber diýenimde, et bergin. Eger-de sen şulary maňa aýdan wagtymda berip ýetişseň, men seni gutararyn.

Mämmetjan hem:

– Bolýar, men olary wagtynda berip ýetişerin – diýýär.

Bular şeýle diýişip, al-asmana galyp başlaýarlar. Döwler hem bularyň yzyna düşýär.

Symrug guş et ber diýende, Mämmetjan suw berýär, suw ber diýende et berýär. Şol baryşlaryna bular araçäge ýakyn barýarlar. Ýnha, Symrug guş Mämmetjana et, suw, et, suw diýip gaçyp otýr. Mämmetjan hem et diýende suw berip, suw diýende et berip barýar. Ahyrynda indi ýol az galanda Symrug guş «suw» diýdi. Emma Mämmetjanyň eti gutarypdy. Indi Mämmetjan näme etjegini bilmän, derrew öz baldyrynyň etinden muňa kesip berýär. Symrug guş munuň adam etidigini bilip, ýuwutman, ýöne diliniň aşagyna salyp goýýar. Ýnha, bular, şol barmana araçäkden geçýärler. Döwler bular araçäkden geçensoň, nälaç bolup, näme etjeklerini bilmän galyberýärler. Symrug guş Mämmetjany eltip, şol häлки gyzyň derwezesiniň agzynda düşürýär-de:

– Ine, bu şol bizi ugradan gyzyň gapysy, hoş, Alla ýaryň, ugraber – diýip hoşlaşýar.

Mämmetjan ugraberýär welin, her bir ädiminde aýagyny ýempik basyp agsaýar. Sumrug guş ony yzyna çagyryp:

– Aýagyňy näme ýempik basýaň, näme ýetmeziň bar? – diýip soraýar.

Onda Mämmetjan:

– Aýagym gurşupdyr – diýip jogap berýär.

Onda Symrug guş:

– Ýok, seniň aýagyň gurşanok, ony men bilýän – diýip, diliniň aşagyndaky baldyryň etini öňki ýerinde goýup, bir ýelegi bilen sypalaýar welin, Mämmetjanyň aýagy öňküsi ýaly bolýar.

Soň Symrug:

– Bar, indi ötägit – diýip, Mämmetjany ugradýar.

Ondan soň Mämmetjan hälki gyzyňka barýar. Gyz Mämmetjany garşy alýar. Gerçek bu gyzyňkyda hem birnäçe gün bolýar.

Ondan soň bu gyzlary, бүтін mal-mülki, gyzyl-kümüşleri alyp, aňryk ugraýar. Bular, ynha, üçünji gyzyň ýanyna baryp, muny hem şeýdip alyp gidýärler. Gepiň gysgasy, bular gyzlaryň hemmesiniňkä baryp, olaryň baryny alyp gidýärler. Bular iň ahyrda hälki Mämmetjanyň ilki bilen, öz öýlerinden gaýdandaky birinji gezek gelen ýeri – Ak döwüňkä, şol ýaş gyzyň ýanyna gelýärler. Munda hem birnäçe gün bolýarlar. Ondan soň Mämmetjanyň ýadyna öz agalary düşýär. Gaýduwsyz ýigit iň kiçi gyza:

– Hany meniň agalarym? – diýýär.

Ol kiçi gyz aýdýar:

– Bilmedim, meniň olardan hiç habarym ýok. Ýöne şu ýerdäki guýyny bir garap gör, eger-de olar şu ýere gelen bolsalar, şondadyr.

Mämmetjan guýyny görse, bular, gyzyň aýdyşy ýaly, şonda ýatyrar. Mämmetjan guýynyň agzyndan gygyrsa hem, bular «Ýene döw gelendir, indi bu bizi öldürjekdir» diýip, sesini çykarman ýatyrar.

Mämmetjan: «Bular gorkusyndan maňa ses berýän dældirler» diýip, ýene-de gygyrýar. Ondan soň bular hem «Bu Mämmetjan bolaýmasyn» diýşip, ses berýärler. Mämmetjan guýynyň içine ýüp sallap, agalaryny çekip alýar. Ol agalaryny suwa düşürip, bulara ýagşy eginbaşlar geýdirip, gyzyň hemme mal-mülk, gyzyl we başga-da hemme gerekli zadyny alyp, ýedi gyzyň ýedisini hem alyp, öz öýlerine baka ugraberýär.

Bular barýarkalar, ýolda Mämmetjanyň agalary:

— Eger-de biz munuň bilen barsak, onda bize örän uly namys bolar. Hemme kişi hem, atamyz hem bizi näletlär. Geliň, bir ýol tapyp, munuň ähli eden işini öz adymyza geçireliň – diýşip, maslahat edýärler. Bular: «Biz

Mämmetjana «Ýadadyk, gel, biraz galyp, dynç alaly» diýeli. Ondan soňra bu hem galar. Şeýdip, bir ýerde ukladyp-zat edip, bir ahmallyga salyp, bir iş ederis. Ondan soň ähli zady hem-de bilbilgöýäni özümüz alyp gideris» diýip, bir çukura tükürýärler. Ondan soň Mämmetjanyň ýanyna gelip:

– Eý, Mämmetjan, biz ýadadyk. Gel, inim, şu ýerde biz olardan biraz galyp, dynç alalyň – diýýärler.

Mämmetjan hem: «Gel, meniň agalarym ýadan bolsalar, bulara biraz dynç bereýin» diýip, pikir edip:

– Geliň, siz ýadan bolsaňyz, hökman dynç alarys – diýýär.

Mämmetjanyň agalary aýdýarlar:

– Geliň, birazajyk ýatybam turalyň.

Ondan soň bular ýalandan ýatan kişi bolýarlar. Inisine hem aýdýarlar:

– Mämmetjan, sen hem birazajyk ýat, senem ýaman ýadansyň.

Dogrudan hem, halys ýadap gelýän Mämmetjan kellesini ýere goýan badyna derrew süýji uka gidýär. Agalary munuň uklanyny bilip, hasyr-husus Mämmetjany basyp, gözünü oýup alýarlar-da, özüni hem eltip bir guýa taşlaýarlar. Onuň gözlerini hem aňyrdan Mämmetjan bilen gelýän ite berýärler. Ol it, dili bolmasa hem, hemme zada örän ýagşy düşünýärdi. Mämmetjan onuň örän gowy görýän ýoldaşy bolansoň, it onuň gözlerini iýmän, diliniň aşagynda saklap goýaýdy. Agalary işlerini bitirenlerinden soň, ýene-de aňyrlygyna baka gidiberýärler. Bular beýlekileriň yzyndan ýetip:

– Mämmetjan aw awlamaga galdy. Ýöne ol ýerik baranymyzdan soň, bu hakda biriňiz dagy sesiňizi çykarýsaňyz, hökman ajalyňyzyň yetdigidir, biläýiň – diýip, özara maslahat edýärler. Mämmetjanyň agalary öňe ozup giden ýoldaşlarynyň yzlaryndan ýetip:

– Eger siz beýläk baranymyzdan soň, bilbilgöýäni şular alyp gelenok diýäýseňiz, onda siziň hökman ajalyňyzyň yetdigi – diýip, bulary hem gorkuzýarlar. Bular hem gorkularyna:

– Bolýar, biz aýtmarys – diýýärler.

Bular guşy hem alyp, öz şäherlerine ýetip, atalarynyň ýanyna baryp:

– Ynha, ata, biz bilbilgöýäni alyp geldik – diýýärler.

Onda bularyň atasy:

– Ýagşy, siz alyp gelen bolsaňyz, hany, Mämmetjan nirede galdy?

– diýip, bulardan soraýar.

Bular aýdýarlar:

– Biz Mämmetjany görmedik.

Atasy aýdýar:

– Ýok, siz dogryňyzy aýdyň, Mämmetjansyz bu bilbilgöýäni alyp gelmek siziň işiňiz dälidir.

Bular ýene-de:

– Ýok, biz Mämmetjany görmedik. Ol biziň bilen gidenok ahyry – diýýärler.

Ondan soň bir gün geçýär, iki gün geçýär, üç gün geçýär welin, bilbilgöýä hiç saýramaýar. Bularyň atasynyň keseli öňküsindenem beterleşipdir. Ol şu guş saýraýsa, ýagşy boljak, bolmasa-da, gün geldigiçe erbetleşjek.

Atasy bulara aýdýar:

– Näme, bu siziň getiren guşuňyz saýramaýar? Bu gus bilbilgöýä däl bolaýmasyn. Eger-de bilbilgöýä bolsa, onda bu saýrardy.

Gurban bilen Weli ikisi-de aýdýar:

– Ata, ol häzir ýadaw. Ol demini-dynjyny alansoň, hökman saýrar.

Atasy aýdýar:

– Dynç aljak bolsa, dynç alarça wagt geçdi.

Olar aýdýarlar:

– Aý, indi tiz saýramaga başlar.

Mämmetjan bolsa şol guýynyň içinde ýatyr. Häлки it Mämmetjanyň ýanynda galypdy. Bu it Mämmetjana guşjagaz tutup getirip berýär. Şol ýerde hoz agajy bar eken, ondan hem hoz çöpläp getirip berýär. Şeýdip, onuň ýanyndan aýrylman ýör.

Indi sözi kimden eşit, Mämmetjanyň bilbilgöýäni alyp gaýdan ýerindäki gyzdan eşit. Mämmetjan şol gyzyň ýanynda wagty barmagyndaky ýüzüginini alyp, öz barmagyna dakyp, öz ýüzüginem gyzyň barmagyna dakyp gaýdypdy. Mämmetjanyň ýüzüginde ady we haýsy ýurtdandygy ýazylgydy. Ol gyzyň hem ýüzüginine ady we ýurdy ýazylgydy. Süýji ukuda ýatan gyz birwagtlar ukusyndan oýanyp görse, munuň töweregindäki çyralar öňki duran ýerlerinden başga ýere üýtgedilipdir. Bir görse, bilbilgöýä hem ýok. Ondan soň bu gyz aňk-taňk bolup ep-esli durýar. Görse, elindäki ýüzügi hem özüniňki däl. Ýüzüge garasa, onuň ýüzünde Mämmetjanyň ýurdy hem ady ýazylgy. Ondan soň bu gyz şaýyny tutup, ýeke özi Mämmetjanyň yzyny yzlap ugraýar. Az ýöräp, köp ýöräp, sähetli gün gyz Mämmetjanyň ýurduna barýar. Ondan soň gyz salgy alyp, Mämmetjanyň öýlerine barýar. Gapydan ätläp:

– Hany Mämmetjan? – diýip soraýar.

Agalary aýdýarlar:

– Ol-a ýok.

Gyz aýdýar:

– Onda bilbilgöýäni kim alyp geldi?

Mämmetjanyň agalary aýdýarlar:

– Ony biz getirdik.

Bu gyz aýdýar:

– Siz ony nähili getirdiňiz we nireden getirdiňiz?

Bular aýdýarlar:

– Biz mundan gitdik, iň ahyrda bir ýere ýetdik, bir beýik jaýdan alyp gaýtdyk.

Bu gyz aýdýar:

– Alyp gaýdan ýeriňizde adam görmediňizmi?

Bular:

– Ýok, görmedik – diýýärler.

Bu gyz sorayar:

– Siziň adyňyz kim?

Bular:

– Biziň birimiziň adymyz Gurban, birimiziň adymyz hem Weli – diýýärler.

Bu gyz bilbilgöýäni bularyň alyp gaýtmadyklaryny, Mämmetjana bir zat edendiklerini bilýär-de, olary gyssap ugraýar:

– Hany, siz bu bilbilgöýäni alyp gaýdan adamyny derrew tapyň. Eger-de siz ony tapmasaňyz, onda siziň boljagyňyz bellidir.

Ondan soň Mämmetjany tapmak üçin bilbilgöýäni çözüp goýberdiler. Saýrak guş uçup, öňe düşüp gidiberdi. Bu gyz hem munuň yzyna düşüp barýar. Ýnha, bilbilgöýä halki guýynyň başyna baryp gonýar. Görseler, bu ýerde bir it hem gezip ýör. Ondan soň gyz bu guýynyň agzyndan garap:

– Mämmetjan! – diýip gygyrýar.

Ol hem muňa ses berýär.

Bu gyzyň saçlary örän uzyndy. Ol derrew saçyny çözüp, guýynyň içine sallaýar. Mämmetjan hem muňa ýapyşyp-ýarmaşyp çykýar. Bu gyz görse, Mämmetjanyň iki gözi ýok.

Bu gyz:

– Mämmetjan, seniň gözleriň hany? – diýýär.

Ondan soň, halki hiç saýraman duran bilbilgöýä saýraberýär.

Bu gyz aýdýar:

– Eý, Mämmetjan, arman seniň gözleriň ýok ekeni, eger-de gözleriň

bar bolan bolsady, onda men seniň göreçlerini öňküsinden hem gowy ederdim.

Häki it bu sözleri eşidip durdy. Ondan soň bu it Mämmetjanyň iki gözünü derrew agzyndan çykaryp berýär. Gyz onuň arkasyndan bir sypaýar-da, köp sag bol aýdýar. Bu gyz Mämmetjanyň gözlerini alýar-da, ýerinde goýup, öz dili bilen bir ýalaýar welin, batyr ýigidiň gözi öňküsinden hem ýagşy bolup, ýalpyldap dur. Ondan soň bular bu ýerden Mämmetjanyň öýlerine baka gidýärler. Ynha, bular barsalar, agalary öýde eken. Olar Mämmetjany gördüler-de, bir hili depelerinden gaýnag suw guýlan ýaly boldular. Näme etjeklerini bilmän, ýüzlerini aşak salşyp otyrlar.

Mämmetjan aýdýar:

– Eý, agalar, siz örän «gaýratly», «edermen» ekeniňiz! Baryň, bulary pylan dagyň arasyndaky çöl meýdana taşlaň – diýýär.

Onda Mämmetjanyň ýoldaşlary:

– Ýok, Mämmetjan, bularyň ýoguna ýanyp, gümünü çekip öldürelä – diýýärler.

Mämmetjan aýdýar:

– Ýok, öldürmän, ölmesinlerem, gülmesinlerem, şol yerik eltip taşlap gaýdyň.

Ýoldaşlary:

– Bolýar – diýip, Gurban bilen Welini Mämmetjanyň aýdan yerine eltip, taşlap gaýdýarlar.

Häki saýraman duran bilbilgöýä Mämmetjan dagy gelenden soň, yzyny üzmän, uzyn-uzyn gygyryp, saýramaga başlaýar. Demini sanap ýatan Mämmetjanyň atasy hem gün-günden sagalyp barýar. Ol keselinden saplanyp, açylyp gidýär.

«Namart pälinden tapar, mert minneti öz gaýratyndan çeker» diýip, Mämmetjan öz söýgülisi bilen agzybirlikde uzak ýaşaýar.

Көр гарга

Bir bar eken, bir ýok eken, bir sygyr çopan bar eken. Onuň bir aýaly, bir sygry, ýeke tamy bar eken. Ol öz sygrynyň süýdünden gurt edýän eken. Gurtlary bolsa tamyň üstünde serýän eken. Bir gün ol öz gurtlarynyň azalandygyny duýýar. Ondan soň çopan kimiň alýanyny bilmek üçin öz aýaly bilen gurtlaryny saklaýarlar welin, birwagtdan soň bir gözi kör garga gelip, gurt iýmäge başlaýar.

Çopan ýaňky gargany tutup öldürjek bolýar, emma Kör garga oňa ýalbaryp:

– Meni öldürme, men saňa kân zat bereýin. Ertir öýüme bar. Meniň öýümi kimden sorasaň aýdar – diýýär.

Çopan Kör garganyň sözüne ynanyyp, ony goýberýär.

Ertesi çopan sygyrlary eýelerine tabşyryp, özi Kör garganyň öýüne baka ugraýar. Gidip barýarka öňünden bir goýun çopan çykýar. Ýaňky adam goýun çopandan:

— Bu goýunlar kimiňki? – diýip soraýar.

Onda goýun çopan:

– Bu goýunlar Kör garganyňky – diýýär.

Ýaňky adam:

– Kör garganyň öýi nirede? – diýip soraýar weli, goýun çopan:

– Şu ýoldan gidiberseň öňünden atbakar çykar, şondan sorasaň aýdar – diýýär.

Ýaňky adam gidip barýarka, öňünden atbakar çykýar. Ol atbakardan:

– Bu atlar kimiň aty? – diýip soraýar.

Onda atbakar:

– Bu atlar Kör garganyňkydyr – diýip jogap berýär. Onda ýaňky adam:

– Kör garganyň öýi nirede? – diýip soraýar.

Atbakar:

– Şu ýoldan gidiberseň öňünden düýe çopan çykar. Şondan sorasaň aýdar – diýýär. Çopan gidiberýär, öňünden düýe çopan çykýar. Ondan:

– Bu düýeler kimiňki? – diýip soraýar. Onda düýe çopan:

– Bu düýeler Kör garganyňkydyr – diýip jogap berýär. Onda ol adam:

– Kör garganyň öýi nirede? – diýip, düýe çopandan soraýar. Düýe çopan ol adama Kör garganyň öýüni görkezýär. Çopan Kör garganyň öýüne barýar. Onuň bilen salamlaşýar, oturýar, çay-çörek iýýär. Kör garga ýaňky adamyň eline bir boş saçak berýär we şu saçaga: «Açyl saçagym açyl, dürli tagamlar seçil» diýseň, şu saçagyň üsti her hili naharlardan dollar duruberer – diýýär.

Çopan saçagy alyp gaýdyp, öýüne gelip aýalyňa:

– Eliňi ýuw, keywany, nahar edineli – diýýär.

Onda aýaly:

– Men entek nahar bişiremok, nahar bolsa iýeris-dä – diýýär. Onda çopan:

– Açyl, saçagym, açyl, dürli tagamlar seçil – diýip, saçagy ortarada goýýar. Saçagyň üsti dürli-dümen iýmişden, her hili nahardan dolýar. Bular iýip doýanlaryndan soň:

– Ýapyl, saçagym, ýapyl – diýýärler welin, saçak ýapylýar.

Bir gün çopan aýalyňa:

– Keýwany, ertir patyşany, wezir-wekillerini çagyryjak – diýýär. Onda aýaly:

– Çagyрма, gerek däl, eger olar bilseler, biziň saçagymyzy alarlar – diýýär. Onda çopan:

– Ýok, çagyryjak, saçagy tapan özüm – diýip, patyşany we wezir-wekillerini nahara çagyryr. Olar gelip oturanlaryndan soň çopan:

– Açyl, saçagym, açyl, dürli tagamlar seçil – diýýär weli, patyşanyň ömründe görmedik naharlary saçagyň üstünde taýýar bolýar. Myhmanlar kemsiz naharlanyp, bir sellem oturyp, soň turup gaýdýarlar. Patyşa köşgüne gelip, iki sany ýasawulyny ýanyna çagyryp:

– Derrew gidiň-de çopanyň saçagyny alyp geliň, eger bermese, onuň özüni hem alyp gaýdyň – diýip iberýär. Ýasawullar gelip, garybyň elinden saçagyny zor bilen alyp gidýärler.

Garyp ertir irden turup, ýene Kör garganyň öýüne tarap ugraýar. Ol Kör garganyň öýüne baryp:

– Meniň saçagymy patyşa aldy – diýip aýdýar welin, Kör garga ol garyba bir eşek berip:

– Şu eşege «Hyh» diýseň, gyzył tezeklär – diýip öwredýär. Ondan soň ýaňky çopan eşegi alyp gelýärkä, patyşanyň köşgüniň duşundan tiz geçjek bolup, eşegi gyssap, «Hyh» diýýär welin, eşek gyzył tezekleýär. Eşegiň gyzył tezeklänini patyşanyň derwezebanlary görüp, şolbada patyşa ýetirýärler. Patyşa ýene öňki ýasawul-laryny iberip, çopanyň eşegini alýar. Çopan ýene-de Kör garganyň ýanyna baryp aglaýar.

Onda Kör garga:

– Nämе üçin aglaýarsyň? – diýip soraýar.

Çopan:

– Eşejigimem patyşa aldy – diýýär.

Bu gezek Kör garganyň gahary gelip, garybyň eline bir owadan sandyk berýär we:

– Şu sandyga «Açyl, sandygym, açyl, çyk, tokmaklym, çyk» diýseň, sandygyň içinden bir tokmakly adam çykyp, buýran adamyňy urup, gal-maz ýaly eder. Isleseň öldürer. Yzyna saljak bolanyňda: «Gir, tokmaklym,

gir, ýapyl, sandygym, ýapyl» diýseň, ýapylar duruberer – diýip, onuň eline bir ýeňiljek sandyk berýär. Ýaňky garyp sandygy alyp gelýärkä, ýolda öz-özüne:

– Heý, şu sandykda-da tokmakly adam ýerleşermi?! – diýip, barlap görmekçi bolup, sandygy depäniň üstünde goýup, özi hem bir ýerde bukulyp:

– Açyl, sandygym, açyl, çyk, tokmaklym, çyk – diýip gygyrýar. Sandykdan tokmaklyja adam çykyp, töwerekde şol çopanyň özünden başga adam bolmandan soň, ýaňkyny urmaga başlapdyr. Ol agyrsyna cydaman zordan:

– Gir, tokmaklym, gir, ýapyl, sandygym, ýapyl – diýip gygyrypdyr, sandyk ýapylypdyr. Soňra ol garyp sandygy alyp, patyşanyň köşgüne barypdyr. «Patyşama sowgat getirdim» diýip derwezedäki ýasawullary aldap, şanyň köşgüne giripdir. Giripdir-de edil patyşanyň gaşyna baryp, tokmaga diýmeli sözleri gaýtalapdyr welin, ol aňalyp duran patyşanyň bir ýanyndan degiberipdir. Ony galmaz ýaly hala ýetiripdir.

Soň çopan:

– Gir, tokmaklym, gir, ýapyl, sandygym, ýapyl – diýip gygyrypdyr. Sandyjak ýapylypdyr. Soňra ýaňky garyp özüniň saça-gyny hem, eşegini hem alyp, öz öýüne gelipdir, gulagy dynç, oňat ýaşap başlapdyr. Şeýlelikde, garyp myrat-maksadyna ýetipdir.

Ýartygulak

Bir bar eken, bir ýok eken. Gadyň zamanda bir är-aýal ýaşan eken.

Bir gün bu adam degirmene un çekmäge gidipdir welin, yzynda ogly bolupdyr. Geň ýeri, ol çaganyň ululygy edil ýartyja gulak ýaly eken. Oglan bolan dessine:

– Eje, aý, eje, kakam nirä gitdi? – diýip sorapdyr. Ejesi hem gorkusyna:

– Kakaň pylan degirmene un çekmäge gitdi, kakaň yzyndan düýäni eltmeli – diýipdir.

Ýartygulak hem düýäni gazykdan boşadyp, ilki üstüne böküp münýär, soň gulagyna girýär. Düýe uly ýol bilen ýöräp barýarka, oňünden bir topar oglan çykyp:

– Geliň-eý, boş düýe barýar, tutup eýesine eltip bereliň – diýişip, düýäni saklapdyrlar.

Ýartygulak hem düýäniň gulagynyň içinden:

– Goýberin düýäni, ony näme saklaýarsyňyz? – diýip gygyrypdyr.

Oglanlar töwereğine garanjaklaşyp, hiç kimi görmän «Eý-way, bu ses nireden gelyärkän-äý» diýşip, adam görmänsoňlar, gorkularyna gaçyp gidipdirler.

Ýartygulak düýäni sürüp degirmene baryp:

– Aý, kaka-haw – diýip gygyrypdyr.

Ýartygulagyň kakasy oglunyň bolandygyny bilmänden soň, ses bermändir. Ýartygulak hem kakasy ses bermänsoň, onuň adyny tutup:

– Aý, pylan kaka, haw – diýip gygyrypdyr.

Ýartygulagyň kakasy: «Be, meniň oglum ýokdur-la, bu meni ça-gyryp gygyrýan kimkä?» diýip, daşaryk çykypdyr. Ýartygulak içinden: «Kakam gelse gorkuzaýyn» diýip, düýeden düşüp, onuň aşagyna girip ýatypdyr. Düýe-de Ýartygulagyň gizlenen ýerindäki oty Ýartygulak bilen iýipdir.

Ýartygulagyň kakasy gelse, düýeleri bar-da, ogly ýok. Ol:

– Oglum, oglum! – diýse, Ýartygulak düýäniň içinden:

– Kaka, men düýäniň içinde, düýe meni iýdi – diýip gygyrypdyr.

Kakasy hem uny düýä ýükläp, öýlerine gelipdir. Aýaly äriden:

– Oglumy getirdiňmi? – diýip sorapdyr. Äri:

– Oglumyzy düýe iýdi – diýipdir.

Är-aýal ikisi oturyp aglaşypdyrlar.

Bular düýelerini öldürip, içegelerini birin-birin barlapdyrlar. Hiç zat tapmandyrlar. Emma «zat ýokdur» diýip, bir bölejik aýy içegäni zyňyp goýberipdirler. Ýartygulak bolsa şol bölejik içegede eken. Är-aýal ogul-laryny ýitirip, ýekeje düýelerini hem öldürendiklerine gynanyp, aglaşyp oturypdyrlar.

Bu gün bir aç möjek düýäniň öldürilen ýerine gelip, ýaňky bölejik içegäni iýipdir. Ýartygulak hem şol bölejik içegede bolansoň, möjegiň içine düşüpdür.

Möjek bir içege bilen garny doýman, bir çopanyň goýnuna darajak bolup barypdyr.

Ýaňky Ýartygulak:

– Haý, çopan, haw, goýnuň gitdi-le, haw! – diýip, möjegiň içinden gygyrypdyr.

Çopan hem:

– Aý, bir öwejiň bar, kowaweri – diýip, özi hem itlerini küşgürüp, ýaňky möjegi kowupdyr. Ýartygulak hem möjegiň içinden:

– Gyýw, haý-haý! – diýip gygyrypdyr. Möjek ses gelenini eşidýär eken. Emma nireden gelyänini bilmändir. Ol goýun iýmekden elli bizar bolup, gaçyp zordan özüni gutarypdyr.

Biçäre möjek aç bolansoň, açlyga çydaman, ýene bir çopanyň goýnuna barypdyr. Möjek sürä ýakynlaşandan, Ýartygulak ýene:

– Aý, çopan, haw! Eşitmedim diýme, haw! Goýnuňy möjek aldy, haw! – diýip gygyrypdyr.

Bu çopan hem:

– Aý, bir öwejiň bar, kowaweri – diýip gygyrypdyr.

Ýartygulak hem möjegiň içinden:

– Gyýw! Haý-haý! – diýip, uly gopgun turuzypdyr. Goýun çopanyň özi hem üç sany iti bilen möjegiň yzyna düşüpdür. Itler hem kowalap, möjegiň guýrugyndan ýapyşsalar-da, tutup bilmän, gaýdypdyrlar.

Aç möjek ýene bir süri goýnuň gyrasyndan barypdyr. Bu gezek hem Ýartygulak çopana habar berip, möjegiň içinde uly gopgun turuzypdyr. Garaz, bu möjek birnäçe günläp alakjap, gaty köp sürüleriň üstünden barypdyr. Haýsyna barsa-da, Ýartygulak çopanlara habar berip, onuň içinde uly zenzele turuzypdyr. Möjek biçäre hem her gezek goýunçy itleriň demine düşüp, sütüni süýnüpdür.

Ahyrda möjek bu belanyň öz içindedigini aňypdyr. Ysgyny gidip, halys bolup «Indi bu beladan nähili gutularkam» diýip, bir bilimdar tilkiniň ýanyna maslahata barypdyr.

– Eý, tilki dost, meniň içimde bir bela bar. Goýun iýmäge barsam, içimde: «Aý, pylany çopan, haw, goýnuňy gurt aldy, haw» diýip zowladyberýär. Indi baş gündür, agzyna zat degenok, açlygyndan bedenimde kuwwat galmady. Şuňa sen bir zat et, ýogsam men öljek – diýip ýalbarypdyr. Onda tilki:

– Eý, möjek, sen bir suwujak bulamak içip, birnäçe sapar ýapy ýokaryk ylgasaň, içiňdäki bela gaçar – diýipdir. Onda Ýartygulak:

– Eý, tilki, tilki, seniň aňyň gaçypdyr, içmäge bulamak tapýan bolsa, möjek şu güne düşermidi? – diýip, möjegiň içinden gygyrypdyr. Tilki muny eşidip:

– Eý, möjek dost, ýagdaýyň kyn eken, ýaman bela sataşypsyň. Ýene bir zat aýdaýyn welin, şony etseň, belki, bu beladan dynarsyň – diýipdir.

Onda gurt:

– Dost, aýdaweri, bir em bolsa haýyr etse, edeli, etmese, bir başa bir ölüm ekeni-dä – diýip, tilkä ýalbarypdyr.

Tilki:

– Eý, möjek dost, sen günorta bolan wagty haýata bar-da üzümiň çigraginden iý. Köpräk iýjek bol. İçindäki bela her näçe gygyrsa-da, onuň sesini hiç kim eşitmez – diýipdir.

Möjek hem:

– Bolýar – diýip, üzümli haýatyň içine girip, bir-iki düýp üzümi syrypdyr. Ýartygulak hem:

– Dat-bidat, üzüm eýesi, üzümiňi ogry aldy, haw! – diýip, möjegin içinden gygyryberipdir.

Üzüm eýesi hem: «Bu gykylyk nämekä?» diýip, eline taýak alyp, haýatyň içine aýlansa, bir möjek üzüm iýip duran. Ol ýuwaşlyk bilen gurdyň ýeňsesine bir ýapypdyr welin, möjek hem ýüregi ýarylan ýaly bolup, ýokaryk bir zyňlypdyr-da, gaçyp gidipdir. Möjek asmana zyňanda, Ýartygulak syrylyp gaçypdyr. Möjek hem begenjine durman, tilkiniň ýanyna barypdyr.

Ýartygulak möjekden galandan soň, bir üzümiň düýbünde ýatypdyr. Üzüm eýesi gurdy kowup, bir çelek üzüm ýygyp, arkasyna göterjek bolanda, Ýartygulak hem çelege giripdir.

Bu adam ýolda barýarka aýdym aýdýar welin, Ýartygulak hem çelegiň içinden:

– Jan-jan, sag bol! – diýip gygyrýar. Bu adam hem yzyndan adam gelýändir öýdüp yzyna seretse, hiç kim ýok. «Göwnüme ses gelen ýaly boldy» diýip, oýlanýar-da, ýene aýdym aýdýar welin, Ýartygulak çelegiň içinden:

– Jan-jan, sag bol! – diýýär. Bu adam gorkusyna aýdym aýtmasyny hem goýup, gaty-gaty ýöräp, öýlerine gelipdir. Soňam esli salym titir-titir edip oturypdyr. Sebäbi ol sesi jyndyr öýdүpdir. Ýartygulak bolsa çelekden çykyp, çuwalyň aşagyna girip ýatypdyr. Obanyň adamlary hem: «Pylany jyn görүpdir» diýip, ony soramaga gelipdirler.

Jyn gören adamyň öýüne şol agşam dört sany myhman hem gelipdir. Bular gije ýatypdyrlar welin, Ýartygulak çuwalyň aşagyndan çykyp, myhmanlaryň sakgalyny biri-birine daňypdyr. Ýaňky jyn gören adamyň sakgaly bilen aýalynyň saçyny hem bir daňypdyr. Agşam myhmanlaryň biri daşaryk çykjak bolupdyr welin, ýoldaşy sakgalyndan çekýändir öýdүp:

– Haw, sakgalymy goýbersene – diýipdir. Onda ýoldaşy oýanypdyr-da, öz sakgalyndan bilgesleýin çekýändir öýdүp:

– Sakgalymdan-a sen çekip dursuň, haw? Sakgaldanam oýun bolar-

my? – diýip gatyrgynypdyr. Jaýda gopgun turupdyr. Bularyň galmagalyna beýleki ýoldaşlarynyň biri turupdyr. Dawalaryny çözjek bolsa, ýanyndaky ýoldaşy sakgalyndan aslyşýan ýaly bolupdyr:

– Näme sakgalymdan tutýarsyň, goýber, haw, sakgalymy – diýip, olam ýatan adama gygyrypdyr.

Hiç zatdan habarsyz ýatan ýoldaşy hem turup, gaharyna oňa topulypdyr. Bu dört myhman biri-birine gygyryp, öýde ala gopgun turuzypdyrlar.

Myhmanlaryň galmagalyna öý eýeleri hem oýanyndyr. Äri turjak bolanda, aýaly sakgalyndan çekýändir öýdüp:

– Eý, heleý, näme üçin sakgalymdan tutýarsyň. Goýber, diýdim men saňa, dälirediňmi? Şundanam bir oýun bormy?! – diýip, aýalyny urmaga başlapdyr. Aýaly hem:

– Dat, goňşular ýeteweriň! – diýip, uly goh turuzýar. Goňşulary jaýdakylary köşeşdiripdirler. Ýartygulak bolsa çuwalyň aşagynda ýatyberipdir.

Myhmanlar «Bu öýde bir bela bar, biz bir basym gaýdaly diýşip, daň bilen turup gaçypdyrlar. Är-aýal ikisi hem gorkularyna bu jyny öýlerinden kowmak üçin, işandan doga almaga gidipdirler. Ýartygulak hem öý ejesi aýalyň gýňajynyň aşagynda gizlenip, işanyň ýanyna ugrapdyr.

Bular işanyň ýanyna baryp:

– Işan aga, şu gün üç gün boldy, biziň öýümize jyn giripdir. Şoňa bir doga berseňiz – diýipdirler. Işan hem hasyr-husur kagyzyň ýüzüne bir zatlar ýazyp:

– Ine, şu iki dogany alyp git, birini äriň dakynsyn, birini özüň dakyn – diýip, ol aýalyň getiren aklygyny alyp, olary tizden-tiz ugradyp goýberýär. Ýartygulak hem ýolda galyp, öýlerine barýar. Ol kakasy, ejesi bilen gujaklaşyp görüşýär. Kakasy-ejesi aşa şatlanypdyrlar. Ýartygulak başyndan geçenleri birin-birin gürrüň berip:

– Kaka, pylan çopanda bir öweç, pylan çopanda bir öweç algymyz bar – diýip, gaty kän çopany sanapdyr.

Kakasy gidip, çopanlardan algylaryny alyp, ýygnaý, bir süri öweji öňüne salyp, alyp gelipdir. Olar ogullarynyň kömegi bilen mally bolupdyrlar. Ýartygulak hem ejesi, kakasy bilen maksat-myradyna ýetipdir.

Hudaýberdi gorkak bilen tilki

Bir bar eken, bir ýok eken, Hudaýberdi diýen bir adam bar eken. Onuň iki aýaly bar eken. Bir günden bir gün munuň aýallarynyň her haýsy bir alaça dokapdyr. Hudaýberdi bu alaçalary satmak üçin ýabysyny münüp, bazara ugranda, aýallary halwa-süýji sargaýarlar. Ol ýabysyny loňkuldadyr barýarka, öňünden bir tilki çykyp:

– Hudaýberdi, nirä gitjek, how! – diýýär.

Hudaýberdi gorkak:

– Aý, aýallarym bir-iki alaça dokapdyrlar-da, «Şony satyp gel» diýip iberdiler – diýýär.

Onda tilki:

– Bazarda satjak bolup ýörme-de, maňa sataý, häli bazardan gaýdaňda puluňy öňünden çykarar-da beräýerin – diýýär.

Hudaýberdi gorkak:

– Boljak onda, sen meni köp garaşdyрман, bazardan gelýänçäm öňümden çykaryp, taýyn edip durgun! – diýýär.

Tilki:

– Aý, sen arkaýyn bolaý, öňünde puluňy taýýar edip goýaryn – diýýär.

Hudaýberdi gorkak munuň sözüne ynanyp, bazara gidýär, baryp bazarda gezen bolup ýör. Bazary pulsuz bazarlap, ol aýallarynyň sargan zatlaryny hem alyp bilmeýär. Onsoň ýabyjygyny münüp, ýene yzyna gaýdýar. Ýolda tilkiden pul aljak adam, ýabyň üstünde telpegini gysyjak atan bolup, hiňlenip gelýär. Hälki alaçasyny satan ýerine gelse, tilki nirede, zat nirede, pul nirede – gum-gukluk. Hudaýberdi gorkak aňalyp, durup-durup, kän garaşyp gaýdýar. Öýüne gelýär, ýabydan düşüp, boş horjuny goltuklap öýüne girýär. Aýallarynyň her haýsy bir ýerden:

– Süýji äkeldiňmi? Halwa äkeldiňmi? – diýşip, munuň horjunyny barlap görseler, horjun boş. Onsoň olar:

– Ýeri, näme, sargan zadymyzy almansyň? – diýip soraýarlar. Hudaýberdi gorkak:

– Aý, heleý, tilki: «Puluňy ýoluňa çykararyn» diýip, alaçalary aldy. Bazardan dolanyp gelsem, tilkem ýok, zadam ýok – diýýär.

Onsoň aýallary onuň üstüne gygyryp başlaýarlar.

– Sen nähili adam? Ýogsam-da, tilkiden pul alarmyň? Tilki bilen

söwda edeni, heý, mundan ozal eşidipmidiň? Sen bir tilkâ özüňi aldadyp, aldatdyrypsyň – diýip, heleýleri muny urýarlar. Heleýleri ony synamak üçin indiki bazara çenli iki alaça dokaýarlar. Olary hem horjuna salyp, agzyny köşeşdirip, onuň ýabysynyň syrtyna bökderip, özüni-de ýabysyna mündürüp, bazara goýberýärler. Ýene gidip barýarka, öňünden bir tilki çykyp:

– Haw, Hudaýberdi, niräk barýarsyň, how? – diýip gygyrýar. Hudaýberdi gorkak:

– Men-a bazara alaça satmaga barýaryn – diýýär. Onda tilki:

– Aý, bazara äkidip ýörenden, maňa sataý – diýýär. Hudaýberdi gorkak:

– Ýok, ýok, men saňa alaçamy bermen, ozal hem aldap, pulumy bermediň – diýýär. Onda tilki:

– Men seni hiç mahal aldan däldirin. Men bir sözümde durýandyryn. Ol seniň hakyňy iýen kül tilkisidir – diýip, munuň alaçasyny elinden alýar-da: – Hali bazardan gelyärkäň, şu ýerde duruberersiň, men puluňy getirip bererin – diýýär.

Hudaýberdi gorkak alaçany tilkâ nesýe berip, bazara gidiberipdir. Hudaýberdi bazara baryp, ýabysyny daňyp: «Ýolda alaçamy aňsat satdym» diýip, bazarda arkaýyn gezip ýör eken. Birden jübüsiniň pulsuzlygyny aňlanda, ýaňky alaçasyny satany hem ýadyna düşüp, gaýtmakçy bolýar. Hudaýberdi gorkak derrew ýabyjygyny münýär-de, bazardan yzyna gaýdýar. Ol hálki alaçasyny satan ýerine gelip görse, ýene tilki ýok. Durup-durup, halys bolýar, hiç gelyän zat ýok, ol ýene yzyna garap-garap, öýüne baka gaýdýar. Ol öýüne ýetip gelyärka, onuň aýallarynyň biri muny görüp, ylgap öňünden çykyp:

– Ýeri, alaçany sag-aman satdyňmy? – diýip soraýar.

Hudaýberdi:

– Aý, aýal, ýene bolan däldir, wah, ýene tilki aldady-da – diýip, ýüzüni aşak salyp oturyberýär.

Onsoň iki aýaly hem muny indi näme etmek gerek diýip pikir edýär. Onsoň ikisi dil düwşüp, muňa batyrlýgy öwretjek bolup başlaýar. Bir gün agşam Hudaýberdi aýallaryna:

– Men tilkiden gorkýan. Meni meýdana äkidip geliň – diýýär.

Aýallary hem:

– Bolýar – diýip, muny meýdana äkidýärler.

Ony öýünden gaýrarak çykarýarlar. Hudaýberdi gorkak meýdana

oturýar. Aýallarynyň her haýsy bir gapdalynda duran bolup, birden ikisi hem gaçýar. Iki aýaly hem öýe girýär-de, işigiň içinden gurup Hudaýberdini öýe salmaýar. Hudaýberdi gorkak daşarda:

– Waý, işigi açyň, tilki meni öldürýär-le! – diýip, gorkup gygyrýar. Aýallary işigi açman, tärimiň gözeneginden syrgy uzadyp:

– Al, şunuň bilen tilkini uruber! – diýýärler.

Hudaýberdi ony alyp, daş-töweregine bulaýlap, tilkini ýanyna getirmändir. Onsoň:

– Indi işigi açayyň, meniň batyrlykda kemim galmady – diýip gygyrýar.

Aýallary bir haýukdan soň işigi açýarlar. Hudaýberdi gorkak öýüne girip:

– Şeýle bir batyr boldum, indi men hiç zatdan gorkman – diýýär.

Günlerde bir gün Hudaýberdi bir ýere gidip barýar eken, öňünden bir eşegiň türresi çykýar, ol muny alýar-da, goltugyna salýar. Ýene-de gidiberýär welin, öňünden bir pyşbaga çykýar, muny hem goltugyna salýar. Ýene barýarka, öňünden bir meýdan horazy çykýar, muny hem goltugyna salýar. Ýene ýöräberýär, öňünden bir ýumurtga çykýar, muny hem goltugyna salýar. Hudaýberdi bu zatlary goltugyna salyp gidip barýarka, birmäçe döwüň üstünden barýar. Döwler mundan:

– Adyň näme? – diýip soraýarlar.

– Adyma Hudaýberdi pälwan diýerler.

– Gel, onda otur.

Ol oturýar. Muňa döwler:

– Biziňem bir pälwanymyz bar, şonuň bilen göreşip bilermiň? – diýýärler.

Hudaýberdi:

– Göreşerin – diýýär.

Döwler pälwany çagyryp, Hudaýberdi bilen göreş tutdurmaga başlaýarlar. Bular göreş tutup ugraýarlar. Döwleriň pälwany Hudaýberdi pälwany gysyp, ohradyp barýar. Munuň gözi peträp, asmana dikilip ugranda, döwleriň pälwany:

– Ýeri, Hudaýberdi batyr, näme ýokaryňa garaýarsyň? – diýýär.

– Ýokaryk garaýanymyň sebäbi, seni asmandaky haýsy ýyldyzyň ýanyndan gaýtarsamkam diýýärim.

Onda döwleriň pälwany aýdýar:

– Aýrylaweri, sen meni öldürjek ekeniň, näme gerek bolsa aýt, ýöne meni goýberseň bolýar – diýýär.

Hudaýberdi gorkaga döwler birnäçe zat berýärler. Onsoň Hudaýberdi batyr:

– Bitiňizi deňeşdirjekmi? – diýýär. Döwler:

– Bolýar – diýýärler.

Döwler bir bit çykarýar welin, hakyt ýumruk ýaly gök bit. Hudaýberdi pälwan hälki ýoldan alan pyşbagasyny çykaryp goýberýär. Döwler:

– Bä, sapak-supak baglap gidipdir – diýip, içlerini çekip, haýran galyp durlar.

Ondan soň ýene-de Hudaýberdi batyr:

– Büräňizi deňeşdirjekmi? – diýýär. Döwler:

– Hawa – diýýärler.

Döwler büresini çykarýar welin, bu hem ýumruk ýaly eken. Hudaýberdi pälwan hälki horazy çykarýar welin, ol pasyrdap ýere düşýär. Döwler:

– Bä, bu-ha kekeç-mekeç baglap gidipdir – diýip haýran galýarlar. Ýene-de Hudaýberdi pälwan döwlere:

– Goltugyňzyň gylyny deňeşdirjekmi? – diýýär. Döwler hem:

– Deňeşdirjek – diýýärler.

Döwler çykaryp görkezýärler welin, uzynlygy bir sere bar. Hudaýberdi pälwan hälki eşegiň türresini çykarýar.

Döwler haýran galyp:

– Bä, munuňky türre-mürre baglap gidipdir – diýýärler.

Ýene Hudaýberdi pälwan:

– Ýeriň ýagyny çykaryşjakmy? – diýýär.

Döwler:

– Çykaryşjak – diýýärler.

Onsoň Hudaýberdi pälwan hälki ýumurtgany ýere gömüp, depip goýberýär welin, ýumurtganyň sarysy çogup çykýar.

Döwler haýran galyp:

– Päh-eý, bu ýeriň ýagyny çykaraýdy – diýişýärler.

Döwler ýeri depýärler welin, ýöne ýer sarsýar.

Hudaýberdi pälwan:

– Agaç ýykyşjakmy? – diýýär.

Döwler:

– Ýkyşjak – diýýärler.

Döwler depýär welin, agaç ýykylýar. Hudaýberdi pälwan gelýär-ka, bir kültem ýüp tapypdy. Şol ýüp bilen agaçlaryň daşyna aýlaşdyryp başlaýar. Döwler muny görüp:

– Ýeri, Hudaýberdi pälwan, muny näme etjek? – diýýärler.

– Men ýekeleşip durman, birden barysyny ýykjak.

Döwler:

– Aý, zaluwat, Hudaýberdi pälwan, goýaweri, biziň atamyzdan galan saýalyk agajymyzyň baryndan dyndarjak sen – diýşip, muny saklaýarlar.

Onsoň döwler:

– Indi sen biziň bilen bir nahar hem iýiş, onsoň biz saňa boýun – diýýärler.

Hudaýberdi pälwan aýdýar:

– Näme diýseňiz ederin.

Onsoň kyrk gulak gazany palawdan dolduryp, döwler birigip, iýip ugraýarlar welin, hiç tükedip bilmeýärler. Gazany Hudaýberdi pälwanyň öňüne getirip goýýarlar. Hudaýberdi pälwan döwler çykan wagty çukur köwüp, gazanyň içindäki aşy şoňa döküp, döwler işikden gelenlerinde gazanyň düýbünü ýalan bolup oturýar. Döwler muny görüp:

– Myhman iýäýipdir – diýip haýran galýarlar.

Onsoň döwler:

– Muny agşam ýatanda öldüreläň, muny agzybirlik bilen ýok etmek, bu bize hezil bermez – diýip, özara maslahatlaşypdyrlar.

Hudaýberdi pälwan agşam possuny ýapynyp ýatýar. Ol agşam döwleriň öldürmäge geljegini bilip, possunyň aşagyna bir uly daşy salyp, üstüni ýapyp goýup, özi beýle ýanynda ýatýar. Gijäniň bir wagty döwler baryp, ýaňky ýatan possuny, ýapylgy daşy taýak bilen urmaga başlaýarlar. Olar urup-urup: «Indi öldürdik» diýip gidýärler.

Hudaýberdi pälwan ertir turup, döwleriň işiginden girip:

– Beý, agşam ýagyşjagaz şytyr-pytyr edäýdi öýdýän, arkaýyn ýatyp bilmedim – diýýär.

Döwler:

– Bä, şony hem şytyr-pytyr bilýän bolsa, muňa näme alaç etmek bolar? – diýşip pikirlenýärler.

Ertesi agşam Hudaýberdi pälwan küti basylan çöpüň içinde ýatýar. Ýene döwleriň geljegini bilip, çöpüň içine uly bir daşy goýup, özi beýlede ýatýar. Döwler baryp, çöpi otlaýarlar. Hudaýberdi pälwan ertir turup, ýene döwleriň ýanyna barýar-da:

– Bā, agşam inim gaty gyzdy-how, men näsaglapdyryn öýdýän – diýýär.

Döwler:

– Islän zadyny berip, şuny aman-sag öýüne eltip gelediň – diýşip, onuň horjunyny zatdan dolduryp, bir döwüňem üstüne mündürip, öýüne ugradýarlar. Ony göterip gelýän döw:

– Hudaýberdi pälwan, sen şunça zat iýýärsiň weliň, hiç agramyň ýok-la? – diýýär.

Onda ol:

– Agramymy salamok, gökde ýüpüm bar, şoňa aslyşyp gelýärim – diýýär.

Onda döw:

– Hany, ýüpden aslyşman, agramyňy sal – diýýär. Hudaýberdi pälwanyň bilinde bir jontujak pyçagy bar eken, şonuň bilen döwüň gerşine basyberýär. Döw:

– Haý, zaluwat, ýüpüne ýapyşaweri! – diýip gygyryberipdir. Ana, onsoň, Hudaýberdi pälwan döwi münüp, öýüne barýar. Döw muny düşürýär-de, yzyna gaýdýar. Gelýärka, ol döwüň öňünden bir tilki çykyp:

– Ýeri, döw, nireden gelýärsiň? – diýip soraýar. Döw:

– Hudaýberdi pälwany öýüne eltip gelýärim – diýýär. Tilki:

– Siz oňa «Hudaýberdi pälwan» diýýärsiňiz, biz oňa «Hudaýberdi gorkak» diýýäris. Men onuň alaçasyny aldap, elinden alýaryn, ýör gör-kezeýin – diýýär.

Döwem muňa ynanmaýar. Tilki döwe:

– Ynanmasaň, boýnuma ýüp sal – diýýär.

Tilki boýnundan ýüp saldyryp, döwüň öňüne düşüp, Hudaýberdi gorkagyň öýüne barýar. Hudaýberdi gorkak bularyň gelýänini görüp, tamyň üstüne çykyp:

– Haý, tilki! – diýip gygyrýar. Tilki Hudaýberdä hä berýär. Hudaýberdi:

– Ataň üç döw bergisi barka, getirýäniň ýekeje döwmi? – diýip gygyrýar.

Ýaňky döw tilkiniň guýrugyndan tutup:

– Sen meni ataň bergisine bermek üçin getirýän ekeniň – diýip, tilkini ýeriň yüzüne bulap urýar-da, ökjäni göterýär. Hudaýberdi şeýdip, hile bilen batyr adynyň alýar.

Garybyň gyzy Göljahan

Bir bar eken, bir ýok eken, gadym eýýamda Şirwanadyl diýen bir patyşa bar eken. Bu patyşa gündizine öz tagtynda arz diňläp, gijelerine özüniň bir-iki wezirini ýanyna alyp, gedaý lybasynda öý diňläp eken. Günlerde bir gün Şirwanadyl gün ýaşandan soň, iki weziri bilen gezmäge çykypdyr. Bular şäheriň çetinde bir garybyň öýüni diňläpdirler. Bu öýüň üstüne müň daş atsaň, biri durjak dälmişin. Şirwanadyl bulary diňläpdir welin, gyzlar garyplykdan käýinip, biri-birine:

– Geliň, bolsady ekişeliň – diýýärler. Üçüsi üç ýerden:

– Geliň-de, geliň – bolşup gürrüňe başlapdyr. Iň ulusy:

– Men pylan oglanyň gelni bolan bolsam bolmaýarmy, onuň bilen hemişe rahatlykda ýaşardym – diýipdir. Garybyň ortanjy gyzy:

– Men pylan söwdagäriň gyzy ýa-da gelni bolsam bolmaýarmy – diýipdir. Onda iň kiçisi Göljahan:

– Päh-eý, şunyňyzdanam bir bolsady bolarmy? Kəşgä bolsady ekeniňize göre, şeýle ekin-dä: «Men Şirwanadylyň aýaly bolsam, hemme hazynasynyň ygtyýary hem mende bolsa, men ony garyplara paýlap bersem, özi hem men daş çykanymda, köwşümi öňüme atsa, daşardan gelenimde hem köwşümi ýygnasa – diýipdir. Patyşa gyzlaryň gürrüňini eşidip, öýlerine gaýdypdyr. Ertir ol tagta çykyp, ýaňky garybyň üç gyzyny hem çagyrdypdyr.

Patyşa:

– Ýeri, gyzlar, hany, gepläp oturyň, men sizden bir zat sorajakdyryn welin, dogrusyny aýdyň – diýipdir.

Gyzlar:

– Eý, patyşahym, näme sorasaň soraber, bildigimizden aýdarys – diýipdirler.

Patyşa:

– Ýeri, onda agşam öz araňyzda näme gürrüň etdiňiz? – diýipdir.

Gyzlar patyşadan gorkup, oýkaň-soýkaň edip:

– Patyşamyz, biz-ä bir üýtgeşik gürrüň edemzok – diýipdirler:

Şirwan patyşa:

– Ýeri, hany, dogrujaňyzy aýdyň, siziň ähli eden gürrüňiňiz mälim, ýöne siz dogrusyny aýdaýyň – diýipdir.

Gyzlaryň ulusy:

– Patyşamyz, bagyşlaň, ynha, men-ä pylan oglanyň gelni bolaýsamdym diýip, bolsady ekdim – diýip, eden gürrüňini bolşy ýaly edip aýdýar.

Patyşa derrew şol oglany çagyryp:

– Baryň, maksadyňyza ýetiň! – diýip ugradyp goýberipdir. Patyşa beýleki gyzlara garap:

– Ýeri, siz näme diýdiňiz? – diýip, ortanjydan soraýar. Ortanjy gyz:

– Eý, patyşahym, meniň hem şeýle bir artyk diýen zadym ýok, ýöne pylan söwdagäriň gyzy ýa-da gelni bolsam diýdim – diýýär.

Patyşa hem şol söwdagäriň ogluny çagyryp:

– Baryň, maksadyňyza ýetiň! – diýip berip goýberipdir.

Şirwan patyşa:

– Ýeri, gyz, indi sen aýt, agşam näme gürrüň etdiň? – diýýär.

Güljahan:

– Hawa, patyşamyz, agşam men: «Patyşanyň aýaly bolsam, ol hemme hazynasynyň açaryny maňa berse, men hem ony garyplara paýlasam, özi hem men daş çykamda köwşümi äberse, içeri giremde köwşümi ýyg-nasa» diýip, bolsady ekdim – diýýär. Patyşa:

– Seniň hemme bolsadyň bilen razylaşardym, emma şu «köwşümi äberse hem ýygnasa» diýen sözün bilen ylalaşyp bolmaz – diýip, gaty gaharlanypdyr-da – Seni öldürjek! – diýip, jellady çagyrypdyr.

Jellatlar Güljahany äkitmek üçin gelipdir welin, wezirler patyşa ýüzlenip:

– Patyşamyz, sen bir ýaş gyz bilen deň bolup durma-da, gowusy, sen bu gyzy bir ymgyr çöle taşlatsaň hem bolar. Bu bir aýal maşgala, elinden hiç zat gelmez, öz-özi aç-suwsuz ölüp gider – diýipdirler.

Patyşa wezirleriniň maslahatyny makul bilip, gyzyň günäsini ge-çipdir-de, birazajyk azyk bilen ony bir ymgyr çöle taşladypdyr. Gül-jahan bu ymgyr çölde bir gije-gündizläp niräk gitjegini bilmän, uklap ýatypdyr. Ahyry başyny galdyryp o ýan-bu ýan seretse, onuň gözüne hiç zat görünmändir, iňläř siňek ýokmuş. Birdenem, ýokarsyna seretse, ynha, hol uzakda her dürli guş uçup ýören eken. Guşlar bir tarapa uçup gidýärler-de, ýene yzyna öwrülýärler. Güljahan:

– Aý, şu ýan tarapda suw bar bolsa gerek, hemme guş şol tarapa uçýar, belki, oba hem bardyr – diýip, şol ýana baka ýuwaş-ýuwaş gyr-myldaberipdir. Howa bolsa örän yssy, pahyr Güljahan suwsap, yraň atyp barýar, aýagy zordan ädilyär. Güljahan ýöräp-ýöräp halys bolýar, eňkamy gidýär.

Her hili janawerler gyzyň ýanyndan seňkildeşip, agyzlaryny açyp, haslaşyp barýarlar. Olaryň munuň bilen işleri ýok. Olaram suwsap barýan janawerler eken. Gyz bularyň hem şol tarapa barýanyny görüp, «Şu

tarapda suw bar bolsa gerek, suwa bir tizräk ýetsemdim» diýip, umyt edip ýöräp barýar. Güljahanyň aýaklary gabarypdyr, ýüz-gözleri Güne ýanypdyr. Ol zordan yraň atyp, az ýöräp, köp ýöräp, ahyry, ynha, bir agajyň düýbüne ýetýär. Baryp görse, bir çeşme akyp ýatyr. Çeşmäniň başyndaky her dürli haýwanlaryň, guşlaryň sany-sajagy ýokmuşsyn. Gül-jahan bu suwdan içip, agajyň düýbünde oýaly-ukuly ýatyr. Ol çeşmäniň boýundaky haýwanlaryň käbirinden birneme heder edýär. Näme-de bolsa, bu gije Güljahan şu ýerde ýatmakçy bolup, özüne ýerjagaz edinýär. Ol oýaly-ukuly ýatyrka, Gün ýaşyp, inrik garalýar. Şol wagt ýaňky agajyň başyna üç sany guş uçup gelip gonýar. Guşlar agajyň başynda gonup, bir salym oturanlaryndan soň, özara:

– Geliň, bir salym gürrüň edişeliň – diýişýärler.

– Gel, men şu ýatan myhman gyza bir gürrüň edip bereýin – diýip, guşlaryň biri gürrüňe başlaýar:

– Ynha, şu ýatan gyz Şirwan patyşa tarapyndan köp horluklara seze-war edildi, köp azap çekip, şu ýere geldi. Indi bu gyz ertir Gün dogmanka turup, Gün çykan badyna şu agaçdan Günüň dogýan tarapyna garşy kyrk ädim ölçäp, şol ýeri gazsa, bir uly hazyna tapar. Onuň ýaly hazyna hiç bir patyşada ýok. Ol hazyna Nuh eýýamda pylan patyşadan galandyr. Şol hazynany agtarmaga başlar welin, üstünden bir tagta çykar, ol tagtada hem şu ýatan gyzyň ady ýazylandyr. Şu miras hem şunuňky bolmaly. Başga adama nesip edip bilmez. Ynha, ondan soň, şu çeşmäniň boýuny syrpy gidiberse, ahyry bir baýyrylga, daglyga barar. Şol dagyň pylan deresiniň pylan ýerinde bir gowak bar, şoňa girip gidiberse, bir çarbaglyga ýeter. Ol çarbaglyk pylan periniňki. Ol jahan perileriniň patyşasy bolan. Şonuň hazynasy şu gyza miras galdyrylan, häzir onuň bir sakçysy bar. Gyz şol sakçynyň ýanyna baryp, adyny aýtsa, sakçy hazynalarynyň açaryny berer. Olary alandan soň, şu çeşmäniň boýundaky pylan meýdandan kâriz gazdyryp, şäher saldyrsa, in döwletli patyşalaryň biri bolar. Şirwanadyl patyşa hakydaky eken bolsadysy hem gögerer.

Soňra guşlar uçup ötagidipdir.

Güljahan bu guşuň gürrüňiniň ählisini bir-bir diňläpdir. Ertir irden turup, gündogara baka kyrk ädim ölçäp, agajyň bir şahasyndan çiş edip, şol ýeri gazyp başlapdyr. Ol birazajyk gazyp başlapdyr welin, ýaňky guşlaryň aýdyşy ýaly, bir tagta çykýar. Onuň ýüzünde «Güljahan» diýlip ýazylypdyr. Onuň yzynda «Pylan wagtda dünýäden öten pylan patyşadan çöle taşlanan Güljahana» diýlip ýazylan.

Güljahan bu hazynadan bir harjylyk alýar-da, şol töwerekde ýerleşýän

ullakan bir oba bakan ugrady. Güljahan oba baryp, erkek adamyň lybaslaryny, at-ýarag satyn alyp, iýer-içer ýaly dürli azyklar hem alypdyr. Güljahan ýene şol agajyň düýbüne gelip, nahar iýip, içip bolansoň, atyny münüp, çeşmäniň ugruny syrýar-da, şol daglyga baka gidiberýär. Güljahan az ýöräp, köp ýöräp, dag etegine baryp, hálki guşlaryň salgy beren deresine barýar. Ol guşlaryň diýen gowagyny tapyp, atyny deräniň içinde daňyp, gowaga girip gidiberýär. Bir salym gowagyň içi bilen ýöräpdir welin, çarbaglyga ýetipdir. Bu çarbaglygy görmäge göz gerek: güller açylyşyp, bilbiller saýraşyp, her tarapdan çeşmeler akýşyp ýatyrmyş. Gyz bu bagyň içinde birsalym aýlanýar. Aýlanyp ýörkä, ullakan bir howzuň kenarynda geýimlerini çykaryp, suwa düşüpdür. Güljahan suwa düşünişip bolandan soň, geýimlerini geýip, ýene ugraberýär. Ol köp ýöremänkä, ynha, bir köşgüň üstünden barýar. Emma munda janly-jemende ýok ekeni. Bu gyz eýläk-beýläk göz gezdirip, bir ýerde oturýar welin, oňa deňiş bir garry aýal gelip:

– Ýeri, gyz, bu ýerlere heniz adamzadyň aýagy düşen däl, sen nädip düşdün? Sen Güljahan bolaýma? – diýipdir.

Gyz:

– Hawa, men Güljahan – diýipdir. Onsoň ikisi görşüp, saglyk-amanlyk soraşypdyr. Garry:

– Eý, Güljahan, balam, ynha, seniň mirasyňa ençeme ýyldan bäri garawulçylyk çekip otyryn, ynha, zadyň, ynha-da açaryň, özüň indi zadyňa eýelik et! – diýipdir.

Güljahan açary alyp, garry bilen gidip, hemme hazynany alýar. Gyz derrew bu hazynadan bir horjuny dolduryp alýar-da, ýene açary garra berip:

– Eý, ene, sen şuny şu çaka çenli saklapsyň, indi hem tä men gelýänçäm saklap ber – diýip, garry bilen hoşlaşyp, yzyna gaýdýar.

Gowagyň agzyna çykyp seretse, ynha, ýabysy otlap ýör. Ol ýabysyny münüp gidiberipdir. Gyz gidip barýarka: «Indi men su ýer haýsy patyşa degişli bolsa, şony tapyp, şu ýerden käreiz gazmak, gala salmak üçin rugsat alayyn, soň şol şäherden ökde ussalar, adamlar getirip, şäher saldyraýyn, Şirwanadylyň köşgünden hem gowy bolan köşk saldyraýyn» diýip oýlanypdyr. Ol şol gidip barşyna çölüstanyň eýesi patyşanyň şäherine ýetipdir. Güljahan söwdagär şekiline girip, bir saraýa düşüp, ol ýerden hem bir jaý alyp ýerleşýär, dem-dynjyny alyp, ertesini, ilki bilen, patyşa laýyk birnäçe gymmatbaha sowgatlar alýar we erkek lybasyna girip, patyşanyň ýanyna görüşmäge gidýär.

Patyşanyň ýasawullary baryp:

– Şeýle-şeýle, bir ýurtdan bir söwdagär gelipdir, ol siziň ýanyňyza girmäge rugsat sorayar – diýipdirler. Patyşa:

– Giribersin – diýip rugsat edýär. Gyz salam berip, tagzym edipdir.

– Ýokary ötüberin – diýip, patyşa ýokardan orun görkezen. Gyz getiren sowgatlaryny patyşanyň önünde goýupdyr.

Patyşa:

– Ýeri, myhman, nireli bolarsyňyz? Bu şähre näme üçin düşdünüz? – diýip sorapdyr.

Gyz:

– Men pylan ýurtdan bolaryn, siziň eýelik edýän ýeriňizde çölüstanlyk bar eken, şondan men käriz gazdyrjak, ana, şol çölüstanlygy maňa bahasy bilen satsaňyz diýip, siziň ýanyňyza geldim – diýýär.

Patyşa bir salym oturyp:

– Ýagşy ýigit, siz myhmanhana baryň, çay-çörek iýip-için. Bizem wezir-wekiller bilen maslahatlaşyp görelin, belki, şol çölüstanlygy size satarys – diýipdir.

Myhmany myhmanhana eltip, her hili naharlar berip, hormat-hezzetler edipdirler. Patyşa wezirlerini çagyryp:

– Ýeri, wezirler, bu gelen söwdagär-ä biziň şol çölüstanymyzy dileýär, şondan käriz gazdyrjak diýýär, hany, nähili görýärsiňiz, satarysmy? Eger satsak, näçä satarys? – diýip sorayar.

Wezirleriň biri:

– Patyşamyz, ol bir boş ýatan suwsuz çöl, ondan biziň görýän peýdamyz ýok, ony söwdagäre bermek gerek, ýöne ol çöli näçä berjegiňizi biz bilebilmeris – diýipdir.

Onda başga bir weziri:

– Aý, bir mün tümen berse bolar-la – diýipdir.

Patyşa myhmany çagyryp:

– Ýagşy ýigit, ynha, biz-ä wezirler bilen maslahat etdik, ol çöli saňa bermekçi bolduk, bahasy hem bir mün tümen – diýip aýdypdyr.

Güljahan muňa begenip, derrew bir mün tümeni patyşanyň önünde sanap goýup:

– Patyşamyz, maňa ussa hem-de işlär ýaly adam alyp gitmäge hem rugsat edin – diýipdir.

Patyşa munuň hemme soran zadyny kanagatlandyrýar. Güljahan bazar baryp, özüniň köp pul berjegini aýdyp, gowy ussalar, işlär ýaly adamlary toplaýdyr, köp-köp iş malyny satyn alypdyr. Bu gyz hemme gerek zadyny

jemläp, patyşa bilen hoşlaşyp, ýola düşüpdür-de gidiberipdir. Az ýöräp, köp ýöräp, bular häлки çeşmäniň boýuna ýetýärler, dem-dynçlaryny alyp, ýagşy oýlanyşyp, kârizçiler kâriz gazyp, suw çykarýarlar, birnäçesi özleri üçin oý salýarlar. In gowy ussalaradan birnäçesi häлки hazynanyň daşyna uly howly edip, içinde Şirwanadylyň köşgi ýaly, täsin köşk salypdyr.

Şirwan patyşanyň köşgüniň ýedi gapysy barmyşyn. Güljahan özüniň köşgüne sekiz gapy etdiripdir. Şirwanadylyň köşgünde ýedi küňre bolan bolsa, bu gyz sekiz küňre saldyrypdyr. Kerpiçleri gymmat baha daşlardan etdiripdir. Gyzyň bu köşgüni görmäge göz gerek! Köşgüň daşyny bolsa çarbaglyga öwürüpdür.

Bu ýerdäki adamlaryň hemmesi gowy jaýlar edinip bolandan soň, gyz bar ilatyny ýygnaý:

– Ynha, isleseňiz ulag alyp gidiň-de, çagalaryňyzy getiriň, göçüp geliň, gören adamyňyza-da aýdyň. Kim göçüp gelse, ýer-suw berjek, paçdan-salgytdan tutuş boşatjak – diýenmiş.

Bu habar köp ýere ýaýrap, dumly-duşdan bu şähre adamlar göçüp geliberipdir. Şeýlelik bilen, bu ýerde tiz wagtyň içinde bir uly şäher kemala gelipdir, bu ýeriň adamlary bolsa bolelin, asuda durmuşda ýaşapdyrlar. Günlerde bir gün Güljahan ol gowakdaky hazynadan bir zat goýman daşatdyrýar, onuň sakçysy garryny hem özüne enelik edinýär. Bir gün Güljahan şäheriň hemme halkyny ýygnaý:

– Adamlar, indi biziň şäherimiziň jemendesi hem birçene ýetdi. Indi bize bir baştutan gerek, hany, öz aranyzdan gowy bir adamy patyşa saýlaň – diýipdir.

Ilat:

– Biziň sizden başga patyşa saýlajak adamymyz ýok, siz akylly adam, bu şäheri saldyranam özüňiz, indi özüňiz hem patyşa bolarsyňyz. Şirwanadyl hem sizçe bolan dälär – diýip gygyrysypdyr.

Şunluk bilen, Güljahan bu şähre patyşa bellenýär. Ol dünýäde gaty güýçli patyşa bolýar, özi-de iki patyşanyň hazynasyna eýe bolýar. Bu şäheriň ilaty gün-günden köpeliş başlaýar. Bu gyz şa akylly adamlaryndan özüne wezir-wekiller toplaýar. Şäherde mekdep we gaýry jaýlar saldyryp, gaty sahy patyşa bolýar. Bu şäheriň ilaty Güljahan patyşadan göwünleri gaty hoş bolupdyr. Emma şäher ilaty bu patyşanyň gyzdygyny bilmeýär. Bu şäheriň şeýle täze tutulan owadan ýurtdugy, patyşanyň adylygy älem-jahana jar bolýar. Bu şäheriň bazary bütün dünýäniň bazaryndan baý eken. Munda adyny tutan zadyň hemmesi tapylyp, dünýä söwdagärlerine özüni

tanadypdyr. Her bir ýurduň patyşalarynyň adamlaryndan ýörite gelip, bu şähre aýlanyp, patyşanyň köşgüne syn edip, haýran galyp gider ekenler. Bu çölüstandaky şeýle owadan şäheriň bina bolmagyna haýran galar ekenler.

Şirwan patyşanyň bir adaty barmyş: gedaý onuň köşgüniň ýedi gapysyndan hem aýlanyp gelse, ony boş goýbermän, bir zat berer eken. Güljahan Şirwan patyşanyň bu zatlaryna belet eken.

Günlerde bir gün Güljahan özüniň wezirini çagyryp:

– Eý, wezir, ynha, şeýle-şeýle, sen gedaý geýimine gir-de, pylan ýerde Şirwanadyl diýen bir patyşa bar. Sen onuň şäheriniň bir ýerinde ýerleş-de, soň onuň köşgüne şu gedaý lybasyň bilen bar, onuň köşgüniň ýedi gapysyndan baranyňda-da seni boş çykarmaz. Sen hemme gapylaryndan girip, aýlanyp bolanyňdan soň, ýene-de birinji gapysyndan täzededen girip başlagyn. Şonda patyşa saňa gaharlanar welin, sen derrew: «Päh-eý, Şirwanadyl diýselerem, pylan ýurduň patyşasyça ýok ekeni, onuň köşgüniň edilişi-hä edil şunuň ýaly welin, emma onuň gapysy sekiz, özem her gapysyndan gireniňde-de berýän zadynyň hetdi-hasaby ýok, süýji dili hem onuň üstüne, onuň ýaly patyşa dünýäde bolmaz, indi men başymy alyp, şol patyşaňka gideýin-le» diý-de, saraýyndan çyk-da gaýdyber – diýip öwredipdir. Wezir özüniň patyşasynyň hemme diýenlerine düşüniپ, derrew şaýyny tutup, bir kişilik hem gedaý esbabyny horjuna salyp, atyny sürüp gidiberipdir. Bu wezir az ýöräp, köp ýöräp, ahyry Şirwan patyşanyň şäherine ýetipdir. Ol bir saraýmanyňkyda atyny daňyp, dynjyny alyp, şähre aýlanyp, tanyş bolupdyr. Wezir ertir irden, hiç kim duýmanka, gedaý eşiklerini geýip, bazarda aýlaň-çaýlaň edip, soň Şirwan patyşanyň köşgüne ugrapdyr. Bu wezir Şirwanadylýň köşgüne barypdyr-da:

– Diwana geldi işikden,
Bela çyksyn deşikden.
Diwana bir suw beriň.
Gara tüýli meşikden.
Ýa Alla jan, ýa Alla!
Ýa Bahawetdin diwana!
Bereweriň, bereketiň artsyn! –

diýip, her gapydan baranda, sanap barýarmyş. Şirwanadyl bu gedaý her gapysyndan gelende, oňa birneme pul berýär, emma ýene-de ilki giren gapysyndan girip başlaberende Şirwanadylýň muňa gahary gelip:

– Päh-eý, sen-ä bir edepsiz diwana ekeniň – diýip kowupdyr.

Diwana wezir:

– Päh-eý, Şirwanadyl, Şirwanadyl diýselerem özüni görmän

eşidäýmeli eken. Pylan ýerde bir täze salnan şäher bar, onun patyşasy bar welin, sahylykda, adylykda dünýäde onuň taýy ýokdur. Onuň köşgüniň sekiz gapysy bar, onuň bir gapysyndan baranynda seniň hemme gapyňdan baranyňça berýär, süýji dilli, sözüň gysgasy, men indi başymy alyp, şonuň ýurduna gideýin-le, onuň ýaly dünýäde ýok ekeni, bulardan agzyň ýag-jarjak däl – diýip, saraýdan çykyp gidiberenmişin.

Ol şol gelşine derrew ýaňky myhman ýerine gelip, çay-çörek iýip, atyny münüp, öz ýurduna baka ugrapdyr. Ol az ýöräp, köp ýöräp, şäherine gelip, ol gije özüniň öýünde ýatyp, ertesi patyşanyň ýanyna salama barypdyr. Wezir Şirwan patyşanyňkyda bitiren işleriniň hemmesini boýdan-başa gürrüň beripdir. Güljahan muňa begenip, özüniň wezirine uçursyz köp sylag-enjam beripdir.

Güljahan wezirine:

– Şäheriň abadançylygyny öňküden hem has gowy oňaryň. Şirwan patyşa galandar geýiminde biziň şäherimizi görmäge geler, siz habardar boluň, ol şähre gelende, maňa mälim ediň – diýip tabşyrypdyr.

Indi sözi Şirwanadyl patyşadan eşidiň. Şirwanadyla bu gedaý şeýle sözleri aýdyp gidenden soň, onuň ýüreginde şol şäheri hem onuň patyşasyny görmek höwesini düşüpdür. Ol derrew gowy görýän iki wezirini çagyryp:

– Indi şol gedaýyň aýdan şäherini hem-de onuň adyl patyşasyny gidip göreliň – diýýär. Wezirler:

– Bolýar, patyşamyz, haçan gitseňiz, biz taýyn – diýipdirler.

Şeýlelik bilen, Şirwanadyl wezirleri bilen her haýsy bir ata münüp, diwana eginbaşly, eginlerinden ullakan bir torba asyp ýola düşüpdirler. Bular birnäçe gün ýol ýöräp, sorap-idäp, ahyr Güljahan patyşanyň şäherine gelip, derwezededen giripdirler. Bularyň gelenini ilki garawullar görüp, derrew ylgaý baryp, diwana geýimli üç del adamyň şähre gelenini habar berýärler. Güljahan patyşa bu gelenleriň Şirwan patyşadygyny aňyp, derrew köşgüne öňküden hem beter zynat berip, her ýerinde-her ýerinde garawul goýupdyr. Özi bolsa täze-täze gymmat baha patyşa geýimlerinden geýnip, başyna täç goýup oturyberýär. Öz ýanynda bir hum gyzyly goýupdyr, näme, ol ony tapman duranok.

Şirwanadyl wezirleri bilen bir saraýa baryp, çay içip, çörek iýip, dem-dynçlaryny alyp, patyşanyň köşgüne tarap ugrapdyr. Soňra sorap-idäp, köşgüň gapysyndan baranlarynda, garawullar bulara:

– Siz entek duruň, biz patyşadan sorap geleli, eger goýbermäge rugsat berse, sizi goýbereli – diýip, patyşadan soramaga gidipdirler.

Patyşa bu gedaýlary köşge goýbermäge rugsat edýär. Şirwanadyl özünüň wezirleri bilen gedaý bolan bolup, köşgüň gapylaryndan girip başlapdyrlar. Gyzyň bulara beren zadynyň hiç hasaby bolmandyr. Ahyry sekizinji gapydan girenlerinde, bularyň gaby dolup, gyzyň beren gyzyl-laryny salmaga ýer tapmandyrlar. Bular artanyny jübülerine, goltuklaryna salyp gidiberjek bolupdyrlar weli, Güljahan patyşa:

– Hany, entek duruň, myhmanhana baryp, nahar iýip gidiň. Biziň adatymyz şeýle, her kim gelse, ha gedaý, ha-da şa bolsun, myhman bolup gitmeli – diýip, bulary myhmanhana eltip, öňlerine saçak ýazyp, dürli nygmatlar döküpdür. Tabaklar tükel gyzyldan ýasalan eken. Tabaklary Güljahan Şirwanadyla berjek bolsa, ol almandyr.

Güljahan patyşa:

– Ýok, ol bolmaz, biziň adatymyz şeýle, kim myhman bolup, tabak-dan nahar iýse, biz tabagyny hem özüne berýäris – diýipdir.

Hakykatdan hem, Güljahan patyşanyň adaty şeýle eken. Şundan soň, Şirwan patyşa iýen naharlarynyň tabaklaryny alypdyr.

Güljahan:

– Eý, myhmanlar, siz kän zat görensiňiz, siziň kimin gezende adam-lar nakyla, gürrüňe ökde bolarmyş, gowy nakyllar, gürrüň aýdyp berseňiz diňlärdik – diýipdir.

Myhmanlar:

– Bolýar, hormatly patyşamyz, ynha, agşam geler-de, saňa nakyl aýdyp beräýeris – diýipdirler.

Şirwanadyl özünüň wezirleri bilen bu patyşanyň ýanyna nakyl aýdyp bermäge gelipdir.

Güljahan:

– Hany, haýsyňyz köp nakyl bilýärsiňiz, ilki haýsyňyz aýtjak? – diýip sorapdyr.

Şirwan:

– Ynha, biz tagsyr, rugsat bolsa, gürrüň edip bereris – diýipdir.

Güljahan:

– Bolýar, onda ol ikiňiz gidiň-de, dynjyňzy alyň. Bu gije ýoldaşyňyz bilen biz gürrüň ederis – diýip, olary myhmanhana gaýtaryp, özi Şirwanadyl bilen bir öýde galyp, oňa nakyl aýtdyrypdyr.

Güljahan her daýym aýakýoly bahanasy bilen daş çykyp gelmek üçin ýerinden turanda, ol dessine gol gowşuryp, onuň öňüne köwşüni getirýär, içerik girende bolsa, onuň köwüşlerini beýlede ýygnap otur eken. Şeýdip,

Güljahan Şirwanadyl nakyl aýdyp otyrka, bilgeşländen birnäçe gezek daş çykyp, içeri giripdir. Şirwanadyl şeýle gürrüň beripdir:

– Gadym zamanda örän bir adyldyryn öýdýän bir patyşa bar eken. Onuň sahylygy, akylydygy äleme meşhur eken. Bu patyşa öz ýanyndan: «Meniň ýaly adyl hem-de sahy patyşa dünýä gelen däl, indi hem gelmez» diýip, pikir edýär ekeni. Ol hem edil siz ýaly, pylança gapyly köşk saldyryp, gapydan gelen gedaýa goşawuç-goşawuç gyzyly berip goýberer ekeni. Ilatyň aç-ýalaňajyna göz-gulak bolup durar ekeni. Emma günlerde bir gün bu patyşanyň ýeke özi otyrka, munuň ýanyna bir gedaý gelip, köşgüniň gapylaryndan gireninde, oňa zat berip, kemini goýman göwnüni tapdymmykam öýdüpdir. Emma gedaý zatlary az görüp, ýene-de birinji gapydan girip başlaperipdir, sebäbi ýene goşawuç-goşawuç gyzyly gerek ekeni. Ýnha, şu ýerde ýaňky patyşanyň bu gedaýyň bolşuna birneme gahary gelipdir-de, gedaýa:

– Sen haýsy gapydan baranyňda, şunuň ýaly mürehet görýärsiň, akyly göçen – diýip, käýinipdir welin, ýaňky gedaý:

– Wah, bolmady, seniň ýöne adyňy eşidäýmeli eken, özüň onçakly sahy däl ekeniň. Pylan ýerde bir patyşa bar welin, onuň döwleti, adylygy, sahylygy, şirin dilliligi seniňkä görä birnäçe esse baýdyr – diýip öwürpdir. Bu patyşa ýörite gidip görse, dogrudan hem, gedaýyň aýdysyndanam birnäçe esse artyk eken. Ondan soň, bu patyşa hem ýerine baryp, şeýle sahy boljak bolup çalşypdyr.

Güljahan daş çykamak üçin ýene ýerinden turýar welin, Şirwanadyl derrew onuň köwüşüni öňüne atyp, dolanyp içerik girende hem ýygnap goýupdyr.

Şeýdip, Şirwanadyl bu gyz patyşa birnäçe sagat erteki otaryp beripdir. Emma gyz patyşa aýdýar:

– Eý, myhman, dogry, ol patyşa gaty sahy eken, emma onuň bahylygy-da şol sahylygyça bar eken, iň gowusy, ol öňki sahylygy bilen oňubermeli eken, ýok zadyny bar edip, ol patyşanyň yzyndan sahylykda ýetjek bolmagy görübilmezçilik bolýar. Myhman, bu gije git-de ýat, ertir ol ýoldaşlaryňy hem alyp gel. Men hem size bir erteki-nakyl aýdyp bereýin.

Ertesi Şirwanadyl wezirleri bilen, üç gedaý bolup, bu patyşanyň köşgüne gelipdir. Bu patyşa bulara hormat-hezzet edip, wezirlik ýerden orun berip, özi hem tagtynda oturyp, erteki aýtmaga başlapdyr. Güljahan patyşa Şirwanadylýň şol öý diňleşşinden başlap, şu häzir ýanynda oturyşyna çenli erteki edip aýdypdyr. Güljahan erteki aýdyp otyrka, Şirwanadyl öz içinden:

«Bu zatlary muňa kim aýtdyka?» diýip oýlanyp, gözlerini tegeläp, gitjek bolup, birnäçe gezek rugsat sorapdyr welin, Güljahan ertekisini gutarýança bulara rugsat bermändir. Ahyrynda bu gyz özüniň täjini başyndan aýryp, özüniň gol boýy saçyny görkezip:

– Şol seniň çöle taşladan Güljahanyň men. Şirwanadyl men daşary çykamda, köwşümi öňüme oklasa, içeri girenimde, köwşümi ýygnap goýsa diýip, bolsady ekipdim. Ine, şol eken bolsadym indi gögerdi – diýipdir.

Şirwanadyl bu zatlara haýran galypdyr. Güljahan Şirwan patyşa, onuň wezir-wekillerine halat-serpaý geýdirip, ýene birnäçe gün hormat-hezzet edip, uly engamlar bilen ýurduna ugradypdyr. Köp ýyl patyşalyk edip, dünýäde iň adyl, iň sahy patyşa bolup, maksat-myradyna ýetipdir.

Böwenjik

Bir bar eken, bir ýok eken. Bir Böwenjik, bir Dalajyk, bir Bówrejik bar eken. Bularyň üçüsi dost bolup, bir ýana gezmäge gidipdirler. Barýarkalar ýollarynda bir suwly ýap çykypdyr. Bular bu ýapdan böküşmeşek we bök-mekde yza galany iýmeşek edýärler. Öňürti Böwenjik bökýär, «pök» edip honda düşýär. Yzyndan Dalajyk bökýär. Onuň aýagy suwa degýär. Bówrejik bolsa böküp, «jülp» edip, suwuň içine gaçýar. Böwenjik bularyň ikisini hem lak-luk atyp gidiberýär.

Gidip barýarka Böwenjigiň öňünden bir garga çykýar. Böwenjik oňa:

– Gargajyk, eý, gargajyk, men seni iýäýeýinmi? – diýýär welin, garga:

– Sen meni iýjek bolsaň, çünküm bilen garnyňy ýararyn!

– diýýär. Onda Böwenjik:

– Tak-tak etdim,
Dalak iýdim.
Pök-pök etdim,
Bówrek iýdim.
Seni iýmän nämejik!

– diýip, ony hem lak-luk atyp gidiberipdir.

Gidip barýarka onuň öňünden eşeklije garry baba çykypdyr. Böwenjik oňa hem:

– Eşeklije baba, seni iýäýeýinmi? – diýýär welin, babajyk:

– Iýjek bolsaň, eşek taýagym bilen uraryn-da, garnyňy ýararyn!

– diýýär. Onda Böwenjik:

– Tak-tak etdim,
Dalak iýdim.

Pök-pök etdim,
Böwrek iýdim.
Gagyldap oturan
Gargany iýdim.
Seni iýmän nämejik!

– diýýär-de, ony hem lak-luk atyp gidiberýär.

Böwenjik ýene gaýşaryp gidiberipdir. Onuň öňünden torumlyja Maýa çykypdyr. Böwenjik oňa garap:

– Maýajyk, Maýajyk, seni iýäýeýinmi? – diýipdir.

Onda Maýajyk:

– Sen meni iýjek bolsaň, dabanyň bilen garnyňy basyp ýaraýaryn
– diýipdir. Böwenjik ýene kikir-kikir gülüp:

– Tak-tak etdim,
Dalak iýdim.
Pök-pök etdim,
Böwrek iýdim.
Gagyldap oturan
Gargany iýdim.
Eşeklije babany iýdim.
Seni iýmän nämejik!

– diýýär-de, Maýany lak-luk atýar.

Ýene barýarka onuň öňünden aşyk oýnap ýören oglanlar çykýar. Böwenjik olara:

– Oglanjyklar, oglanjyklar, sizi iýäýeýinmi? – diýýär. Oglanlar bolsa:

– Eger sen bizi iýjek bolsaň, kenegimiz bilen urarys-da, garnyňy ýaraýarys! – diýýärler. Böwenjik olara hem:

– Tak-tak etdim,
Dalak iýdim.
Pök-pök etdim,
Böwrek iýdim.
Gagyldap oturan
Gargany iýdim.
Eşeklije babany iýdim.
Torumlyja Maýany iýdim.
Sizi iýmän nämejik!

– diýip, olary hem lak-luk atyp gidiberýär. Ýene gidip barýarka, oňa suwa barýan bir topar gyz duş gelýär. Böwenjik:

- Gyzlar, aý, gyzlar, men sizi iýäýeýinmi? – diýýär. Onda olar:
- Eger sen bizi iýjek bolsaň, küžämiz bilen urup, garnyňy ýararys!
- diýýärler. Böwenjik:

– Tak-tak etdim,
Dalak iýdim.
Pök-pök etdim,
Böwrek iýdim.
Gagyldap oturan
Gargany iýdim.
Eşeklije babany iýdim.
Torumlyja Maýany iýdim.
On oglany orup iýdim.
Sizi iýmän nämejik!

- diýip, bulary hem lak-luk atyp gidiberýär. Ýene gidip barýarka, öňünden bir kerwen çykýar. Böwenjik olara hem:

- Sizi iýäýeýinmi? – diýýär. Olar:
- Eger sen bizi iýjek bolsaň, urup öldüräýeris! – diýýärler. Böwenjik olara hem:

– Tak-tak etdim,
Dalak iýdim.
Pök-pök etdim,
Böwrek iýdim.
Gagyldap oturan
Gargany iýdim.
Eşeklije babany iýdim.
Torumlyja Maýany iýdim.
On oglany orup iýdim.
Kyrk gyzy gyryp iýdim.
Sizi iýmän nämejik!

- diýip, olary hem lak-luk atyp gidiberýär.

Ol gidip barýarka, bir garryja mamanyň çatmasynyň üstünden barýar. Garryja mama oňa:

- Wah, wah-eý, oglum, iýäýseňem bolardy welin, sen gaýsar bolupsyň, bir salym ýatyp dynjyňy al, men saňa bir ýaglyja kömeç bişirip bereýin! – diýipdir.

Böwenjik garryja mamanyň gepine ynanyp, arkaýyn ýatypdyr. Garryja mama bolsa kepgirini otda gyzdyryp, ýagşy gyzaransoň, Böwenjigiň garnyndan basypdyr. Böwenjik «tark» edip ýarylypdyr welin, Böwenjigiň

ýuwdan adamlarynyň, haýwanlarynyň hemmesi çykypdyr. Olar begenişip:
– Sag bol, garry ene, sag bol, garry ene – bolşup, çykyp gidiberipdirler.

Şeýdip, garry mama bütin janly-jandary açgöz Böwenjikden dyndyryp, arkaýynja ýaşaberipdir.

EFSANALAR¹

Akmaýanyň ýoly

Gadym zamanda gudraty güýçliniň gudraty bilen iki örküçli akmaýa bolanmyş. Mahmal ýaly ýumşak endamy, gar ýaly ak, ülpüldäp duran ýüňi, müňde bir derde em bolan süýdi akmaýany akmaýa edip, onuň şan-şöhraty ýedi yklyma mälim bolanmyş. Il kân, dertli kân. Ýurt kân, patyşalyk kân. Dertli dertden saplanjak, garry şa ýaş boljak, ölen hossaryny direltjek. Adam pahyr sag boljak, ölmejek, uzak ömür sürjek. Hemme akmaýanyň idegindemiş. Akmaýa weli, her kime tapdyрмаýarmyş. Pylan körüň gözi açylanmyş, pylan kerin gulagy indi siňek inlese-de eşidýärmiş. Pylan patyşa akmaýanyň süýdünü içip, hakyt ýigrimi başiň däljesi bolanmyş. Ho-ol Akpamyk ýetim dälmiş, ýedi doganyny tapyp, döw iýen doganlarynyň süňküne akmaýanyň süýdünü sepip, olary direldeniş. Ine, arzuw! Ynsana mundan artyk bagt nämä gerek. Dert bolmasa, ölüm bolmasa, berenine şükür edip ýaşaber!

»Wah, şol akmaýanyň süýdünü tapyp bolsady, derdim dep bolardy, ömrüm uzap, ýaş bolardym» diýip ýören sansyz jemendäniň günlerde bir gün bagty açylanmyş. Aýy-güni dolup, bir gün akmaýa botlanmyş. Bir enaýyja goňur ýüňli köşek iki-üç günde ers-mers bolanmyş. Enesi ýaly ýüňi ýere sallanyp duranmyş. Goňurja köşek enesi ýaly gara bagyr däl eken. Ol dertli adamlary görüp, durup bilmän, olara kömek edenmiş. Dertlileri goňurja ýüňüne çolap, akmaýa bildirmän emmäge barýarmyş. Köşek emen bolup durýarmyş, dertlem akmaýanyň süýdünü sagýarmyş. Şeýdip, köp adam dertden saplananmyş. Goňurja ýüňli köşege minnetdar bolup, taňryýalkasyn aýdan adamlaryň sany günübir artyberenmiş.

Ak bar, gara bar. Ýagşylyk bar, ýamanlyk bar. Ýaradanyň jübütlerini sanasaň sanap oturmaly. Ýagşylyk ile ýagşylyk edermiş. Ýamanlyk bolsa, şeytanyň emri bilen ýagşylygy yzarlap ýörmüş. Ýagşylyk bilen ýaran bolan goňurja ýüňli köşegini haýyryly işi ýamanlyga köz bolup batanmyş. Günlerde bir gün betpäl bir husyt ýamanlygyň közüne köränmişin. Şeýtan ýüregine aralaşan betpäl ýaş bolmagyň arzuwyna atlanyp, akmaýanyň idegine çykan. «Soran Kābāni tapar» diýenleri. Betpäl sorap-idäp akmaýanyň köşegini

---

¹ Efsanalar rowaýatlara ýakyn bolup, olaryň mazmunynda jadyly, hyýaly zatlar beýan edilýär. Mysal üçin, «Ussa Guşuň minarasy» diýen kyssada ussa guş bolup uçup gidýär.

tapyp, derdi-halyn oňa aýdan. Köşegem ýüňüne dolap, ony akmaýanyň ýanyna elten. Köşek emen bolýarmyş, betpälem sagan bolýarmyş. Nebis gurasyn! Betpäl nebsine «haý» diýmegi başarman, şol sagyp otyrmýş. Akmaýa-da köşeginiň doýar ýerde doýmaýandygyna haýran galyp, oňa seredäýmezmi. Görse, köşek emmän, başga biri sagyp durmuş. Akmaýa: «Häý, peläket!» diýip, gargynyp köşegini depenmiş. Şol wagtam köşek guş bolup asmana uçup gidenmiş. Betpälem gara daşa aýlanyp, doňup galanmyş.

Ine, şeýdip, bolmaz iş bolanmyş. Ynsan arzuwyna palta urlanmyş. Akmaýa bozlap, eňräp, guş bolup uçup giden köşegini gözläp, jümle-jahany torç edenmiş. Günlerde bir gün ak süýdüni saçyp, asman sary uçup gidenmiş. Akmaýanyň süýdüniň damjalaryndan ýyldyzlar döränmiş. Gündogardan günorta tarap uzap ýatan ak çaňly ýol akmaýanyň uçup giden ýolumyş, ak süýdüniň yzymyş. Şondan soň hiç kim akmaýany görmänmiş. Asmandaky «Akmaýanyň ýoly», ine, şeýdip döränmiş.

Ýyl dawasy

Gadym zamanda haýwanlar üýşüp, ýyly paýlaşmakçy bolupdyrlar. Emma nädip paýlaşmagyň usulyňy bilmändirler. Dawa-jenjel uzaga çekipdir. Her kim ýylyň başy bolasy gelýär. Düýe uzyn boýnuna buýsanyp: «Menden ulyň, menden boýny uzynyň ýok. Ýyl başy men bolmaly» diýipdir. Muny eşiden ýolbars: «Men haýwanlaryň şasy, ýyl başy hem men bolmaly» diýip arlapdyr. Onda beýleki haýwanlar: «Ýok, men boljak-da, men boljak» bolşup gygyryşypdyrlar. Garaz, bularyň başy biriger ýerde birikmändir.

Gün yzyna gün, aý yzyna aý geçenmiş. Ýyllar geçip, wagt ötüp barýarmyş. Olar ahyry bir sähetli gün: «Çykyp gelýän Güni ilki kim görse, şol hem ýyl başy bolmaly» diýip, bir ýere tüküripdirler.

Her kim ilki Güni görjek, ýyl başy boljak. Depä çykany haýsy, daga ýarmaşany haýsy. Haýwanlar dym-pytrak bolupdyr. Bir görse, häki öwünen düýe daga çykyp bilmän, oýurganyp dur diýýär. Bu işiň telekdigine göz ýetiren düýe gaýtadan haýwanlary bir ýere jemläp, ýerde durup Güni görmeli edipdir. Duranmyşlar Günüň çykjak ýerine garap. Günem wagtynda çykmaýarmyş. Düýe içinden: «Boýum uzyn, boýnum uzyn. Indi arkaýyn ýyl başy bolaryn» diýip arkaýyn duranmyş.

Mekirje syçan bolsa, haýwanlaryň aýagynyň aşagynda ikiýana ylgaýarmyşyn. Şol ylgap ýörşüne ýyl başy bolmagyň aňsatja usulyňy ta-

paýypdyr. Syçanjyk düýäniň kellesine münüp, Günün çykjak ýerine se-redip duranmysyn. Birdenem syçan: «Han-ha Gün, han-ha Gün!» diýip gygyrypdyr.

Şeýdip, mekirje syçan ýyl başy bolup galyberipdir. Boýny uzyn düýe bolsa, muňa gahar edip, ýyl paýlaşykdan galypdyr.

Häzir düýäniň syçan hinini görse, üstüne çöküp oýkanýany şondan galypdyr diýýärler.

Pyşbaga

Husytlyk, göriplik şeýtan bilen ýaran bolup, adama görgi baryny beripdir. Pyşbaga hem husytlygyň, göripliğiň gurbany bolan adam eken. Eger jadygöý goňsusy bolmadyk bolsa, ol asla pyşbaga öwrüljek däl eken.

Günlerde bir gün ýaňky pyşbaga öwrülmedik adamyň gallasy gutaryp, aç galanmyş. Açlyk näme iýdirmez, dokluk näme diýdirmez. Pahyr her hili zady iýip görüpdür. Hijisem çöregiň ýerini tutmandyr. Ahyry jadygöý goňsusynyňka baryp, ondan bir okara bugdaý alypdyr. Aldyňmy – bermeli. Hä diýmän ýaňky adamyň bugdaýy bişipdir. Edil şu ýerde peýläp ýatan şeýtanyň günü gelenmiş. Ol ýaňkynyň husyt damaryna kakyp goýberenmiş. Göriplik hem bir ýerden ýetip gelenmiş. «A-how, oňa jadygöýlik hem nan tapyp berýär. Tüweleme, gallasam anbar-anbar. Kiçijik okara sal-da, ynha, alan bugdaýym diýip eltip ber» diýip, ikisi iki ýerden maslahat beripdirler.

Ýaňky biçäre uly okarany goýup, kiçijik tabakdaky gallany jadygöý goňsusyna eltip beripdir. Jadygöý hem zadyna jür eken.

– Goňşy, beýtdigiň näme? Sen geçen gyş gallany uly okarada alypdyň. Alan gallaňy getir.

– Ýok, men şu tabakda aldym.

Boluberipdirler herrekde-merrek. Şeýtan husytlyk edenden aýrylyp, jadygöýiň kalbyna aralaşanmyş. «Sen bir jadygöý, edeniň özüňki. «Ylahym, sen pyşbaga öwrülgeýsen, açgöz pälit» diý, bolany. Şeýtseň, indikide ynsaply bolar» diýip, şeýtan muny hem aldanmyş. Şeýtana aňyny aldyran jadygöý: «Ylahym, sen pyşbaga öwrülgeýsen, açgöz pälit» diýip-diýmänkä, gudrat bilen ýaňky adam pyşbaga öwrülenmiş. Iki okara hem etine ýelmeşip galanmyş.

Pyşbaganyň üstündäki uly okaramyş, astyndaky hem kiçi tabakmyş. Şondan bärem ol eden işine ökünip, pyşdyllap ýörmüş. Gör, bu bolýan zatlary. Ýöne, boljak iş bolandan soň, giç gelen akyldan ne peýda?!

Şeýtan «eşegi»

Halypa bagşylar: «Dutary Eflatun ýasapdyr» diýip aýdardylar. Günlerde bir gün Eflatun hat ýazmakdan ýadap, Güne kakap ýatan tut agajynyň üstünde oturypdyr. Akyldar nirede otursa-da, pikir eder eken. Tudy eli bilen elläp: «Şundan bir zat ýasap bolmazmyka?!» diýip, içini gepledipdir. Paltadyr teşesini eline alyp, tut agajyny ýonup başlapdyr. Okara ýaly bir zat ýasap, oňa sap dakypdyr, ýel çykar ýaly deşik edipdir. Kakan içegäni dakyp, çalyp görüpdür. Ses çykmandyr. Deşiklerini, kirşini barlap, ýene çalypdyr. Guraldan ses çykmandyr. Lapy keç bolan akyldar: «Nädende guraldan ses çykarka?» diýip, köp pikir edipdir. Paýhasyny bir ýere jemläp bilmändir. Çykalga tapman, garanjaklap durka, bir ýerden şeýtan gelip:

– Meniň adymy goşsaň, ýasan guralyňdan ses çykar ýaly edeýin – diýipdir. Eflatun gysyk däl eken.

– Bolýar – diýipdir. – Seniň adyňy şu guralyň içine goşaýyn.

Şeýtan ýerde ýatan kiçijik çöpi iki bölüp, bir bölegini guralyň kirşiniň aşagyna goýupdyr-da:

– Hany, indi çal bakaly, ses çykarmyka, çykamazmyka? – diýipdir.

Eflatun çalypdyr. Guraldan şirin ses çykypdyr. Şeýtan:

– Akyldar, ady näme? – diýip sorapdyr.

– Ýasap durşum, heniz adyny bilemok.

– Goşa tary bar eken. Goý, bu guralyň ady dutar bolsun.

Şeýdip, dutar döredilipdir. Şeýtanyň goýan çöpüne bolsa «şeýtan eşek» diýip at beripdirler.

Ussa Guşun minarasy

Gadym zamanda elinden dür dökülýän daş ussasy bar eken. Owadan, haşamly, Gün bilen çaknyşýan ululy-kiçili minaralary salmakda onuň bilen bäsleşäýjek ussa tapylanmyş. Onuň salan minaralaryny görmäge çar tarapdan adam bary Horezme gelip durmuş, gelip durmuş. Her kim owadan zady görjek, owadan minaralary, köşkleri saldyrjak. Hanlar, şalar Horezme gelip, ussa hödürleýen zadyny hödürlep, öz ýurduna äkitjek bolýarmyş. Ussa «Towşana dogduk depe» diýip, Horezmde çykmanmyş.

Günlerde bir gün Horezm şasy emeldarlaryny çagyryp, matlabyňy orta atanmyş:

– Men garradym, dyzymdan kuwwat, gözümden nur gitdi. Ölmänkäm gőzellikde Gün bilen bäsleşýän bir minara saldyrmak niýetim bar.

Wezir-wekiller, ähli ulamalar şanyň niýetini mübäreklänmüşler. Şa-da ertesi ussany ýanyna çagyryp:

– Ussa, maňa bir minara salyp ber. Boýy, gőzelligi Gün bilen bäsleşsin. Gören haýranda, görmedik armanda bolsun. Harajady menden, ussatlyk senden. Eger minarany diýşim ýaly edip salsaň, ýeke dikrarym seniňki – diýipdir.

Şalykda gyt zat barmy?! Sanly günde ussa gerek zatlary tapyp beripdirler. Ussa nakgaşlary, hünärli adamlary ýygnap, minara salmaga başlapdyr. Şanyň, wezir-wekilleriniň, tutuş Horezm halkynyň ünsi ussanyň salýan minarasyndamyşyn. Şanyň gyzy hem aram-arab minarany gőrmäge gelyärmişin. Bir günü gyzyň gőzi ussa düşenmişin. Ussa hem gyzy gőrüp, ikisi aşyk-magşuk bolanmyşyn.

Agyr güzaplardan soň minara bitere gelenmişin. Minarany gőren şa ussanyň ussatlygyna haýran galyp, içinden «Aperin» diýenmişin. Minara bolsa Günüň şöhesi bilen çaknyşyp, müň dürli öwsüp duranmyşyn. Şa: «Ussany sag-aman ibersem, ýene başga ýerde şunuň ýaly minara salar. Üstesine gyzymy hem alyp gider. Gowusy, muny minaradan düşenden öldürdeýin» diýip içini gepledenmiş-de, wezir-wekillerini, ulamalaryny çagyryp, niýetini mälim edenmiş. Olar hem ýene «Aperin» diýipdirler. Temen haltada ýatmaz. Bu habar gyzyň gulagyna ýeten. Ol hem ussanyň ýerdäki şägirdine aýdan. Şägirdi ýerde kerpiçleri, gerek-ýarak zatlary rejeläp ýokary iberýän ekeni. Bu gezek ol bir kerpige şanyň niýetini ýazyp iberipdir. Ussa-da şägirdine ýelim bilen kagyz ibermegini haýyş edipdir. Şägirdi ýelim bilen kagyzy ussa ýetiripdir. Ussa kagyzzan ganat ýasap, gudrat bilen asman sary uçup gidipdir.

Aýdyşlaryna görä, ol şol uçup barşyna Porsudaky Buldumsaz diýen ýere baryp düşenmiş. Şol ýerde: «Indi boldum saz» diýip aýdanmyş. Häzirki Buldumsaz diýen at şondan galan. Ussa Guş ady şundan soň dakylan. Ol Buldumsazda dynç alyp, şol uçuşyna Buhara baran. Ol ýerde hem edil Horezmdäki ýaly owadan minarany salan. Şeýdip, Köneürgençdäki minara peýda bolan.

Baba Omaryň ölümi

Gadym eýýamda Baba Omar diýen adam ýaşapdyr. Ol jan alyjy Ezraýyl bilen dost bolupdyr.

Günlerde bir gün, Ezraýyl Baba Omaryň ýanyna gelip:

– Dünýäde isleýän zatlaryňy menden sora. Haýyşlaryňy ýerine ýetirerin – diýipdir. Onda Omar:

– Wagtym dolup, janymy aljak bolanyňda öňünden maňa habar et. Dost-ýarlarym, dogan-garyndaşym bilen hoşlaşýyn. Şu islegimi ýerine ýetirseň, dost, senden razy bolaryn – diýip aýdypdyr.

Baba Omar wagtyň geçmegi bilen segsen ýedi ýaşap garrapdyr. Bir gün Ezraýyl gapydan gülüp giripdir:

– Dost, wagtyň ýetdi, amanadyňy tabşyr.

– Ezraýyl, munyň bolmaýar. Sen meniň haýyşymy ýerine ýetirmediň. Name üçin öňünden habar etmediň?

– Men saňa köp habar etdim. Saç-sakgalyň agardy. Biliňden medet, dyzyňdan kuwwat gitdi. Indi sandan galdyň, garradyň.

Ezraýyl Omaryň janyny almaga häzirlenipdir. Onda Baba Omar:

– Dost, meni bagyşla, garranymy bilmändirin. Mümkün bolsa, maňa bir gün purýja ber – diýip ýalbarypdyr. Ezraýyl dostunyň ýüzünden geçip bilmän, bir günlük rugsat berip gidipdir.

Baba Omar gijesi bilen ýatman, özi ýaly on adam ýasap, olara öz egin-eşigini geýdiripdir. «Ezraýyl gelse, şularyň biriniň janyny alar. Men diri galaryn» diýip, Baba Omar gaçyp gidipdir.

Ertesi Ezraýyl Baba Omaryň jaýyna gelip, ony çagyrypdyr. Ýerli-ýerden «Lepbeý-de, lepbeý» bolşup, on sany «Baba Omar» jogap beripdir. Ezraýyl aljyrap, olaryň haýsynyň janyny aljagyny bilmändir. Ahyr ol Taňrynyň ýanyna baryp, bolan işleri aýdypdyr. Taňry oňa: «Olar emeli «Baba Omarlardyr». Sen ýanyňa Jebraýyly alyp, pylan ýerde onuň gabryny gazyberiş. Onuň özi baryp şol çukura girer» diýipdir.

Bular Taňrynyň aýdan ýerine baryp, gabyr gazyberipdirler. Baba Omar hem şol gaçyp barşyna olaryň üstünden barypdyr. Görse, iki sany adam, biri: «Uzyn bolar», beýlekisi: «Gysga bolar» diýip dawalaşyp durlar. Baba Omar olaryň näme üçin dawalaşýandygyny bilmek üçin ýanlaryna baryp salam beripdir. Salamyny alypdyrlar. Olar bir ölen adamyň gabrynyň uly ýa-da kiçidigini biljek bolýandyklaryny aýdypdyrlar.

Şol wagt Ezraýyl Baba Omary tanapdyr. Emma Omar ony tanamandyr.

Baba Omar olardan ölen adamyň boýunyň nähilidigini sorapdyr. Olar ol adamyň boýunyň edil onuň özüniňki ýalydygyny aýdyp, çukura girmegini sorapdyrlar. Baba Omar çukura girende, Ezraýyl onuň ýakasyndan tutup, «Amanadyňy tabşyr» diýip janyny alypdyr.

Baba Omar şeýdip dünýäden ötüpdür.

ROWAÝATLAR

Çöwün gerek

Gadym zamanda Isgender diýen şa gylyjyndan gan damdyryp, dünýäni sarsdyryp, hökümi güýçli hökmünde ile özüni tanadypdyr. Ine, bir gün ajal onuň kekirdeginden tutupdyr. Sen şa bol, geda bol, garry bol, ýaş bol, tapawudy ýok. Ajal ýapyşsa, almajak gümany ýok. Isgender peýmanasynyň dolandygyny duýupdyr. Ol ölüm ýassygynda ýatyrka wezir-wekilleri, ulamalary ýygnaý:

– Meniň peýmanym dolup ýör öýdýän. Kän dünýäni aldym, ummasyz mal-dünýä topladym. Ýygan dünýämiň çäginini bilmek isleýän. Men ölenimden soňra elimi serip ýataryn. Meýdimi araba ýükläp, alan ýurtlaryma aýlaň. Haýsy ýerde elimi ýygnasam, şol ýerde hem jaýlaň. Jaýlanan ýerim ýygnan mal-dünýämiň, ýurdumyň jemlenen ýeri bolar – diýip wesýet edipdir.

Şundan köp wagyt geçmankä Isgender ölüpdür. Wezir-wekilleri Isgenderiň meýdini araba atyp, ýurtma-ýurt aýlap başlapdyrlar. Olar köp ýurda barypdyrlar, aýlanmadyk obasy, şäheri, dag-düzi galmadyr diýen ýaly. Isgenderiň alan ýurtlarynyň ählisini aýlanyp bolupdyrlar. Wezir-wekilleri sorap-idäp Isgenderiň alan ýene bir obasynyň bardygyny eşidip, şol ýerde Isgender elini ýygnar diýen niýet bilen iň soňky oba barypdyrlar. Bu ýerde hem Isgender elini ýygnamandyr. Lapykeç bolan wezir-wekiller sadylla bolup, Isgenderiň almadyk obalaryna aýlanyp başlapdyrlar. Şonda-da Isgender elini ýygnamandyr. Bir oba baranda olar şeýle gürrüň eşidipdirler:

– A-how, adamlar, Isgender näme üçin elini iki ýana serip barýar? – diýip, bir adam beýleki adamdan sorapdyr. Ol adam:

– Baý, senem-ä, Isgender Isgenderdi-dä. Elini nädende bolman dur. Ol şu dünýäniň hökümdarydy. Indi o dünýäniň hem hökümdary boljak bolýar – diýipdir.

Ýaşulularyň biri muňa garşy çykypdyr:

– Isgender şalygy üçin elini serenok, ol nebsine haý diýip bilmän elini serip barýar. Ol «Köp ýurdy basyp alsam hem elime ilen zat ýok. Men ýene ýurt basyp aljak» diýýär. Ol bir doýmaz-dolmaz holtum ahry. Wah, meýdini maňa berseler, onuň başyna Karunyň gününü saljak-la. Üstüne bir gysym toprak atsaň, basym elini ýygnar. Adama dünýä-baýlyk gerek däl, göwün gerek.

Şu sözi eşiden wezir-wekiller obadan saýlanandan bir gysym topragy Isgenderiň ýüzüne sepipdirler. Zalym şa şo bada elini ýygnapdyr. Isgenderi şol ýerde jaýlapdyrlar diýýärler. Hak bolsun-da. Uruş belasyndan ýaňy dyndyk.

Abdylly han galasy

Gadym zamanda Merw ilinde Abdylly atly bir patyşa ýaşap geçipdir. Sahylykda, adyllyk bilen ýurt soramakda owaldan ahyra onuň ýaly patyşany gören-eşiden adam bolmanmyş. Onuň ýurdunda-da, köşgünde-de hemişe şady-horramlyk höküm sürüpdur. Emma günleriň birinde şanyň aýaly Güljahanyň kazasy dolupdyr-da, il-güni ýas baglapdyr. Abdylly patyşa aýalynyň ýylyny berenden soň, halkynyň kethuda ýaşululary, wezir-wekilleri ýygnanyp, özüne bir ýanýoldaş almagy oňa maslahat beripdirler. Patyşa razylyk berip, wezirine akyly-başly aýal gözlemegi tabşyrypdyr. Wezir ideg-sorag edip, bir çopanda patyşa mynasyp gyz bardygyny bilipdir-de, Abdylly patyşa:

– Yzzatly şahym, size mynasyp bir kemally maşgala tapdyk – diýipdir.

Gyzyň hüý-häsiýetini, boý-syratyny bolşy ýaly aýdyp beripdir.

Abdylly patyşa, weziri üns bilen diňländen soň, ol gyz bilen içgin gyzyklanypdyr:

– Bu gürrüňini edýän maşgalaň haýsy patyşanyň raýatlygynda – diýip sorapdyr.

Onda wezir:

– Hut siziň öz raýatlygyňyzda, şahym – diýip, wezir ol gyzyň ýaşayan obasyna, öýüne çenli salgy beripdir.

Abdylly patyşa başyny ýaýkap:

– Tüýs maňa gerek maşgala ekeni welin, haýp, öz raýatymdan bolup çykdy – diýipdir.

Wezir muňa geňirgenip:

– Ýeri, bolanda näme? – diýipdir.

Abdylly patyşanyň ýüzi çytylyp:

– Heý, öz gyzyna öýlenen adamy görüpmidiň, wezirim? – diýip sorapdyr.

Abdylly patyşadan bu sözi eşiden wezir gorkup, näme diýjegini bilmän, çalaja başyny ýaýkapdyr. Wepaly weziriniň howpurgap durşuna dözmän, Abdylly patyşa mylakatly gepläpdir:

– Görenem dalsiň, eşidenem dalsiň. Biler bolsaň, wezirim, patyşa diýilýän adam raýatyndaky halkyň atasydyr. Merwdäki ähli gyzlar meniň perzendimdir. Patyşalar del ýurtdan öýlenmelidir. Ýogsa olarda adyllyk galmaz – diýipdir.

Bu söz wezirini göwnüne makul bolup, Abdylly patyşany goňşy ýurtlaryň birinden öýlendirenmiş. Abdylly patyşa bolsa şady-horramlyk sürmek üçin bir gala galdyrmaga höküm beripdir. Şeýlelikde, Abdylly hanyň galasy bina edilipdir.

* * *

Abdylly han galasynyň galyndylary Mary welaýatynyň Baýramaly etrabynda ýerleşýär.

Sarahs baba

Gadym zamanda Sarahs babanyň atalary hanaýy Käbede ýaşar eken. Günlerde bir gün ol öz ýurduna gelýär. Şonda ogly Abyl Paýzy Sarahsy:

- Ata, siz nirede bolarsyňyz? – diýip sorayar. Ogly ýene:
- Hanaýy Käbe gowumy, ata? – diýip sorayar.
- Örän gowy, oglum.
- Onda bizem ýanyň bilen äkidermiň?
- Gitseň, äkideris, oglum.

Atasy özi bilen Sarahsy hanaýy Käbä äkidýär. Ol ýerde ony medresä okuwa berýär. Sarahs zehinli, düşbi ogan eken. Ol medresede oňat okap, müderris bolýar. Sowatly ýigidi şol ýeriň patyşasy sözüter edip alýar. Sarahs gelen adamlaryň arza-şikayatyňy diňläp, olary adyl çözüär.

Bu ýurduň patyşasy gijeleri gezip, näme gep, näme gürrüň barka diýip, gapy diňläp eken. Bir gije gezmäge gidende bir gümmezni içinde oturan adamlaryň: «Biziň patyşamyzyň akyly çasypdyr öýdýän. Ýurda näbellini özüne sözüter edip aldy» diýýänini eşidýär.

Ertesi patyşa köşgüne gelip, tagta çykyp, öz wezir-wekilleri bilen maslahat edip, Sarahsy urup-urup, ýurtdan çykaryp goýberýär. Wezir-wekilleriniň hemaýaty bilen leşgerler Sarahsy bir daş ýurda taşlap gaýdypdyrlar.

Allanyň gudraty bilen Sarahsyň giden ýurdunda erbet gahatçylyk bolupdyr, guýulardan suw çykmandyr, çeşmeleriň gözi gömlüp, daragtlar gurapdyr. Mal-gara suwsuzlykdan ölüpdir. Patyşa bolsa öňküje endigi bilen gijelerine gapy diňläpdir. Indi patyşa şol gapydan: «Biziň patyşamyzyň akyly çasypdyr öýdýän. Dana sözüterini ýurtdan

kowup, halky şu güne saldy. Sarahsýň baran ýurdy bag-bakjaly ýurda öwrülenmiş» diýen sözleri eşidipdir. Halk bir sil bolýar. Patyşany daňan halk Abyl Paýyz Sarahsýnyň ýanyna baryp, ondan ötüň sorapdyr. Sarahs patyşanyň günäsini geçenmiş. Ol öňki ýurduna gelip, sözyeter bolup işläberipdir. Şondan soň guýudan suw çykanmyş, çeşmelerden suw akyp, daragtlar gögerenmiş...

Гүнде üç

Ibn Sinanyň şägirdi Juzjany bir gün dermanlyk otlardan eşegini mas ýükläp getirýärkä, ýolda eşeginiň ýüki agdarylypdyr. Ol ötegçileriň birini saklap:

– Şu dermanlyk otlary hekim Ibn Sina üçin alyp barýan, ýükleşip goýberseňiz, öz gezeginde hekim hem size zerur halatyňyzda kömek eder-dä – diýipdir.

Ötegçi ýüki ýükleşip bolansoň:

– Halypaňyza aýdyň: günde üç-üç, hepde-de bir üç, aýda üç we ýylda üç – diýip gidiberipdir.

Juzjany gelenden soň halypasyna ýolda bolup geçen wakany gürrüň berip, ondan ötegçiniň aýdanlarynyň manysyny düşündirmegini haýys edipdir. Ibn Sina şägirdiniň ýüzüne mylaýymlyk bilen seredipdir-de:

– Ol adam, birinjiden, günde üç wagtyna naharlanýar, wagtyny üçe bölüp, sekiz sagat işleýär, sekiz sagat dynç alýar, sekiz sagat uklaýar, günde üç gezek ýuwnup ardynýar. Ikinjiden, hepde-de bir gezek hammama barýar, bir gezek aýalyna ýakynlaşýar. Üçünjiden, aýda üç gezek balyk iýýär. Dördünjiden, ýylda üç gezek kellebaşayak iýýär. Şonuň üçin hem onuň bize işi düşmez – diýipdir.

Üç аý гijä галыpsyňyz

Lukman Hekim obada ýaşap, tebiçilik eder eken. Günlerde bir gün şol obaly bir ýigit bilen bir gyz durmuş gurupdyrlar. Olar birek-birege wepaly bolup, agzybirlikde eşretli durmuşda ýaşapdyrlar. Aradan dokuz аý, dokuz gün geçdi diýlende olaryň perzende ýüzleri düşüpdur. Biraz wagtdan soň olar bir-birine maslahat salypdyrlar.

– Çagamyza nähili terbiýe bererkäk? Ony ulalanda il-ýurda peýdaly hakyky adam bolar ýaly edip terbiýeläli – diýip, äri аýalyна аýdypdyр. Аýaly:

– Rast aýdýaň. Menem şony pikir edip ýördüm. Gowusy, Ibn Sina-dan sorap göräýeli-le – diýipdir.

Aýalynyň bu sözlerini äri-de makul bilipdir. Är-aýal çagalaryny göterip, Abu Aly Ibn Sinanyň gaşynda häzir bolupdyrlar. Ibn Sina är-aýaly güler ýüz bilen garşy alypdyr. Soňra olaryň näme iş bilen gelendiklerini sorapdyr.

– Çagamyz terbiýelemekde bize maslahat beräýseňiz diýip geldik. Uly adam bolansoň, il-ýurda peýdasy degýän adam bolsun-da – diýip, äri aýdypdyr.

– Haçan dünýä indi? – diýip, Ibn Sina sorapdyr.

– Şu gün üç aý boldy – diýip, äriňi ýerine aýaly jogap beripdir.

– Eý-ý, ezizlerim, çaga üç aý mundan öň doguldy diýseňizläň, gijä galypsyňyz. Çaga dünýä inen gününden ony terbiýelemek barada alada edip başlamaly. «Aýaly başdan, çagany ýaşdan» diýip, könelerimiz ýöne ýere aýtmadyrlar ahyry – diýip, Ibn Sina aýdypdyr.

«Göroglynyň ölümi»

«Göroglynyň ölümi» diýen şahany bagşylar aýtmazlygy äht edipdirler. Magtymguly şahyr Pälwan bagşynyň ata-babasy Goç bagşa ony aýtdyrypdyr diýýärler. Ol barada şeýle rowaýat edýärler:

Magtymguly Hywada okap ýörkä her gezek obasyna gidende, obasyndan gelende onuň ýoly Tagtanyň¹ üstünden düşüpdir. Her gezek Tagta gelende «Göroglynyň» kyrk şahasyny bilýän Goç bagşynyň öýüne baryp, oňa dessan aýtdyryp eken. Magtymguly iki ýylyň içinde «Göroglynyň» otuz dokuz dessanyny diňläpdir. Ýöne, kyrkynjy şaha gezek gelende bagşy dutaryny gabyna salyp, duldaky halydan asyp goýupdyr. Magtymguly ussada ýalbaryp görüpdir, goşgy okap beripdir, dessany aýtmazlyk günä diýip görüpdir. Bagşy yryp bilmändir.

Magtymguly Hywa baryp, Goç bagşynyň «Göroglynyň ölümi» şahasyny aýtmadygyny, şony eşidesiniň gelýändigini dostlaryna gürrüň beripdir. Olar hem muňa çäre tapmandyrlar. Ahyry şahyryň özi ýene Tagta gidipdir.

Şahyr baranda Goç bagşy eline dutaryny alyp hiňlenip otyr eken. Ol Magtymgulyny görüp begenipdir. Mal öldürip, söwüş edipdir. Obagoňşyny çagyrypdyr. Az salymda agyr märeke üýşüpdir. Magtymguly «Görogly» hakda dil ýarman, ynsanyň ýaşayşy, ölümi barada gürrüň edip,

¹ Häzirki Görogly etraby.

hemme zadyň baky dälidigi barada ýazan goşgularyny okap beripdir. Bu goşgular Goç bagşa täsir edipdir. Ol ýerinden turup Magtymgula «berekella» aýdypdyr, ömrüniň uzak bolmagyny arzuw edipdir. Bagşy eline sazyny alyp, «Göroglynyň ölümüne» başlapdyr. Bagşy dessany uly joşgun bilen ýerine ýetiripdir. Oturan märekeden ses-seda çykmandyr. Magtymguly hem pikir-oýa batypdyr. Türkmen halkynyň gerçek oglunyň ölümü adamlary lertzana getiripdir. Bagşy öl-myžžyk bolup, dutaryň içine gireňkirläpdir. Dessan gutarypdyr. Şahyr adamlaryň gussa batandyklaryny görüp, olara göwün göteriji goşgulary okap beripdir. Bir-iki gün myhman bolup, Hywa okuwa gidipdir.

Goç bagşy «Göroglynyň ölümünü» ogly Atanazar bagşa öwredipdir. Özi şu wakadan soň eline dutar almandyr.

Keýmir kör

gelinlik gözleğinde

Keýmir kör her bir işde ogluna maslahat berip durar ýaly, oňa parasyly gelin alyp bermegini arzuwynda bolupdyr. Şeýle gyzy agtaryp, serkerdeleriniň biri bilen il içine çykypdyr. Bir gezek bular bir alaňyň içinde bir topar gyzyň çöpleme çöpläp ýörenini görüpdirler. Bular atларыny şolara tarap öwürüpdirler. Edil şol wagt hem öýläñçi gelip, ýagys ýagmağa başlapdyr. Keýmir dagy bir görseler, ýaňky gyzlaryň hemmesi diýen ýaly, çöplän çöplemelerine bukulyşyp, özlerini ezdirmän otyrlar diýýär. Emma olaryň biri çöplemesini pena edinmekden-ä geçen, gaýta, egnindäki çabydyny çykaryp, odunyň üstüne ýapyp, özi arkaýyn dur diýýär, ezilip.

Muny gören Keýmir ýoldaşyna: «Şol gyz-a bihal bolmaly däl. Ýör, gürleşip göreli» diýýär-de, şoňa tarap atyny sürüp ugraýar. Gelip:

– Ýeri, jigim, seniň boýdaşlaryň-a özlerini ezdirmejek bolup çöplemelerine penalanýarlar. Sen bolsa, odunyň çabydyň bilen örtüp, özüňi ýagşa ezdirip dursuň-la?! – diýýär.

– Agam, bu gyzlar gurply ýeriň çagalary. Öýlerinde başga-da odunlary köp. Çöplemä-de ýöne keýpine gaýdyberdiler. Şonuň üçin olaryň gara gaýgysy bir özleri. Bizde bolsa şu çöplän çöp-lemämden başga zat ýok. Onsoň muny ezdirsem, odunsyz galmaly boljak. Öz ezilenim hiç. Öýde bir garry enem bar. Ol meniň eltjek odunyma göz dikip garaşyp oturandyr. Çöplemämi gury saklap, öýe baryp-da, ot ýakaryn-da, hem-ä çabydymy gu-

radaryn, hem özüm ýylanaryn, hemem garry enemi odunly ederin – diýip, ol Keýmir serdara jogap beripdir.

Keýmir, dogrudan-da, bu gyzyň akylydygyny aňyp:

– Öýüňize gezelenje dagy baraýsak, garry eneňden başga bizi garşy aljak ýokmy? – diýip sorapdyr. Gyz hem säginmän:

– Weý, bolman näme, bir ala köpegimiz bardyr welin, şol allaowara-dan habaryňy alar – diýip jogap gaýtarypdyr.

Gyzyň dilewarlygyna ymykly göz ýetiren Keýmir kör bolsa olara barmagy ýüregine düwüp, öýleriniň salgysyny sorapdyr.

Gyz:

– Hataryň gaýra başyndaky kyrk naýzaly öý biziňkidir – diýipdir.

Keýmir kör öz ýanyndan: «Be, ol nähili kyrk naýzaly bolýarka?» diýip pikire çümjek ýaly edipdir-de: «Ony hem görenimizden soň bilibiris» diýipdir. Soňra hem gyz bilen hoşlaşyp, ýoldaşyny yzyna tirkäp, ýoluny dowan etdiripdir.

Bular beýleki etjek-goýjak işlerini bir ýüzli edip, agşamara hälki gyzyň obasyna dolanypdyrlar. Onýança bir ala köpek gabyrdap, bularyň önünden çykypdyr. Keýmir kör ýoldaşyna:

– Gyzyň garşylar diýen alaköpeg-ä şu bolmaly. Ana, ho duranam olaryň öýleri. «Kyrk naýzaly» diýmeginiň emmasy hem düşnükli boldy. Seret, durlukdyr serpiçlerine çenli könelip, köp ýeri ýyrtlyp gidipdir-de, tärim hem uklary açylyşyp, naýza ýaly bolşup durar.

Şeýdip, bular at başyny şol öýe tarap öwürüpdiler.

Bular baran mahaly gyzyň enesi goňşularyna giden eken. Onsoň gyz bulary edep bilen garşylap, töre geçmäge mürähet edipdir. Soňra çay goýupdyr. Biraz wagt geçensoň, orta saçak ýazyp, bir okara gatyk, iki sany çemçe goýupdyr.

Keýmir bilen ýoldaşy birbada alybermän, çörek getirilerine garaşyp oturypdyr. Emma gyz öz işi bilen gumra bolup ýören. Onsoň Keýmir ýoldaşyna gep atan kişi bolup, gyza kakdyryp:

– Kadaýy kadany bilmez, nirede ösen jan sen?

Bu ýerleriň däbidir-dä, gatykny berdi nansyz! –

diýen.

Gyz hem nämäniň nämedigine bada-bat düşünişip, şeýle jogap beripdir:

– Bary-ýogy bilmeýen, nirden gelen myhman siz?

Nanymyz bolsa, ýag goýardy, gatykny berdik nansyz!

Bu jogapdan soň, gyzyň dilewarlykda, pähim-paýhasda hiç kesden pes oturmajakdygyna göz ýetiren Keýmir onuň görk-görmegini hem içgin synlap ugraýar. Görse, gyzyň bir gözi çalaja çaşy eken. Onsoň ol oturan öýlerini synlan kişi bolup, ýene-de ýoldaşyna söz gatan ýaly edýär-de:

– Hä-ä, öý-ä öý eken welin, arman, çagarygy azajyk gysygrak eken – diýýär. Gyz bu sözüň hem özüne götükdirilendigini aňyp:

– Çagarygy gysygam bolsa, tüssesi örän gowy çykýandyr – diýýär.

Gyzyň beý diýmesiniň: «Gözi gysygragam bolsa, akyl-huşy gaty dürsdür» diýen manyny aňladýanyna bada-bat düşünen Keýmir: «Hakyt göwheriň üstünden gelen ekenik. Tur, toý şaýyny tutaly» diýip, ýoldaşyny alyp, derrew obasyna gaýtmak bilen bolupdyr. Şeýdip, ol gyzy öz ogluna alyp berip, uly toý edipdir.

Magtymguly — halkyň guly

Magtymgulyň atasy Döwletmämmet Azady magtym tiresinden Selim magtym diýen bir adam bilen kyýamatlyk dogan okasypdyr. Ol wagtal-wagtal Döwletmämmediň öýüne gelip, bir-küç gün myhmançylykda bolar eken.

Magtymguly Pyragy eneden bolanda, şol Selim magtym diýen adam Döwletmämmediň öýünde myhmançylykda ekeni. Döwletmämmet ýaňy bolan çagany Selim magtymyň öňüne berip:

– Şu çaga seniň guluň bolsun! – diýipdir.

Onda Selim magtym:

– Goý, bu çaga halkyň guly bolsun! – diýip aýdypdyr.

Şondan soň ol çaganyň ady kem-kemden Magtymguly bolup gidipdir. Magtymguly özüniň bir goşgusynda atasy Döwletmämmet Azadynyň Selim magtym atly doganynyň bolandygyny ýatlap geçýär. Şol goşgynyň iň soňky bendi şeýle:

Pyragy diýr, görseň jahyl wagtymyň,

Säbilik saýasy gara bagtymyň,

Atamýň dogany Selim magtymyň,

Goýsalar, geçerin ýany biläni.

Guşy gonanda tut

Magtymgulynyň ussahanasy adamsyz bolmaz eken. Kimsi ýüzük, kimsi göwüs bent, eýer, gamçy oňardar eken.

Bir gün bir gelin Magtymgulynyň ussahanasyna gülýakasyny gaşlatmaga gelipdir. Magtymguly onuň gülýakasyna gaş oturtmaga başlapdyr. Ol birden gülýakany goýup, ýanyndaky döwet galamyny alyp, bir zatlar ýazyp başlapdyr. Bu zatlary synlap oturan gelin:

– Şahyr aga, näme gyssandyňyz? – diýip sorapdyr.

Onda Magtymguly:

– Keýgim, ylham diýilýän zat bir uçup ýören guşdur. Ony gonanda tutmasaň, uçar gider. Gülýaka bolsa hiç ýere gitmez – diýipdir. Gelin ondan:

– Şahyr aga, ol nähili guş bolýar? Görünýän zat ýok-la? – diýip sorapdyr.

Magtymguly heniz syýasy guramadyk kagyzy eline alyp, gelne «Dilberin» diýen goşgusyny okap beripdir.

Orup gitdi

Halk arasyndaky bir gürrüňe görä, bir gün şahyr men diýeniň baş jemlenipdir. Mejlisde şahyrlaryň biri:

– Magtymguly şahyr ähli zat hakynda goşgy goşup, özgelere ýazmaga zat goýmandyr. Biz indi näme hakda ýazarkak? – diýen meseläni orta atypdyr.

Bu soraga şonda Kemine (başga bir golýazmada Zelili diýilýär) şeýle jogap beripdir:

– Magtymguly bize ýazmaga zat goýman, söz meýdanynyň oragyny orup gitdi. Indi bize diňe onuň hoşasyny çöplemek galdy.

«Söyli halan»

Köne zamanda gökleň tiresinde Gara bagşy diýen ökde sazanda ýaşap ötüpdir. Gara bagşy degişgen, däljiremegi gowy görýän adam eken. Onuň barýan ýeri ala-ýaz bolar eken. Ili gülüşdirip, içini gyrrar eken. Il Garanyň dälüşge häsiýetini hasaba alyp, onuň adynyň yzyna «Däli» lakamyny dakypdyr. «Görogluda» Harmandäli, gökleňde Gara däli. Tapawudy, Gara erkek däli» diýip ýörer eken. Soň-soňlar ilat Gara däliniň ýerligini hasaba alyp, «Gökleň» lakamyny hem goşupdyr. Şeýdip,

Garanyň ady Garadäligökleň bolupdyr. Bu at türkmenleriň arasynda meşhur bolupdyr, pars, özbek halky Garadäligökleňiň sazyny eşidipdir. Aýdym-dessandan soňra Garadäligökleňe saz çaldyrypdyrlar. Onuň sazy ýürege ornar eken, gamgyn göwni şat, şat göwni gamgyn eder eken.

Garadäligökleň saz döredipdir, öý-il içinde çalynýan sazlary gaýtadan işläpdir. Garaz, ömrüni aýdym-saza bagyş edipdir.

Ol bir gün gijäniň bir wagtyňa çenli toýda saz çalyppdyr. Emma adamlar onuň çalyan sazynydan ganyň bilmän, oňa tä daň atýança saz çaldyrypdyrlar. Toýuň bir gapdalynda erkekler, beýleki gapdalynda aýallar ýaý berip otyr eken. Garadäligökleň daň agarandan soň:

- Adamlar, gulagyň garny ýok, siňegiň erni ýok – diýipdir.
- Wagtam bir çene baryppdyr. Indi bes edäýsek nähili bolarka?

Aýallaryň arasynda oturan bir gelin:

– Bagşy aga, eliňe gül bitsin! Göwnümiň posuny artdyň. Sag bol. Dutaryňy gaba salmankaň bize heniz il eşitmedik bir saz çalyň ber – diýip haýyş edipdir.

Garadäligökleň bir saz döredip ýör eken. Şol wagt tasa gelen saz onuň gulagynda ýaňlanyppdyr. Sazanda eline dutary alyp, ýaňlanyň şol sazy çalyň başlapdyr. Sazanda dutaryň sesini barha gataldyp, elinde baryny saza siňdiripdir. Täze saz oturanlara ýarapdyr. Ýaňky gelin:

- Bagşy aga, sazyňy ýene bir gezek çalsana – diýip haýyş edipdir.
- Garadäligökleň bu gezek sazy öňküdenem süýji edip çalyppdyr. Gelin:

– Bagşy aga, çalan sazyň ady näme? – diýip sorapdyr.

Onda Garadäligökleň:

– Gelin, siziň adyňyz näme? – diýip sorapdyr.

– Söýli.

– Goý, şu saz «Söýli halan» bolsun. Men bu sazy taslap ýördüm. Şu gün dolulygy bilen gulagymda ýaňlandy. Ony size çalyň berdim. Söýlä ýaran bolsa, saz ady bilen dünýä indi.

Şeýlelikde, Garadäligökleňiň döreden bu sazy «Söýli halan» bolup, il arasyňa ýarapdyr. «Ynsandyr saz öz ady bilen geler» diýenleri hak bolupdyr.

ŞORTA SÖZLER

EPENDI HAKDAKY ŞORTA SÖZLER

Berilmejegine düşünäýsene

Bir gün kimdir biri Ependiden ýüp sorapdyr. Ependi öýüne girip-çykyp:

– Ýüp-ä boş däl ekeni, aýallar onuň üstünde un seripdirler – diýipdir.

Dilegçi:

– Hi, ýüpüň üstünde-de un serilermi? Seniň bu diýýäniň dünýäde hiç bolan däl – diýipdir. Ependi oňa:

– A-haw, dogan, ýüpüň üstünde un serilmejegi saňa-da mälim, maňa-da, şeýle diýilmeginden ýüpüň berilmejegine düşünäýsene – diýipdir.

Çep aýagym täretsiz galdy

Bir gün Ependi täret kylyp otyrka, onuň bir aýagyna suw ýetmändir. Soňra gaz ýaly bir aýagyny göterip, ýeke aýagynyň üstünde namaza durupdyr.

– Ýeri, Ependi, bu näme etdigiň? – diýip soranlarynda, ol:

– Çep aýagym täretsiz galdy – diýip jogap beripdir.

Bu boşasa, ondan hem beter gaçar

Bir gün Ependiniň gölesi boşapdyr. Ependi bolsa beýleki bagly duran göläni urmaga başlapdyr.

– Gaçany goýup, muny näme urýarsyň? – diýenlerinde, ol:

– Bu boşasa, ondanam beter gaçar – diýipdir.

Sen ýarymyna pagta ekdiň, ýarymyna-da men galla ekjek

Bir gün Ependi çala öwrenje dellege saçyny syrдыrypdyr. Dellek her päki ýöredende onuň kellesini kesip, pagta ýelmeýärmiş. Ahyry Ependi çydaman, turup gitmekçi bolupdyr. Dellek:

- Ependi, heniz kellän ýarysy syrylanok – diýipdir. Onda:
- Sen ýarymyna pagta ekdiň, indi besdir, galan ýarymyna-da men galla ekjek – diýip, Ependi jogap beripdir.

ALDARKÖSE HAKDAKY ŞORTA SÖZLER

Aldarköse we kazy

Aldarköse bir ýerde otyrka, bir adam onuň ýanyna gelip, ondan-mundan gürrüň eden bolupdyr. Bularyň gürrüňi gaty uzaga çekmän, ol adam gaharlanyp ugrapdyr. Köse onuň gahary gelip- gelmänini hiç bir alada edip durmandyr weli, ol adam birdenkä Aldarkösäniň ýüzüne bir şapbat urupdyr. Aldarköse gaýtargy bermegiň ugruny tapman, ol adamy kaza äkidipdir.

Ol adam kazynyň tanşy eken. Şonuň üçin kazy Aldarkösedən şaýat sorapdyr. Onda ol uran adam:

- Men ony uramok, urmadygyma şaýat tapaýyn – diýipdir.

Kazy bolsa ol adamy şaýat getirmäge iberipdir. Ol çykyp öz işine gidipdir. Aldarköse bolsa agşama çenli garaşypdyr, emma, ol adam gelmändir. Aldarköse kazynyň hilesine düşüniپ, ýakynragyna baryp:

- Kazy aga, men-ä howlugýaryn, hakymy senden aljak-da gitjek, senem ol adam gelende alaý – diýip, şapbady bilen kazynyň dulugyna bir çekipdir-de ugraberipdir.

Kazynyň başy aýlanyp, gözi garaňkyrap, Kösäniň gidenini hem bilmän galypdyr.

Kim köp aýdym bilýär

Bir gezek Aldarköse bilen şeytan bir ýere ugrapdyr. Ýolda her hili gürrüňler edip, ahyrynda her haýsy bir aýdym aýtmaly bolupdyr. «Her kim aýdym aýtsa, beýlekini münüp aýtmaly, aýdymy gutaransoň düşmeli» diýşipdirler. Aldarköse şeytana:

- Sen ilki aýt! – diýipdir.

Şeytan Kösäni münüp, aýdyma başlapdyr. Şeytan bir gysgajyk aýdyma başlan ekeni, ol tiz gutarypdyr-da, Kösäniň üstünden düşüpdir. Soňra Aldarkösä gezek ýetipdir. Aldarköse şeytanyň üstüne münüp, mazalyja ornaşyp oturypdyr-da, elindäki egrije taýagyny dutar edinip:

«Tene-tene, tene-tene» diýip, yzyny üzmän gaýtalapdyr. Şeýtan ýadap, degnasyna degensoň:

– Bu nähili aýdym, ýaman uzak ekeni – diýip sorapdyr. Onda Köse aýdymyň arasyny kesmän:

– Soň aýdaryn – diýip, taýagy bilen ümläpdir.

MYRALY HAKDAKY ŞORTA SÖZLER

Biz adam dälmi?

Soltansöýün bütün Horasana höküm etse-de, siňege höküm edip bil-mändir. Ol Myrala ýüzlenip:

– Heý, siňegiň ýok ýeri barmyka? – diýip sorapdyr.

Myraly oňa:

– Adam bolmadyk ýerinde siňek bolmaz! – diýipdir.

Soltansöýün öz ýanyndan Myralyny şu sapar gepde ýeňerin diýip oýlanypdyr-da:

– Atlan! – diýipdir.

Olar bir çöl beýewana baryp düşenlerinde, bir siňek wyz edip gelipdir-de, Soltansöýüniň ýüzüne gonupdyr.

Soltansöýün Myrala garap:

– Adamsyz ýerde siňek bolmaz diýmänmidiň? Bu, näme, siňek däl-mi? – diýipdir.

Myraly oňa:

– Biziň ikimiz, näme, adam dälmi? – diýip jogap beripdir.

Gysga ýorgan

Soltansöýün öz wezirleriniň akyl-paýhasyny saýgarmak üçin, olaryň hemmesini köşge ýygnapdyr-da, gysga ýorgany kellesine бүрәп, injigini açyp ýatypdyr. Wezirlerine:

– Şol ýorgany meniň aýagymyň aşagyna ýetiriň! – diýip buýrupdyr. Wezirleri her näçe oýlansalar-da, her hili tagalla etseler-de, onuň tärimini tapmandyrlar.

Soltansöýün iň soňunda ýorganyň aşagyndan:

– Myraly, sen ýokmusyň? – diýip gygyrypdyr. Myraly oňa:

– Soltansöýün, gaharyň gelmese, ýetireýin – diýipdir.

Soltansöýüniň ýorganyň aşagyndan sesi çykyypdyr:

– Ýorgany aýagymyň aşagyna ýetirmeseň, gaharym geler.

Myraly ýanyndaky ýatan gamçyny alypdyr-da, Soltanyň ýalaňaç injiklerine mäkäm çalyppdyr. Soltanyň aýaklary şol bada ýorgana çolanypdyr. Soltan ýerinden galyp:

– Näme üçin urduň? – diýip soranda, Myraly oňa:

– Buýrugyňa amal edip, ýorganyňy aýagyňa ýetirdim. Aslynda sen näme üçin ýorganyňa görä aýak uzatmadyň? – diýip jogap beripdir.

KEMINE HAKDAKY ŞORTA SÖZLER

Size bolýar-da, bize bolmaýarmy?

Kemine Mara gelýär eken, ýolda bir daýhan melleginde hem hiňlenip, hem çil galdyryp ýören eken. Kemine durupdyr-da diň salyp başlapdyr. Daýhanyň öz düzen aýdymyny ýoýup aýdanyny eşidip, içmegini serpipdir-de, çiliň ol ujundan bozup ugrapdyr. Muny gören daýhan gaty sesi bilen gygyryp başlapdyr:

– A-how, edýäniň näme, çekilen çili bozuberme bormy?!

Onda Kemine:

– Siz biziň gazalymyzy bozsaňyz bolýar-da, biz siziň çiliňizi bozanymyzda bolmaýarmyşmy? – diýipdir

Bu bir oýundyr-da

Kemine küşt hem oýnar ekeni. Ol bir gezek küşt oýnunda garşydaşyna birentek malyny aldyrypdyr.

Ýaňky garşydaşy oýun arasynda bir iş bilen daş çykanda bolsa, olary ýene-de ýerli-ýerinde goýuşdyrypdyr.

Garşydaşy gelip küşt tagtasyna sereden badyna utup alan mallarynyň ýene ýerinde durandygyny görýär.

Ol nägilelik bildirip, Keminä:

– Munyňyz bolmaýar. Aldyran mallaryňyzy gaýtadan ýerinde goýuşdyrpsyňyz – diýýär. Kemine äwmezlik bilen:

– Bu bir oýundyr-da. Näme çyndyr öýdýäňmi? Şoňa-da gaharyň gelýärmi? – diýen.

JAPBAKLAR HAKDAKY ŞORTA SÖZLER

Öküziň kellesi huma gaçypdyr

Japbaklaryň bir garry öküzleri bar eken. Japbaklar bir-birine igenişip, öküzlerine idili ot-suw bermez eken. Bir gün öküz suwsap, gapdalyndaky suwly huma kellesini sokup, suwuny içipdir. Ondan soň öküz kellesini humdan çykarjak bolanda, kellesi humdan çykmadyr.

Öküz humy kellesine göterip, howlynyň içinde molap, iki ýana çapypdyr. Japbaklar muny görüp ylgaý öküzi tutup:

– Indi bu öküziň kellesini nädip humdan çykarmak bolarka? – diýip maslahatlaşýarlar. Onda Japbaklaryň biri:

– Humy döwüp, öküziň kellesini çykarmaly – diýipdir.

Onda beýleki Japbak:

– Ýok, humy döwjek bolup, öküzi haram öldüris, öňürti öküziň kellesini kesip, ondan soň humy döwüp, öküziň kellesini çykarmaly – diýipdir.

Japbaklaryň hemmesi munuň sözüne: «Dogry-da dogry» diýişip, öňürti öküziň kellesini kesipdirler, ondan soň humy döwüp, öküziň kellesini çykarypdyrlar.

Dört bolsaň pag-da

Japbaklar dört dogan bolup bir gün degirmene un çykarmaga barypdyrlar. Degirmeniň kilwany:

– Eý, Japbaklar, bu gün size nobat ýetmez, erte geliň – diýip aýdypdyr.

Japbaklaryň birisi:

– Biziň nobatymyz şu gündür – diýip, kilwany tutýar, beýlekisi hem dolyny boşadýar, galan ikisi hem bugdaýlaryny degirmene guýup, un çykaryp gaýdýarlar.

Olar gaýdyp gelýärkäler, ýolda öňlerinden degirmene barýan bir adam çykyp:

– Ýeri, Japbaklar, degirmende nobat köpmi? – diýip sorapdyr. Japbaklar hem:

– Nobatyň köpüni-azyny bilmeris, emma özüň dört bolsaň pag-da – diýipdir.

Geliň, süýräp çykaralyň

Bir gün Japbaplaryň ekinine bir mal giripdir. Japbaplaryň birisi:

– Geliň, bu maly ekinimiziň içinden itip çykaralyň – diýipdir. Onda beýlekisi:

– Eger itip çykarsak, aýagymyzy basyp ganadar. Geliň, muny kowup çykaralyň – diýipdir. Ýene biri:

– Muny kowup çykarsak, ekinimizi basgylap harap eder, muny göterip çykarmak gerek – diýipdir.

Onda ululary:

– Eý, akmaklar, göterip çykarsaň, bir-biriňize çolaşyp, ýykylyp ölersiňiz, ony süýräp çykarmak gerek – diýipdir.

ŞADESSANLAR OGUZNAMA

«Oguznamanyň» Aşgabat şäherinde saklanýan nusgasy (bölekler)

Oguzyň älem etraplaryna ilçiler iberip, jahany eýelemek dawasyny etmeği

Oguz we uruglarynyň arasyndaky garşylyklar ylalaşyga we ýarasyga öwrüldi. Onsoň Hindistana ilçiler iberip, ondan paç we mal isledi. Hindi ilaty we begzadalary kesgin, gödek jogaplar berdiler. Ilçiler gaýdyp gelip, Hindi ilatynyň boýun towlaýandyklaryny Oguza beýan etdiler. Oguz hindileriň kasdyna atlanyp, ýola ugrady. Basyp alyş başlangyjyny gündogar tarapyndan başlap, Adudaş welaýatyna ýetdi. Niçe gün ol ýerde bolup, ondan Ykaryýa bardy. Ol uly we berk galanyň we gämi ötüp bilmeýän bir derýanyň arasynda ýerleşýän bir dagdy. Oguz buýrugyna görä, sallar ýasap, onuň bilen derýadan ötdüler. Bir hile bilen Ykaryýany tutdular. Hindiň gündogar tarapynda bir uly welaýat bardy. Patyşasyna Uşyçy ogul Nugman han diýýärdiler. Ol Oguz ahwalyndan ägä bolup, oňa boýun we tabyn boldy. Oguz onuň diýaryndan gaýdandan soňra, ol garşylyk görkezip, topalaň etdi. Oguz ony eşidip, gaýdyp gelip, ony tutdy we heläk etdi. Ondan ötdi. Haýsy welaýata ýetse, golastyna alyp, eýeläp geçýärdi. Bu hasap bilen tamam Çyn we Maçyn we Tengas diýaryny tutup, basyp aldy. Ol ýerlerden köp mal we baýlyklar bilen öz welaýaty Türküstana dolanyp, Erdag we Aladagda düşledi. Almalyk sebitinde Turkuýly dag we Boraganly dag atly iki sany başy belent dag bardy. «Boragan» we «Turkun» bu daglarda bitýän iki sany otuň adydyr. Oguz ol ýere ýetip, ol ýerde on dört gün saklandy.

Ol sebitleriň patyşasy bolan Ynal han Oguzyň garşysyna leşger ýygyp geldi. Söweş edip, iki tarapdan köp kişi wepat boldy. Ahyry sekizinji gün

gazaply söweş edip, Ynal hany tutup, öldürdi. Onuň hem mülküni eýeläp, birmäçe wagt ol ýerde boldy. Soňra öz ýer-ýurduna dolandy.

Atlary semränden soň, demirgazyk ýurtlary basyp almaga ýöriş etdiler. Ýolda emirler bilen geňeş edip, ilki Amyderýadan ötüp, soň barça welaýatlara ilçi ibermekligi, eger tabyn bolup, paç töleseler, degmezligi, bolmasa-da, söweş bilen basyp almagy karar etdiler.

Ilki bilen, Garjystan sebitine ilçi iberdi. Gur şasy ilçilere köp yzzat we hormat edip, tabynlyk kemerini biline baglady we Oguzyň hyzmatyna taýyn boldy. Ony görüp, tamam Gur we Garjystan welaýaty, Gazna, Zabul (häzir-ki Sistan) we Kabul etraplary il we tabyn bolup, paç bermekligi kabul etdiler. Ondan soň demirgazygy basyp almak üçin ýöriş etdiler. Ilki berk we beýik gala bolan Malugura ýetdiler. Onuň häkimine Pyraşyt (Kyrasyt) Ýagy diýýärdiler. Ol Oguz bilen söweş etdi. Oguz üstün çykyp, ol sebitleri eýeledi. Şol wagtda Oguz mähriban we rehimli bolany üçin uly we garry kişiler oňa «Oguz aga» diýýärdiler.

Ol Kerk we Başgyrt tarapyna sapar etmek kararyna geldi. Şonda munň öýli Oguzyň gaşynda jemlendi. Olaryň arasynda garrylyk sebäpli, güýçden gaçan we urşa gidip bilmedik uly ýaşly garry kişiler hem bardy. Olar öz ahwallaryny Oguz beýan etdiler. Oguz diýdi:

– Barçaňyz munda, ýagny Almalyk sebitinde ýerleşen Akgaýada mesgen tutuň!

Olaryň arasynda köpi gören, akylyly we paýhasly bir garry kişi bardy. Onuň adyna Buýşy hoja Garasülük ogly diýýärdiler. Atasy ogluna diýdi:

– Siz bilmeýän ýoluňyza barýarsyňyz. Araňyzda bolsa, başyňyza bir müşgil iş düşende, ony çözüp biljek bir dana garry kişi hem ýok. Meni öz ýanyňyzda saklaň. Bir gün derdiňize ýarar men.

Ogly diýdi:

– Eý, ata, Oguzyň aýdan sözünüň tersine niçik gideýin.

Ahyry ony bir sandyga salyp, düýä ýükläp, özi bilen alyp gitdi. Kerk we Başgyrda ýetdiler. Olar bir zalym we mekir kowumdylar. Hergiz ulum-sylyk we tekepbirlikden hiç bir patyşa baş egmeýärdiler. Patyşalarynyň ady Pyraşytdy. Ony tutdular. Kerk we Başgyrt il bolup, paç tölemegi kabul etdiler. Ondan ötüp barýarkalar, bir sähra ýetdiler. Ol ýerde bir damja hem suw tapylmaýardy. Garasülük ol suwsuzlyk haly atasyna aýtdy. Buýşy hoja diýdi:

– Birmäçe sygry bir-birine baglap, köp ýüwürdip, soňra ugruna goýberiş. Sygyrlar niredede durup, aýaklaryny ýere ursalar, şol ýeri gazyň. Ondan suw çykar.

Garasülük şeýle edip, suw çykardy. Barça halaýyk şat boldular. Oguz ol işi görüp, oňa köp sowgatlar berip, ony il ýurtçysy etdi.

Oguz «Biz jahany eýelemek üçin, älem etraplaryna barýarys. Ýer we ýurdumyz onda eýesiz galdy. Eger duşmanlar gelip, öýlerimizi talasalar, gürrüňsiz, betnam we betbagt bolarys. Nesýe umydynda nagty goldan bersek bolmaz» diýip oýlandy. Oguz ol sebäpden ýurduna dolandy we ol ýerde köp ymaratlar bina etdi. Wagtyny aýşy-eşret we näzi-nygmatlar bilen geçirýärdi.

Dogrusyny Allatagala bilýändir.

Oguzyň Gyl Barak kowumy bilen uruş etmeği

Gyl Barak garaňkylyk sebitinde ýerleşýän bir welaýatdy. Är kişileri garaýüz we betgelşikdi. Hatynlary päkize we hupsuratdylar. Oguz olaryň ýakynyna ýetdi. Soňra «Köp ýurtlar we ýerler bize il we tabyn bolup, paç bermekligi kabul etdiler. Siz hem salgyt bermekligi kabul ediň. Bolmasa-da, söweşe taýýar boluň!» diýip, dokuz kişini ilçilige iberdi.

Olar ilçilere diýdiler:

– Eger siz dokuz kişi bolup, biziň iki kişimize garşy söweş edip bilseňiz, biz paç bermekligi kabul edip, size tabyn bolaly. Bolmasa, öz ugruňyza gidin.

Ilçiler ol jedele ar edip we boýun towlap diýdiler:

– Biziň iki kişimiz siziň iki kişiniň bilen söweş etsin.

Olaryň adaty şeýledi. Iki howzy ak ýelim we gara ýelim suwy bilen doldurýardylar. Söweş wagtynda ilki ak ýelimli suwa girip-çykyp, guma agynap, soň gara ýelimli suwa girip-çykyp, ýene guma agynaýardylar. Onsoň olara hiç ýarag zeper ýetirmezdi. Ahyry ol iki ilçil heläk bolup, ýedi kişi gaýdyp gelip, ýagdaýy Oguza beýan etdiler. Oguz derrew atlanyp, olaryň üstüne baryp, söweş etdi. Duşmanlar üstün gelip, Oguz leşgerinden köp halaýygy öldürdiler. Galanlary bolsa pytradylar. Oguz söweş bilen olara bäs gelip bilmejekdigini gördi. Şol sebäpli yzyna gaýtdy. Bir derýa ýetdi. Ondan sal bilen ötüp, tamam gaçanlar ol ýerde jemlener ýaly, iki suw arasynda mekan tutdy. Tötänden Oguzyň goşunyndan bir kişi baraklylaryň içine gaçyp, hatynlar arasynda gizlenipdi. Hatynlar ony görüp, jemalyna haýran bolup, geň galyp, ony It Baragyň hatynynyň gaşyna eltdiler. Hatyny onuň bilen jynsy gatnaşyk etmäge meýillendi. Şol sebäpden gaýybana Ogu-

za aşyk bolup, ony ilçi edip, «Eger bu jemagata üstün çykmak hyýalyň bar bolsa, demirden tikenler ýasap, her kişi ýanlaryna bir owuç alsynlar. Uruş çagy olary ýere sepsinler. Öz atlarynyň aýaklaryna bolsa, demir tikenden zeper ýetmez ýaly, ýapyk nal ursunlar. Duşmanyňyzyň ýelim degmedik ýeri bolan ýüzüne, ok ýagdyryň!» diýip, Oguza garşy ugratdy. Oguz bu haly eşidip, şady-horram boldy. Oguz on ýedi ýyllap ol ýerde bolup, hupsurat kişilerini olaryň hatynlarynyň ýanyna iberdi. Olar hatynlar bilen aýşy-eşret edişip, mätäçliklerini diläp alyp, leşger taýýarlygyny edýärdiler. Ol müddetde çagalar kämillik hetdine ýetip, Oguzyň ol ýerde dört ogly doguldy.

Oguz leşgerinde bir hatyn göwrelidi. Äri uruşda wepat bolupdy. Dogurjak wagty gelip ýetdi. Ol töwerekde bir köwek agaç bardy. Hatyn ol agajyň arasyna baryp, dogurdy. Ogluny Oguzyň alnyna getirdiler. Oguz ýagdaýlary bilip, oňa «Gypjak» at goýdy. Ol at gybukdan gelip çykandyr. Türkmen dili bilen ortasy çüýrän agaja «gybuk» diýýärler. Barça gypjak kowumlary onuň neslindendirler.

Oguz ol çäre bilen Gyl Baragy tutup, iki ýyl ol welaýatda mekan tutdy. Barça halaýygy öz golastyna girizip, olara engamlar etdi. Ol welaýatyň aladalaryndan dynyp, ol sebitiň golaýynda bolan zulmat welaýatyna ýöriş etdi.

Dogrusyny Allatagala bilýändir.

Oguzyň zulmata baranynyň we ol ýeriň ýagdaýlarynyň beýany

Oguz garaňkylyga, ýagny zulmata ýetdi. Garaňkylyk sebäbinden oňa girmek örän kyndy. Geňeşdarlary we akyldarlary hernäçe geňeş etseler-de, peýda bermeýärdi. Garasülük atasynyň gaşyna baryp, ol müşgil işi oňa arz etdi. Atasy Buýşy hoja diýdi:

– Kürrelerini we taýçanaklaryny ýagtylykda baglap, dört sany taýçanakly gysraga we dokuz sany kürreli eşege münüp, zulmata girsinler. Maksadyňyz we matlabyňyz hasyl bolandan soň, yza dolanan wagtyňyzda ol gysraklar we eşekler öz kürreleri üçin ýoluny ýalňyşman çykarlar.

Garasülük bu ýagdaýy Oguza beýan etdi. Bu pikir oňa makul görnüp, onuň tälimi bilen zulmata girdi. Üç gün ýol ýöredi. Birden sag tarapyndan «Her kim bu zulmatdan bir zat alsalam puşman ederler, almasalam puşman ederler» diýen ses eşitdiler. Käbir kişiler hiç zat almadylar. Käbirleri bolsa azrak zat aldylar. Ol zulmatdan çykdylar. Görseler, alan zatlary

tamam gymmat bahaly göwherler eken. Ol eden işlerinden zat alanlar we almadyklar tamam puşman etdiler. Buýşy hoja öz ogly Garasülüge diýdi:

– Leşgerimiz bu ýerden yza gaýtjak bolup durlar. Bu habar il we ýaga ýetendir. Maslahat şudur. Bu ýerden ýüz kişini salamatlyk we ýeňiş habarymyzy öý-ilimize eltmek üçin ibereliň. Goý, il we uruglarymyzyň barçasý şady-horram bolup, duşmanlarymyz gam-gussa batsynlar. Bu habarymyz has-da berk bolar ýaly elimize düşen barça hazynalary ol ýere ibereli.

Garasülük bu sözi Oguza aýtdy. Bu oňa makul görnüp, Garasülüge köp sowgatlar edip, öz hususy haladyny hem oňa berdi. Ýüz arabaly kişini bu işe belläp, barça genji-hazynalary olar bilen iberdi.

Ol döwürde ýarlyg we nyşan ýerine ok-ýaý bilen altyn peýkam ulanylýardy. Oguz iki altyn oky öz ýaýy bilen ýarlyg nyşanasy üçin olara berdi. Ýolda, nirä ýetseler, olara azyk we bede berip, mynasyp hyzmatlar we hormatlar edýärdiler. Oguz olary iberenden soň ol ýerde ýedi günläp mekan tutdy. Soňra göç edip, Derbendi şudut tarapa rowana boldy. Ol Derbendiň ilaty we ýaşajýlary garakçydylar. Olar leşgerleriň atlaryny tamam ogurladylar. Oguz Garasülügi ýanyna çagyryp diýdi:

– Biziň bu düşen ýerimiz örän dar we erbet ýer eken. Bu ýeriň ogrusy hem köp eken. Bularyň çäresini neneňsi taparys?

Garasülük ol işiň alajyny atasyndan sorady. Ol diýdi:

– Abadan bolan Derbendiň dört ýanyndan çozup, talap, haraplyk etmek gerek.

Garasülük bu sözi Oguza diýdi. Oguz onuň diýen işini berjaý edip, welaýatlary dört ýanyndan haraplap, gyrgynçylyga we talaňçylyga başlady.

Ýazdan tomusa çenli onda mekan tutup, ol işi ýerine ýetirýärdiler. Derbent halaýgy ol haly görüp, ejiz we perişan bolup, bir-biri bilen jemlenişip, maslahat etdiler. Dokuz at peşgeş bilen Oguzyň hyzmatyna gelip, boýun we tabyn boldular. Oguz olary görüp, diýdi:

– Neçün biziň bu ýere gelenimiz bäri niçe wagtlap bize tabyn bolman, boýun towladyňyz?

Olar jogap berdiler:

– Aramyzda köp diwana we akyl kişiler bardyr. Bu wagta çenli diwanalaryň sözüni amal edipdik. Erbet iş edendigimizi bildik. Indi akylly kişiler bize nesihat berenlerinden soň, tabynlyk we bendelik kemerini bilimize baglap, hyzmatyňyza geldik.

Oguz diýdi:

– Siz öz günäleriňizi bildiňiz. Men hem siziň günäleriňizi ötüp, barçaňyzy bagyşladym. Emma iki sany at ogurlap äkitdiňiz. Ol ata meniň meýlim köpdi. Eger ol atlary tapyp getirmeseňiz, biriňizi hem diri goýmaz men.

Olar äkiden atlaryny tamam getirdiler. Emma aralarynda ol iki at ýokdy. Oguzyň meýli ol iki atdady. Ýene olara köp syýasatlar etdi. Olar bir aý möhlet diläp, welaýatlara kişiler iberdiler. Ol atlary tapyp, Oguzyň hyzmatyna getirdiler. Ol hoşal bolup, olara köp enaýat we mähribanlyklar etdi. Raýaty goramak we hasyl toplamak üçin emeldarlar belläp, olara hoş sözler we göwünlikler berdi.

Dogrusyny Allatagala bilýändir.

«Oguznamanyň» Gazan şäherinde saklanýan nusgasy (bölekler)

Oguz hanyň ýurduna gelip, toý tutanynyň beýany

«Ogullarym, halkym bilen esen we aman baryp geldim» diýip, uly toý ýaragyn tutup, bir çadyr ýasatdyrdy. Barça agaçlaryň başyna altyn gaplady. Lagl we ýakut, zümrerret we poŭrize bilen bezedi. Bu beýti ol öýüň waspynda aýdypdyrlar.

Beýt:

Bir öý dikdi altyndan ol şähriýar,
Kim ol öý pelek öýünden etdi är.

Dokuz müň goýun, dokuz müň ýylky öldürtdi. Bulgardan togsan dokuz howuz ýasadyp, dokuzyny meýden we togsanyny gymyzdan doldurtdy. Barça nökerlerini çagyryp getirdi. Ol alty ogluna köp nesihatlar aýdyp we beglerine öwredip, ýurtlar, şäherler, iller we sowgatlar berdi. Bu beýtlari onuň waspynda aýdypdyrlar.

Beýt:

Oguz etdi ol toýda çergamyşy,
Bu alty ogulny söýurgamyşy.
Bular görsetip erdi merdanalyk,

Ata birle dürli ferzanalyk (akyllylyk, danalyk).
Ataga bes etdiler ýarlyk,
Uruş günde barçaýy barlyk.

Ondan soň barça nökerleriniň eden hyzmatlaryna laýyk şäherler, sebitler, kentler, sowgatlar berdi. Soň uly ogullaryna aýtdy:

– Siz üç ulyňyz altyn ýaý tapyp getirdiňiz. Üçüňiz ony döwüp paýlaşyň. Siziň adyňyz Bozuk bolsun. Sizden bolan oglanlara ta kyýamata çenli Bozuk diýsinler. Üç ok getiren üç kiçi ogluma we ondan bolanlara bu günden ta dünýa ahyr bolýança Üçok diýsinler. Ýaý we oky tapyp

getirdiňiz. Ol kişiden bolmady, Taňrydan boldy. Bizden çykyp giden halklar ýaýy patyşa ornunda bilsinler, oky ilçı ýerinde bilsinler. Sebabi ýaý oky haýsy tarapa tartyp iberse, ok oňa barar. Men ölenimden soň, Gün hanlyk tagtynda otursyn. Ondan soň bozuk neslinden her kim mynasyp bolsa, halk ony patyşa saýlasyn. Dünýa ahyr bolýança, bozugyň bir ýagşysy patyşa bolsun. Özgeleri sagynda otursynlar. Üçoklar çep tarapda bolsunlar. Öýüň çep tarapynda otursynlar we dünýa ahyr bolýança nokerligerazy bolsunlar.

Elgaraz, Oguz hanyň ömri ýüz on alty ýyla ýetenden soň, oğlanlaryny ýygnap, birnäçe nesihatlar berip, aýtdy:

— Men munça ýyl hanlyk edip, hökümeti dolandyrdym. Menden soň siz hem ulularyňyza yzzat we hormat ediň. Kiçileriňize ýaranlyk ediň. Her geňeşde we maslahatda ylalaşykly boluň. Şonda mülk size baky galar. Egerde kiçiler ululara duşmançylyk dawasyny etse, pitne-bozgaklyk bolup, mülk çagşar.

Şu hili sözler bilen Oguz han uly-kiçä nesihat etdi. Gün han atasyndan rugsat alyp, ýurt tagtynda oturdy.

Uýgur diýen taýpadan Oguz hanyň Yrgyl Hoja diýen bir weziri bardy. Ol wezir Oguz han hyzmatyna arz etdi:

– Mübarek hat bilen bir gözükdiriji ýazyp, bu eýýamdan soň menmenlik dawasy bolmaz ýaly, her kimi öz ýerinde, öz ýurdunda we öz ülüşinde belläp goýuň.

Oguz han bu manyda gözükdiriji ýazdyryp, möhür etdi: «Gün han, Aý han, Ýyldyz han we olaryň öwlatlary ahyr güne çenli han we häkimlik etsinler. Olaryň oğlanlary bulara we bularyň galalarynda serdar, esgerler we noker bolup hyzmat etsinler». Soň her biriniň ülüşini anyklady.

Yrgyl Hoja ol gözükdirijini öz ýanynda saklady.

Oguz han ýüz on alty ýyl ömür görenden soň, o dünýä gitdi. Gün han ýurt tagtynda karar tapdy.

Oguz hanyň oğullary Ƣün hanyň, Aý hanyň, Ýyldyz hanyň beýany

Gün han ýurt tagtynda oturandan soň, Yrgyl Hoja diýen atasynyň wezirini çagyryp köp mähribanlyk edip onuň geňeşi we maslahaty bilen birnäçe Oguz handan ýadygär galan mirasy oğlanlara tagzym etdi. Gün han örän batyr we adyl kişidi. Gün handan dört ogul boldy: Gaýa han, Baýat, Ala öýli, Gara öýli. Gün han birnäçe ýyl hökümeti dolandyrandan soň, ýurt

hökümeti Aý hana karar tapdy. Aý handan dört ogul boldy: Ýazyr, Ýafyr, Dodurga, Baýatly. Birnäçe ýyl geçenden soň, ýurt tagty Ýyldyz hana karar tapdy. Ýyldyz han öran batyr we leşgerkeşdi. Oguz han wagtynda boýun bolan ýurtlar we şäherler Ýyldyz hana tabyn bolup, dogry ýoldan çykmadylar. Birnäçe ýyl hökümeti dolandyrandan soň, ýurt tagty Gün hanyň ogly Gaýa handa karar tapdy. Gaýa han bir näçe ýyl häkim boldy. Ondan soň onuň neslinden han bolanlaryň birnäçe kişileri barada hekaýalarda beýan edilendir. Inşalla olaryň jikme-jik beýany öz wagtynda beýan bolar.

Ondan soň Ýyldyz hanyň uly ogly Owşar hana ýurt tagty karar tapdy. Ondan soň Owşar hanyň neslinden nesilme-nesil hanlyk we patyşalyk etmek tamam boldy. Owşardan soň olaryň barsyna hanlyk miýesser bolmady. Ýyldyz handan dört ogul boldy: Owşar han, Kazyl, Garkyn, Begdili. Oguzyň Gök, Dag, Deňiz atly ogullarynyň nesillerinden bu zamanda han bolanlary ýok. Tä ahyrzamana çenli hanlyk we ýolbaşçylyk bu öwлада miýesser bolmaz.

Dogrusyny Allatagala bilýändir.

Beýan

Oguzyň ogly Gökden dört ogul boldy: Baýyndyr, Bejene, Jebni, Çowdur. Oguzyň ogly Dagdan dört ogul boldy: Salyr, Eýmir, Alaýontly, Ürker. Oguzyň ogly Deňizden dört ogul boldy: Igdir, Bükdiz, Uwa, Gynyk. Gün han, Aý han, Ýyldyz han, Gök han, Dag han, Deňiz han ogullarynyň gyrnak aýallaryndan bolan Oguzyň agtyklarynyň birnäçesi Eýranda we başga ýerlerde mesgen tutdular. Ol agtyklary ýigrimi dört sanydyr: Küte, Teritli, Tereýli, Soltanly, Okly, Kökli, Suçly, Horasanly, Ýurtçy, Çamçy, Torumçy, Kumy, Surh, Kozhak, Suwarçyk, Garaja, Kazgurt, Gyrgyz, Tekan, Lala, Murdaşoý, Saýyr, Karçom, Perçi. Ol ýigrimi dört oğlan her ýere ýaýrap, oýmak taýpasy olaryň neslinden emele gelendir. «Oýmak» sözüniň manysy urug bolar. Birnäçe nusgada gyrgyz we galmyk bu ýigrimi dört oğlan neslinden, diýip agzalypdyr. Ondan soň oýmak urugy köp taýpalara bölünip, her bir taýpa bu zamanda bir ada eýe boldy.

Elgaraz, Gün han ýurt tagtynda karar tapandan soň, Oguz handan galan gyzyly öýi dikip, ol öý içinde halaýyga toý berip, Oguz hanyň agtyklaryny ol öýe çagyrdy. Oguz hanyň wesýetlerine laýyklykda her biriniň orunlaryny we ülüşlerini takyklap, belliklerini we tagmalaryny belli etdi. Gyrnaklardan bolan ol ýigrimi dört Oguz hanyň agtyklarynyň on ikisi ol toýda at tutdy. On ikisi işikde durup hyzmat etdi. On iki agtyklary gyzyly

öýde, Gün hanyň ýanynda öz takyklanan ýerlerinde oturdylar. Ol wagta gaňly, garlyk, halaç, hargun, hytaý we naýman oguz ili bilen ýoldaşlyk edip, ar we namysda ýaranlyk ederdiler.

Hargun sözünüň manysy şeýledir: Oguz hanyň döwründe bir kişi leşgerden haryp (ýadap) maşgalasy bilen yzda galypdy. Oguz han menzile barandan soň, ol kişi leşgere ýetişiپ arz-ahwalyny beýan etdi. Oguz han oňa hargun (ýadan) lakamyny berdi. Ol söz köp ulanylyp mogolçadan häzir argun sözüne öwürüldi. Argun ili Oguz han ili türkmenidir. Hytaý sözünüň manysy şeýledir: haçanda Oguz han Hytaý ýurduna leşger çekip baryp, Hytaý ýurduny basyp alyp, Müsür welaýatyna ýöriş jylawyny ýüz öwrende, ol leşgerden bir kişi Hytaý welaýatynda galypdy. Birnäçe ýyldan soň ol kişi Oguz hanyň ýanyna gelip öz ahwalyny beýan edende, Oguz han oňa hytaý lakamyny berdi. Hytaý taýpasy oguz ilindendir. Gün hanyň ol toýda gyzyly öýde oturyp ülüş we orun anyklaýşynyň beýany şundan ybaratdyr.

Oguz hanyň ogullarynyň orun we ülüşleriniň beýany

Gün han gyzyly öýüň töründe oturdy. Onuň ülüşi kelle we goýnuň döşi boldy. Ol eýýamdan tä bu wagta çenli han ülüşi şeýledir. Yrgyl Hoja wezir işik içinde oturdy. Yrgyl Hojany gadym egindeş hökmünde oňa iň ýokary sylag, hormat edip ülüşini döş goýdular. Oýmakly we agar taýpasy Yrgyl Hoja wezirini neslindendir. Yrgyl Hoja uýgur ilindendir. Şonuň üçin oýmakly we agar taýpalary Gün hanyň ogly Gaýadan soň ülüş alar. Emma, şeýle-de bolsa, orny işikde bolar. Gün hanyň sag go-lundaky örkede Gün hanyň uly ogly Gaýa oturdy. Onuň ülüşi sag aşykly boldy. Baýat dogrady. Surh at tutdy. Ikinji örkede Ala öýli oturdy. Onuň ülüşi gary (eliň tirsekden ýokary bölegi) boldy. Gara öýli dogrady. Lala at tutdy. Üçünji örkede Aý hanyň uly ogly Ýazyr oturdy. Onuň ülüşi ýanbaş boldy. Ýafyr dogrady. Kumy at tutdy. Altynjy [dördünji] örkede Aý hanyň kiçi ogly Dodurga oturdy. Onuň ülüşi omaça boldy. Baýweli dogrady. Murdaşoý at tutdy. Dördünji [başınji] örkede Ýyldyz hanyň uly ogly Owşar oturdy. Onuň ülüşi sag ýanbaş boldy. Gyzyly dogrady. Toru-mçy at tutdy. Başınji [altynjy] örkede Ýyldyz hanyň kiçi ogly Begdili oturdy. Onuň ülüşi ýagryn boldy. Garkyn dogrady. Garaaja at tutdy. Ol gyzyly öýde Gün hanyň sag ýanynda oturyp, ülüş we orun alan halkyň jikme-jik beýany şeýle boldy. Gün hanyň sol ýanynda oturyp, ülüş alan

halk bulardyr: Gün hanyň ýanynda birinji örkede Gök hanyň uly ogly Baýyndyr oturdy. Onuň ülüşi sol ýanbaş boldy. Bejene dogrady. Kazgurt at tutdy. Ikinji örkede Gök hanyň kiçi ogly Çowdur oturdy. Sol ýanbaş onuň ülüşi boldy. Jebni dogrady. Karham¹ at tutdy. Üçünji örkede Dag hanyň uly ogly Salyr oturdy. Sol aşykly onuň ülüşi boldy. Eýmir dogrady. Halaç at tutdy. Dördünji örkede Dag hanyň kiçi ogly Alaýontly oturdy. Sol omaça ülüşi aldy. Ürker dogrady. Tikan at tutdy. Başınji örkede Deňiz hanyň uly ogly Igdir oturdy. Sol gary (eliň tirsekden ýokarky bölegi) ülüşi aldy. Bükdüz dogrady. Kynyk at tutdy. Altynjy örkede Deňiz hanyň kiçi ogly oturdy. Sol ýanbaş ülüşi aldy. Horasanly dogrady. Saýyr at tutdy.

Oguz han iliniň äht etmeginiň beýany

Han bilen barça halk aýtdylar:

– Eger bir goýun, on, ýüz ýa-da hernäçe ýük malyny öldürseňizem omaçasyny şu aýdylýşy ýaly paýlasynlar. Her haýsýsy özüniň oglanlary we nokerleri bilen iýsinler.

Ýene-de aýtdylar:

– Bir kişi günakär bolsa, ol kişi patyşa oturan ýere ýakyn bolsa-da, uzak bolsa-da, ol günakär kişi patyşanyň urugyndan bolsa, ýa özge urugdan bolsa-da hanyň bir kişisi barsa we temmi berse, oňa hanyň inisi we oglany ýa-da beglerinden hiç kim arkasynda durup gol ýapmasyn. Eger kim arka dursa, ol arka bolan kişini patyşa işigine getirip arkasyny gylyç bilen çapyp, iki bölmek gerek, ta görene göz we eşidene gulak bolsun. Oguz neslinden we bozuk oglanlaryndan bir kişini patyşa etsinler. Iki kişini patyşa götermesinler. Sebäbi han bir bolsa, il düzeler, iki bolsa, il bozular. Öten akylدارlar aýdypdyrlar: «Bir gyna iki gylyç sygmaz we bir aýaly iki är almaz. Bir ýurda iki töre sygmaz».

Bir uly kagyza ähtnama ýazyp, Gün han başlyklaýyn inileri, oglanlary, begleri, iliniň garry we ýagşylary, ýigitleriniň ýagşylary, barçalary atlaryn goýup, ant içip:

– Şu aýdylan sözlerden gaýtmaz biz. Eger bizden bolan oglanlar halalzada bolsalar, tä dünýa ahyr bolýança bu ähtnamany okap, amal

¹ Abulgazyda Kazlyk diýip berilýär.

ederler. Eger haramzada bolup, ýurdy bozjak diýseler, amal etmezler – diýdiler. Şeýlelikde, atlaryn ýazyp, möhürlerin basyp, ähtnamany Gün hanyň hazynasynda goýdular. Oguz han ölende Gün han ýetmiş ýaşlydy. Ol ýetmiş ýyl atasynyň ýerinde oturyp adyllyk bilen hanlyk etdi. Ol ölendenden soň Aý han ýurt tagtynda oturyp höküm sürdi. Emma Aý han eýýamynda ogry we haramy köpeldi. Köp il az taýpanyň malyn talap aldy. Her taýpa bir-birine ýagy bolup, han hökümüne gulak asmazlyk edip, hetdinden aşyp, azgyn boldular.

Älem-jahanyň hany Ýyldyz hanyň beýany

Ýyldyz han gündogardan halaýyga gün dek dogdy. Ýurt tagtynda ornaşdy. Onuň eýýamynda halaýygyň bagty açyldy. Il, begler barçasý sowgatlar bilen Ýyldyz hanyň hyzmatyna gelip, boýun egdi. Uly-kiçi barçasý onuň adyllygyndanrazy we minnetdar bolup, Ýyldyz hanyň ýanynda boýun bolmagy we hyzmatkärliگی äht we şert etdiler. Ol eýýamda onuň gündengüne bagty göterilip, atasy Oguz han dek hanlyk sürdi. Ýyldyz han orta boýly, uly ýüzli we çytyk gaşlydy. Owazly kişidi. Onuň lakamy Al handy. Sebäbi ol haýbatly kişidi. Her kim oňa arz etjek bolsa, gös-göni arz edip bilmezdi. Eger gös-göni arz edeyin diýse, onuň haýbatyndan gorkardy. Şonuň üçin Al han oňa lakam boldy. Oguznamalarda şeýle ýazylypdyr. Ol köp ýyl hökümet we hanlyk edenden soň, Ýyldyz han o dünýä gidipdir.

Çün hanyň ogly Gaýa hanyň han holanynyň beýany

Gün han ölendenden soň, Oguz hanyň barça nebereleri we il ýagşylary ýygnaýşyp Gaýa hany han göterdiler. Ol hem, atasy dek ile adalat edip, ýigrimi üç ýyl patşalyk edip öldi.

Düýp Bakuýyň han holanynyň beýany

Gaýa hanyň oglanlary köpdi. Bir ogluna uly atasy Düýp Bakuý hanyň adyn goýupdylar. Uly-kiçi barçasý bir agyzdan Düýp Bakuý hany göterdiler. Günlerde bir gün Düýp Bakuý han halkdan:

- Bu wagtda Oguz hany gören kişi barmy? – diýip sorady. Aýtdylar:
- Salyr ilinden Üleş atly bir kişi galypdyr – diýdiler. Han kişi iberip

Üleşi getirdip, Oguz hanyň ýurtda oturanda nähili iş edendigini we goşun bilen nähili ýöriş edendigini, dostlaryna niçik garandygyny we duşmanlaryna nähili tär edendigini birin-birin sorady. Üleş hem bilenlerini aýtdy. Ondan soň Üleşe köp sowgatlar berip, öýüne iberdi. Düýp Bakuý hanyň uly begleri ýazyr ilinden Alaýn we Arlan; begdili ilinden Tekeş we Başy beg, Beýgu beg; baýyndyr ilinden Kabyl hoja dagydylar. Han bir gün aw awlap ýörende atdan ýykylyp ýanbaşynyň süýegi (süňki) syndy. Şondan hem öldi. Guzy Ýawy atly ogly bardy. Ony patyşa göterdiler. Otuz ýyl patyşalyk edip, o dünýä gitdi. Guzy Ýawynyň ogluny patyşa göterdiler. Onuň geňeş begleri eýmir ilinden Kerunçek¹, salyr ilinden Butakdy². Şeýle-de, salyrdan Enkeşdi. Onuň ýagny Guzy Ýawynyň ogly ölenden soň Alygul Sary beg üç arka wezir boldy. Ýüz ýigrimi ýyl hanlyk etdiler we ol hem öldi.

¹ Abulgazyda Büker we Nejik diýip berilýär.

² Pudak bolmagy mümkin.

GORKUT ATA

Bölekler

Döwhe goja ogly Däli Dumrul

hoýuny beýan eder

Oguz illerinde Döwhe goja ogly Däli Dumrul diýen bir är bardy. Ol bir gury çaýyň üstünden köpri ýasap, kim şondan geçse, otuz pul alyp, geçmedikden bolsa ura-ura kyrk pul alardy.

Beýle etmeginiň sebäbi, onuň özüne göwni ýetýändigindendi. Ol: «Dünýäde meniň bilen söweşer ýaly menden däli, menden güýçli är bar-myka, biri meniň bilen söweşe, meniň adym Ruma, Şama ýaýrasa!» diýip öwürerdi we yrsarardy.

Bir gün şol köprüniň ýamajyna bir oba göçüp geldi. Şol obada bir ýagşy ýigit ölýär. Kim ogul diýu, kim gardaş diýu, aglaşarlar. Ol ýigit üçin uly ýas baglandy.

Nägehanda Däli Dumrul şol oba çapar ýetdi. Aýdar:

– Meniň köprimiň ýanynda näme üçin aglarsyňyz, bu ýas, bu gowga näme? – diýip, olaryň üstüne gygyrdy.

Olar:

– Hanym, biziň bir ýagşy ýigidimiz bardy, şol öldi, şonuň üçin aglaşarys – diýip jogap berdiler.

Däli Dumrul:

– Siziň ol ýigidiňizi kim öldürdi? – diýdi.

Olar:

– Allatagaladan buýruk boldy, al ganatly Ezraýyl onuň janyny aldy – diýdiler.

Däli Dumrul:

– Ol adamyň janyny alýan Ezraýyl diýýäniňiz kimdir? – diýip sorady.

– Eý, kadyr Alla, barlygyň haky üçin Ezraýyly bir meniň gözüme görkez, onuň bilen bir söweşýin, çekişýin, bu ýagşy ýigitleriň janyny almaz ýaly edeýin! – diýip, dolanyp, öz öýüne bardy.

Hak tagalaga Dumrulyň sözi ýaramady:

– Serediň-le, ol däli meniň birligimi bilmez, şükür kylmaz, meniň uly dergahymda men-menlik eýlär – diýdi, Ezraýyla buýruk berdi:

– Eý, Ezraýyl! Bar, ol Däliniň gözüne görün, meňzini sarardyp, harladyp janyny algy! – diýdi.

Däli Dumrul ýigitleri bilen öz öýünde iýip-içip oturardy. Şol wagt

Ezraýyl onuň ýanyna geldi, onuň girenini gapy saklaýanlar hem görmediler. Birden-de Däli Dumrulyň görer gözi görmez boldy, tutar elleri tutmaz boldy, dünýä-älem onuň gözüne garaňkyrap görüldi.

Däli Dumrul Ezraýyla garap gygyrды:

– Sen nä haýbatly goja sen, gapyçylar seni görmedi, çawuşlar seni duýmady, meniň görer gözüm görmez boldy, ellerim ysmaz boldy, meniň janym joşa geldi, altyn käsäm elimden gaçdy, agzymyň içi buz kibi boldy, süňklerim toz kibi boldy. Eý, sakgaljygy akja goja, gözjagazy çöňňe goja, ne haýbatly goja sen, diýgil maňa! – diýdi. – Gadam belam tokunar, bu gün saňa! – diýdi.

Muňa Ezraýylyň gahary gelip:

– Eý, Däli, gözümiň çöňňeligini ne halamaz sen. Men gözi owadan gyzlaryň, gelinleriň janyny köp aldym. Sakgalymyň aklygyny ne halamaz sen, ak sakgally, gara sakgally ýigitleriň janyny köp aldym. Ine, sakgalymyň aklygynyň manysy budur – diýdi. – Hä, ýeri, sen: «Ezraýyl bir elime düşse, ony öldürip, ýagşy ýigitleriň janyny onuň elinden gutararyn» diýerdiň. Ynha, men seniň janyňy almaga geldim. Janyňy berermiň ýa-da meniň bilen jeň edermiň? – diýdi.

Däli Dumrul:

– Hä, şol al ganatly Ezraýyl senmi? – diýdi.

Ezraýyl:

– Hawa, men – diýdi.

– Şu ýagşy ýigitleriň janyny alýan hem senmi?

– Hawa, men.

Däli Dumrul:

– Aý, saklawlar, gapylary ýapyşdyryň! – diýip gygyrды. Soňra Ezraýyla garap:

– Men seniň bilen giň ýerde duşuşmagy arzuw ederdim. Emma dar ýerde elime düşdün, indi men seni öldürip, ýagşy ýigitleriň janyny gutararyn! – diýdi.

Ol gara gylyjyny syrýp, Ezraýyly çapmak üçin hemle kyldy.

Ezraýyl kepderi sypatyna öwrülip, penjireden çykyp uçup gitdi.

Däli Domrul el çarpyp loh-loh güldi.

– Ýigitler, görüň Ezraýyly, men ony gaty gorkuzdym, ol gyssanjyna giň gapyny taşlap, dar penjireden guş bolup uçup gitdi, her ýere gitse-de, men ony sypdyrmayn! – diýdi.

Ol ýaraglanyp atlandy, kowup gitdi, meýdanda birki san gögerçini öldürip, öýüne gaýtdy.

Ýolda Ezraýyl onuň atynyň gözüne görüdi – at ürkdi. Däli Domruly göterip, ýere çaldy. Ezraýyl onuň üstüne münüp, bogup başlady. Däliniň bogazy harlamaga başlady.

Däli Domrul:

Aý, Ezraýyl, aman!
Taňrynyň birligine ýokdur güman.
Men seni beýle bilmez idim,
Ogryn jan aldygyň duýmaz idim.
Depesi beýik biziň daglarymyz bolar,
Ol daglarymyzda baglarymyz bolar,
Ol baglaryň gara salkymlary – üzümi bolar,
Ol üzümi sykarlar – al şeraby bolar.
Ol şerapdan içen esrik bolar.
Şeraplar ýıdım-içdim doýmadym –
Ne sözledim, bilmedim,
Beglik bile osmadym,
Ýigitlik bile duýmadym –
Janym alma, Ezraýyl, medet!

Onda Ezraýyl aýtdy:

– Aý, Däli, maňa näme ýalbarar sen? Allatagala ýalbar. Men hem bir ýumuş oglany, başga bir elimden gelýän zat ýok.

Däli Domrul:

– Ýa-da jan berip, jan alýan Allatagalamy? – diýdi.

– Hawa, şonuň özüdir.

– Onda sen bu ýerde näme işläň sen? Sen aradan aýryl, men Allanyň özi bilen habarlaşjak.

Soňra ol Alla ýüzlenip:

– Sen hemmelerden belent sen, sen musulmanlar dilinde hemişe ýatlanar sen. Eger meniň janym almakçy bolsaň, özüň al, meniň janymy Ezraýyla aldyрма! – diýdi.

Däli Domrulyň bu sözleri Hudaýa hoş geldi:

– Eý, Ezraýyl, Däli meniň birligime şükür kyldy. Eý, Ezraýyl, Däli Domrula söýle: eger Däli Domrul jan ýerine jan tapyp berse, onuň öz jany azat bolsun! – diýdi.

Ezraýyl Hudaýyň buýrugyny Däli Domrula habar berdi:

– Eý, Däli Domrul, Allanyň emri – sen jan ýerine jan tapmaly, seniň janyň azat bolsun!

Däli Domrul aýdar:

– Men nähili jan tapaýyn? Ýöne meniň bir garry atam bilen garry enem bar. Gel, şolaryň ýanyna gideli, belki, ikisinden biri janyny berer.

Däli Domrul sürdi, atasynyň ýanyna geldi, onuň ellerinden ogşap söýleşmiş, göreliň, ne söýleşmiş:

– Ak sakgally, eziz, yzzatly, janym atam, eşider bolsaň, şeýle bir waka boldy: küpür söz sözledim, bu sözler hem Hudaýa ýaraman, Ezraýyla buýruk beripdir. Ezraýyl uçup gelip, garnyma basyp mündi, hyrryl-dadyp meniň süýji janymy alar boldy. Men indi senden jan dilär men. Sen janyňy berermi sen, ýogsa «ogul, Däli Domrul!» diýip aglarmy sen?

Onda atasy aýdar:

– Ogul-ogul, aý, ogul, janymyň parasy, ogul, dogdugynda, dokuz bugra öldürdigim, arslan ogul, tüýnügi altyn bowun ak öýümiň gabsasy, ogul, gaza meňzär gyzymyň, gelnimiň bezegi, ogul. Eger garşyda ýatan gara dagym gerek bolsa, söýle Ezraýyla, gelsin onuň ýaýlasy bolsun. Teble-teble şabaz atlarym gerek bolsa, oňa minit bolsun. Hatar-hatar düýelerim gerek bolsa, oňa ýüklet bolsun. Agyldaky akja goýnum gerek bolsa, oňa iýmit bolsun. Altyn-kümüş pul gerek bolsa, oňa harçlyk bolsun. Emma meniň üçin dünýe we şirin jan süýjüdir, men janymy gyýa bilmen, sen şony belli bilgil. Ýöne söýgüli eneň ýanyna bar, belki, ol janyny berer.

Däli Domrul atasyndan ýüz tapman, sürüp enesiniň ýanyna bardy. Ol aýdar:

– Ene, bilermi sen näler boldy? Gök ýüzünden al ganatly Ezraýyl uçup geldi, meniň göwsüme basyp mündi, harladyp janymy alar boldy. Atamyň ýanyna jan diläp bardym – bermedi. Sen näder sen, janyňy berermi sen, ýogsa saçaňy ýolup, ýüzüňi ýyrtyp: «Ogul, Däli Domrul!» diýu aglarmy sen? Aýy dyrnak ak ýüzüňe çalarmy sen? Garga kibi gara saçaň ýolarmy sen? Ene!

Bu ýerde enesi söýleşmiş, göreliň, ne söýleşmiş.

Enesi aýdar:

Ogul-ogul, aý, ogul!

Dokuz aý dar garnymda göterdigim, ogul,

On aý diýende, dünýä ýüzüne getirdigim, ogul,

Dolap-dolap ak süýdümü emdirdigim, ogul,

Akja burçly hysarlarda tutulaýdyň, ogul,
Sasi dinli gäwür elinde tutulaýdyň, ogul,
Altyn akja güýjüne sygyban, seni gutaraýdym, ogul,
Ýaman ýere barmyş sen – bara bilmen.
Dünýä şirin, jan eziz, janymy gyýa bilmen,
Belli bilgil.

Enesi hem janyny bermedi. Ezraýyl Däli Domrulyň janyny almaga geldi.

Däli Domrul aýdar:

– Aý, Ezraýyl, aman!

Taňrynyň birligine ýokdur güman.

Onda Ezraýyl aýdar:

– Yeri, Dali, indi name aman dilar sen? Ak sakgally atan yanyna bardyn, jan bermedi. Ak burenjekli enen yanyna bardyn, jan bermedi, dagy kim jan berse gerek!

Dali Domrul aýtdy:

– Menin ayalyym bar, iki perzendim bar, menin olara aytjak zatlarym, etjek wesyetlerim bar. Mana biraz rugsat ber, şondan son janymy alar sen.

Ol surdi, ayalynyn yanyna bardy, aydar:

– Bilermi sen naler boldy? Gok yuzunden al ganatly Ezrayyl uçup geldi, menin gowsume basyp gondy, menin şirin janymy alar boldy. Atamyn yanyna bardym, jan bermedi, enemini yanyna bardym, jan bermedi, «Dunya şirin, janymyz suyji» diydiler. Indi:

Yuksekk gara daglarym sana yaylag bolsun,
Sowuk-sowuk suwlarym sana içit bolsun,
Tebble-tebble şabaz atlarym sana minit bolsun,
Tuynugi altyn bowun oyum sana kolge bolsun,
Hatar-hatar duyelerim sana yuklet bolsun,
Agylda akja goynum sana şuwlen bolsun;
Gozun kimi tutarsa,
Konlun kimi sowerse,
Sen ona bargyl.
Iki oglanjygym onsuz goymagyl –

diýdi. Onuň aýaly söýleşmiş, göreliň, ne söýleşmiş:

Ne diyer sen, ne soylar sen,
 Gozum açyp gordugim,
 Konul berip sowdugim,
 Goç yigidim, şa yigidim,
 Datly damak berip soruşdygym,
 Bir yassykda baş goyup, emişdigim.
 Garşy yatan gara daglary senden sonra men neylarem,
 Yaylar olsam, menin gorum olsun,
 Sowuk-sowuk suwlaryn içer olsam,
 Menin ganym olsun,
 Altyn akjan harçlar olsam,
 Menin kepenim olsun,
 Teble-teble şabaz atyn muner olsam,
 Tabytym olsun,
 Senden sonra bir yigidi sowup barsam, bile yatsam,
 Ala yylan bolup meni soksun.
 Senin ol muhannes enen-atan
 Bir janda name bar, sana gyymandyrlar!
 Arş tanyg¹ olsun!
 Kurs tanyg olsun, yer tanyg olsun,
 Gok tanyg olsun, kadyr Tanry tanyg olsun,
 Menin jany, senin janyna gurban bolsun! –

diyip, janyňy bermage razy boldy.

Ezrayyl ol ayalyn janyňy almaga geldi. Emma adamsynyn yoldaşyna gozi gyymady. Ol Hudaya yalbaryp başlady.

– Ey, uly Tanrym! Uly yollar ustunde senin uçin ymaratlar saldyrayyn, aç gorse, doyrayyn – senin uçin; yalanaç gorse, don edeyin – senin uçin; alsan, ikimizin janymyzy bile al, goysan hem, ikimizin janymyzy bile goygul! – diydi.

Dali Domrulyň bu sozleri Hudaya hoş yakdy, ol Ezrayyla emr etdi.

– Dali Domrulyň atasynyn, enesinin janyňy al, ol iki halala yuz kyrk yyl omur berdim! – diydi. Ezrayyl onun ata-enesinin janyňy aldy.

Mundan son Dali Domrul oz yoldaşy bilen yuz kyrk yyl yaşady.

Dadem Gorkut geliban, boy-boylady, soy-soyledi: «Bu boy Dali Domrulyňky bolsun, muny menden sonraký alp erenler soylesin, alny

¹ Tanyg – gadymy türkmen dilinde şaýat, kepil manysynda gelýär

açyk jomart erenler dinlesin» dydi. Yom bereyin, hanym, yerli gara daglaryn yykylmasyn, kolegelije gaba agajyn kesilmesin, akgyňly, gorkli suwun guramasyň.

Besediň Depegözi öldürdiği hoýuny beýan eder

Hawa, hanym, bir gun oguzlar otyrkalar, ustlerine yagy geldi. Oba gijanin içinde urkdi, goçdi. Bular gaçyp giderka, Oraz gojanyn bir suyt emyan oglanjygy gaçyp galyar. Ony bir arslan tapyp goterip beslanmış.

Yene bir eyyamda oguzlar onki yurtlaryna gondy. Oguz hanyn yyl-kyçysy gelip habar getirdi:

– Hanym, sazdan bir arslan çykar, sesi we oypul-oypul yorişi adam kibi – dydi.

Oraz aydar:

– Urkdugimiz wagty gaçyp galan menin oglanjygymdyr, belki – dydi.

Begler atlanyp, arslan yatagynyn ustune geldiler. Arslany galdyryp, oglany tutdular. Oraz oglany alyp, oyune getirdi. Şatlyk etdiler, iyme-içme boldy. Emma oglan ne gadar getirseler hem durmady, yene gaçyp, arslan yatagyna bardy, yene tutup getirdiler, yene gaçdy.

Yene tutup getirdiler. Dadem Gorkut geldi, aydar:

– Oglum, sen ynsansyn, haywan bile howur bolmagyl. Gel, obada bol, yagşy at mun, yagşy yigitler bile bol – dydi. – Uly aganyn ady Koyan Seljukdyr, senin adyn Beset¹ bolsun. Adyny men berdim, yaşyny Alla bersin! – dydi.

Oguz bir gun yayla goçdi. Orazyn bir çopany bardy, adyna Gonurja Sary çopan diyerdiler. Ol ogzun oninça goçerdi, mundan on kimse goçmezdi. Olaryn yollarynda «Uzyn çeşme» diyen bel-li bir çeşme bardy. Şol çeşma bir bolek periler gonupdyr. Birden goyun urkdi. Çopan erkeje gaharlandy, ileri bardy. Gordi, bir bolek peri gyzlary ganat kakyşyp uçarlar.

Çopan oylugyny ustlerine atdy, peri gyzynyn birini tutdy, tama edip, derhal jumag eyledi. Goyun urkmage başlady. Çopan goynun onune segredi. Peri gyzy ganat kakyp uçdy. Aydar:

– Çopan, bir yyl tamam boljak, mende amnadyn bar, gelip alar sen, emma oguzlaryň başyna zowal getirdin...

---

¹ Beset – «bes et!» diyen iki sözden. Çowdur nusgasynda aýdylyşyna görä, Gorkut ata tarapyndan ol oglana «Indi gaçmagyňy bes et!» diýlip, nesihat berleni üçin, şu at dakylýar.

Çopanyn içine gorky düşdi, emma gyzyn derdinden menzi sarardy. Son bir zamanlarda oguz yene yayla goçdi. Çopan yene çeşma geldi, yene goyun urkdi. Çopan ileri bardy, gordi kim, bir yargak yatyr yaldyr-yaldyr yaldyrar.

Peri gyzy geldi, aydar:

– Çopan, gel, amanadyn al, emma ogzun başyna zowal getirdin...

Çopan bu yargagy gordi, arkan çekildi. Sapan daşyna tutdy. Emma ol urdugyça ulaldy. Sonra çopan yargagy taşlap gaçdy, goynuna tarap gitdi.

Şol wagtlar Bayandyr han oz begleri bilen seyrana çykypdy. Olar hem şu yere geldiler. Gorduler kim, bir gen zat yatyr. Onun başy, ayagy bildirmez. Bular atdan indiler, daşyny aldylar. Bir yigit muny ayagy bilen depdi. Emma ol depdigiçe ulaldy. Yene birnäçe yigit atdan indiler, depdiler depdikleriçe ulaldy. Oraz goja hem inip depdi, okjesi degip, bu yargak yaryldy, içinden bir oglan çykdy. Gowresi adam, depesinde bir gozi bar. Oraz bu oglany aldy, etegine saldy.

Aydar:

– Hanym, muny maňa beriň, men muny oglum Beset bile besläýin – diýdi.

Baýandyr han:

– Bar, şol seniňki bolsun! – diýdi.

Oraz Depegözi alyp, öýüne getirdi. Ony emdirmek üçin bir eneke çagyrdylar. Eneke gelip, emmesini oglanyň agzyna saldy. Oglan bir sordy – barja süýdüni aldy, iki sordy – ganyn aldy, üç sordy – janyn aldy. Ýene birnäçe enekeleri getirdiler, olar hem heläk boldular.

Gördüler kim, bolar ýaly däl. Soňra «goýun süýdi bilen besläliň» diýdiler. Emma günde bir gazan süýt ýetmezdi.

Beslediler, ulaldy, gezip başlady. Oglanjyklar bilen oýnardy. Emma bile oýnaýan oglanjyklaryň kimiň gulagyny iýdi, kimiň burnuny iýmäge başlady. Garaz, obalar munuň bu bolşundan gaty ynjadylar. Oraz şikaýat edip aglaşdylar.

Oraz Depegözi urdy, sökdi, emma oňa alaç bolmady. Ahyr öýünden kowdy.

Depegözün peri enesi gelip, oglunyň barmagyna bir ýüzük dakdy:

– Ogul, saňa ok batmasyn, gylç kesmesin! – diýdi. Depegöz oguzdan çykdy, bir beýik daga bardy, ýol kesdi, at aldy, beýik haramy boldy.

Onuň üstüne bir topar adam iberdiler. Ok atdylar, batmady, gylç

urdular, kesmedi, süni bile sançdylar, ilmedi. Çopan-çoluk galmady – hemmesini iýdi. Oguzdan hem iýmäge başlady.

Oguz ýyglyp üstüne bardy. Depegöz görüp, gaharlandy, bir agajy ýerinden gopardy, baran adamlaryň üstüne zyňyp, elli-altmyş adamyny heläk etdi. Alplar başy Gazana zarp urdy, onuň dünýe başyna dar oldy. Gazanyň dogany Depegözün elinde zebun boldy. Dözen ogly Alprüstem şehit boldy. Owşan goja ogly kibi pälwanlar onuň elinden heläk boldular. Demir donly Mommak, Bükdüz Aman onuň elinde zebun boldy. Ak sak-gally Oraz goja gan gusdurdy. Ogly Koýan Seljugyň ödi ýaryldy.

Oguz Depegöze kär kylmady, ürkdi, gaçdy. Depegöz olaryň önünden çykyp, yzyna gaýtardy, hiç ýana goýbermedi. Öňki ýurtlarynda gondurdy. Garaz oba ýedi keren ürkdi, Depegöz hem ýedi keren yzyna gaýtardy. Oguz Depegözün elinde zebun boldy. Bardylar, дәde Gorkudy çagyrdylar, onuň bilen geňesdiler, geliň, Depegöze kesim keseliň¹ – diýdiler.

Dәde Gorkudy Depegözün üstüne iberdiler. Ol baryp salam berdi. Aýdar:

– Ogul, Depegöz, oguz eliңde zebun boldy, muňaldy. Seniň aýagyň topragyna meni iberdiler. Olar saňa kesim bereliň diýerler.

Depegöz aýdar:

– Günde altmyş adam beriň iýmäge!

Dәde Gorkut aýdar:

– Beýle etseň, adam goýman tükedersen, emma günde iki adam bile baş ýüz goýun bereli.

Gorkut beýle diýgeç, Depegöz aýdar:

– Hoş, goý, şeýle bolsun, ýöne iki adam beriň, meniň iýmegim bişirsin, men iýeýin.

Dәde Gorkut dolanyp, oguza geldi, aýdar:

– Günde baş ýüz goýun bile iki adam isledi hem Ýüňli goja bilen Ýapagly gojany onuň ýanyna iberiň, onuň naharyny bişirsin.

Bularrazy boldular. Dört ogly bolan birini berdi – üçüsi galdy, üç ogly bolan birini berdi – ikisi galdy, ikisi bolan birini berdi – biri galdy.

Gapak han diýen bir kişi bardy, iki ogly bardy. Bir ogluny berip, biri galypdy. Nobat öwrülip, ýene muňa geldi. Oglanyň enesi perýat edip aglady, zarlyk eýledi.

Hawa, şol wagtlarda Orazyň ogly Beset urşa gidipdi. Ol dolanyp geldi.

¹ Kesim kesmek – belli bir şert bilen zat bermek.

Garryja aýdar:

– Häzir Beset geldi, baraýyn, belki, maňa bir ýesir beräýedi, oglan-jygymy gutarardym.

Beset ýigitleri bilen söhbet edip oturarka, gördüler bir hatyn kişi geler. Geldi, içeri girdi, Besede salam berdi, aglady, aýdar:

– Teke buýnuzyndan gaty ýaýly, İçoguzda, Daşoguzda ady belli, Oraz ogly, hanym Beset, maňa medet!

Beset aýdar:

– Nä dilär sen?

Garryja aýdar:

– Ýalançy dünýe ýüzünde bir är gopdy, ýaýlymynda oguz ilini gondermady, gara polat, uz gylyçlar ony kesmedi, gargy jyza oýnadanlar sanjyp bilmediler, gaýan ok atanlar kär kylmady. Alplar başy Gazana zarp urdy, dogany Garagüne onuň elinde zebun boldy, murty ganly Bükdüz Aman onuň elinde zebun boldy. Ak sakgally kakaň Oraza gan gusdurdy, meýdanda agaň Koýan Seljugyň ödi ýaryldy. Galyň oguz begleri onuň elinde zebun bolup, kimi şehit boldy. Oguz ýedi gezek bosdy, emma bolmady. Ol günde baş ýüz goýun bile iki adam isledi. Ýüňli goja bilen Ýapagly gojany oňa hyzmatkär berdiler. Dört ogly bolan birini berdi, üçi bolan birini berdi, ikisi bolan birini berdi. Meniň iki oglanjygym bardy, birini berdim, biri galdy. Emma ýene nobat öwrülip maňa geldi, ony hem islärler. Hanym, maňa medet! – diýdi.

Besediň gözleri ýaş bilen doldy. Garyndaşy üçin söýlemiş, görelin, ne söýlemiş:

– Gyraň¹ ýerde dikilmiş otaglaryň,

Ol zalym ýykdyrды ola, gardaş!

Ýüwrük olan atlaryň teblesinden

Ol zalym sürüşdirdi ola, gardaş!

Esrik düýelerin hataryndan

Ol zalym aýyrды ola, gardaş!

Şüleniňde goýdugyň goýnuň

Ol zalym gyrды ola, gardaş!

Guwanç bile getirdiň gelinjigiň

Ol zalym senden aýyrды ola, gardaş!

Ak sakgally babamy

¹ Gyraň – gyra, çet. Bu ýerde gorkuly, düşümsiz manyda

«Ogul!» diýu syzlatdyn ola, gardaş!
Akgyňly görkli suwmyň daşgyny, gardaş!
Güýçli bilim kuwwaty.
Garaňky gözlerimiň aýdyňy, gardaş!
Gardaşymdan aýryldym –

diýip, köp aglady, zarlyk kyldy. Ol hatyn kişä bir ýesir berdi, «bar, ogluňy gutar!» diýdi.

Hatyn aldy, geldi, oglanyň ýerine berdi hem «ogluň geldi!» diýip, Oraz a buşlady. Oraz söwündi, galyň oguz begleri bile Besediň ýany-na gitdiler. Beset kakasynyň elini ogşady. Soňra geçen wakany ýatlap, aglaşdylar, bozlaşdylar.

Beset enesiniň öýüne geldi. Enesi hem oglunyň öňünden çykdy, oglanjygyn guçdy. Beset enesiniň elin ogşady, görüşdiler, bozlaşdylar.

Oguz begleri düýrildi. Iýmeler, içmeler boldy.

Beset aýdar:

– Begler, doganym üçin Depegöz bile duşuşar men, siz näme maslahat berersiňiz!

Gazan beg bu ýerde söýleşmiş, göreliň, näme söýleşmiş. Aýdar:

– Gara orun gapdy Depegöz.

Gara gaplan gopdy Depegöz.

Gara-gara daglarda öwürdim, ala bilmedim, Beset.

Kagan arslan gopdy Depegöz,

Galyň sazlarda öwürdim, ala bilmedim, Beset.

Är bolsaň, ýeg bolsaň

Gazança bolmar sen, Beset,

Ak sakgally babany aglatmagyl,

Ak bürenjekli eneňi bozlatmagyl!

Beset aýdar:

– Elbetde, barar men!

Gazan aýdar:

– Sen biler sen.

Kakasy aglap:

– Ogul, ojagymy otsuz goýma, maňa rehim et! Barma! – diýdi.

Beset aýdar:

– Ýok, ak sakgally eziz atam, barar men! – diýdi. Ol gabyndan bir gysym ok çykardy, biline sokdy, gylyjyny heýkelleýin guşandy, ýaýyny garysyna atdy. Eteklerin goýberdi. Ata-enesi bilen hoşlaşdy, «hoş galyň» diýdi.

Depegöz oturan gaýasyna geldi. Depegöz arkasyny güne garşy tutup ýatyr. Beset bilinden bir ok çykardy. Depegözüň bag-ryna bir ok urdy. Emma ok geçmän, paralandy. Ýene atdy, ol hem para-para boldy.

Depegöz gojalara aýtdy:

– Bu ýeriň siňegi bizi üşendirdi.

Beset ýene bir ok atdy, ol hem paralandy hem bir parasy Depegözüň öňüne düşdi. Depegöz ýerinden syçrap turdy, bakdy, Besedi gördi. Elini çarpyp, kah-kah güldi. Gojalara aýdar:

– Bize ýene oguzlardan bir guzy geldi – diýdi. Besedi tutdy, bogazyndan sallandyrdy, ýatagyna getirdi, ädigiňiň gonjuna sokdy.

Aýdar:

– Haw, gojalar, ikindi wagty muny çöwrersiňiz, maňa bişirip berersiňiz, iýer men.

Ýene uklady.

Besediň hanjary bardy. Ädigi ýardy, içinden çykdy. Aýdar:

– Ýeri, gojalar, munuň ölümi nämedendir?

Aýtdylar:

– Biz bilmeris, emma gözünden başga ýerinde et ýokdur.

Beset Depegözüň baş ujuna geldi. Gabak galdyrdy, bakdy, gördi, gözi etdir. Aýdar:

– Ýeri, gojalar, siz çiş ojağa goýuň, gyzsyn! – diýdi. Olar çiş ojağa saldylar – gyzdy.

Beset çiş eline aldy, Hudaýy çagyrdy, çiş Depegözüň gözüne şeýle basdy kim, Depegözüň gözi kör boldy. Ol şeýle nagra urdy, haýkyrdy kim, daglar-daşlar ýaňlandy.

Beset syçrap goýun arasyna, gowaga girdi.

Depegöz Besediň gowakdadygyny bildi. Ol gowanyň agzyny aldy, bir aýagyny gapynyň bir ýanyna, bir aýagyny bir ýanyna goýdy. Aýdar:

– Eý, goýun başçylary, erkeç, birin-birin gel, geç! – diýdi.

Erkeçler bir-bir geçdiler. Ol erkeçleriň her biriniň başlaryn sypady. «Toklujyklar – toklujykdyr döwletim – sakar goç, gel, geç!»

Bir goç ýerinden galdy, gernip silkindi.

Beset derrew goçy basyp, bogazlady, derisini ýüzdi. Guýrugy bilen başyny derisinden aýyrmady, içine girdi. Depegözüň öňüne geldi.

Depegöz bildi kim, Beset deriniň içindedir. Aýdar:

– Eý, sakar goç, sen meniň nirämden heläk boljagymy bildiň. Men seni gowagyň diwaryna şeýle bir çalaýyn, guýrugyň gowagyň diwaryny ýaglasyn!

Beset goçuň başyny Depegözüň eline tutdurdy. Depegöz onuň buý-nuzyndan berk tutdy, ýokaryk göterjek bolanda, buýnuz deri bile elinde galdy. Beset Depegözüň satanynyň arasyndan syçrap çykdy. Depegöz buýnuzy göterip, ýere çaldy. Aýdar:

– Oglan, gutuldyňmy?

Beset aýdar:

– Taňrym gutardy.

Depegöz aýdar:

– Yeri, oglan, meniň şu barmagymdaky ýüzügimi al, barmagyňa dak, saňa ok we gylyç kär etmesin!

Beset ýüzügi alyp, barmagyna geçirdi.

Depegöz:

– Oglan, ýüzügi dakyndyňmy? – diýdi.

Beset aýdar:

– Hawa, dakyndym.

Depegöz Besede tarap topuldy, hanjar bile çaldy. Emma Beset syçrap, bir ýan gapdal baryp durdy. Ol gördi kim, ýüzük ýene Depegözüň aýagyynyň astynda ýatyr.

Depegöz:

– Gutuldyňmy? – diýdi.

Beset:

– Taňrym gutardy! – diýdi.

Depegöz aýdar:

– Eý, oglan, şol gümmezi gördüňmi?

Beset:

– Hawa, gördüm – diýdi.

Depegöz:

– Meniň şol gümmeziň içinde hazynam bardyr, ony gojalar al-masynlar, bar möhürle! – diýdi.

Beset gümmeziň içine girdi. Gördi kim, altyn pullar ýyglypdyr. Beset özüniň nirededir durandygyny unutdy.

Depegöz gümmeziň gapysyny aldy. Aýdar:

– Gümmeze girdiňmi, Beset?

– Girdim – diýdi.

Depegöz:

– Men seni şeýlebir çalaýyn, gümmez bile birlikde dagap gider sen! – diýdi.

Beset Haka ýalbardy. Gümmeziň ýedi ýerinden gapy açyldy, birisinden daşary çykdy.

Depegöz gümmeziň içine elini aýlap urdy welin, gümmez astyn-üstün boldy. Depegöz:

– Oglan, gutuldyňmy? – diýdi.

Beset:

– Taňrym gutardy! – diýdi.

Depegöz aýdar:

– Ýigit, saňa ölüm ýok. Sen şol gowagy gördüňmi?

Beset aýdar:

– Gördüm.

Depegöz aýdar:

– Onda iki gylyç bar, biri gynly, biri gynsyz. Ol gynsyz keser meniň başymy. Bar getir, meniň başymy kes!

Beset gowagyň gapysyna bardy. Gördi, bir gynsyz gylyç durmaz, aşak-ýokaryk iner, çykar. Beset aýdar:

– Men muňa ýapysmaýyn – diýip, öz gylyjyny çykardy, eltip gylyjyň aşagyna tutdy, ony hem iki para etdi. Ol ýaýyny eline alyp, ok bilen ol gylyjyň asylyp duran zynjyryny urdy, gylyç ýere düşdi, gömüldi. Gylyjy gynyna sokdy, ol gylyjyň baljagyndan berk tutdy. Geldi, aýdar:

– Ýeri, Depegöz, niçik sen?

Depegöz aýdar:

– Ýeri, oglan, sen heniz hem ölmediňmi?

Beset aýdar:

– Taňrym gutardy.

Depegöz aýdar:

– Saňa ölüm ýok eken!

Depegöz gygyryp söýleşmiş, göreliň, ne söýleşmiş. Aýdar:

– Gözüm, gözüm, ýalňyz gözüm,

Sen ýalňyz göz bile oguzy syndyrmyşdym.

Ala gözden aýyrdyň, ýigit, meni,

Datly jandan aýyrsyn kadyr seni!

Beýle çeker men göz muňyny;
Hiç ýigide bermesin kadyr Taňry göz muňyny!

Depegöz ýene aýdar:

– Galarda, goparda, ýigit, ýeriň niredir?
Garaňky gijede azaşsaň, ümiň nedir?
Gaba baýdak göteren hanyňyz kim?
Goreş güni öňden depen alpyňyz kim?
Ak sakgally babaň ady nedir?
Alp äre adyny ýaşyrmak aýyp bolar.
Adyň nedir, ýigit, diýgil maňa!

Beset Depegoze soylemiş, gorelin, hanym, ne soylemiş:

– Galarda, goparda, yerim gunorta, garanky gijede azaşsam, umum
Alla, gaba alam¹ goteren hanymyz Bayandyr han, goreş guni onden depen
alpymyz Salyr Gazan, atam adyn sorar olsan, Gaba Agaç, enem adyn
sorasan, Kagan Arslan, menin adym sorsan, Oraz ogly Besetdir.

Depegöz aýdar:

– Indi ikimiz dogan ekenik, maňa gyýma!

Beset aýdar:

– Eý, akmak, ak sakgally atamy agladyp sen,
Garryja ak bürenjekli enemi bozladyp sen,
Garyndaşym Koýany öldürip sen,
Akja yüzli ýeňňemi dul eýlemiş sen.
Duşmanym! Seni gara polat, uz gyljym tartmynça,
Gapyl-görkli başyň kesmeýençä,
Alja ganyň ýer yüzüne dökmeýençä,
Gardaşym – Koýanyň ganyn almaýança, goýmanam.

Depegöz hem bu ýerde söýleşmiş. Aýdar:

– Galkyban ýerimden turam diýerdim,
Galyň oguz beglerinden ähtim pozam diýerdim.
Ýañadan doganyn gyram diýerdim,

---

¹ Alam – baýdak

Bir gez adam etine doýam diýerdim.
 Galyň oguz begleri üzüme ýygylp gele diýerdim.
 Gaçyban salahana gaýasyna girem diýerdim,
 Agyr manjanak daşyn atam diýerdim,
 Inip daş başyma düşüp, ölem diýerdim.
 Ala gözden aýyrdyň, ýigit, meni,
 Datly jandan aýyrsyn kadyr seni!

Depegöz bir dahy söýlemiş. Aýdar:
 – Aksakgally (gojalary) köp aglatmyşam,
 Ak sakgalyň gargyşy tutdy ola, gözüm, seni,
 Ak bürenjekli (aýallary) köp aglatmyşam.
 Göz ýaşı tutdy ola, gözüm, seni.
 Ýañagy gararan ýigitjikleri köp iýmişem,
 Ýigitlikleri tutdy ola, gözüm, seni.
 Eljagazy hynaly gyzygagazlary köp iýmişem,
 Gargyşlary tutdy ola, gözüm, seni...
 Eýle kim çekerem göz muňyny,
 Hiç ýigide bermesin kadyr tasry göz muňuny!
 Gözüm-gözüm, eý, gözüm, ýalňyz gözüm!

Beset gaharly ýerinden tura geldi. Bugra kimin Depegözi dyzynyň üstüne çökerdi. Depegözünň öz gylyjy bilen boýnuny ordy. Dildi, ýaý kirşin dakdy, süýreý-süýreý, gowak gapysyna geldi. Ýüňli goja bilen Ýapagly gojany oгуza buşlukçy gönderdi. Ýerli-ýerden gyr atlar münübän ýörüşdiler. Galyň oguz illerine habar geldi. At agyzly Oraz gojanyň öýüne çapar geldi. «Buşluk, ogluň Depegözi depeledi!» diýdi. Galyň oguz begleri Depegözün bolan gaýasyna geldiler. Depegözün başyny oba getirdiler.

Dädem Gorkut gelip, şatlyk çaldy. Gazy erenler başyna näme geldigin aýdyp berdi hem Besede alkyş berdi: – Gara daga indiginde aşyt bersin, derýa-suwlardan geçit bersin!

Ärligiň bile gardaşyň ganyny aldyň.
 Galyň oguz beglerini mundan gutardyň,
 Kadyr Alla yüzüňi ak etsin, Beset! –
 diýdi.

GÖROGLY

Göroglynyň döreýşi (bölekler)

...Günlerde bir gün kazasy ýetip, Adybeg hem dünýäden ötdi.

Indi habary garry atadan eşidiň. Jygalybeg biçäre ölümiň yzynda galyp, biliniň kuwwaty gaçdy, gözüniň nury açdi.

– Alla, bu niçik boldy? Genjim oglumyň maňa peýany bolman, ol gitdi. Mömin oglumyň bolsa akyly gelip-gitmeliräk boldy. Adybegim ogullarymyň in ýagşysydy, bu hem biwagt ýogaldy. Mundan bir zürýat hem galmady – diýip, köp gamgyn boldy.

Günlerde bir gün Jygalybeg gözi uka giden wagtynda bir düýş gör-di. Düýşünde: «Tur, Jygalybeg, seniň bir ogluň boldy, gelniň guburyny, bar-da, barlap gör» diýip, habar berýärler. Jygalybeg gözünü açyp seretse, töwereginde hiç kim ýok. Ýene kellesini ýere goýup, uka gitdi. Şol ahwal ýene onuň düýşünde gaýtalandy. Şundan soň Jygalybeg şat bolup, ýerinden turdy we bir hoş habara garaşýan ýaly bolup geziberdi.

Habary kimden al, Genjim begden al. Genjimiň goýny-düýesi kändi. Günlerde bir gün goýun çopanlarynyň biri gelip:

– Genjim aga, meniň bakýan sürimiň içinde bir süýtli geçi bar. Ol geçi biraz garbanyp, az-kem otdan doýansoň, sürüden aýrylyp, gabyrystanlyga baka gaçyp gidýär. Men oňa hiç buýrabilmän, ahyry garamagara yzyna düşüp, mazarçylyga bardym. Ol geçi baryp, bir mazaryň başujunda çekredi. Görden bir zat çykyp, geçini emdi, ýagşy emip bolandan soň, ol zat ýene göre girdi, geçem bärlik, sürä baka gaýtdy. Men ol zadyň ynsdygyny, jynsdygyny bilmedim, durşuna tüý bolup duran bir gorkunç zat eken – diýdi.

Onda Genjim aýtdy:

– Sen sürini başga tarapa süräýseň bolmadymy?

– Genjim aga, her tarapa sürüp gördüm, hiç alaç bolmaýar, geçi şol mazaryň başyna her gün barmasa, durup bilmeýär.

Soň ertesi çopan sürini örä çykaranda, Genjimiň özi hem onuň bilen bile gitdi. Goýunlar meýdana çykyp, ýazylyp, birmeýdan agyp-dönenden soň, şol geçi ýene sürüden saýlandy-da, gonamçylyga tarap gidiberdi. Çopan:

– Genjim aga, seret, halha, geçi gitdi – diýip görkezdi. Genjim bilen çopan garama-garama geçiniň yzyna düşüberdiler. Çopanyň aýdysy ýaly, geçi bir mazaryň başyna baryp çekredi. Görden bir zat çykdy welin,

endam-jany durşuna tüý bolup dur. Ol zat müňedekläp-emedekläp baryp, geçiniň aşagyna girdi. Geçä hem gerlip emdirmäge durdy. Genjim beg çopan bilen mazardan-mazara bukulyp, bukdaklaşyp, ýakynrak baryp syn edip görseler, bu zat adam çagasyna meňzeýär. Genjim:

– Meniň inimi Adybegiň aýaly ölende, çagasy göwresi bilen gidipdi, bu şonuň gabrydyr – diýip, çopana aýtdy. Onýança geçä hem çagany emdirip, ýene sürä baka tutduryberdi. Genjim beg:

– Alla, muny tutup alyp gidäýsem, menem bir iş bitiren adam boldym – diýip, oňa baka süýşüp ugrady welin, oňa deňeç ol zat hem ony görüp, derrew gaçdy-da, gabra girip gitdi. Bular baryp, mazara esewan etseler, mazar Adybegiň aýalynyň mazary eken. Bu zat hem şonuň göwresi bilen giden çaga eken. Görün bir tarapyndan kiçiräk deşik açylyp, şol deşikden girip-çykýan eken. Genjim bu oglanyň Adybegiň çagasydygyny ýagşy bilenden soň, duran ýerinden atlandy-da, kakasyna buşlamaga gyp basdy. Atyny gök-çür derledip, öýe bardy. Atdan towsup düşüp gapydan girdi-de, Jygalybege garap, baş keleme söz aýdar boldy, gör-bak, näme diýýär:

Eşit, atam, Jygalybeg,
Saňa döwran geldi bolgaý.
Eýäm saňa ogul berdi,
Seniň günün dogdy bolgaý.

Atam, röwşen boldy gözün,
Hatasy ýokdur bu sözün,
Açyldy talyg ýyldyzyň,
Saňa döwlet geldi bolgaý.

Seniň işiň küşat boldy,
Är-pirleriň nazar saldy,
Maňa görden bir ses geldi,
Seniň ogluň boldy bolgaý.

Genjim beg diýr, ýa mähriban,
Köňlümizde ýokdur arman,
Çandybile dönüp döwran,
Bize döwlet geldi bolgaý.

Bu habary eşidensoň, Jygalybeg şatlygyndan zöwwe ýerinden galdy-da, Genjim oglunyň boýnundan gujaklap ogşady, ikisi tirkeşip daşary çykdylar-da, atlanyp, mazarçylyga gitdiler. Bu habary eşidip, uludan-kiçi Çandybil halky hem bularyň yzyndan mazarçylyga baka gitdi. Jygalybeg şol barşyna Genjim bilen mazarçylyga bardy. Halk hem olaryň yzlary bilen baryp ýetdi.

Bu çagajyk adam-gara ýok wagtynda görden çykyp, mazaryň daşynda oýnar eken. Bardy-geldi, adam-gara göräýse-de, gaçyp, göre girer eken.

Jygalybeg Genjim beg bilen mazarçylyga ýetip baranda, Genjim beg bir gabryň başujunda oýnap, emedekläp ýören çagany oňa görkezdi. Jygalybeg görenden soň, ol çaga-da bulary görüp, gaçyp, göre girip gitdi. Ýaşulular Jygalybegiň ýanyna gelip:

– Bu çaganyň oguldygyny, gyzdygyny barlamak üçin mazaryň bir ýanynda aşyk, ýene bir gapdalynda gurjak goýup göreliň – diýip, maslahat etdiler we çaganyň çykýan ýeriniň bir gapdalynda aşyk, bir gapdalynda hem gurjak goýdular. Özleri bolsa bir tarapa çekilip bukuldylar. Birnäçe wagt geçenden soň, töwerekde hiç kim ýokdur güman edip, çaga emedekläp, görden çykdy. Gyzyly-çyzyl bolup duran gurjaklara gözi düşdi-de, çaga birbada hatara oturdylan gurjak-lara baka ýüzlendi. Olaryň ýanyna baryp, üşerilip seretdi, emma el urmady. Soň gabryň beýle tarapy aýlandy welin, üýşüp ýatan aşyklara gözi düşdi. Çaga hasanaklap bardy-da, aşyklary jagyrdadyp oýnamaga başlady. Bir meýdan oýnandan soň, ýene göre girip gitdi. Bukulyp synlap ýatan adamlar hem onuň oguldygyny bildiler. Jygalybeg:

– Indi bu çagany nähili ýol bilen tutup alyp bolarka? – diýip, halka maslahat saldy. Adamlaryň biri:

– Duzak gurup tutmak gerek – diýdi, ýene biri başga bir zat diýdi, garaz, her kim öz göwnüne gelenini aýtdy. Olaryň arasynda bir garryja ýaşuly bardy. Onuň işi-pişesi eýer ýasamakdy. Ol:

– Bir eýeriň üstüne ýelim çalyň, şol çaganyň çykyp oýnaýan ýerinde goýmak gerek. Şeýdip goýulsa, çaga görden çykyp, eýeriň üstüne münüp oýnanda ýelmeşip galar. Ynha, onsoň baryp tutaýmaly bolar – diýdi. Duran adamlaryň hemmesi: «Eýerçi dogry aýtdy-da, eýerçi dogry aýtdy» boluşdylar. Jygalybeg hem bu maslahaty makul gördi. Soň bir köne eýeriň üstüne ýelim çalyň, eltip, şol gabryň ýanynda goýdular-da, özleri öňküleri ýaly bir tarapa çekilip gizlendiler.

Bir salymdan soň çaga ýene öňküsi ýaly görüň daşyna çykdy. Çykan badyna hem eýere gözi düşüp, şoňabaka ugrady. Baryp, onuň gaşyndan ýapyşyp, üstüne bir aýagyny atagada, dyzady welin, bu ýan tarapyna agyp togalandy. Ol ýene turup münmekçi boldy, emma bu sapar jaýdar atlanyp, üstünde oturdy-da, loňkuldap oýnamaga başlady. Çaga eýeriň üstünde ep-esli oturandan soň, endamynyň ýylsyna ýelim ýumşady. Endamy durşuna tüý bolup duransoň, çaga eýere mäkäm ýelmeşip, durdugyça berkleşdi. Soň çaga ýadap, düşüp gitmekçi boldy. Emma düşüp bilmedi. Jygalybeg we beýleki syn edip ýatan adamlar çaganyň eýere berk ýelmeşenini bilip, tarsi ýerlerinden turup, baryp çaga bilen eýeri gujakladylar. Çaga aýylganç bir ses bilen gygyrdy. Hemme adamlaryň depe saçy üşşüp gitdi. Ol göýä tora düşen jeren balasy ýaly, depirjiklemäge başlady. Jygalybeg ony ýuwaşlyk bilen eýerden aýryp, gujagyna alyp, öýüne geldi. Aýallar oňa egin-eşik geýdirdiler. Jygalybeg jar çekdirip, Çandybiliň ähli halkyny ýygnap, janly soýduryp, gaýnatma asdyryp, çanak-çanak nahar çekdirip, oturan agyr märeka maslahat saldy:

– Aý, halaýyklar, men Adybegiň yzy binyşan galdy diýip, näumyt bolup, gynanyp ýördüm, bu gün bolsa Hudaýym maňa bu çagany Adybeg oglumdan nyşan berdi. Bu çaga türkmen ulus-iliniň gerçek goç ýigit ogly bolsun. Bu çaga siz at goýuň – diýdi.

Il arasynda, köpün üýşen ýerinde her hili adamlar bolýar. Jygalybegiň çakylygyna gelen adamlaryň biri pylan bolsun, ýene biri pismidan bolsun diýip, her kim öz bilenini orta atdy. Bir mol-lasumak adam:

– Bu çaga Hudaýyň gaýdyp beren zady, nazar salan guly boldy, sonuň üçin onuň adyna Taňryguly diýsegem bolar – diýdi. Bir ýaşuly:

– Bu çaga garaňky görden ýagty dünýä çykdy, munuň ady Rõwşen bolaýsyn – diýdi.

Oturanlar: «Şol boldy-da, şol boldy» diýşip, Rõwşen ady makullap, öýli-öýüne dargamakçy boldular.

Emma şol märekanini çetinde oturan bir pukara garryja adam:

– Siz bu çaga täzedan bir at toslap tapjak bolşup, her haýsyň agzyňa gelenini aýdyp oturmaň. Ol çaga dünýä geleninde, ady bilen geldi. Onuň ady Görogly bolar – diýdi.

Bu garybyň sözüne hiç kim gulak asmady. Gaýtam, onuň gepine gülşüp, «Bu bir akyly çaşan garrydyr» diýip, ýaňsýlamaga başladylar.

Jygalybeg aýtdy:

– Arman, bu garrynyň sözi ýer almady. «Garybyň sözi ýerem al-

maz, ýerde-de galmaz» diýlişi ýaly, Rõwşen diýip goýsagam, iru-giç bu oglanyň ady Görogly bolsa gerek – diýdi...

...Bu söz bu ýerde dursun. Indi habary Hünkärden eşidiň.

Bir uly patyşa bardy. Bu patyşanyň adyna Hünkär soltan diýerdiler. Hünkär soltan ýedi ýurduň patyşalaryndan paç alyp, ol patyşalary öz golunyň astynda saklap, hökümdarlyk ederdi. Emma türkmen il-ulsuna hökümi ýöremezdi. Hünkäriň gitdigiçe nebsewürligi artdy. Ol ýedi yklymdan alýan hyraýnam az görüp, türkmen il-ulsunyň üstündenem öz hökümini ýöretmek üçin, köp ýyllar jan çekdi. Ençeme gezek goşun iberdi. Emma türkmen il-ulsy onuň iberen goşunyň syndyryp, derbi-dagyn edip goýberýärdi. Ahyry Hünkäriň paltasy daşa degdi. Nalaç bolup, goşun ibermesini goýdy we köp arman çekip galdy.

Birnäçe wagt aradan ötdi. Adybegiň dünýäden ötüp, töweregin-den goç ýigitleriniň hem duw-dagyn bolup gidendigini, Jygalybegiň hem öňki kuwwatynyň yokdugyny hálki söwdagärler Hünkäriň goýberen içalysynyň üsti bilen oňa habar berýärler. Hünkär bu habary eşidip, Jygalybegiň üstüne ýene goşun çekmegi ýüregine düwýär. Ol özüniň serdarlarynyň birini ýanyna çagyryp:

– Türkmen il-ulsunyň üstüne baryp, ogul – olja, gyz – ýesir edersiňiz. Şu wagta çenli bermedik paç-hyraçlaryny ýygnap alyň, garaw görkezeni uruň, öldüriň. Jygalybegiň özüni bolsa, aýal-oglan-uşaklary bilen öldürmän, diri tutup getiriň, ol zaňnar bilen bu ýerde meniň özüm hasaplaşaryn – diýip, ýaňky serkerdäni goşuna baş edip iberdi. Az ýöräp, köp ýöräp, birnäçe gün ýol ýöräp, Hünkäriň iberen goşuny Çardagly Çandybile ýetişdi.

«Baş bolmasa, göwre läş» diýenleri. Adybeg pahyr kazasy dolup dünýäden öten. Jygalybeg bolsa ýigitlik çagyny ýitirip, güýç-kuwwatdan düşen adam. Indi Çandybilde ne belli bir baş bar, ne-de belli düzgün bar, her kim öz bilenini edip ýör. Şonuň üçinem bular onçakly taýýarlyk görüp bilmediler. Duşman golaýlandan soň, her kim howul-halat, tapan-tupan ýarag-enjamlaryny alyp, söweş meýdanyna çykdy. Arly-namysly türkmen ýigitleriniň köpüsi il-ulus üçin duşman bilen ykjam sanjyşdy. At daradyp, gylç syrдыlar. Jyza parladyp, naýza urdular. Emma Hünkäriň goşuny ýygyn ýygnap, şaýyny mäkäm tutup gelen ekeni. Bu gezek türkmen ýigitleriniň oýny olar bilen deň gelmedi. Ozal her gezek gelende, Çandybile ýetirilmän duw-dagyn edilip goýberilýän goşun bu gezek ökde çykyp, gala gelip girdi. Öňlerinden näme çyksa urdular-ýardylar,

basdylar-aldylar. Şeýde-şeýde, obama-oba, öýme-öý aýlanyp, paç-hyraç, salgýt-tawan, garamat diýilýän zady Hüňkäriň tabşyryp goýberişinden baş beter edip aldylar. Maldarlaryň malyny sürdüler, daýhanlaryň eken ekinlerini at aýagynyň astynda tozdurdylar, ak-gök ekinleriň bary ýer bilen ýegsan edildi. Köp adamlar öldürildi.

Jygalybegi hem ilki gören batlaryna tutup, boýnuna ýüp baglap, ata süýretdiler. Emma Hüňkäriň «Ony tutup, diri getir!» diýen sözünden gorkup, Jygalybegi maşgalasy bilen bir tanapa düzüp, at önünde yzgydyp, paýy-pyýada, ibir-zibir edip, tapan-tupan mal-garalarynyň arasy bilen sürüp alyp gitdiler. Basgynyň içinde Jygalybegiň alnyp gidilendigini Çandybil halky bilmän galdy. Soň ýurt asuda-parahat bolandan soň:

– Jygalybeg Hüňkäriň goşunynyň eline düşüpdür – diýip, Çandybil halky gynanyşyp, ah çekip galdy, söwdagärler – bakgallar, hannaslar bolsa «Beladan dyndyk» diýip, şat boldular.

Indi habary Hüňkäriň goşunyndan al. Olar niçe günlük çöl kesip, niçe dag-derýalardan aşyp, az ýöräp, köp ýöräp, öz ýurtlaryna baryp ýetdiler. Türkmen il-ulsundan basyp, talap alan paç-hyraçlaryny, mal-garalaryny jemläp, Jygalybegi hem önlerine salyp, Hüňkär soltanyň huzuryna alyp bardylar. Goşun serkerdesi halky talap elten sowgatlaryny Hüňkäriň önünde goýup, gol gowşuryp, salam berip durdy.

Indi habary Hüňkärden eşidiň. Öň birnäçe gezek paltasy daşa degen Hüňkär Jygalybegiň ele salnanyny görüp, keýpi kök bolup, jak-jaklap güldi.

– Ýer-ow, Jygalybeg, eşek ogrusy zaňnar, habaryňy ber, nä hyzmat bilen meniň gaşyma geldiň? – diýip, ýaňsa alan bolup, sözünüň yzyny gülkä urdy.

– Meniň bolup gelşim size gülki bolarça bolandyr, patyşahym. «Taýagyň iki uýy bar» diýenleridir, aýby ýok, her zat-da bolsa, nesibä kaýyl bolmaly bolýar-da. Men sizden hyzmat soramakçy däldim welin, meniň ol aýdany bolmady – diýip, ikuçluragada jogap berdi. Hüňkär Jygalybegiň bu aýdanyna düýpli düşüňibem durmady. Ol:

– Hä, hyzmatyňa geldim diýsene, hany sen maňa paç bermekden boýun towlaýan halkyň serdarydyň-la?

– Tagsyr, paç berse-de, bermese-de, ol halkyň öz işi. Biziň halkymyzyň içinde şa-da bir, geda-da bir. Ol meniň işim däl, halkyň işi – diýdi.

– Ine, şol maňa paç bermän ýören eşek ogrusy, bir bölek garakçynyň

soltany şu Jygalybegdir – diýip, Hüňkär ýene ýaňsýlap güldi. Onuň daş-töwereginde oturan wezir-wekilleri, sypaýylary hem gülüşdiler.

Jygalybeg:

– Yok, tagsyr, beýle diýmek hata bolar. Dogrusyny aýtmagyň aýby ýok. Garakçy diýeniň köp bolsa baş ýüz – üç ýüz bolar, emma olar otuz müňdenem, kyrk müňdenem kän – diýdi.

Hüňkär soltan Jygalybegiň gaty köp hünärleriniň barlygyna beletdi. Şonuň üçinem ol: «Munuň näme hünäri bar bolsa, hünärine laýyk hyzmat buýrup göreýin, munuň hemme hünärlerinden peýdalanaýyn. Onsoňam «Her ýurduň awuny öz tazasy bilen awla» diýen bir nakyl bardyr. Munuň il-ulsy indi başsyz galandyr. «Baş bolmasa, göwre läş» diýenleridir. Ol ili özüme golasty ederin. Bardy-geldi, Jygalybeg wepasyz bolup çykaýsa, her wagt hem muny iline ýetirmän, başyny almaga wagt tapylar» diýip, öz içinden pikir etdi-de:

– Aý, Jygalybeg, biz saňa hyzmat bersek, sen haýsy hyzmaty özüňe laýyk görýärsiň, seniň nähili hünärleriň bar? – diýip sorady. Jygalybeg:

– Meniň ökde kärim seýisçilik, atşynas, başga-da uruş hünärlerimem bardyr – diýdi.

– Onuň ýaly bolsa, gowy kesbiň bar eken. Men hemme atlarymyň, ähli ýylky sürülerimiň ygtyýaryny seniň eliňe berýärim. Sen seýisçilik et-de, öz hyzmatyňy görkez. Hyzmatyň görünse-hä gadyryň bilner, ýogsa-da boljagyň belli – diýip, hat ýazyp, möhür basyp, Jygalybege berdi.

«Bir ýerden gelen gelmişege, özi hem boýnuna ýüp salnyp ýesir edilip getirilen gelmişege şeýle emel berdi» diýip, wezir-wekilleri, sypaýylary öz içlerinden gynandylar, ýöne daşlaryna çykaryp bilmän gitdiler.

Hüňkär şäherde bir ýeri belläp, Jygalybege mekan edip berdi. Jygalybeg öz mekanynda birki gün dem-dynç alandan soň, gurby ýetdiginden ýylky sürülerine seredip başlady. Ol bir ýylda atçylyk-seýisçilik işinde öz hünärini görkezip, Hüňkärdən köp sylag-serpaýlar aldy, soň Hüňkär ony köşge – öz ýanyna maslahatçy edip aldy. Jygalybeg köşkte hem pyçak, aýpalta göterip, bir ýyl hyzmat edip, öz hünärini görkezip, dura-bara Hüňkäriň ýanynda uly abraý gazandy. Ondan köp sylag-serpaýlar aldy. Üçünji ýylda Hüňkäriň ýekgalam mährem weziri boldy. Hüňkär her bir işinde Jygalybegsiz gymyldap bilmedi. Jygalybegiň maslahatyna mätäç boldy. Her bir işde öz wezir-wekilleriniň beren geňeş-maslahatyna kanagatlanman:

– Hany, Jygalybegi bir çagyryň göreýin, ol köpügören zaňňardyr,

munuň ýaly işlerden onuň başy gowy çykýar – diýip, häli-şindi oňa geňeş salyp, maslahat etmegi Hünkäriň öňki wezir-wekilleriniň içinden gan gyryndysyny geçirdi. Şonuň üçin öz at-abraýlaryndan, şöwket-şöhratlaryndan düşämek gorkusy bilen bir gün ähli sypaýylar jemlenişip:

– A-how, tagsyr, sen bir eşek ogrusy, garakçylaryň soltany Jygalybegi munça götergiläp, uly abraýyň eýesi etdiň. Onuň bizden artyk näme bilýän zady, ökde hünäri bar? – diýişdiler.

– Onuň bilýän hünärleri gaty kän. Hünärlerini öwrenenimizden soň, ony ýok etmek aňsat. Ol atşynas – uly seýis. Onuň hünärlerini öwrenmek gerek – diýdi.

– Tagsyr, eger ol uly seýis bolýan bolsa, saňa wepaly hyzmatçy bolýan bolsa, goý, ol saňa dünýäde ýok bir at tapyp bersin. Bolmasa-da, sen onuň çäresini gör – diýişdiler.

Hünkä Jygalybegi ýanyna çagyrdyp:

– Haw, Jygalybeg, eger sen hünärli, uly seýis bolýan bolsaň, sen maňa dünýäde hiç görülmedik bir at kemala getirip bermeli – diýip höküm etdi.

Jygalybeg:

– Alla, bu zaňnar-a dura-bara hökümni güýçlendirýär-ow, indi munuň meni ýanap başladygymyka? Her zat-da bolsa, iň gowusy, duşmana syr bermezlik. Gel, men bu ýagdaýda munuň bilen ýaňkalaşyp, keşinden turmaýyn – diýip, içinden pikir etdi-de:

– Bolýar, ýagşy, baş üstüne, tagsyr – diýip, ýelmaýa münüp, Arabystan ilatyny üç aýlap gezdi. Emma ilde ýok at tapylmady.

Jygalybeg:

– Alla, bu zaňnara indi baryp näme diýsemkäm? – diýip, ýol boýy pikirlenip gelýärkä, derýaýy Şoruň boýunda Hünkäriň elkin ýatan ýylkysynyň üstünden geldi. Ony bakyp ýören çopanlar bilen amanlyk-saglyk soraşandan soň, ýylka göz gezdirip ýörşüne, birden-de derýadan bir at çykyp, ýylkylaryň içinde bir baýtala üç mertebe towsup, ýene derýa girip gidenini gördi.

Jygalybeg:

– Ynha, indi-hä tapan bolsam gerek, «Suw aty bolýar» diýip eşiďýärdim welin, çyn boldy-ow – diýip, ýaňky baýtaly belläp aldy, ony çopanlara-da görkezip:

– Ogullarym, bu baýtaly sizem mazaly belläp goýuň. Mundan bir üýtgeşik zat bolmalydyr. Ol her haçan bolaýsa, siz oňa göz-gulak bolup,

maňa tiz habaryny ýetireweriň, ogullarym. Ýamanlyk ýüzüni görmäsiňiz-dä – diýip, çopanlar bilen hoşlaşyp gaýtdy. Çopanlar hem:

– Bolýar, atam – diýip, Jygalybege söz berip, ýaňky baýtala göz-gulak bolup geziberdiler.

Jygalybeg geldi Hüňkäriň gaşyna:

– Tagsyr, ilde ýok at gerek bolsa, geljek ýyl şu günlere çenli howluk-ma – diýdi.

Şunluk bilen, bu baýtalyň aý-sähedi dolup, bir günü ol tazynyň çagasy ýaly bir zat taşlady. Çopanlar ony Jygalybegiň ýanyna getirdiler-de:

– Şol belläp gaýdan baýtalyňdan bolan taý şu – diýdiler.

Jygalybeg ony alyp, Hüňkäriň gaşyna getirdi:

– Tagsyr, seniň diýen dünýäde görülmedik atyň, ine, şundan dogar – diýdi.

Päh, gonçalaryna gor guýlup, içlerinden gan akýan zalym sypaýylaryň, wezir-wekilleriň indi diýeni geldi. Ozal ýamanlamaga zat tapman ýören zaňňarlaryň gökdäki dilegleri ýerde gowuşdy. «Indi gezek geldi-de, gezek geldi, ýol tapyldy-da, ýol tapyldy» bolşup, heşelle kakdylar. Wezirleriň aksakgaly:

– Haw, tagsyr, bu gelmişek türkmen seni oýnap ýör! – diýdi.

– Ol niçik oýnamak?

– Ol, ine, şeýle, tagsyr, ilde ýok at gerek bolsa diýip, üç aýlap gürüm-jürüm bolup gitdi. Gör, Hudaý bilsin, ol nirelere aýlanyp gelendir. Iň soňunda-da «Ilde ýok at şundan dogar» diýip, bir tazynyň ganjyk güjüginu getirip, seniň önüne taşlady. Indi muňa näme diýersiň. Bu seni oýnamak däl-de, eýsem näme, tagsyr? – diýdi. Beýleki wezir-wekiller, sypaýylar hem:

– Dogry, dogry – diýişip, aksakgal weziriň aýdanlaryna ten berdiler. Hüňkär:

– Jygalybeg, bu aýdylyp durlan sözlere näme jogabyň bar? – diýip, Jygalybege azm urdy. Jygalybeg rejäniň geň dældigini derrew aňdy. Wezir-wekilleriň, sypaýy-serkerdeleriň dil düwüşüp, bir çukura tükürişendiklerine gözi ýetdi. Emma «Ýeriň dälidir ak taýak» diýip içini geplet-di-de:

– Tagsyr, bu tazy tohumy dälidir. Bir ýyl sabyr etseňiz, hemme syryň üsti açylar – diýdi. Hüňkäriň jyny öňküden beter atlandy, ol gahar-gazap bilen:

– Üsti açylýan bolsa, tä syryň üsti açylýança meniň gözüme görün-me! – diýip, gazap bilen gygyryp kowdy.

– Bolýar, görünmen, tagsyr – diýip, Jygalybeg çykyp gitdi.

Wezir-wekiller muny öldürmän goýberenden soň, iru-giç onuň bir alamat görkezjekdigini aňyp, ýene öňünden gaçyp ugradylar:

– How, tagsyr, sen bilýärmiň, ol zaňnar ilde ýok at gözlän bolup, üç aýlap gezdi. Elbetde, ol üç aýlap biderek gezen dälidir. Özüniň türkmen il-ulsuna baryp, seniň bar gizlin syryňy paş edendir. «Hüňkär bir oýnatgy samsyk patyşa eken» diýip, halkyna jar edendir. Sen türkmen halkyny özüňe bakna edip, olardan paç aljak bolup ýörsüň. Indi sen işiňi tapan bolsaň gerek. Türkmenler günde-günaşa gelip, seniň ýurduňy çapyp giderler. «Gurt çagasyndan ekdi bolmaz» diýip eşitmeyärmiň, tagsyr, bular çöl gurtlarydyr – diýişdiler.

Birwagtlar paç-hyraç almak üçin iberen agyr goşunyny türkmenleriň duw-dagyn edeni Hüňkäriň ýadyna düşdi. Ýüregindäki köne duşmançylyk ody has beter lowlap tutaşdy. Oturan ýerinden basgy tapyp, garabaşyna gaý boldy:

– Meniň her ýurduň awuny öz tazysy bilen awlamak hyýalym bardy, emma ol aýdany bolmady. Wah, dady-bidat, ýalňyşan ekenim, men soňuna galypdyryn – diýip, agzyny köpürjikledip, gözlerini dälirän göläň gözi ýaly edip, pisini aşyryp, aýylganç ses bilen «Jellat» diýip gygyrdy.

Şol wagtyň özünde iki sany jellat häzir bolup:

– Lepbeý, patyşahy älem, ne gulluk bar? – diýip baş egip, Hüňkäriň gaşyna gelip durdy. Hüňkär:

– Tiz baryň, Jygalybegi tutup getirip, iki gözünü oýuň – diýip perman berdi. Jygalybeg heniz öýüne ýetmänkä, ýaňky jellatlar ýüwrüp baryp yzyndan ýetdiler, ony tutup, uly iliň ortasynda iki gözünü oýdular. Bu ýagdaýy gören-eşiden pakyr-pukaralaryň bary gan aglap, gara geýdi. Gülendäm, Mömin dagy aýy aýralykdan soň bu sütemi hasam agyr gördüler. Bu zulumlar, bu gazaply günler ýaşajyk Röwşeniň ýüregini hasam çişirdi, ol eziz atasynyň gözünü oýanlaryň baraga-da, gözlerini köwläp gaýdyberesi geldi. Röwşen ýaş bolansoň, göwnündäkini edibilmän, ahmyr edip galmaly boldy, Hüňkäriň zulumyny çekmeli boldy. Emma kasas kyýamata galmasa gerek.

Gözi oýulandan birnäçe wagt ötensoň, Jygalybeg bir gün Hüňkaryň ýanyna baryp:

– Tagsyr, indi etjegiňi edip içiňi sowatdyň. Men birnäçe ýyl saňa hyzmat etdim, sen hiç bir ýazyk-günä tapman, meniň gözümi çekdiň. Indi senden etjek bir dilegim bar, şol eden hyzmatlarym üçin şu taýy maňa bagyşla – diýdi. Hüňkär gahar bilen:

– Bar, garaň görünmesin, şol getiren gysragyň düldülem bolsa, seniňki bolsun. Mundan artyk şu ýerlerde görünme, ýok bol şu taýdan! – diýip, kowup goýberdi.

Jygalybeg bu taýy öýe eltip, idetmäge başlady.

Günlerde bir gün wezir-wekiller, sypaýylar Hünkäre ýamanlap, Jygalybegiň ortanjy ogly – Gülendamyň äri Mömin begiň hem başyny kesdirdiler. Hünkär patyşa Jygalybegiň gapdalyndan gysyremgek bolup sataşdy. Jygalybeg, agtygy Görogly, dul gelni Gülendam üçüsi bolup galdy. Jygalybeg bu agyr zulum-sütemden ýanyp-bişip, baş keleme söz aýdar boldy:

Arzym bar, ýaradan Jepbar,
Bu gamlardan gutar meni.
On iki ymam, dört çaryýar,
Bu gamlardan gutar meni.

Hümmet sizden, Kowus-Kyýas,
Çöl eýesi Hydyr-Ylýas,
Medinede ol ymam has,
Bu gamlardan gutar meni.

Hiç ýokdur derdime dowa,
Atam – Adam, enem – Howa,
Üç ýüz altmyş är öwlüýä,
Bu gamlardan gutar meni.

Haýryl beşer hublar huby,
Kadyr Allanyň mahbuby,
Şyh Mansur, molla Rummy,
Bu gamlardan gutar meni.

Jygalybeg, çekdim efgan,
Pir ýoluna başym gurban,
Nädeýin, kysmatym ýaman,
Bu gamlardan gutar meni.

Jygalybeg sözünü tamam edip, başdan geçenlerini baryny birlaý ýatlap, kellesinden hatar-hatar geçirdi. Emma biçäre nätsin, bu dertleri kime aýdyp, kimden medet sorasyn, ýaş bolsa ýetjek ýerine ýeten. «Adybegiň ýoklugy – duşman garnynyň doklugy, her zat-da bolsa indi başga alaç galmady. Şu Röwşen oglumy ölmänkäm bir adam edip ýetişdirip biläýsem, maňa şol bolýar» diýip, umytly oglunyň sussuny peseltmejek bolup, gaýgy-gamyny içine salyp, Göroglu öwüt-nesihat, akyl-huş öwredip geziberdi.

Hüňkäriň şäherinde Jygalybegiň bir dosty bardy. Ol bir gün gelip:

– How, Jygalybeg, «Türkmeni dürtmeseň, duýmaz» diýenleri ekeni. Sen başga bir ýurda aşaymasaň, Hüňkär seniň tohumyňy tüketjek. Sen basymrak başga bir ýurda göç – diýip maslahat berdi.

Şol wagt hälki üsti gürrüňli gysrak hem üç pagsa diwar ýaly bolup ýetişipdi.

Jygalybeg Göroglyny ýanyna çagyryp:

– Eý, Röwşen jan, «Gara keçe ak bolmaz, köne duşman dost bolmaz» diýenleri, biziň bu ýerden Üçgümmez dagyna aşmagymyz gerek. Bir gün paty-putyňy eltip gel, bir günem Gülendam ýeňňeni eltip gel, iň soňundanam meni artlaşdyryp alyp git, oglum – diýdi.

Görogly:

– Bolýar, ata – diýip, bir gün paty-putusyny eltip geldi, bir gün Gülendam ýeňňesini eltip geldi, bir gün hem, daň atmazdan öň, garry atasyny artlaşdyryp, Hüňkär patyşanyň şäheriniň derwezesinden çykyp gitdi...

...Ýene bir gün Görogly Üçgümmez dagynyň jülgelerinde aw awlap ýörkä, Yspyhandan gelip, Mekge-Medinä barýan kyrk galandara duşdy.

Galandarlar Görogludan:

– Oglan, bu ýerde näme işläp ýörsün? – diýip soradylar.

Görogly:

– Şu ýerde öýümüz bar – diýdi.

Galandarlar:

– Öýüňiz bolsa, bizi Taňry myhmany almarsyňyzmy? – diýdiler.

Röwşen bir ýaş oglan. Özbaşyna jogap berip bilmän:

– Şu ýerde garry atam bar, şoňa geňeşeyin – diýip, gelip atasyna geňeşdi:

– Ata, birentek galandar Taňry myhmany boljak diýýär, olara näme jogap bereli?

– Oglum, Taňry myhmany gelip, işigimizden gaýdan ýeri ýokdur.

Bar, äkel, alajy bolar – diýenden soň, Görogly bu galandarlary tirkeşdirip eltdi.

Kyrk eşek Jygalybegiň çatmasynyň töwereginde aňňyrşyp jaýlaşdylar.

– Hany, ata, myhmanlary äkelmesine-hä äkeldik, indi bulara näme berjek?

– Oglum, tanaň otugandyr. Derrew sygryňy soý – diýdi.

Görogly sygryny soýdy. Başga hyzmat etjek adam ýok. Bir Gülendam ýeňnesi bar. Gülendam iki synyny biline çalyň, bilegini çyzgap, Gün galandan tä erte çäş galynça, myhmanlara hyzmat etdi. Myhmanlar onuň oturyp-turşunda, hyzmat edişinde, päkizeliginde, tagam bişirişinde hiç bir kem-käs ýerini tapyp bilmediler. Gülendam özüniň görüm-göreltesi, salykatlylygy, adamyň bilene gelenleri geň galdyrdy. Bir kör bilen bir neresse oglanyň elinde Gülendamyň şol görk-görmegi bilen kanagat edip oturmaýyna galandarlar haýran galyp, agyzlaryny açyp gitdiler. Şol baryşlaryna galandarlaryň ýoly Arabystan ilatynyň üstünden düşdi. Bu işige barýarlar: «Taňry myhmanyny alýan kişi barmy?» diýip, ol işige barýarlar: «Taňry myhmanyny alýan kişi barmy?» diýip, ahyry bir adam:

– How, galandarlar, siz baş höwre, on höwre bölünip düşüň, zaňňarlar, bu bolşuňyza toparyňyz bilen kim sizi myhman alar? – diýdi.

Galandarlar:

– Biz baş höwre, on höwre bölünip düşmeýäris, kyrkymyzyň hötdämizden gelip biljek adamyňka düşýäs, bolmasa ötüberýäs – diýdiler. Onda ol adam:

– How, galandarlar, bu ilatda siziň kyrkyňyzyň hötdäňizden gelip biljek adam ýok, Arabystan ilatynyň patyşasy siziň hötdäňizden geläýmese, başga pukara siziň hötdäňizden gelebilmez – diýdi.

Şondan soň galandarlar sürüp: «Tagsyr, Taňry myhmanydyrys» diýip, Reýhanarabyň dergähine bardylar. Şahyň emeldarlary: «Bir topar galandar geldi» diýip, Reýhanaraba habar berdiler. Reýhanarap:

– Baryň, myhman alyň, özbaşlaryna bir jaý boşadyp beriň – diýdi.

Galandarlaryň özbaşlaryna bir jaý berip, çay-çilimi, temmäki-neşäni taýýar etdiler. Reýhanarabyň özi giç agşam bularyň ýanyna gürrüňe bardy. Ol ojak başynda edilen sekiniň gapdalyna geçip, ýelek güpjegi tirsegine taşlap, porsaň ýaly bolup, bir gapdalyna agdarylyp gyşardy-da:

– Haw, galandarlar, siz jahankeşdä ogşaýarsyňyz. Dünýäde näme gep-gürrüň bar? Gören-eşiden zadyňyzdan gürrüň etseňizläň! – diýdi.

Bu – patyşa bolansoň, galandarlar, mundan sustlary basylyp, set-hezar gysylýarlar. Beýleki oturanlardan ses-üýn çykmansoň, olaryň ýaşulusy Abdylla galandar:

– Tagsyr, patyşahym, size gürrüň bersek, şu ýoldan gelýärkäk, Üçgümmez dagynda bir çertekde myhman bolduk, şonda bir maşgala gördük, dünýäde Hakyň ýaradany iki bolsa, biri şol, ýeke bolsa-da özi şol. Şony saňa taryp edip, baş keleme söz aýdyp bereli, onsoň meýhanadan kowmajak bolsaň, bizi gysyndyryp oturma – diýdi. Reýhanarap:

– Hany, aýdyp beriň – diýenden soň, şu ýerde Abdylla galandar Gülendamy taryp edip, bir gazal aýdar boldy, gör-bak, näme diýýär:

Arzymny eşitgil, arabyň şahy,
Gülendam dek söwer ýary görmedim.
On dördi gijäniň minewwer mahy,
Gülendam dek söwer ýary görmedim.

Gollary hynaly, bendinde ýüzük,
Edep bilen sözlär, gözleri süzük,
Suraýyl gerdenli, billeri näzik,
Gülendam dek söwer ýary görmedim.

Ýüregmizden çykmaz dag üzre dagy,
Hup, näzik ýasalmyş başdan-aýagy,
Ter guňçaly täze guçmaly çagy,
Gülendam dek söwer ýary görmedim.

Men çykmyşam Kābā edip erada,
Barça gulny hak ýetirsin myrada,
Abdylla diýr, bu ýalançy dünýäde
Gülendam dek söwer ýary görmedim.

Abdylla galandar sözüni tamam etdi. Arap zaňnar tarsi yerinden turup, «ah» diýip gursagyna bir urup, çin arkan gaýdyberdi. Essinden aýylyp, çaşyp ýatyr zaňnar. Galandarlar haýran boldular. «Muňa ne jyn urdy, tutgaýlymyka, hernä ahry bize tawan bolman, ölmän galsa ýagşy» diýşip, başlaryny dyzlarynyň üstüne goýup oturdylar. Şol ýatyşyna üç sagatdan soň özüne gelip, diwanyna ümläp goýberdi. Diwanbegi baryp,

şanyň gaznasyndan zerli serpaýdan alyp getirip, galandarlaryň her haýsynyň önünde bir serpaý epläp goýdy. Galandarlar serpaýy geýip, gomparyşyp, baş egşip, gulluk edip oturdylar. Onsoň Abdylla galandar:

– Tagsyr, patyşahym, bu nämäniň serpaýy, nämäniň berimi, peşgeşi-engamy? – diýip sorady. Reýhanarap:

– How, galandarlar, siz Hudaý tarapyndan gelen eziz myhmanlar ekeniňiz. Gülendam diýen gyz Şirwan welaýatynyň gyzydy. Men onuň üçin köp muşakgaty başdan geçirdim. Bir topar adam şol gyz üçin meniň elimden öldi. Iň soňunda ene-atasynyňam başyna ýetip, gyzy erkine goýman, zorlap kejobä salyp gel-ýärkäm, bir bölek atly üstüme dökülip, ony elimden alyp galdy. Urşaýyn diýsem gapyldym, ýaraglarym bentdi, ýaraglary almaga pursat bolmady. Onsoň kejobäni taşlap, atym bilen özüm gaçyp gutuldym. Men ol kyrk atlynyň: Yspyhan, Nisbijahan, Nyşapur, Sebziwar, Kerman, Osman, Häzirbeýjan, Şirwan, Töwriz – haýsy ýurduň adamy ekenligini bilmän, ah urup, arman edip ýördüm. Asyl ol zaňňar-a bu sanan şäherlerimden başga ýerde ekeni. Men ony hökman gaýdyp alaryn – diýip, öz işiniň ugruna turuberdi.

Indi habary kimden al, Abdylla galandardan al. Abdylla galandar dessine özüniň ýalňyşandygyny bildi-de:

– Haw, galandarlar, sogap diýip, günäniň lomaýyna batdyk gerek. Ol bigünä bendeleriň ýekeje sygryny soýduryp, duzuny iýip, iň soňunda hem bu ýere gelip, olaryň gürrüni edip, günäkär bolduk. Indi meniň diýenimi etseňiz, munuň serpaýynyňam, zadynyňam..., duzunyň bolsa, gurbany gideýin. Şu gijeden gaýra galman, atlanaýlyň – diýdi.

Galandarlar eginlerindäki serpaýlary çykaryp, meýhananyň ortasyna bulap urdular-da, şol gijäniň özüde atlanyp, ol ýerden çykyp gitdiler. Galandarlaryň biwagt atlanandyklary Arabyň piňine-de däl. Ol dessine garry atyny zerteň-zeberteň eýerläp, oňa zer-zerefşan jul salyp mündi. Öz ýetik ýeri, belet ýoly bolansoň, basdy ata gamçyny. Birnäçe gün ýol ýöräp, bardy bärden yňdaryp. Arabyň aty Göroglynyň tohum gylýalynyň ysyny alyp, bir aýylganç kişñedi, sesi tokaýlara, dag-daşlara ýaňlanyp gitdi. Görogly ýeňhesiniň ýanyna ylgap bardy-da:

– Bu gorkunç ses nämäniň sesi, ýeňñe jan? – diýip sorady.

Gülendam:

– Men bu sesi güman edýän, Röwşen jan. Seniň kakaň dadyma ýetişip, meni bir zalym arap şasynyň elinden alyp galypdy. Megerem bolsa, bu ses şol zalymyň atynyň sesidir. Biziň bu ýerdedigimizi ol bir ýerden eşidip ge-

lendir – diýip, Gülendäm özüniň başyndan geçenleri birin-birin gürrüň edip berdi. Soň ýene:

– Ataň «Garry duşman dost bolmaz» diýip aýdandyr. Bu hem kakaň ganyň duşmanydyr. Ol meni alyp gider, senden aýrar. Emma sen bir hile tap-da, şonuň atyny öz tohum gylýalyňa tohumlyga dile. Onuňam aty suw atynyň tohumyndandyr. Seniňem gylýalyň suw atynyň tohumydyr. Ondan dogan at saňa iru-giç peýda berer – diýip, nähilelik bilen ondan aty dilemelidigini öwrettdi. Ol ýene:

– Menem elimden gelen hileleri ederin, ahyry bolmasa, senem öz maňlaýyňdakyny gör, menem maňlaýyma gelenini görerin – diýdi.

Görogly Arabyň gelen ugruna baka tohum gylýalyny sürüp gitdi. Reýhanarap atyny sürüp gelýärkä, birden tokaýyň içinde gezip ýören Görogla gözi düşdi:

– Eý, oglan, bari dur – diýip gygyrdy. Görogly ýanyna gelip:

– Hã, aga, näme etjek? – diýdi.

– Sen kim, kimiň ogly bolarsyň?

– Meniň adym Rõwşen, kakama Adybeg, atama hem Jygalybeg diýerler – diýdi.

Reýhanarap öz içinden: «Dogry tapan ekenim» diýip begendi-de:

– Eý, oglan, öýüňiz nirede? Sen maňa öýüňizi görkez – diýdi.

Onda Görogly:

– Aga, meniň şu tohum gylýalym höwre gelipdir. Çola ýerde höwür aty tapman heläk bolup ýörün. Sen şu atyňy maňa höwre ber. Men soň seni öýümize alyp baraýyn – diýdi.

Reýhanarap öz içinden: «Bir sapar höwre goýamda näme bolýar, bereýin» diýip pikir etdi-de:

– Al – diýip, atyndan düşdi, jylawyny Göroglynyň eline berdi. Görogly Arabyň atyny özüniň tohum gylýalyna üç sapar çekdi. Ondan soň Arabyň öňüne düşüp, çatmalaryna eltdi. Şol wagt Gülendäm öýden çykyp, çatma arkasyny berip otyrady welin, zaňňar Arap Gülendamy gören badyna:

– How, zaňňar, oturma, mün atyň syrtyňa! – diýip gygyrdy.

Gülendäm «Bu meýdi ýykylan, gara zalym ýene meni yzarlap tapdy-ow. Indi men munuň elinden nädip sypyp bilerkäm?» diýip, içinden oýlandy-da:

– Indi meniň boljagym bolup, boýam siňipdir, Arap aga, indi meni iljaýymdan gozgama – diýdi.

– Gepiňi köpeltme, heleý, şakyr-şukuryňy az et-de, mün atyň ardyna – diýip, gaşlaryny çytyp, Gülendama hyrsyz seretdi:

– Arap aga, meniň-ä zarym bar-da, zorum ýok. Bu neresse oglan bilen bu batyl biçärede näme ýazyk bar? Meni bulardan aýyrmaga neneň dözjek. Sen dözeňde-de, men dözmen. Onuň üçin meni ornumdan gozga-jak bolup, azar bermäni bes et indi – diýip, bir diýen ýerini tutdy.

Reýhanarap ahyr bolmajagyny bildi-de:

– Eýsem bolsa, bir suw ber, içeýin, öz goluň bilen beren suwuňy içip, öz ýoluma gideýin – diýdi. Gülendam biçäre «Arabyň rehimi indi» diýip begenip içeri girip, Adybegden galan tylla jamy suwdan dolduryp, Araba uzatdy. Reýhanarap Gülendamyň goşaryndan tutdy-da, ýokaryk bir darddy welin, ol atyň üstünde peýda bolanyny duýman galdy. Soň elindäki jamyň suwuny serpdi-de, Gülendamy atyň öňüne kese basyp, çaldy ata gamçyny, Gülendam atyň üstünde kese ýatan ýerinde dat-perýat edip, uly ili bilen gygyrdy. Onuň sesi daglara düşüp, ýaňlanyp gitdi. Görogly bolsa ýaş oglan. Elinden hiç zat gelenok. Yzynda aglap galdy. Jygalybeg hem töweregini sermenip oturan kör adam, bu hem çatmaň içinde aglap galdy...

...Görogly gözünü açyp garasa, ýaňy daň saz berip, älem-jahan ýagty-lyp ugrapdyr:

– Alla, bu niçik ahwal bolduka? – diýip, ýerinden turup, töweregine bir seretse, taýy hol gözýetim ýerde otlap ýör.

Görogly taýyny görüp, wagty hoş bolup, atyny, özüni mübärekläp, baş keleme söz aýdar gerek, gör-bak, näme diýýär:

Bedew atyň taryhyny aýdaly,
Her hünäri üç ýaşynda bellidir;
Boz duman aýakly, bāzbent toýnakly,
Gözi dag başynda, burny ýellidir.

Üç ýaşyndan gadam goýsa başsine,
Ulalanda, gol ýetmesin başyna,
Awçy kimin gözi degre-daşyna,
Ugrasa söweşe, bāsi bellidir.

Iner dek mes bolar ýedi ýaşynda,
Ýetse ganymlary goýmaz gaşynda,
Laçyn kimin gözi degre-daşynda,
Gyratyň owazy-sesi bellidir.

Bedew atyň arzuw-jany tendedir,
Pirim şahymerdan, destim sendedir,
Görogly bir ýazyklyja bendedir,
Teblede baş bedew ýowda bellidir.

Görogly azabynyň ýerine gowşanyňa şükür edip, atyny münüp, atasynyň çertegine baka gaýdyberdi. Garagörnüm ýere gelenden soň, atdan düşüp, atyny idip gaýtdy. Gelip, atyny baglap, gol gowşuryp:

– Essalawmaleýkim, ata! – diýip, işikden girip, atasy bilen görşüp, çök düşüp, edeplije bolup otыр zaňnar.

– Hä, oglum, biedebräk, bozugrak görünüýärdiň-le, baýak meni öldürjek ýalydyň-la. Rehimdarlygyň bir ýan çetinden inipsiň gerek? Hany, näme görüp-eşitdiň, habar ber – diýip, Jygalybeg sorady.

– Men gören-eşidenimi saz bilen beýan edeyin – diýip, Görogly sazyny goluna alyp, düşüşünde gören-eşidenini habar berip, atasyna garap, baş keleme söz aýdar gerek:

Gaflatda ýatyrdym, geldi erenler,
«Tur, gapyl ýeriňden, oýan» diýdiler.
Gözüm açyp gördüm jümle-jahany,
«Ol duranlar Şahymerdan» diýdiler.

Gaflatda ýatyrdym, açdym gözümi,
Erenler paýyna sürtdüm ýüzümi,
Okutdylar, hak sözledim sözümi,
Ýetmiş bir welnamy aýan diýdiler.

Erenler jem bolup bazar etdiler,
Munapyklar ondan hezer etdiler,
Pirim şahymerdan nazar etdiler,
Kyrk jamy dolduryp, içgin diýdiler.

Görogly beg aýdar, kemine bende,
Pirim şahymerdan, destgirim sende,
Baş wagt namazyň okygyn günde,
Ahyret ýoldaşyň iman diýdiler.

Görogly sözüni tamam etdi. Jygalybeg bu sopuçylyk ýaly bir zady diläp alandyr güman edip, gaty gahary gelip:

– Päh, zaňnar, iş bitirip gelipdir-ow, Alla, ýigid-ä uly iş bitiripdir-ow, «aýat» diýdiler, «namaz» diýdiler diýip, gep nokatlaýar. «Merez» diýdiler, «zäher» diýdiler, zaňnar. Saňa diýseler diýipdirler-dä, sen öz dilegiňi dileseň bolmyýamy. Sen, zaňnar, erenleri jem görüp, olardan sussuň basylyp, päliňden gaýdyp, sopuçylyk patasyny alyp gaýdan aga diýerler saňa. Iň soňunda bitirjek işiňem şumudy? Indi, ine, seniň boljagyň: egniňe güpbürägede bir mele don geý, aýagyňa bir köne şokurdawuk mesini-de geý, başyňa-da bir köne esgini orap, selläň ýeserini aşyryp, baş-alty gary bizi daşyňdan aýla, onsoň «Kim bir artan-süýşenin, hüşür-zekadyn bererkä?» diýip, ilin eline seret-de ýör. Biri ýanyňda gaşynaýsa-da, özüňe bir zat berermikä diýip, näme gep aýtsam ýüreginden turarka diý-de, ýaranjaňlyk et-de geziber. Öňüňi-ardyňy ýuwmak üçin, nirde akar suw barka diý-de, gözlen-de ýör. Ine, ahyr seniň boljagyň, zaňnar, munyňdan habar bolmaz, düzüwlräk habar ber – diýip, Jygalybeg gaty käýindi.

Görogly atasynyň eden pikirini bilip:

– Atam, öňki aýdanymdan habar bolmasa, ine, mundan habar bolýamy? – diýip, atasyna garap, baş keleme söz aýdar gerek:

Gözel patyşa bize nama gönderdi,
Şanyň ordasyňa bar, Jygaly ogly;
Pirim Aly şerap berip gandyrdy,
Ölinçä döwrany sür, Jygaly ogly.

Kyýamat agmaly nama üstümde,
Keramatly bedew Gyrat astymda,
Pirim beren düýrme gylyç destimde,
Duşmana gylyjyň çal, Jygaly ogly.

Men ýetim halymda üstüme geldi,
Ne ýowuz söwdany başyma saldy,
Agladyp-eňredip, ýeňňemi aldy,
Arapdan aryňy al, Jygaly ogly.

Zalym Hüňkar babam gözün aldyrdy,
Ýüregimni gam-gussaga doldurdy,

Gazap edip, ýalňyz agam öldürdi,
Ganymdan ganyňy al, Jygaly ogly.

Alladan özgäni nejat diýmedim,
Alydan özgäni ussat diýmedim,
Bir armanym galdy, zürýat diýmedim,
Ojagyn göç basan, kör Jygaly ogly.

Erenler jem bolup, munda durdular,
Ýygnanyban, bize pata berdiler,
Röwşen adym Görogly diýip goýdular,
Rugsatdyr, ýoluňa bar, Jygaly ogly –

diýip, Görogly sözünü tamam etdi.

– Aý, oglum, ine, şu sözüňden kanagat tapdym, bu habaryň bolýar.
Hany, erenler näme berdi? – diýip, Jygalybeg sermek-sürmek ediberdi.

Görogly ýaňky düýrme gyljy atasynyň önünde goýdy. «Ýene
näme berdiler?» diýip, Jygalybeg ýene sermeniberdi.

– Ýok, başga zat berenoklar.

– Hernä berenleri şu gylçmy?

– Hawa.

– Baý, erenlerem sahy eken-ä, joşan eken-ä. Mundan ýarag bolmaz,
oglum, munuň bitirjek işini özünde gujur-gurbat bolsa, ýeri gelende aş
pyçagam bitirer.

– How, ata, bermeseler, dagy nädeýin, berenleri-dä şu.

– Bermeseler, oglum, Yspyhan-Nisbijahan diýen ýurtda dört sany ussa
barmysyn, olar bir ok-ýaýy üç ýylda ýasap gutarypdyrlar. Özünem lagly-
jöwahyrdan, altyn-kümüşden, agyr merjenlerden ýasapdyrlar. Ol ussalaryň
şerti: şol ýaýy çeken adam bolsa, şol almalymysyn, çekebilmedigem 400
tümen tylla utdurýarmysyn diýip eşitdim. Senem indi ýigit ýetipsiň, aňrujy
goluňda güýç, biliňde kuwwat bolsa, görkezibermeli çakyň boldy. Şoňa
barsaň, aňryňda baryňy goýsaň, şol ýaýy çekip alarsyň, oglum – diýip,
Jygalybeg ýigit ýeten agtygyna aýtdy.

– Al-la, ata, ol bir gaýry ýurt ekeni, men olaryň diline düşsem ýagşy
– diýip, Görogly diňirgendi. Ýetmiş iki dili diläp alanlygy onuň ýadyna
düşmedi.

– Ýok, diline düşersiň, oglum, sorap-idäp mundan bararsyň, Yspyhan galasyna ýetip, kybla derwezesinden girersiň. Birmeydan ýöreseň, öňünden bir medrese çykar. Medresäniň işiginden baryp, «Habarlaşar ýaly kişi barmy?» diýip gygyrarsyň. Baýaky kyrk galandaryň başlygy Abdylla galandar şol medresede okap ýatandyr. Iýen duzuny haklajak bolsa, saňa ussalaryň dükanyny tapyp berer – diýip, Jygalybeg agtygyna ýol salgy berdi.

Görogly:

– Ýagşy, ata – diýip, atasyndan pata alyp, niredesiň Yspyhan diýip, sürüp gidiberdi.

Ýol uzak, gepiň gysgasy ýagşy. Az ýöräp, köp ýöräp, sürüp, Yspyhan şäherine bardy. Şäheriň kybla derwezesinden girip, birmeydan ýöredi. Öňünden bir medrese peýda boldy, medresäniň işiginden garap:

– Habarlaşar ýaly kişi barmy? – diýip gygyrdy. Abdylla galandar daşary çykyp, salam berdi. Görogly muny tanady, salamyny aldy. Emma Abdylla galandar muny tanamady. Ol baryp gaýdanda, Görogly ýumruk ýalyjak oglandy. Indi atly-ýaragly ýigit bolup gidipdir. Tanamandan soň:

– How, ýagşy ýigit, habaryňy ber – diýdi.

– Taňry myhmany boljak, galandar.

– Taňry myhmany bolsaň, han ogul, bu ýeri metjit-medrese, bu ýerde özüňe jaý tapylar-da, atyňa jaý tapylmaz.

Görogly:

– Aý, sen-ä bir tentek galandar ekeniň, men seniň kyrk eşegiňe jaý tapyp berdim, sen indi şu galanyň içinde ýekeje atyma jaý tapmaýarmyň? – diýenden soň, galandar:

– Hä, sen kim? – diýip sorady.

– Men Üçgümmez dagyndaky sygyr soýup beren Röwşen – diýip, tanadandan soň, galandar ýüwrüp gelip, Göroglyny gujaklady. Gujaklap, atdan düşürüp, aýagyny ýere degirmän, eltip hüjresinde oturtty-da:

– Oglum, gije-gündiz namazyň yzyndan dilegim sendiň. Seni maňa Hudaýtagala ýetirdi. Oglum, kitabyň buýrugy, öňinçä atyňy ýerleşdireýin. Atyň kişmiş iýermi, bürünç iýermi? – diýip sorady.

Görogly:

– Endamly körpe ýorunja bilen arpa tapyp beräý – diýdi.

– Atyň aýagynyň teýine mahlaldan paýandaz düşäýinmi?

– Bir araba çäge düşäý – diýenden soň, Abdylla galandar bir howlu-da atyny ýerleşdirip, onuň ot-ýimini birkemsiz taýýar edip, Göroglynyň ýanyna geldi.

– Oglum, göwnüň näme islese aýdyber. Gök çay içermiň, gara çay içermiň, gant ezip iýermiň, nabat ezip iýermiň? – Şüle, süzme, ýahna, palaw, kebab ýaly naharlardan her gün dokuz dürli tagamy häzir etdi. Üç gün geçip, dördünji gün bolandan soň:

– Hany, oglum, habaryňy ber, ugur haýyrlý bolsun – diýdi.

– Galandar, şu galada bir ok-ýaý barmyşyn, şol ok-ýaý üçin geldim – diýip, Görogly haýyr iş bilen gelenligini aýtdy.

Galandar ol ýaýa belet bolansoň:

– Köp ýagşy, oglum – diýip, ýanynda bar teňnesini hasaplap gördi. Puly 400 tümen tylla ýetmedi. Ýene byradarlaryndan, deň-duş, dost-ýarlaryndan karz-kowal alyp, 400 tümen tyllany jemläp, kisä salyp ugrady.

– Bilip bolmaz, bardy-geldi, oylan çekip bilmeşe, puluny öz ýanymdan bereýin – diýip, galandar öz içinden oýlandy-da, Göroglyny ussalaryň dükanyna alyp bardy.

Ussalar:

– A-haw, Abdylly galandar, bu oylan näme? – diýip soradylar. Abdylly galandar:

– Hawa, ussalar, bu bir tanyş oylan, şu gala ýarag diýip gelipdir, onsoň siziň dükanyňyza alyp gaýtdym – diýdi.

Päh, ussalaryň dükanam özüňize belli. «Ussa aga, bejerewer» diýip getirilip goýlan ok-ýaý köp. «Ine, halanyny alaýsyn» diýip, bir topar ok-ýaýy küdeläp, öňüne süşürdiler.

Görogly bulary agdar-dünä edip gördi, birini bu ýana zyňdy, birini o ýana zyňdy, hiç haýsy göwnündäki ýaly bolup çykmady. Ahyry Görogly:

– Tapyp berseňiz-ä, düzüwräğini tapyp beriň, men bular bilen pozam oýnajak däl ahyrýn – diýdi.

Ussalaryň halypasy:

– Oylan, seniň demiň ýaman şah görüňär-le, bir ok-ýaý bar, çykaryp getirip goýsak, seniň ýaly oylan teýindenem galabilmez – diýip, Görogly göwnüniň ýetmeýänligini duýdurdy. Emma Görogly ussabaşynyň göwnüýetmezlik edenine oylanlyk edip gatyrganyp durmady-da:

– Haý, ussa aga, «Güýji ýetmez göre galar» diýenleridir, her zat-da bolsa getiriň, bir görüp galaly – diýdi. Munuň ýerbe-ýer, jaýma-jaý ugruny tapyp, sugşuryp, salykatly gepleýşine ussalar täsin galdylar.

– Munuň gepinde-sözünde-hä bimamla zat ýok eken, goý, höwes etse, görsün, güýjüni synasyn, ýüreginde arman galmasyn – diýşenlerinden soň, ussalaryň halypasy şagirtleriniň birine:

– Şol ok-ýaýy alyp çyk – diýip gygyrdy.

Şägirdi şol ady belli ok-ýaýy bir hüjreden alyp çykdy. Dokuz gat teletinden gaby bar, ýeke-ýekeden gaplaryny çykaryp goýdy. Lagly-jöwahyrdan bejerilen ok-ýaý hüjräň içine ýalkym salyp dur. Göroglynyň sussy basyljak boldy, ýöne atasynyň:

– Oglum, hiç ýerde gorkup, aljyrap, özüňi ýitiriji bolmagyn – diýen sözi ýadyna düşüp, özüni tiz dürsedi. Ýaýy aldy-da, şatyrdadyp çekiberdi. Ýaýyň iki başy eplenip, bir-birine ýetip tapyşyp gelýär.

Töweregindäkiler:

– Haý-haý oglan, güýjüň zor ekeni, ýaýy syndyryp barýarsyň, taşlaweri bäri – diýdiler.

– Ussalar, «Är lebizden, koý bogazdan» diýenleri. «Muny çeken adam bolsa, bir pul bermän alyamyşyn» diýip eşidip geldik, çekdik, indi muny bize berersiňiz – diýip, Görogly ussalaryň ýüzüne seretdi.

Ussalaryň halypasy:

– Aý, ýog-a, birneme gol muzdumyzy bermeseň, biz ony bermeýäs – diýdi.

– Şert diýeniň şert bolar ahyry! Ynha, bermeseň – diýip, Görogly ýaýy gezäberdi.

– Haý, oglan, dälşgelik, bälçiklik gylgyňy goý. Dogry, muny çekdiň welin, mundan başga ýene bir şertimiz bar. Sen munuň okuny ýedi pilden geçirmelisiň, onsoň bu ýaý seniňki bolar – diýip, ussabaşy aýtdy.

Görogly:

– Köp ýagşy, ol şertiňizem bitirjek bolup göreli – diýdi.

Şunluk bilen, köçä çykyp, ýedi pili hatara düzüp goýdular. Görogly keýmir oky ýaýa dolduryp, ýa şiri huda diýip, ýedi pili gabatlap, ras atyp goýberdi. Ol ýedi piliň içinden parran geçip gitdi, baryp galanyň demir derwezesine urdy. Piller bir gapdalyna agyp ýykyldy.

– Haý, oglan, özüň ýaş bolsaň-da, gujur-gaýratyň zor ekeni, bar, ýaýy saňa bagyş etdik – diýdiler.

Galandar dört ýüz tümen tyllany ussalaryň önünde goýdy.

Emma olar:

– Ýok, galandar, wadamyz wada, şertimiz şertdir, çeken adam bolsa, bir pul alman, mugt berjekdiris – diýip, wadalaryna pugtadyklaryny aýtdylar.

– Aý, bolsa-da, oglana birneme haýyr bererine – yrymyna ýagşy, her zat-da bolsa alyň! – diýenden soň:

– Gel, haýyrlaşmany orta saldyň – diýip, her ussa bir jüp tümen tylladan alyp, dört ýüz tümen tyllanyň galanyny galandara gaýdyp berdiler.

Görogly ýaýy alyp, ussalar bilen hoşlaşyp gaýdyberdi. Köçe bilen gelýärkä:

– Oglum, seni ýene bir ýere elteýin – diýip, galandar ýene bir ussahana getirdi. Dükanyň içine seretseler, ynha, jaýyň bir burçunda bir ýaşyl naýza dur, Göroglynyň gözi şol naýzadan aýrylanok. Ussabaşy:

– Eý, Abdylla sopy, bu nähili oylan? – diýip sorady.

– Hawa, ussa aga, bu bir tanyş oylan. Şu gala ýarag diýip gelipdir. Senden şu naýzany diläp alyp bermäge geldim, näçe alsaň al-da, naýzaňy şu oglana ber, ussa aga – diýdi.

– Ýok, Abdylla sopy, bu naýzany göterjek oglanyň piri gaty zor gerekdir. Bu naýza her gezip ýören salpy aýaga başartmaz.

– Ýok, ussa aga, bu oylan biderek oylan däl. Baýaky ussalaraky lagly-jöwahyrdan ýasalan ok-ýaýy hem çekip aldy – diýen habary eşidenden soň, ussa haýran galyp, Göroglynyň ýüzüne seretdi-de:

– Tüweleme, oglum, şol ýaý üçin goýlan şertleri berjaý edip, şol ok-ýaýy çekip almagy oňaran bolsaň, onda bu naýzanyň syrtynda durmagy-da oňarsyň – diýip, Abdylla galandara ýüzlendi:

– Hawa, Abdylla sopy, bu oglanyň piri zor ekeni, bar, naýzany alsa alaýsyn, bar, bagyş etdik – diýdi.

Görogly ýüwrüp baryp, naýzany aldy. Çykyberjek bolanda, ussa:

– Aý, Abdylla sopy, munça bolanyna görä, goý, bu oylan indi ýarag şaýyny tutup gitsin. Munuň ýüreginde arman galmasyn – diýip, ýene bir jaýa girip, bir bukjany goltuklap getirdi. Bukjany açyp görseler, munuň tamamy ýarag ekeni, altyn ýakaly sowut, galkan, düýrme gylyç, şeşmer, aýpalta, tylla desseli gazma we başga şuňa meňzeş ýaraglar – tamamy, batyrlaryň göterýän ýaraglary eken. Görogly bulary görüp:

– Bularyň hiç birindenem geçer ýaly däl, hemmesi häli-şindi gerek boljak ýaraglar – diýip, içini gepledip durdy. Abdylla galandar bolsa ussa bilen ylalaşyp, pullaryny töläp, bularyň hemmesini öz ýanyna geçirip goltuklap çykyberdi. Görogly hem naýzasyny süýräp gaýdyberdi. Aý, gepiň gysgasy, Ysphyhanda Göroglynyň ýarag şaýyny tutan şu galandar boldy.

Ar alyş (bölekler)

Indi habary Görogly begden eşidiň. Görogly «Ýekäniň ýarany Huda» diýip, basdy ata gamçyny. Ençeme çöllerden aşyp, şol gidişine Aral derýasynyň boýuna bardy. Derýanyň boýunda Görogly Gyratyna garap, baş keleme söz aýdar gerek, gör-bak, näme diýýär:

Gurbanyň bolaýyn, janym Gyratym,
Araz derýasyndan geçer günüňdir.
Dünýäde zynatym, güýjüm-kuwwatym,
Algyr laçyn kimin uçar günüňdir.

Ýalmynyp-ýalmynyp seriň towlaýyp,
Meni guwandyrp, köňlüm çaglaýyp,
Dokuz menzil ýoldan ganyym awlaýyp,
Säher ýeli kimin göçer günüňdir.

Ýedi ýaşda ganatlaryň bitildi,
Käse kimin iki gözüň açyldy,
Galam kimin gulaklaryň çatyldy,
Aýak kakyp, agzyň açar günüňdir.

Eý, janawar, kamatyňa guwandym,
Gurbanyň bolaýyn al meniň pendim,
Senden özge bolmaz meniň perzendim,
On baş günlük ýola gaçar günüňdir.

Görogly diýr, ýyglap efgan eýledim,
Men gara bagrymy birýan eýledim,
Zürýat dilemedim, seni diledim,
Indi bu derýadan geçer günüňdir.

Görogly atynyň boýnuna bir kakdy welin, Gyrat asmana uçan ýaly bolup zyňdy. Kyrk gez derýanyň hol beýlesine düşdi. Görogly wagty hoş bolup, ýene ýola rowana boldy. Uzak ýollary sökdi, ahyry sorap-idäp, Reýhanarabyň bolýan şäherine bardy. Şol ýerli bir adamdan:

– How, aga, bu günler Reýhanarap näme pişe bilen meşgul?
– diýip sorady. Onda ol adam:

– Ýagşy ýigit, Reýhanarabyň pişesi: üç aýlap bagşy aýtdyryp, surnaý çaldyryp, nagara urduryp, tebil kakdyryp, masgarabaz oýnadyp, saz-söhbet gurup, bezimde bolýar. Onsoň garnyny doýrup, üç aýlap uklaýar. Ol, dünýä saz-söhbetini gutaryp, garnyny doýrup ýatdy. Şu wagtlar ol ukudadyr, onuň şundan başga pişesi ýok, oglum – diýdi.

Ukuda diýen sözi eşidenden soň, Görogly gam-gaýgysyz sürüp ötägitdi. Reýhanarabyň galasynyň arka ýüzünden baryp, uly çarbagyň derwezesinden girdi. Görse, bagyň içinde güller açylyşyp, bilbiller çah-çah urup saýraşýar. Görogly şol ýerde ýeňňesini ýatlap, baş keleme söz aýdar boldy:

Bagda açylan gyzył güller,
Bu бага gülm geldimi?
Dag üstünden akan siller,
Bu jaýa ýeňňem geldimi?

Bagda saýraýan bilbiller,
Degresin alan sünbüller,
Gül üstünden ösen ýeller,
Bu бага ýeňňem geldimi?

Gözüm ýaşı derýaýy Nil,
Boldy meniň halym müşgil,
Gül yggynda köýen bilbil,
Bu бага ýeňňem geldimi?

Bu gün gurban bolsun başlar,
Gan boldy didämde ýaşlar,
Bag üstünde uçan guşlar,
Bu jaýa ýeňňem geldimi?

Bu gün başyma iş düşdi,
Meniň ýürek-bagrym bişdi,
Boz tarlaňym belent uçdy,
Bu бага ýeňňem geldimi?

Uzak ýerden sorap geldim,
Gam bilen hemhana boldum,
Ne habar, ne nyşan bildim,
Bu taýa ýeňňem geldimi?

Alys boldy meň mekanym,
Aýrallykdan köýdi janym,
Käbäm enem-mähribanym,
Bu jaýa ýeňňem geldimi?

Görogly, kysmatym ýaman,
Ýedi ýyldyr çekdim efgan,
Ne habar boldy, ne nyşan,
Bu taýa ýeňňem geldimi?

Görogly sözüni tamam etdi. Bagyň bir tarapyndan beýleki tarapyna
öz işleri bilen barýan birnäçe hyzmatkär çorular Göroglyny gördüler.
Kenizler onuň golaýyna baryp:

– Eý, ýigit, seniň sesiň ýaman zaryn çykýar-la, sen neçün aglar sen?
– diýip soradylar. Görogly joşup, olara garap, baş keleme söz aýdar gerek:

Bu бага seýle gelenler,
Indi jebir jana boldy.
Didäm üzre akan ganlar,
Göz ýaşym rowana boldy.

Men бага geldim nar üçin,
Köp ygtykadym bar üçin,
Çykmyşam bir naçar üçin,
Örtendi, perwana boldy.

Gezsem gerek ilden-ile,
Derdim köpdür, ýokdur hile,
Gaýgy bary meniň bile,
Goşuldy, hemhana boldy.

Ýok meniň zynat-nyşanym,
Balkan degresi mekany,
Bir garçygaý mähribanym,
Gözümden bigana boldy.

Görogly, ýeňňeň ýat eýle,
Onsuz бага барма сеýле,
Kysmatym ýazyldy şeýle,
Görmegim gümana boldy.

Görogly çorulara öz halyny beýan etdi. Göroglynyň nalyşyn eşidip, hyzmatkär gyzlar hem gamgyn boldular:

– Bu biçäräniň hem biziň ýaly ýat ýerlere düşen naçary bar eken, her kimiň gaýgysyny Alla özi asan etsin-dä – diýip, gynana-gynana çykyp gitdiler. Görogly hem Gyratyny assa-assa sürüp, töwerek-daşyna seredip, olaryň giden ugruna baka gidiberdi.

Indi habary бага gelip-giden kenizlerden eşidiň. Bu kenizler Reýhanarabyň çorularydy. Olar derrew baryp, «Bagda şeýle-şeýle bir bagşy ýigit bar» diýip, Gülendama habar berdiler. Gülendam:

– Ol kim bolarka janlarym? – diýip, kir ýuwup oturan ýerinden diňşirgendi, özüniň geçmişini gözüniň önüne getirdi, eli bilen ulaldan Röwşen jany ýadyna düşdi. Häzir ol suw gabyny alyp, howzuň başyna gaýtmagy ýüregine düwüp oturybersin.

Indi habary Görogludan eşidiň. Görogly şol aýlanyp ýörşüne bagyň içindäki howzuň boýuna bardy, görse, howzuň boýunda, şa sypanyň üstünde alaň ýatan ýaly bolup, bir zat ýatyr. Onuň horruldysyndan dag-daş lerzana gelyär.

– Päh, zaňnar, ýer ýüzünde Arap diýen bar bolsa, megerem, şu bolara çemeli, men muny oglankam görenim, ýaş wagtymda bu zaňňaryň syr-sypatyna-da syn etmändirin – diýip, Görogly atyndan düşüp, Gyra-ta gülmyhdan bent etdi. Ýuwaş-ýuwaş ýöräp, usul bilen Arabyň ýanyna bardy. Baryp ýagşy syn etse, Reýhanarabyň üstünde segsen goýnuň derisinden possuny bar, kyrk goýnuň derisinden tikilen telpegini hem bu ýan gapdalynda goýupdyr. Telpegi bir ýana, possuny bir ýana taşlap äňetse, sakgallary kelle urlan gara söwüt ýaly, agyzlary dagyň gowagy ýaly, murtlary kürräň guýrugy ýaly, burny susak ýaly, gözleri guýy ýaly, gulaklary depmeçiň tigri ýaly, gaşlary bir tutum, kellesi tamdyr ýaly, ýagyrynysy baş

gez, synasy on çeyrek, gursagynyň tüýleri oruma ýeten arpa kimin, şemal bilen şagyr-şagyr ses berýär. Arap zaňňaryň hiç zatdan habary ýok. Ol bir beýik sekiniň üstünde, ullakan güjümiň aşagynda dokuz gabat çymylgan taşlap, başujuna dokuz tekýe, aýagujuna baş tekýe taşlap, çiş arkan düşüp, erniniň suwuny akdyryp ýatyr. Her demini alyp pyşgyranda, güjümiň ýapraklary çagşyl-çagşyl ses edýär. Görogly:

– Uklap yatan zannary namartlyk edip oldurmayin-le, her haçan tur-sa, atymyn yzyny gorsun – diyip, uç mertebe atyny onun towereginden aylady. «Arap gujumi hem gorsun» diyip, bir yogyn agaja ok atdy. Okun yarysy anry geçip duruberdi...

Gorogly munun tanaman duranyny gordi-de: «Muna bolşuny aydyp, ozumi tanadayyn» diydi:

– Ey, yenne, şol garanky gorden yagtylyga çykan Rowşenin, yedi yaşda senden ayra duşen heserdeşin mendirin – diydi. Gulendam:

– Hey, way, menin yeke yalnyz howandarym – Goroglumy sen? – diyip, ona baka topuldy. Gorogly hem begenip, atyndan düşüp, yennesi bilen gorusdi. Gulendam Goroglynyn daşyndan uç mertebe aylanyp, manlayyndan ogşady. Gulendam gorşup bolandan son, yene oturjak boluberdi. Onda Gorogly:

– Oturma, yenne, mun atyn syrtyna – diydi. Emma Gulendam ayagynyn astynda yatan çopi aldy-da, yeri dyrmalap oturyberdi, gozune yaş aýlap, başyndan otenleri birlay yatlady.

Gorogly:

– Ata mun, yenne jan, sana name boldy, beydip otyr yaly? – diyip sorady. Gulendam başyny aşak salyp oturan yerinden boljak-geljegi birlay gozunin onune getirdi. Ol pikir deryasyna gark bolup oturyşyna Goroglynyn howlугyandygyny-da duymady. Son Gulendam başyny galdyryp:

– Ey, oglum, Rowşen jan, sen yor diyyarsin, men nenen gideyin, ne yuz bilen Çandybile barayyn? Rowşen jan, menin indi boljagym bolup, boyam synypdyr. Indi meni bu jayymdan gozgama, goy, men şu yerde oleyin – diyip, hamsygyp, gozyaşyny tayly gezek sylp goyberdi.

– Yok, bolmaz, gitmesen bolmayar, yenne jan.

– Rowşen jan, sana bir gep bar, sen şu wagtlar meni akitsen, bu bet-bagt bilen yene bir yerde sataşaysan: «Hey, zannar Rowşen, men senin Gulendam yenneni edil diyen mahalynda – nowça mahalynda guçdum, in sonunda garrap sandan galandan son akidip, arym jayyna düşdi diyip ge-

zip yormun? Kempiri bari kow» diyer, ol wagt senin yuregin ynjar – diydi. Gülendamyň bu sözi Röwşene makul göründi.

– Eýsem, bu işiň geňesini özün ber, ýeňňe jan – diýip, ýeňňesine maslahat saldy. Gülendam:

– Eý, oglum, munuň geňesini men bersem, ar-namysym ýerine düşsün diýseň, Arabyň öňki heleýinden galan ýeke gyzy bar, şondan başga hiç bir perzendi ýok. Şonuň üçin ol gyz ýetişenem bolsa, ony äre bermäge gözi gyýman saklap otыр. Şu wagt ol 25 ýaşyna barypdyr. Ýüzleri aý ýaly, gyzyň güle taý ýaly, gara göz, galam gaş, ýuka dodak, hünji diş, gözi sürmeli, boýny düwmeli, gaşyna wesme çekip, saçyna gülüp döküp, al-ýaşyl geýnyp бага seýle çykan wagtynda, görenler asla onuň yşgyndan özüni tutup bilmeyärler. Adyna-da Bibijan diýýärler, men şonuň ugruny tapyp, seniň ardyňa mündürip bilsem, onda sen Arabyň ýürek ýagyny üzýärsiň, seniň arýň kemsiz ýerine düşýär. Ana, şol gyzy getirip, Arabyň «Suw ber» diýşi ýaly, saňa suw berdireýin. Sen ony atyň syrtyňa çek-de, ýöräber, şonda arýň ýerine düşer – diýip, Görogla akyl berdi...

Görogly işikde barmagyny dişläp duran Bibijanyň jemalyny görüp, baş keleme söz aýdar gerek:

Garşymyzdan bir Aý dogdy,
Gutly bolsun il üstüne!
Boldy ajap zamanalar,
Gadam goýsun ýol üstüne!

Gunça kimin gülleri bar,
Göz üstünde ýollary bar,
Bir ajaýyp hallary bar,
Halyn goýar hal üstüne!

Ne meýdana girmek gerek,
Ne gädikde durmak gerek,
Şirin jany bermek gerek,
Namys bilen ar üstüne.

Bir gyz geledir bezenip,
Süýnüp-sarkyp hem daranyp,
Gamza tygyny gezenip,
Hülle geýer şal üstüne.

Ýaryň bagyna gireli,
Bagyň gülüni tireli,
Sen gelmeseň, biz baraly,
Bar, çykyp dur, ýol üstüne.

Ýedi ýyldyr synam dagly,
Pir ýolunda boýnum bagly,
Nowhuruş oylan Görogly,
Bir Alla diýp, dön üstüne.

Görogly sözüni tamam edip, Gyratyň başyny gyza tarap dolady. Şol wagt Gyrat hem çarpaýa galyp, ajap bir oýun etdi. Bibijan ýylan gören ýaly bolup arkan-arkan çekilip:

– Eý, tüýsi bozuk ýigit, meni razy etmän alyp gitjek bolýarmyň?
Men seni atama aýdyp öldürderin – diýip, öýkeläp ýöräberdi. Gülendam onuň yzyndan ýetip: «Ataň duýsa, gyrrar bizi» diýip töwella etdi, Bibijanam oňa jogap berdi:

Gülendam:

Gurbanyň bolaýyn, Bibijan,
Aýtma, ataň gyrrar bizi.
Maňa dardyr bu giň jahan,
Aýtma, ataň gyrrar bizi.

Bibijan:

Goýber meni, zalym ýeňňe,
Men-hä gaýtmanam-gaýtmanam,
Sen maňa saljaksyň çeňňe,
Asla gaýtmanam-gaýtmanam.

Gülendam:

Sensiz ýerde gül açylmaz,
Seniň gülüň hergiz solmaz,
Ýagşy-ýamandan söz bolmaz,
Aýtma, ataň gyrrar bizi.

Bibijan:

Barman indi men ýanyňa
Ot salma şirin janyňa,
Özüň baryp suw ber şoňa,
Men-hä barmanam-barmanam.

Gülendam:

Gülendam diýr, al, gyz, pendim,
Sensiň meniň jiger bendim,
Şirinim, şekerim, gandym,
Zalym ataň gyrar bizi.

Bibijan:

Bibi gyz diýr, eý, ýeňňe jan,
Düşdi köňlüme bet güman,
Şol oglanyň päli ýaman,
Asla gaýtmanam-gaýtmanam.

Bular sözlerini tamam etdiler. Onda Gülendam:

– Barmasaň, bir içim suw ber. Bu ýigit tizräk gitsin, Bibijan – diýdi.

– Ýok, ýeňňe jan, bu ýigidiň bolşy ýaman bozuk görünýär, muňa suwuň-da bolsa, zadyň-da bolsa özüň beräý, ýagşysy, muny aman-sag, tizräk ugradaweri – diýdi.

– Bibijan, bu ýagşy ýigide bir jam suw beräýsene – diýip, bu hem arkasyndan itiberip dur. Şol halda Bibijan Görogla garap:

– Eý, goç ýigit, sen bu ýerde kân durma, biziň peşaplarymyz seni görseler, öldürerler – diýip, «Gitgin indi, demir donly, bu ýerden» diýip, Görogla garap, bir söz aýdar gerek. «Alman gitmez demir donly bu ýerden» diýip, Görogly hem jogap berýär:

Bibijan:

Habar bergin, ýigit, nirden geler sen,
Gitgin indi, demir donly, bu ýerden.
Haýsy ilden, haýsy ulusdan bolar sen,
Gitgin indi, demir donly, bu ýerden.

Görogly:

Meni sorsaň, geldim Çandybilinden,
Almaý gitmez demir donly bu ýerden,
Aslym beýan etsem, türkmen ilinden,
Almaý gitmez demir donly bu ýerden.

Bibijan:

Gitgin indi, biziň iller duýarlar,
Duýsa, seniň şirin janyň gyýarlar,
Goçaklarmyz ata rekap goýarlar,
Gitgin indi, demir donly, bu ýerden.

Görogly:

Baş menzilden Gyratymy çapar men,
Her menzilde sermes guzy gapar men,
«Däh» diýemde, baş kişini ýykar men,
Almaý gaýtmaz demir donly bu ýerden.

Bibijan:

Goç ýigitler belendinde, pestinde,
Aşyk bolan magsugynyň kastynda,
Köp sözleme sen Gyratyň üstünde,
Gitgin indi, demir donly, bu ýerden.

Görogly:

Belent-belent garly dagdan ötmeýin,
Aryn alyp, maksadyna ýetmeýin,
Şu gün seniň ak goluňdan tutmaýyn,
Asyl gitmez demir donly bu ýerden.

Bibijan:

Hanlaryň içinde hanlar hany sen,
Aşyk bolsaň, magsugyňy tany sen,
Nä pisint etmediň Bibijany sen,
Gitgin indi, demir donly, bu ýerden.

Görogly:

Beg Görogly aýdar: şirin sözlini,
Janym alan nerkes gara gözlini,
Goşa hally, aý dek, ap-ak ýüzlini,
Almaý gitmez demir donly bu ýerden.

Bu sözi aýdandan soň, Bibijan arkanjaklap:

– Gör, ýeňňe jan, munuň aýdýan sözlerini gör, asla bu ýigitden
gowulyk çykmaz. Eger maksadyň öldürtmek bolmasa, onda meni goýber
– diýdi.

– Eý, gyzym, maksat seni öldürtmek däl. Bu ýigit gaty
gowy ýigit, ol bir içer ýaly suw sorady, men şol suwy seniň alyp
bermegiňi oňa wada berdim, diňe şonuň üçin men seni getirdim
– diýip, Gülendamy sypdymajak bolup, arkasyndan iteleýär.

– Ýok, ýeňňe jan – diýip, Bibijanam Gülendamy arkanlygyna südür-
läp, Göroglynyň gözünden ýitip barýar. Görogly bu bolşy görüp, öz içinden:

– Men könelerden «Ýagşy söz ýylany hinden çykar» diýip eşidipdim.
Gel, men şuňa hoşamatly bir söz aýdaýyn-la. Bizde söz gytmy näme?
– diýip, Bibijana garşy garap:

– Wah, Bibijan, gitmesene, bir suw bersene – diýip, baş keleme söz
aýdar gerek:

Garşym alyp duran dilber,
Näzlim, bir suw ber, içeýli,
Ter hynaly gollaryňdan,
Gyz-juwan, suw ber, içeýli.

Menem geldim illerimden,
Seýran etsem güllerinden,
Ter hynaly gollaryňdan,
Gyz-juwan, suw ber, içeýli.

Senmisiň Arabyň gyzy,
Geýen donlaryň gyrmyzy,
Näz bilen köýdürme bizi,
Gyz-juwan, suw ber, içeýli.

Goly hyzmatda baglyny,
Menzili Ýyldyz daglyny,
Tanyrmy sen Göroglyny,
Gyz-juwan, suw ber, içeýli.

Bilbil gül diýp çeker zary,
Aşygyň köymesin ary,
Göroglynyň söwer ýary,
Bibijan, suw ber, içeýli –

diýip, Görogly sözüni tamam etdi.

Gülendam:

– Halha, «Bibijan» diýip, adyňam bilýän ekeni. Häý, Bibijan, bu ýigit seniň at-owazaňy eşidip, saňa aşyk bolup gelen bolmaga çemeli, muny namyrat gaýtarma-da, suw beräý, Bibijan – diýdi.

– Alla, ýeňňe jan, «Ber-beri» kän aýtdyň. Indi men muňa suw bereýin, ýöne sen meniň yzymda habardarrak bolup durarsyň.

– Men yzyňda duraryn, Bibijan.

– Bolýar, ýagşy – diýip, Bibijan razy boldy.

«Kasas kyýamata galmaz» diýenleri: Arap Gülendamy alyp gaýdanda, Göroglynyň kakasyndan galan altyn jamy hem alyp gaýdypdyr. Bibijan bu jama suw dolduryp, haremhanadan gamza kakyp, daş çykdy. Uýalyp, ýüzüni keseräk tutdy-da, jamy Göroglynyň goluna uzatdy. Görogly hem jyn ýaly çalasyn zaňňar: jamy goltugyna urdy-da, dessine bir elini ak goluň penjesinden, bir elini hem ak bilekde goýlan bilezigiň aňyr tarapyndan berk tutup, gyzy özüne baka çekdi welin, Bibijan top ýaly bolup, atyň üstüne düşdi. Azaby ýerine gowşan Görogly Bibijany alyp, Gyratyň başyny yzyna baka öwürmekçi boldy. Onda Bibijan:

– Eý, goç ýigit, meniň özüm gideýin, ýöne häzir meni goýber, öýe girip, zatlarymy alaýyn – diýdi.

Gülendam-da:

– Dogry aýdýar, Röwşen jan, goýber elini, «gideýin» diýdi, indi özi gider – diýdi. Görogly hem onuň elini goýberdi. Päh, ýetişen maşgala, Bibijanyň-da göwni galkdy, içeri girip, zer-zerbap geýimlerini egnine geýdi, şaý-paýyny dakyndy, aýna-daragyny alyp, bukja saldy. Bukjasy-nam goltuklap gelip, şaňňyrdap, atyň syrtyna mündi. Gülendam:

– Bar, Röwşen jan, alnyňy Hak açsyn, Arabyň ýürek ýagyn-a

üzensiň, emma özüň gatyрак gideweri, men şu gün irde-giçde muny oýarmasam, «Sen meniň gyzymy ogluňa özüň berip goýberensiň» diýip, maňa azar berer, döwüş-taýak meniň başymda bolar – diýdi.

– Al-la, ýeňňe jan, onuň ýaly bolsa, men şu duran ýerimden Arabyň içinden sary ýaýyň okuny geçirip, seni hem alyp ötägideýin?

– Eý, oglum, ol işiň namartlyk bolar, men baryp ony oýaraýyn. Soň ol zaňňar: «Men ukuda ýatyrkam alyp gidipdir, bigaýratlyk edipdir» diýip, bahana tapmasyn – diýdi.

– Bu aýdýanyň hem dogry, ýeňňe jan. Men Gyratymy depip, meýdana çyksam, onuň alajyny özüm görerin, «Eliň bilen edeniňi egniň bilen çekersiň» diýenleridir. Goý, ol zaňňar ozal öz eli bilen edenini bu gün öz egni bilen çeksin. Sen bar-da, Araby turuz – diýdi.

Görogly Bibijana: «Berk ýapyş, gyz» diýip, Gyrata bir gamçy urdy welin, janawar ýyldyrym ýaly süýnüp, laçyn kimin uçup barýar...

...Bu gün ötdi, gijesi ötdi, ertesi çäş galanda Göroglynyň zyzndan bir gürrüldi peýda boldy.

– How, Bibijan, bir gürrüldi bar-la, bu ýakynlarda aňdar barmyka, şir barmyka?

– Görogly beg, aňdaryňy-da bilmeýän, şiriňi-de, bu meniň atamyň atynyň gürrüldisidir. Onuň toýnagy gyzan wagtynda, damagynyň harryldysy, burnunyň parryldysy gaty daşdan eşidilýändir, bu şonuň sesidir. Ol seniň zzyňy alyp kowup gelýändir – diýdi.

Onda Görogly içinden «Gel, men muny bir synap göreýin» diýip:

– Onda Bibijan «Dost geňeşde belli» diýipdirler, ataň yzmyzdan ýetip gelýän bolsa, indi näme etmeli? – diýdi. Onda Bibijan:

– Eý, Görogly beg, maňa nämä geňeşýärsiň? «Ýaryşda atdan, ýyrtyşda gurtan, mal ýagdaýyny gartan, söweşi mertden» diýipdirler. Sen bir mert ýigit, özüň menden ýagşy bilýärsiň; ýöne meniň saňa aýtjak bir sözüň bar, atam uka giden mahalynda, seýisler onuň atyna iým-suw berip, ot döküp, bakyp-bejerip ýörkäler menem baryp, kesesinden syn ederdim. Ol ata her menziline baş ýarym batman iým berilýärdi. At aýagyndan ýaňa bikär bolup galandyr, ýöne gyzgynyna gelýändir. Onsoňam, atamyň aty garrydyr, biziň atymyz ýaş görünýär. Şonuň üçinem ýakynyňa gelse, baş-altı agyz gepe güýmäp, birmeýdan saklap bilseň, onuň aty şol ýerde sowap galar – diýdi.

Görogly Bibijanyň göwnünde ýamanlyk ýokdugyny bildi.

– Haý, onuň ýaly bolsa, men ataňy üç-dört günläp gepe güýme-meýänmi! Meniň ýanymda gep gytmy näme? – diýip, bir dagyň üstüne çykyp, yzyna garap duruberdi. Bir seretse, iki dagyň jülgesinden Arap zaňnar atyny ýüzin salyp gelýär, bolup gelşi edil bir gara ýapynja meňzeýär.

Ses ýeter ýaly meýdana geldi weli, Görogly şol duran yerinden:

– How, Arap, dur, şo yerde dur, şo yerde. Saňa baş-alty agyz sözüň bar – diýip gygyrdy.

– Haý, zaňnar Görogly, ine, durdum, aýt, näme sözüň bolsa.

– Sözümi saňa saz bilen aýdyp berjek – diýip, arkasyndan sazyny alyp, Araba garap, baş keleme söz aýdar gerek. Gör-bak, näme diýýär.

Seniň üçin geldim Çandybilinden,
Senden gaýdan enesinden dogmasyn;
Aslym diýsem, teke-türkmen ilinden,
Senden gaýdan enesinden dogmasyn!

Meýdan içre ýetdiň bedew harladyp,
Ylgar edip, at alnyny derledip,
Men durdum öňünde jyzap arladyp,
Senden gaýdan enesinden dogmasyn!

Belent-belent garly dagdan öter men,
Arym alyp, maksadyma ýeter men,
Bäri gelme, Arap, seni atar men,
Senden gaýdan enesinden dogmasyn!

Sagyra halymda üstüme geldiň,
Agladyp, eňredip, ýeňňemi aldyň,
Ýok söwdany meniň başyma saldyň,
Senden gaýdan enesinden dogmasyn!

Görogly diýr, eşit merdiň sözüni,
Külli ilat görsün meýdan tozuny,
Ýeňňem üçin aldym, arap, gyzyňy,
Senden gaýdan enesinden dogmasyn!

Görogly sözünü tamam edenden soň, Bibijan oňa:

– Senden gaýdan enesinden dogmasyn. Eý, Görogly beg, indi sen atyňy bu ýana sürüber. Senden gaýdan enesinden dogmasyn – diýdi.

Görogly hem Gyratyň jylawyny ýazdyryp, bir gamçy urdy welin, at Reýhanarabyň gözünden ýitip gitdi. Görogly namasyny aýaklynça, Arabyň aty saň gaty bolupdyr. Emma atyň sowanyndan ol zaňňaryň habaram ýok.

– Haý, zaňňar Görogly, sen bu sözi aýdyp, lap urýarsyň. Hany göreli, meniň öňümden nirä gaçyp gutularkaň – diýip, galkarak oturyr, ilerräk omzap, atyny debsiledi welin, öz agramyna özi başaşak gaýdyberdi. Minara ýykylan ýaly bolup, maňlaýy baryp daşa degdi. Arap ýer bagyrtlap ýatyberdi, şol ýatyşyna bir çay içim salymdan soň zordan özüne geldi. Entirekläp-entirekläp atyna mündi-de, eýeriň gaşyna maňlaýyny goýdy, at üstünde hem bir meýdan ýatandan soň, Arap demini dürsedi, soň ol başyny galdyryp, biline guşan uzyn guşagynyň ujundan ýyrtyp aldy-da, ýüz-gözünü çala-çula süpürişdirip, maňlaýyny daňdy. Öz-özi içini geple-dip:

– Alla janym, meniň işim oňuna bolubilse ýagşydyr-ow. Men heniz ol zaňňar bilen atyşmankam atdan ýykyldym, tutuşmankam maňlaýymy ýardydym. Her zat-da bolsa, indi onuň bilen gidişmesem bolmaz – diýip, atyny gamçylamaga başlady, aty bolsa mazaly sowaşypdyr, eger-eger sarsanogam. Arap atynyň ýöremejegini bilip, onuň ýantanapyny bileline orady, uýanynam egniniň üstünden taşlap, tagyrdadyp süýräberdi. At şol barşyna gybyrдыklamaga başlady. Ýene bir meýdan süýränden soň, at ädimini gatyрак ädip, özüni dürsäp ugrady. Arap indi atynyň toýnagynyň gyzygyny bilip, uýany, ýantanapyny eýeriň gaşyndan ildirdi. Ýoldan bir desse taýagy tapyp alyp, atyň guýrugyndan tutup, sagrysyna, gapyr-gasyna, ýanbaşyna ura-ura ony mazaly gyzdyryp, üstüne münägede, basdy gamçyny. At kä derläp, kä harlap, ýene zyňmaga başlady. Şeýdip, ol damagyny harryldadyp, burnuny parryldadyp gidiberdi.

Indi habary kimden al, Görogludan al. Göroglynyň aty artlaşykly, agyr ýükli. Her niçik-de bolsa, ol Arapdan öňürti Araz çayyndan geçdi. Görogly çaydan geçip, yzyna bir garasa, ynha, kyb-lasyndan gürläp, harlap, Arap ýetip gelýär. Görogly:

– Eý, Arap, dur şol ýerde – diýip, ýene gygyrdy. Arap atynyň başyny çekip:

– Ine, durdum, zaňnar, sen her näme etseň-de, meniň öňümden gaçyp gutulasyň ýok. Seniň ajalyň meniň elimdendir. Taşla, Bibijany, zaňnar – diýdi.

Görogly oňa jogap edip, eline sazyny alyp, Araba garap, baş keleme söz aýdar gerek:

Garry duşmanym sen, arap,
Aga Reýhan, döwüşeli!
Bu gün bolar halyň harap,
Garry Reýhan, döwüşeli!

Niçe ýyldyr çekdim zary,
Şükür, aldym namys-ary,
Ata-babamyň gandary,
Zalym Reýhan, döwüşeli!

Ýeke men, penahym Hakdyr,
Derdiňe hiç dowa ýokdur,
Hunuň-bahaň ýeke okdur,
Gelgin, Reýhan, döwüşeli!

Görogly diýr, özüm resa,
Bir pirim hezreti Isa,
Hezret Aly, ýa Murtaza,
Aga Reýhan, döwüşeli!

Görogly sözüni tamam etdi-de, keýmir okuny sary ýaýa dolduryp, taýýar bolup duruberdi, Reýhanarap muňa öňküden-de beter gazaba mün-di.

– Häý, akmak, seniň etjek hiläň meniň atymy sowadyp, menden gaçylyp gutulmakdyr. Atym sowasa, sowabersin. Atym sowasa, ony bu ýerde taşlap, yzyňdan pyýadalap baryp, galaňy agdar-dün-der ederin. Ýurduňy gum bilen kesege döndärin. Çandybiliň kesegini heleýleriňe – bogazyna bir batmandan, gysryna batman ýarymdan göterdip, Arabystana daşatmasam hasabam däl. Il-ulsuňy dagydyp, ýurduňda ýumurtga togalabermeli ederin – diýip, elinden geler-gelmezi sarnap, Görogla garap, baş keleme söz aýdar gerek:

Päliň azyp, bu jaýlara gelip sen,
Biakyl Görogly, nadan Görogly!
Bejit bilgin, sen białal ölüp sen,
Biakyl Görogly, nadan Görogly!

Indi saňa rast jogabym söýläär men,
Berre kimin bagryň girýan eýläär men,
Il-ulsuň, galaň weýran eýläär men,
Biakyl Görogly, nadan Görogly!

Goldan geler-gelmez işi başar sen,
Bu gün biziň bilen bagsa düşer sen,
Bir gamçy çalamda şeýle çaşar sen,
Biakyl Görogly, nadan Görogly!

Goluň baglap, tirkärin men gatyra,
Hary-zar eýlärin salyp hatara,
Päliň azyp, degdiň Reýhan batyra,
Biakyl Görogly, nadan Görogly!

Reýhanarap sözüni tamam edensoň, atynyň sowanlygyny bilip: «Bu sapar ahmal oturmaýyn» diýip, jylawy çekeräge tutup, kibitini gaýym gysyp, atyň garnyndan dolandyryp jüp gamçy urdy. Emma at bu sapar çalarak sowan ekeni. Janawar gamçynyň awusyndan sekrägede bir zyňdy welin, Araz çaýynyň bu taýyna geçip bilmän, ortasyna pagyş edip düşdi. Derýanyň tolkuny tekizleşip gitdi. Arap aty bilen bir haýukdan soň suwuň ýüzüne çykdy. Suwuň içinde atdan düşüp, onuň ýantanapyny bileline orady, özi önünde, atam yzynda, uly basgy bolup, Görogla garap, ýüzüp gelýär. Şol wagt Görogly Arazyň aňyrsynda duran ýerinde Araba garap, ýene baş keleme söz aýdar gerek:

Uçradyň Araz çaýynda,
Gaýt indi, Reýhan, öler sen!
Seni goýman bu jahanda,
Gaýt indi, Reýhan, öler sen!

Ýene bu ýoldan geler men,
Dostu-duşmanym biler men,

Eltip, ýylkyma salar men,
Gaýt indi, Reýhan, öler sen!

Sen gaflat ukuda ýatdyň,
Güjümiňe okum atdym,
Senden arym alyp gaýtdym,
Gaýt indi, Reýhan, öler sen!

Okum çekip, girsem ýaýa,
Nalyşyň ýetmez Hudaýa,
Arap, atyň bolar zaýa,
Gaýt indi, Reýhan, öler sen!

Röwşen, sygyňsam pirime,
Daglar titreşer zoruma,
Döwçülerim – kyrk nerime,
Gaýt indi, Reýhan, öler sen!

Bu sözden soň Arap:

– Zaňnara bak-a, «Döwçülerim – kyrk nerim» diýýär, munuň kyrk döwçüsine bak-a, kyrk ýigidine bak-a. Seniň şol kyrk ýigidiň meniň gözüme peşeçe görünýärmí? Haý, akmak zaňnar! – diýip, Reýhana-rap Göroglynyň şunça abaý-syýasatyna garaman, derýanyň bu tarapyna ýakynlap gelýär. Onda Görogly:

– Alla, Bibijan, ataň-a gözüne bir alamat görkezäýmesek, ýüzüp geçip gelýär. Indi men munuň özüni ataýynmy, ýa atyny? – diýip sorady.

Her zadam bolsa atasy-da, Bibijan «Atyn at, aga, atamy azat eýlegin» diýip, Göroglu ýalbaryp, baş keleme söz aýdar gerek:

Bize kyýamatlyk bolan, goç ýigit,
Atyn at, atamy azat eýlegin.
Aryny jaýyna salan, goç ýigit,
Atyn at, atamy azat eýlegin.

Şir zarbyn görmedik tilki «şir bolar»,
Hatardan ýük alan – esrek ner bolar,

Är ýigidiň wadalary bir bolar,
Atyn at, atamy azat eýlegin.

Kysmat bilen seniň ýurduňa geldim,
Sözüm budur, seniň ärligiň bildim,
Men seniň aldyňda bir keniz boldum,
Atyn at, atamy azat eýlegin.

Bibijan diýr, men galmyşam awara,
Bu dertli janymy goýma azara.
Gel isleseň, etgin meni set para,
Atyn at, atamy azat eýlegin! –

diýip, Bibijan sözünü saz bilen beýan etdi.

Onda Görogly:

– Alla, Bibijan, ataň-a gaty gylawly görünýär, ol öz gara nebsi üçin göwnüniň islänini edip ýörmäge öwrenen adam-da. Men-ä onuň bilen şu ýerde bellisini etmekçidim – diýdi.

– Görogly aga, o näme diýdigiň bolýar?

– Ol diýdigimi saňa aýtsam, Bibijan, «Ýakma bişersiň, gazma düşersiň» diýenleri, men-ä ulumsy ataňa sary ýaýyň bir okuny beräýjekdim.

– Görogly aga, her zadam bolsa atamdyr, edep sakla, atyny atsaň ataý, emma özüne degme, aga– diýdi.

Görogly biraz oýlanyp durdy. Arabyň aty-da indi birneme peselip ugrady. Ol boýnuny gýşardyp, dilini sallap ugrady welin, Görog-ly:

– Gel, näme-de bolsa, bir gezeklikçe Bibijanyň hatyrasyny saklaýyn, atasyna degmäýin-de, onuň atyny bäri ýüzmez ýaly edeýin, belki, Arap pälinden gaýdar, bardy-geldi, munuň bilenem bolmasa, onçasynam görüberdik-dä – diýip, keýmir okuny ýene ýaýa dolduryp, atyň göwsüni gabatlap, rast atyp goýberdi. Sary ýaýyň oky gelip, atyň garysyna gömüldi, garysyny kül-uşak etdi. Bärligine ýüzüp gelyän at, aýagy perman bermänsoň, birden-de derýanyň düýbüne zym uçan ýaly bolup ötägitdi. Nogtasy Arabyň bileginde bolansoň, onam agramyna suwuň teýine alyp gidiberdi. Bir mahaldan soň Arap suwuň ýüzüne zompuldap çykdy. Atyna okdan şikes ýetenini bilip, Arap indi yzyna ýüzmäge başlady. Kä çümüp, kä ýokary çykyp, hyrkyldaý-hyrkyldaý soňky deminde derýanyň kybla kenaryna çykdy. Atynam süýräp çykardy. Geýimlerini sykyp, her haýsyny

bir ýana serişdirdi. Kiçiräk kejebe ýaly öl-myžžyk bolan telpegini hem bir agajyň başyna geýdirdi. Arap oýlandy: «Alla, meniň işim şowuna bolmad-ow, indi mundan beýläk geçsem, bu zaňňardan meniň elim hemişe asgyn bolar, ýene bir ok ataýsa, ol meni atdan hem beter eder, «Zelesiň ýarysyndan gaýtmagam bir peýda» diýip, Araz çayynyň kyblasy bilen Göroglynyň dogrusyna geldi.

– How, Görogly – diýip gygyrdy.

– Nätjek, Arap aga?

– Aý, Görogly, sen meni utduň, sen zor bolduň, men senden utuldym, indi sen dünýäden ötinçäň, men dünýäden ötinçäm, seniň bilen uruşmazlyga, jedel tutmazlyga şu ýerde menden kasamat we äht bolsun – diýdi.

– Ä-hä, şeý diýsene, Arap aga, «Oýunçy utulanyny bilse ýagşy» diýipdirler, senem öz utulanyňy bilip, päliňden gaýdan bolsaň, onda bolýar, Arap aga.

– Bildim, Görogly, indi meniň saňa berjek pendim bar, eger alsaň?

– Aýt, Arap aga, alar ýaly bolsa alarys.

– Alsaň, diňle – diýip, Arap Görogla garap, baş keleme söz aýdar gerek, gör-bak, näme aýdýar:

Diýsem pendim saňa, eý, Görogly beg,
Zynhar sen Gyraty goýma höwürä!
Bedew at ýigidiň güýji-kuwwaty,
Zynhar sen Gyraty goýma höwürä!

Bir hyýal eýledim çykdyň şöwürä,
Bir hata eýledim, düşdüm döwürä,
Bir nobat atymy goýdum höwürä,
Zynhar sen Gyraty goýma höwürä!

Bedewi saklamak, bil, zeruratydyr,
Ýigidiň ýoldaşy bir ýüwrük atdyr,
Bu dünýäde atsyz ýigit arbatdyr,
Zynhar sen Gyraty goýma höwürä!

Reýhan aýdar, men gaharym taşlaryn,
Meni äkit, öz ýurdunda gyşlaryn.

Hyzmat buýursaň, otuz gulça işlärin,
Zynhar sen Gyraty goýma höwür!

Reýhanarap sözüni tamam etdi. Görogly:

– Bolýar, Arap aga, seniň bu pendini tutdum – diýdi. Soň Arap ýene
Göroglä ýüz tutdy:

– Indi, Görogly, Bibijany saňa tabşyrdym, seni Hudaýa tabşyrdym
– diýip, şol duran ýerinden baş keleme söz aýdar gerek:

Uzak ýoldan gelen ýigit,
Alypsyň, saňa noş bolsun!
Ýüregime dagy-düwün
Goýupsyň, saňa aş bolsun!

Ýagşy pent bolsun özüňe,
Gitme hatynyň sözüne,
Ganly ýaş doldy gözüme,
Alypsyň, saňa aş bolsun!

Atym berip men höwür,
Ýeňňeňi çekdim böwür,
Bibijany goýma jebre,
Alypsyň, saňa aş bolsun!

Men niçe gün sürdüm döwran,
Tapylmaz derdime derman,
Reýhana tükenmez arman
Salypsyň, saňa noş bolsun! –

diýip, Arap maýyp atynyň ýanyna geldi, geým-gejimini atynyň
syrtyna taşlap, atyny idip, keýtiklede-keýtiklede gidibersin.

Görogly hem Bibijan bilen niredesiň Çandybil diýip, basdy ata
gamçysyny. Bir meýdan sürenden soň:

– Al-la, bu zaňňaryň gideni çynlakaýdanmyka ýa-da ýalandanmyka
– diýip, Görogly pikir etdi:

– Men muny bir barlaýyn – diýip, bir dagyň üstüne çykyp garady.
Görse, Arap zaňňar hol iki dagyň jülgesinden atyny idip barýar, geým-

gejiminem atyň syrtyňa taşlapdyr. Bolup barşy edil basgyda galan göçeg-
ça meňzeýär...

Görogly «Muňa has açygrak aýtmasak bolmajag-ow» diýip, Genjim
bege garap, ýene baş keleme söz aýdar gerek:

Kybladan sallanyp geldi mestana,
Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin.
Jemalyn görenler boldy diwana,
Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin.

Aşyk ähli onuň arzuwyn çeker,
Lebi – bal, gül çehre, dodagy – şeker,
Görki – Gün, şuglasy älemi ýakar,
Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin.

Aryp bolsaň, habar algyn sözümden,
Bakdygyňça gözüň doýmaz gözünden
Aşyk bolan bähre alar ýüzünden,
Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin.

Dokuz köýnegi bar, göwsü düwmeli,
Atasyny görüp, gyzyn öwmeli,
Zemistanda gujagyna girmeli,
Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin.

Ýene döwran geldi biziň bu бага,
Gözeller içinde ol Ýusup aga,
Özge gözel ähli şoňa sadaga,
Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin.

Görogly beg ar üstünde söweşer,
Hurma saçy tar-tar topugna düşer,
Ýuka dodaklary balmydyr-şeker,
Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin –

diýip, Görogly sözünü tamam etdi. Päh, Genjim zaňňar ylgap ýe-
rinden turdy. Gol gowşuryp:

– Aý, inim, gullug-ow, gullug-ow, maksadyňa ýet-ow, dünýä durynça, sen dur-ow, aý, gullug-ow, inim – diýip sarnaberdi, zaňňar.

– How, inim, indi bir gep bar, menden ogurlabam ýörme, dogurlabam ýörme, goýny-da saňa tabşyrdym, düýe sürüsini-de, garamal sürüsini-de, ýylkylary-da saňa tabşyrdym. Ýöne meni tomus yssylamaz ýaly, gysüşemez ýaly etseň bolýar – diýip, Genjim beg derýa bolup joşdy. Ol ýene:

– How, inim, ýaňy seniň gelendigiňi bir ýigit söýünjiläp bardy, oňa-da näme berseň özüň ber. Meniň-ä elim bilen berjek zadym ýok – diýdi.

Päh, hâlden bäri «olja getirmändir» diýip mazasy gaçyp oturan Köse zaňňaryň-da bu sözler gözünü açdy. Ol:

– Şu wagtlar dili aýlanan mahaly depiş goýna baka, zaňňaryň gepiniň bellisi bolmaz, soňurrak berjek däl diýmäge-de ýaltanmaz bu zaňňar – diýdi.

Görogly Genjim bilen Bibijana ýedi gije-gündiz toý-tomaşa berip, nan diýene nan, teňňe diýene teňňe, serpaý diýene serpaý berip, at çapdyrды, altyn gabak atdyrды, bagşy aýtdырды, hâлки söýünjiläp baran ýigide-de at mündürip, serpaý ýapды, bir molla getirip, Bibijany Genjime nika gyýдырды berdi. Genjim haremhana baka ýöräp barýarka, ýüzüniň ugruna ýolboýy samyrdap barýar.

– Inim, gulluk, inim, gulluk! – diýip, samrap haremhananyň işiginden girdi.

Agaýunus peri: «Geleweri, Genjim beg» diýip, elinden tutup, Bibijan bilen elleşdirip, öz haremhanasyna gaýtdy.

Kyrk müňler (bölekler)

...Indi habary kimden al, üsti maslykly pilden al.

Pil aýygan ýerinde otuny alyp, suwsan ýerinde suwuny alyp, näçe dag-dereden aşyp, çöl söküp gidip barýar. Ol şol barşyna Leke şanyň ýurduna bardy. Leke patyşa habar berdiler:

– Haý, patyşahym, baýaky Arap bilen iberen piliň geldi. Alaşasy, ineri, özi ýok.

Patyşa galasynyň işigine çykyp:

– Baryň, pili äkeliň! – diýdi. Pili eltdiler, piliň üstündäki ýüň ganara onuň gözi düşdi. Patyşa:

– Paý, paý, zaňnar-eý, özi ýolda «aw» diýip galyp, bu ýüň ganara-da şireli bir zat salyp, pile ýükläp goýberipdir-ow – diýdi.

Ganary başaşak silkдилer, ganaryň içinden gulaç ýarym, gulaç ýarym omaça, gary süňkleri döküliberdi. Arabyň eti-ýagy eräp, ýurduna bir süňki gelipdir. Süňki görüp, patyşa:

– Bu zaňnaryň özi ýolda «aw» diýip galyp, pile Göroglynyň maslygyny ýükläp goýberen eken-ow, Göroglynyň süňki-dä bu – diýdi. Munuň bilen göwnüni hoşlap, patyşa tagtynda bolubersin.

Habary kimden al, Arapreýhanyň baýaky sopy bolup ýören agasy Amanarapdan al.

– Alla, bu zaňnar köp eglendi-ow, muny hyzmata iberen Leke patyşady, şondan bir habar alaýyn-la – diýip, günlerde bir gün geldi Leke patyşanyň gaşyna. Salam berip, baş egip:

– How, tagsyr, patyşahym, biziň inimizden hiç habar-hatyr bolmady-la? – diýip sorady.

– Amanarap, seniň iniň ýolda «aw» diýip galdymyka diýýän. Özi heniz gelenok, özünden öňinçä piline Göroglynyň maslygyny ýükläp iberipdir.

– Hany Göroglynyň maslygy?

– Ynha – diýip, ýaňky süňkleri şakyrdadyp, Amanarabyň öňüne dökdiüler. Amanarap bu süňkleri alyp, öz süňki bilen deňeşdirip gördi, öz süňki bilen deň geldi. Amanarap öz inisiniň süňküni tanap:

– A-how, Leke patyşa, mundan Göroglynyň maslygy bolmaz, bu biziň inimiziň maslygy. Biziň beýnisi ýukarak, akly gysgarak bir inimiz bardy. Ony aldap-ogşap, hoşamatlap, Göroglynyň üstüne iberip, ganyna galypsyň. Düş öňüme, zaňnar, düş diýdim, düş. Eger güýmeň-saýmaň

edäýseň, galaňy agdar-dünđer edip, başyňa ýumraryn, sopuçylygy-da, ine, taşlyşym şu – diýip, köwüş-mesisini çykaryp zyňyp goýberdi. Patyşa aýtdy:

– How, Amanarap, sen tagapyl et, maňa purýja ber. Men bu wagta çenli seň iniňi iberip, arkaýyn bolup ýördüm. Indi Hünkäre habar edip, güýç birikdirip, bir gidip göreli.

– Nähilý ýörýän bolsaň, düş aldyma!

– Bolýar, ýagşy – diýip, Leke patyşa Hünkäre hat ýollady. Hünkär haty okap görüp, dergazap bolup, öz golastynda paç alyp oturan ýurtlarynyň patyşalaryna hat ýollaberd. Hat ýollaýan ýurtlarynyň ady: Yspyhan, Nisbyjahan, Nyşapur, Arabystan, Sebziwar, Germiýan, Osman, Töwriz. Üç aýlap goşun ýygnap, aşagyny, ýokarsyny jemläp boldy. Jemlän goşunynyň bir müňi seýrigöý, bir müňi jadygöý, bir müňi wakybaş. Olar müň top, müň şemhal, müň jezaýry, müň zemirrek, näçe müň saý atly, birnäçe müň ýabzal atly, näçe müň boz atlydan ybarat. Bu goşun bilen Hünkär dergazap bolup, Çardagly Çandybile ýöriş etsin.

Görogly Hünkäriň goşun çekip geljegini eşidip, Däli Mätel bilen Seytek Gyrmany dagyň derbendinde garawul goýup, özem meýhanada ýigitleri bilen otyrdy. Hünkär bu ýygny bilen Çardagly Çandybiliň kybla tarapyndan sap gurap düşüberdi. At tozuny at gördi, ýygnyň ümür-dumany asman pelege ýetýär.

Agaýunus bu tozan-çaňy görüp:

– Gülşirin jan, bar, agaňa aýt! Onuň wäşi gürrüňi tükenmez. Bu duman ýagşyň, ýeliň dumany dälidir. Şol Hünkäriň ýygnynyň dumanydyr – diýdi.

Gülşirin:

– Bolýar – diýip, meýhananyň agzyndan gelse, Görogly ýigitleri bilen tegelenip, halka gurap oturyşlaryna gyşaryşyp uklap galypdyr. Şol ýerde Gülşirin meýhananyň agzynda durup, bäs keleme söz aýdar gerek:

Asman ýüzün tutup geldi,
Begler, bu nä duman boldy?
Gözüm ganly ýaşa doldy,
Begler, bu nä duman boldy?

Bu dumana barylmaşmy,
Baryp habar alynmaşmy,

Üstümüzden sowulmazmy,
Begler, bu nä duman boldy?

Bu dumanyň çasty bardyr,
Jan almaga kasty bardyr,
Arkasynyň dosty bardyr,
Begler, bu nä duman boldy?

Duman öwrüldi serimden,
Medet dilesem pirimden,
Aga jan, turgun ýeriňden,
Begler, bu nä duman boldy?

Gülşirin diýer bu gazaly, ozaly
Belli kysmata ýazaly,
Bu jebre niçik dözeli,
Begler, bu nä duman boldy?

Gülşirin sözünü tamam etdi, emma munuň bu sözi hiç kimiň gulagyna ilmedi, asyl gymyldamadylaram. Şol bir ýatyşlaryna ýatyrlar. Şol pursatda Agaýunus hem gelip, Göroglynyň başujunda oturyp, bir söz diýer boldy:

Öňküden köp duşman geldi üstüňe,
Gurbanyň bolaýyn, oýan, Görogly.
Ýygyn toplap, Hüňkär çykdy kastyňa,
Çar degraňi duşman aldy, Görogly.

Gülşirin jan bilen mysapyr erdim,
Näçe wagtlar aýşy-eşretde ýördüm,
Kysmatymdyr, ýaman günleri gördüm,
Gurbanyň bolaýyn, oýan, Görogly.

Ýekäniň halyny hiç kişi sormaz,
Ah urup aglasam, kyrk ýigit turmaz,
Bedewler kişneşer, teblede durmaz,
Seýisler bikarar boldy, Görogly.

Baş ýüz surnaý, üç ýüz kernaý çekildi,
On sekiz dereden goşun döküldi,
Jyzalar parlady, çepbe söküldi,
Daglaryňy duman aldy, Görogly.

Ýunus diýr, gamlara düşendir başym,
Senden özge ýokdur kowum-gardaşym,
Köp gamlary gördi bu naçar başym,
Gurbanyň bolaýyn, oýan, Görogly.

Görogly ýerinden syçrap turdy. Däli Mätel bilen Seýtek gyrma-da Hünkäriň goşunlarynyň aşagyna, ýokarsyna, önüne-ardyna pugta belet bolup, at derledip, meýhananyň gapysyna geldiler. Şu ýerde Däli Mätel at üstünde jylawy eýeriň gaşyna taşlap, Görogla garap, baş keleme söz aýdar boldy:

Atlanyň beglerim, serden geçeýliň,
Hem Bagdatdan, hem Basradan gelen bar.
Bir käse şeraby berseň içeýliň,
Hem Bagdatdan, hem Basradan gelen bar.

Hünkar topun bize garap atypdyr,
Çandybiliň degresini tutupdyr,
Duşmanlar mes bolup, hetden ötüpdür,
Hem Bagdatdan, hem Basradan gelen bar.

Gyzylly-ýaşylly çadyr guruldy,
Tomaşada altyn gabak uruldy,
Baly begiň ak otagy görüldi,
Hem Bagdatdan, hem Basradan gelen bar.

Däli Mätel bilmez goşun sanyny,
Duman aldy Çandybiliň ýanyny,
Naýza urup döküň gyzyl ganyny,
Yspyhandan hem Hünkärdan gelen bar.

Görogly muny eşidip, ylgap daşary çykdy. Görse, Mätel at derledip dur.

– Haw, Mätel, eýgilikmi?

– Görogly aga, eýgiligini, beýlekiňi bilemok. Duşmanlar daşyňy gurşap düşdüler, çöpde-çörde san bar, olarda san ýok.

Onynça beýleki ýigitlerem ördüler.

– How, ýigitler, çay-çilim edinip häzir boluň. – Çay içinçäler, çilim çekinçäler, Görogly akyl ornaşdyryp, pikir edip otyrdy. Şol wagtda bir palanly ýabyny münüp, harazdan bir oylan geldi. Görogly:

– How, jigi, düş ýere – diýdi.

Muny ýabydan düşürüp, Görogly baş ýatýş telpekli, egni ýektaýça, aýakýalaňaç ylgap mündi palanly ýabynyň üstüne, bir laý kepje-de ýatan ekeni, bu kepjänem alyp, «Men şu durşuma aýlanyp gaýdaýyn, siz galada boluberiň» diýip, kepjäni egnine taşlap galyberdi.

Indi habary Hüňkärdan al. Hüňkär gelip, çadyr-çemenini dikip, goş-kötelini taşlap, göwnüni bire baglap düşdi. Hesen han diýen bir serkerdesi bardy. Muny baş ýüz atly bilen Göroglynyň galasyna ýollap:

– Bäre ýanyndan, aňry ýanyndan habar al, barlap gör. Ukudamy, oýamy, alamana, guşa-şikäre gidipmi? Nähilidigini bilip gel – diýip tabşyrdy. Bular-da gorka-gorka gala tarap gelyärdiler. Görseler, galadan bir ýabyly çykyp, elesläp gelyär.

– Ine, bize aňsat ýerden habar alara adam tapyldy. Ol biziň üstümüzden gelse gerek – diýip begenip durdular. Gel nirede, zat nirede, bu ýabyly şol kybla garap, ýabysyny gamçylap, telpeginiaşak basyp, görmedik kişi bolan bolup barýar. Hesen han bir atlysyna:

– Muny tutup getir, şundan bir habar alaýly – diýip buýurdy. Atly yzyndan ýetip, alyp gaýtdy bärlik. Görogly Hesen hanyň gaşynda salam berip durdy. Hesen han:

– Ýeri, ýagşy ýigit, sen kim? – diýip sorady.

– Men Göroglynyň dogmasy, tagsyr.

– Dogmasy bolsaň, bu ýana näme işe barýarsyň?

– Şu dagyň üstünde düme ekilen ekin bardy, tagsyr, «Ýagşy ýag-ýamy, sil gelyämi, ümür-duman köp görünýär» diýip, şoňa aýlanmaga barýan.

– Bu ýana gidiberme, biri kelläni alyp gider.

– Hä, meýdanda ýatan kelle bamy, alybir ýaly?

– Ýagşyň, siliň dumany däl ol. Hüňkär patyşanyň ýygyny geldi, şonuň dumany ol.

– Öz gözüm bilen görmesem, ynanmaryn, tagsyr – diýip, ýabysyny depip ötägitdi. Hesen han ýene bir ýyndam atlysyna:

– Ýetip alyp gaýt ony – diýip buýurdy. Bir ýyndam atly kowup, ýene bärligine alyp gaýtdy.

– How, zaňňar, gözüň bilen gören ýaly ynan şuňa.

– Öz gözüm bilen göreýin, tagsyr, goýber meni.

– Öz gözüň bilen onsoň görseň hem bolar. Hany, sen aýt, Görogly agañ öýdemi?

– Öýde, tagsyr.

– Ol bu günler näme pişe başynda?

– Görogly agamy alty aýdan bäri ysytma tutýa. Men bäri gaýdamda, aýaly onuň agzyna pagta bilen suw damdyryp otyrdy.

«Görogly kesel» diýensoň, gorka-gorka gelýän nokerler gaýgysyz-gamsyz murtlarynyň uçlaryny towlap goýberdiler. Hesen han atlylaryna:

– How, ýigitler, çay-çilimden keminizi goýmaň. Görogly kesel bolsa, gaýgysyz boluberiň – diýdi. Ol Görogl:

– Sen Göroglynyň dogmasy bolsaň, seniň aslyň nireli? – diýip sorady.

Görogly öz içinden «Şular meniň aslymy soraýsa, şirwanlydyryn diýerin. Bular şirwanlylar bilen saçakly gatnaşyp ýören daýy-ýegendirler» diýip, pikirini jemläp durdy. Görogly sagynmady-da:

– Meniň asly ýerligim şirwanly, tagsyr – diýdi.

Bularyň niçesiniň özi şirwanly, niçesiniň enesi şirwanly. Munuň bilen gaýym daýy-ýegen bolup çykaýdylar. Bularyň içinden birnäçeleri Göroglyny ogşap başladylar. Olar bir ogşasa, Görogly şapbyldadyp iki ogşayar, şirwanlylar daýy-ýegenini görende, salamlaşyp ogşaşýar ekenler. Görogly:

– Baý, iki günden bäri sol gözüm zor çekýärdi, asyl garyndaşlammy görjek ekenim-ow – diýdi.

– Şirwanly garyndaş, sen «Bu ýana gitjek» diýip, dyzap durma, seni tanan bor, tanamadyk bor, biri öldüräýmesin. Ol «duman, ýagys-ýagmyr» diýýäniň gelen ýygnyň at aýagynyň tozudyr. Ol ýygny göresiň gelse, gözüň bilen gören ýaly bolaý, biz şu ýerde saňa habar bereýli, Alynyň haky üçin sen ynan:

– Alyny orta saldyň, indi ynandyk, tagsyr – diýdi. Hesen hanyň ýanynda şahyr-bagşysy bardy. Hasan han:

– How, bagşy, şu Göroglyň dogmasyna gelen ýygny taryp edip, habar ber – diýip buýurdy. Şahyr-bagşy goluna sazyny alyp, gelen ýygny habar berip, bir söz aýdar gerek:

Damgandan, Bossandan, Şirwan, Halapdan,
Görsün indi, belli-belli gelmişdir.
Kyrk müňi ýasawly tarap-tarapdan,
Kyrk müň dagy demir donly gelmişdir.

Kyrk müňi serkendir¹, kyrk müňi darga,
Kyrk müňi mürzedir, müneni ýorga,
Kyrk müňi bezzatdyr, gelerler zorga,
Kyrk müň ýene şerbet-bally gelmişdir.

Kyrk müňi maýaly, kyrk müňi nerli,
Kyrk müňi beg ogly, bile kemerli,
Kyrk müňi ussatdyr, goly hünärli,
Kyrk müň tirendaz², belli gelmişdir.

Kyrk müňi bahadyr, ýörirler yzga,
Kyrk müňi bahadyr, sanjarlar gözge,
Kyrk müňi görseň, müneni özge,
Kyrk müň ýene atly-pilli gelmişdir.

Kyrk müňi bahadyr, uruşda taýýar,
Kyrk müňi jadygöý, kyrk müňi aýýar,
Kyrk müňi laýhordyr, kyrk müňi huşýar,
Kyrk müň ýene sütemkärli gelmişdir.

Kyrk müňi ataşbaz, otlar gezdirer,
Kyrk müňi jadygöý, adam azdyrar,
Kyrk müňi merdikär, galaň tozdurar,
Kyrk müň ýene goly pilli gelmişdir.

Kyrk müňüni saýlap getirdi mertden,
Kyrk müňi başyňy çykarmaz dertden,
Kyrk müňi gajardyr, kyrk müňi kürtden,
Kyrk müň ýene beles dilli gelmişdir.

---

¹ Serken – kelle kesiji

² Tirendaz – ok atyjy

Kyrk müňi ýasawul, bararlar paja,
Kyrk müňi galandar, giderler haja,
Kyrk müňi seýitdir, kyrk müňi hoja,
Kyrk müň ýene aga ýolly gelmişdir.

Kyrk müňi aşpezdir, tylla tabakly,
Kyrk müňi juwandyr, badam gabakly,
Kyrk müňi mert ogly, agzy gapakly,
Kyrk müň ýene burny gylly gelmişdir.

Bagdatda Gün dogup çyksa asmana,
Töwrizde gurular ahyrzamana,
Hesen han diýr, beýle gaýtsa zamana,
Kyrk müň şalar bese-belli gelmişdir.

Şahyr-bagşy gazalyň aýagynda öz adyny getirmän, hanynyň adyny getirdi. Görogly aýtdy:

– Paý, zaňňar-eý, bu kyrk müň-kyrk müňüniň soňuny aýdynça, hemmejigi huşumdan çykdy.

– Agaň sowathonmydyr?

– Agam ýedi ýyl okap, ylym hakyny alandyr, gözi hata kaklyşdygy besdir, tagsyr, bir zat çyrşalsa okar.

Hesen hanyň ýanynda mürzesi bardy. Han:

– Bu namany ýazyp, Göroglynyň dogmasynyň eline ber – diýdi. Mürzesi bir gulaç kagyza ýazyp, depder edip, eline berdi. Hesen han:

– How, şirwanly garyndaş, sen şu namany ýatan ýerinde agaň gözüne tut, namany okap, köp ýygnyň gelenini bilip, gorkusyndan ojağaz galan janam çyksyn – diýdi.

– Baş üstüne, tagsyr – diýip, Görogly kagyzy telpeginiň depesine gysdyryp goýdy.

– How, şirwanly, sen Göroglynyň dogmasydyryn diýdiň, sen onuň nähili dogmasy? Aşpezimi, düýe ýörüdenimi, jylawdarymy, paýeki suwçusymy, asyl seniň emeliň näme?

– Tagsyr, paýeki suwça ýetiberme, men Göroglynyň jylawdarydyn.

– Ökde emeliň bar ekeni. Agaň urşa çykanda-da bile çykýarmydyň?

– Görogly agam urşa çykanda, hemişe ýelesini saklap gelýän dogmasy men.

– Göroglynyň iturşy diýen urşy, wellemşaha diýen oýny barmysyn, olardan bilýämiň?

– Bilýän, tagsyr.

– Iturşunam bilýämiň?

– Beý, iturşun-a deslap öwrenip goýupdym, tagsyr.

– Görogly agañ Gyratyna münende, urşa gitjek bolanda, iner kimin kükräp, nama aýdarmysyn, ol namalardan ýadyňda galany ýokmy?

– Ýadymda galany köp, tagsyr.

– Baý, zaňňaryň deňi-taýy ýok eken-ow. Şirwanly, agañ namasyndan bir nama aýdyp ber, şondan soň Göroglynyň jylawdarydygyňa bizler ynanaýly.

– Başym üstüne, tagsyr. Görogly urşa gitjek mahalynda, şu namany aýdagandy – diýip, elindäki kepjesiniň sapyny saz edinip, baş keleme söz aýdar boldy:

Men saňa nä diýdim, Hesen han patyşa,
Meniň saňa dogry sözlerim bardyr.
Atyňy ugratma gaýadan-daşa,
Meniň at işlemez ýerlerim bardyr.

Egri dälidir, saňa dogrudyr sözüm,
Ganymy göremde, açylar gözüm,
Eger atym büdräp, ýykylsam özüm,
Ýanymda how çeken şirlerim bardyr.

Men saňa ne diýdim, kem saýdyň bizi,
Çykarman çöllere, awlar men düzi,
Hüňkäre ýetirmän gyrarın sizi,
Kerbela deşti dek çöllerim bardyr.

Ýigitlerim bardyr bukuda bekle,
Garaguş ganatly, arslan ýürekli,
Seri durna telli, samry börükle,
Ýagyrmny galkanly goçlarym bardyr.

Görogly diýr, adym älemde destan,
Gyratym meýdanda ner kimin mestan,
Haýbatymdan titrär külli Arabystan,
Tekeli-türkmenli illerim bardyr.

Görogly bu sözi aýdanson:

– Päh, zaňnar-eý, agasynyň namasyny gaýyryňan eken-ow, hany indi bizlere iturşy, wellemşaha oýnunam görkez.

– Tagsyr, hemme oýun-tomaşasyny görkezsek-de, şol iturşy diýen urşuny goýaly.

– O niçik?

– Ol birnäçe wagtlyk uruş, tagsyr, goşunyň basgy tapar, oturabilmez. Görogly bir gepi öňünden bularyň boýnuna goýjak bolýar.

– Aý, ýok, oturar – diýdi.

– Tagsyr, häsiýetli zat däl, şuny goýaýly-la!

Görogly «goýaýly-goýaýlysyn» köp ediberensoň, Hesen han öz atlylaryna aýtdy:

– How, ýigitler, Göroglynyň iturşuny, wellemşahasyny görüp öwrenip bilseňiz, her haýsyňyz bu wagta çenli bütin emlägiňizi satyp berjekdiňiz. Ynha, şirwanly öz süňkdeş garyndaşymyz, saý-sebäp bilen sataşypdyr, bir pul çykdaýyňyz boljak däl, halys mugt öwretjek. Şu öwredip gezip ýörkä, ýüzüne gözleseňiz, kelläňizi alaryn – diýip, gylyjyny syryp, ýalpyldadyp öňünde goýup otыр, zaňnar. Hökümi güýçli han, her kim ýere bakyp otыр, agyr ýygyn suw sepilen ýaly boldy.

Görogly içini güldürip aýtdy:

– Tagsyr, siziň gara çynyňyz ekendigini indi bildim.

Göreş tutjak adam ýaly, orta geçip, bilegini mazaly çyzgap, iki synyny biline gysdyryp, baýaky kepje-de elinde, ol kepje-de ýedi ýyl ýer depilip, laý edilen kepje, edil ýalaw ýaly, sapynyň uzynlygam gulaç ýarym.

– Tagsyr, iturşy entek soňa dursun, ony iň soňunda öwredeýin. Iturşundan öňinçä wellemşaha diýen oýnuny öwredeýin – diýip, kepjäniň sapynyň ujundan tutup, ugruna ylgap ötägitdi. Haýsy ugurdan degse, gyryp-ýapyryp barýar. Aňry çetine çykyp, bärligine-de bir degip gaýtdy.

– Ine, tagsyr, wellemşahasy şu. Aýlantabak diýenem oýny bar, onam görkezeýin – diýip, kepjäniň sapynyň ujuragyndan tutup, gözünü ýumup pyrlanyberdi. Birki ýarymynyň bokurdagyndan deg-ýär, bir-iki ýarymynyň maňlaýyndan degýär, göwresi otыр, kellesi pyzlawuk kădi ýaly, honda ýatыр.

Hesen hanyň ýygyny «onda ol, munda bul» diýip gyryp ýör.

– Haý, oýny-da gursun, özi-de, basyň zaňňary – diýip, Hesen han dergazap bolup ýerinden turdy. Basyň diýeni bilen Görogly basdyrtjakmy. Zyňdy meýdana tarap özüni. Görse, çeträkde Hesen hanyň aty gaňtarylgy duran eken. «Şundan gowragy hernä ýokdur-da gerek» diýip, Görogly ylgady ata garşy, tanapyndan saldy kepjäni-de, towsup mündi atyň üstüne. Bular munuň yzyndan «Atlan-ha-atlan, öňünden bol-ha-öňünden bol» boluberdiler. Alagalmagal boldular. Göroglyny gala garşy gaçarmyka diýipdiler, emma Görog-ly ol aýdanlaryny etmedi, kyblasynda bir dag bardy, şoňa garşy atyň jylawyny deňläberdi. Atlanyp, yzyndan kowmaga başladylar. Köpläp ýakynlasalar, Görogly gaçyp otыр, birden-ikiden ýetäyseler, dönägede kepje bilen agdarýar, Göroglynyň kä gaçyp, kä dönüp urşup ýörşi, edil iturşy ýalydy, ýeke-ýekeden ýaplap gelýär.

Hesen han: «Oýunçy utulanyny bilse ýagşy» diýenleri, indi men näme işläp durun?» diýdi. Dagyň ýüzünde inçe çuňňur ýodalar bol-ýar. Hesen han şol ýodalaryň birine düşüp, öňüni başlap gaçyberdi. Göroglyda tüýs geregi şoldy. Bu darajyk ýoda düşüp ugran ýygyn bir-biriniň öňüne düşübilýärmí? Görogly bolsa girdi bir çetinden, ýekän-ýekän ur, ýyk, sanç, agdar. Ýeňse berip barýan ýygyn darajyk ýodada yzyna-da öwrülip bilenok. Görogly ýetip baryp, Hesen hanyň atyny şapba jylawlap, ýüzüne bakagada:

– Iturşuny öwrendiňmi, tagsyr? – diýdi.

– Kemsiz öwrendim, şirwanly gardaş.

– Kemis-kümsüň galanok al-la?

– Hergiz-hergiz galan dälidir.

– Onda pugta bil, unutma, şoňa iturşy diýip aýdýandyrlar. Indi ýerinden gymyldaman dur.

Hesen han simap kimin sandyrap, gamyş kimin galdyrap dur. Görogly Hesen hany düşürüp, öz münüp gelen palanly ýabysyna mündürüp, ýabynyň garnynyň aşagyndan çekip, aýagynam daňdy, elinem syrtynda baglady. Ýabyny bolsa ýaňky ýoda salyp, şeşmer bilen sagrysyna baş-altyny gondurdy. Dagyň jülgesinden hemişe ot daşamaga öwrenen ýaby muny aldy-da ötägitdi. Bardy Hüňkäriň goşunyň bir ýan çetinden. Muny gören gülüş, gören gülüş, syp-syrdam bolup, Hüňkäräň gaşyna baryp, zommaragada duruberdi. Hüňkär aýtdy:

– Heý, zaňňar, salam ýok, helik ýok, habaryňy ber!

– Zäher ber, merez ber, habar gerekmi saňa, habary bolup oturyşymyzdan alaýmazlarmy! Göroglynyň bir dogmasy baş ýüz atlyny gyryp goýberdi. Ine, saňa gerek bolsa, habar şol.

– Pah, zaňňar, dogmalaryna çenli uruş tälimini öwreden ekeni – diýip, bu agyr ýygyn howp tapmaga aýlanyşdy. Hüňkäri aýtdy:

– Aý, bolsa-da nätjek, bular ýaly agyr ýygynnda munça-munça gyrylman bolýarmy. Bu bir ýagşy görýän serkerdämdi. Özi ölmän aman-sag gelipdir. Şo-da bolýar.

Bu gep bu ýerde dursun, indi habary Görogludan al. Görogly baş ýüz atlynyň ýaragyny oljalap, gala alyp gaýtdy. «Öňi geldi, soňam gelerdä» diýip, iliniň ýaş ýigitlerinden täzedan baş ýüz atly noker jemläp, bu at-ýaraglary olara berip, mäkäm ýaraglandyrdy...

...Şol wagtda Göroglynyň gönderen çapar atlysynyň habary ýetişip, türkmen il-ulsundan atly ýygynlar gelip başlady. Sapa ogly Çakan, Teke begi Zaman öz atly ýygynlary bilen gelip, Göroglynyň töweregine jebisleşdiler. Ertesi bular hem agyr ýygyn bolup, uruş meýdanyna çykdylar. O ýandan Hüňkäriň ýygynam sap gurap dur, bu ýandan Göroglynyň ýygynam sap gurap dur. Birmahaldan Hüňkäriň goşunyndan bir ýüz altмыш müň adam uruş meýdanyna çykdy. Görogly hem kyrk ýigidi bilen söweşe girdi. Görogly we onuň ýigitleri zabun uruşdylar. Hüňkäriň altмыш müň nokeri uruş meýdanyny galdy, galanlary bolsa Hüňkäriň ýanyna gaçyp gaýtdy.

Hüňkäriň uly ýygynyň serdarlarynyň birine Mustapa diýerdiler. Hüňkäri:

– Mustapa hany öz ýygyny bilen alyp geliň – diýip, nokerleriniň birine buýurdy. Mustapa han taýýar bolup, Hüňkäriň önünde tagzym edip durdy. Hüňkäri:

– Görogly altмыш müň ýygynymy öldürüp, ýetmiş müň adamymy ýaradar etdi. Indi sen şol gurrumsagy kyrk ýigidi bilen tutup getirgin – diýip, bir söz aýtdy:

Eý, Mustapa, saňa diýsem sözümni,
Bargyn, Göroglyny tutup getirgin!
Bir-bir iýenjesin hasap eýleýip,
Gylyç-galkan bagna çatyp getirgin!

Eşitsin Görogly perýatlaryny,
Ýygyn batyrlaryny, ussatlaryny,
Damagy tumarly arwatlaryny,
Ol perizadyny tutup getirgin!

Şemis-kamar ýüzli, gülgün hynaly,
Zümerret aýnaly, tylla şanally,
On barmagy bogum-bogum hynaly,
Agaýunusyny tutup getirgin!

Tora düşen boz garyçgaý bakylan,
Gollaryna ter hynalar dökülen,
Damagyna tylla tumar dakylan,
Gülşirin janyny tapyp getirgin!

Arwatlary gan aglasyn waý-waýlap,
Kyrk ýigidiň tutuň, gollaryn baglap,
Hüňkär aýdar, dört ýanyndan haý-haýlap,
Bir süri goýun dek sürüp getirgin!

Bu sözden soň, Mustapa han öz ýygny bilen uruş meýdanyna geldi. Görogly derrew kyrk ýigidi bilen atlanyp söweşe girdi. Uly uruş boldy, Mustapa han öz janyny zordan saklady, özgeleri uruş meýdanynda gyryldy. Görogly Mustapa hana hem bir gylyç saldy, gylyç onuň tenine iki barmak ornaşdy, ol ýaraly bolup, Hüňkäriň önüne baryp ýykyldy. Hüňkär: «Kaşgary hany öz ýygny bilen alyp geliň!» diýip buýurdy. Kaşgary han Hüňkärdan rugsat alyp, öz atlylary bilen uruş meýdanynda häzir boldy. Görogly hem kyrk ýigidi bilen uruş meýdanyna gelip, Kaşgary hana garap, baş keleme söz aýdar boldy:

Kaşgary han, söweş güni bolanda,
Arap atly är ýigidiň günüdür.
Bedewler daranda, nerler kükrände,
Dört ýanynda ganly meýdan günüdür.

Ýaz bolanda, daglar başy ot bolar,
Namart gaçar, mert kowar-da ýetiler,

Eý, ganymlar, ýakaňyzdan tutular,
Ýylan dilli, dal hanjaryň günüdür.

Baran gelse, daglar başy açylar,
Ýar elinden dokuz käse içiler,
Muhannesiň gany ýere saçylar,
Gara polat düýrme gyljyň günüdür.

Bu gün bize şiri derga ýar bolar,
Kaşgary, meýdanda başyň har bolar,
Düýrme gylyç başda tary-mar bolar,
Gara polat aýpaltanyň günüdür.

Kyrk ýigit meýdanda naýza salyşar,
Kilbe kimin ýakalaşyp bölüşer,
Atyndan aýrylan ýerde görüşer,
Ikisine sebäpkäriň günüdür.

Görogly diýr, bize geldi hak döwran,
Ülkede eglenmän ötdi sil-duman,
Çandybili alabilmez hiç duşman,
Bedew atly goç ýigidiň günüdür.

Görogly sözüni tamam edip, urşa girdi. Kaşgary hanyň näçe batyrlaryny gyryp taşlady. Kaşgary han goşunynyň ýarysyny çapdyryp, Hüňkäriň gaşyna özüni taşlady.

Indi habary kimden al, Hüňkäriň ýygnyndan al. Göroglynyň üstüne iberen goşuny çapylyp duransoň, ýygnyň arasyna dowul düşüp, alabasgy boluberdiler.

Pah, eýere hümmet, guşguna bereket, duran tutular, gaçan gutular, assa gaçan namart boláydylar, onuň tarypyny aýdyp-diýip soňuna çykar ýaly bolmady. Hüňkär şu bela goşunyň öňüni-ardyny saklajak boldy welin, saklat nire, zat nire, özem atynyň uýanyny deňläberdi. Basga düşen ýygyn özüňize belli, kyrklar galanlaryny başden-ondan gyryşdyryp kowup gidiberdiler. Göroglynyň bu agyr ýygnyň basylyp gaçyp barşyna wagty hoş, zehini çag bolup, ýygnyň yzyndan gygyryp, bir nama aýdar boldy:

Meýdanda gezipdir mertler,
Ganyma degişdir dertler,
Nyşapurdan gelen begler,
Öz yzyna aglap gaçdy.

Mesdi-meýdan dolup daşan,
Ganymlar etdiler puşman,
Ystambuldan gelen duşman,
Öz iline haýdap gaçdy.

Gaýrat etdi kyrk gardaşlar,
Meýdanda serildi läşler.
Ýüz elli mün gyzybaşlar,
Her kim ýurdun sorap gaçdy.

Meýdanda söweşler gurap,
Uly ýygyn boldy harap,
Ganym diýip gelen Arap,
Mekge sary garap gaçdy.

Muhannesler boldy haýran,
Goç ýigide ýetdi döwran,
Görogly diýr, Şahymerdan,
Şu gün meniň ýolum açdy.

Görogly bu sözi aýdyp, ýene sürüp gidiberdi.

Habary kimden al, Hünkäriň Tokmak soltan diýen serkerdesinden al. Ol baş ýüz şemhalçynyň – mergeniň baştutanydy. Tokmak soltan öz nökeri bilen gaçyp barýardy. Ine, bular Göroglynyň sesini eştildiler.

Tokmak soltan aýtdy:

– How ýigitler, bu zaňňaryň owazy edil biziň ýeňsämizden gelýär. Siz şu dagyň gowagynda gizlenip ýatyň, men öňünden çykyp, baş-altý agyz gepe güýmär ýaly bolsa güýmäýin, şol wagt ol atyny saklaýsa, hemmäňiz birden atyň, belki, bize bir kör abraý bolsa bolar-da duruberer.

Birmahaldan dagyň jülgesinden bir atly çykyp:

– How, Görogly beg, salawmaleýkim – diýdi.

– Waleýkim essalam, ýagşy ýigit, ber habaryňy?

– Görogly, seniň ataň bilen meniň atam kyýamatlyk dost eken. Men bu ýygnyň içinde bulara duşman, saňa bolsa dost bolup gelipdim.

– Dost bolsaň, ýagşy ýigit, maňa adyňy beýan et!

– Meniň adyma Tokmak soltan diýerler.

– Men Hünkärdä dostum bar diýib-ä eşidýän, emma Tokmak soltan atly dostum bar diýip eşitmändigim.

Ikisi bu gürrüni edip durka, dagyň gowagyndan baş ýüz şemhal bir zarba boşap gitdi. Göroglynyň gyltyzrak-gyltyzrak kyrk iki ýerinden degip ýaralady. Görogly aýtdy:

– Maňa näme bolsa, boljagy boldy – diýip, düşen ýaralaryndan azar çekip, atdan agjak boluberdi.

Gyrat hemme zatdan habardar, Göroglynyň agan ugruna at hem gyşaryberdi. Haýsy ýana agsa-da, atyň üstünden ýykylmady. Biraz özüni dürsäp, Görogly aýtdy: «Duşmana syr bildirmän, bir söz aýdyp bolmaz-myka, janym?» diýip, Tokmak soltana garap, baş keleme söz aýdar gerek:

Goç guzudan dörän guzy goç bolar,
Bir goçakdan goçak dörär, soltanym.
Goç ýigitler söweş günü mes bolar,
Muhannesler gamgyn bolar, soltanym.

Bedew atyň semeninden, gögünden,
Goçak münere ýüwrüginde, ýeginden,
Habar alsam Tokmak soltan beginden,
Ýene söweş haçan bolar, soltanym?

Goç ýigitler bakmaz köpe-azyna,
Muhannesiň sözi nedir özüne,
Bir goç ýigit ganymynyň gözüne,
Ujy ýiti hanjar bolar, soltanym.

Arzulum dagynda söweş düşende,
Är ýigidiň ýürekleri joşanda,
Gylyçdan gyrgyzy ganlar saçanda,
Muhannesler zar-zar bolar, soltanym.

Görogly beg, saba söweş gurular,
Ozal goç ýigidiň aty urular,
Polat ala galkan ýüze tutular,
Ýalyň gylyç ýaý dek bolar, soltany.

Görogly bu sözi aýdandan soň şemhalçylar: «Bu zaňňara hiç zat kär etjek däl-ow» diýip, dagyň aňyrsyndan gaçyp, hol gitdiler. Tokmak soltan hem bir çemini tapyp gaçdy.

Habary kimden al, Öwez handan al. Ol:

– How, ýigitler, bu ýygny gyryp tükedip bolýamy? Özi basyldy, indi güm bolar gider-dä. Ýöne men her daýym Görogly dädemiň sesini eşidip gelýärdim. Bir ýerde şemhal sesi köp çykdy, şondan soň agamyň owazyny eşitmedim – diýdi, ýigitler şemhal sesi çykan tarapa jem bolup gitdiler. Görseler, Görogly ýaradar bolup, atynyň ýalyny gujaklap ýatyr. Şol ýerde Göroglynyň çignini, kellesini daňyp, at üstünde her tarapyndan söýgetläp, Çandybile tarap alyp gaýdyberdiler.

Indi habary kimden al, Agaýunus periden al. Duşmanlar ýan berip, Görogly kyrk ýigidi bilen kowgy bolup ugrandan soň, Agaýunus, Gülşirin we Gülruh üçüsi tylla käsä şerap guýup, bir depäniň üstünde garaşyp durdular. Agaýunus görse, Göroglyny atynyň üstünde her ýanynda alty ýigidi söýgetläp geliberdiler. Agaýunus peri muny görüp, Göroglynyň halyndan habar sorap, bir söz aýdar boldy:

Kyrk kenizim bilen isledim geldim,
Nowhuruşym, eý, Görogly, näm boldy?
Mysapyr ýerlerde hary-zar boldum,
Algyr laçyn, boz şuňkarym, näm boldy?

Şiri derga goşdy, saňa ýar boldum,
Bu ejiz başymda hary-zar boldum,
Bir armanyň eşitmäge zar boldum,
Dirikligim, jan-myðarym, näm boldy?

Çekdigim azapdyr, zäherdir aşym,
Bu gün zulum görüp mysapyr başym,
Bu ýerlerde ýokdur kowmy – gardaşym,
Çandybilde aga-begim, näm boldy?

Dünýäniň hiç bolmaz bir ähtibary,
Batyr hemme çeker ah bilen zary,
Esrik nerim, kyrk ýigidiň serdary,
Söýenenim, arkadagym, näm boldy?

Kişi düşmez şum pelegiň işine,
Joşan siller doldy gözüm ýaşyna,
Ölseň ganyň geçer degre-daşyňa,
Başym täji, eý, mydarym, näm boldy?

Ýunus diýer, bu aýrallyk ýamandyr,
Ýyldyz dagyň dereleri dumandyr,
Kyrk ýigide bu gün ahyrzamandyr,
Mert ýürekli, aga-begim, näm boldy?

Agaýunus sözünü tamam etdi. Emma Görogludan hiç jogap bolmady. Kyrk ýigit Göroglyny meýhana getirip, ody belentden galladylar. Agaýunus Göroglyny päkize düşekçäniň üstünde ýatyryp, gaýym basyryp, goluna sazyny alyp, baş keleme söz aýdar boldy:

Eşit meniň nalyşymy,
Gülşirin jan, aglaşaly.
Gördük mynajat günümüz,
Gülşirin jan, aglaşaly.

Kysmatymyz boldy ýaman,
Aýrallykdan aman-aman,
Asman ýüzi boldy duman,
Gülşirin jan, aglaşaly.

Ýunus diýer, hijran daga,
Gözüme göründi ägä.
Hümmet sizden, şiri derga,
Gülşirin jan, aglaşaly.

Bu sözden soň Göroglu çay-çilim berdiler. Çay-çilim az-kem peýda etdi, gözünü açdy. Ol:

– How, ýigitler, «Gaçany kowujy bolma» diýenleri huşumdan çykyp, gyzgalaň bilen kowalaşyp gidipdiris. Meniň iň soňky demimi alaýmasa ýagşy. Meniň elime bir saz äkelip beriň, men ölmänkäm, size bir nama aýdyp bereýin – diýip, sazyny goluna alyp, kyrk ýigidine, ähli türkmen il-ulusnyň serdarlaryna garap, bir nama aýdar boldy:

Ozal goç ýigidi taryp eýlesem,
Görüň, şu dünýäde nätdi beg ogly.
Bir jellat döredi osman ilinde,
Baryp, bir-birine gatdy beg ogly.

Nagralar kakarlar söweş heňinde,
Daýanabilmezler şonuň jeňinde,
Agyr ýygyn bent olmaz önünde,
Galkan bilen bölüp gitdi beg ogly.

Belent dag başynda gurdy dawany,
Töwrizi, Nyşapur, ol Hryrwany,
Rum diýaryndan gyz-u-juwany,
Topar-topar sürüp gaýtdy beg ogly.

Ýigitlere belli gaýrat gerekdir,
Gaýratly ýigide bir at gerekdir,
Ölse, ornun tutan zürýat gerekdir,
Adyň bu dünýäden ötdi, Görogly.

Bu sözi aýdandan soň, Agaýunus kyrk ýigit bilen Göroglyny göterip, meýhanadan öz haremhanasyna alyp bardy.

Görogly:

– How, ýigitler, men-ä enşalla ölmen, ýöne ölmesemem hemişekim ýaly ýyldyz göreimde gutulaýmanam, öz wagty gelende ýagşy bolaryn-da. Ýöne bu agyr leşgeri sag-aman yzyna dolandyranymyz üçin, siz il-ulusy jemläň, toý-tomaşa beriň – diýdi.

Ýigitler il-ulusuna toý-tomaşa berdiler, duşmany mat edip, özleri şat bolup, maksat-myratlaryna ýetip ýatyberdiler.

DESSANLAR HÜÝRLUKGA – HEMRA (Bölekler)

...Çyn-Maçyn ýurdy gaty gymmatçylyk ekeni. Emma Hemra bu zatlary bilip, jarçysyny çagyryp, oňa gygyrtly: «Çyn-Maçynyň aç-pukalary günde bir gezek gelip, meniň gaşymda damaklanyp gidibersin» diýdi. Çyn-Maçynyň garyp pukalary her gün naharlanyp gidýärdiler. Hemranyň işi bolsa olara paýlap, olary naharlap ýörmekdi.

Birnäçe gün geçenden soň, onuň elten dünýäleri gutardy. Hysraw patyşa ozal oglanlaryna sowjak dünýälerini bölüp beren eken, Hemra elten dünýäleri gutarandan soňra, agalaryndan dünýä diläp: «Bu dünýä nämäňize gerek, sowalyň bir sogap iş edeliň» diýdi. Agalary bolsa muňa dünýä bermän, şeýle diýdiler: «Berjek däl, biz bu ýerik sogap isläp gelemezok, talap isläp geldik» diýdiler. Olar bermediler.

Mundan soňra Hemra agalaryndan aýrylyp, Çyn-Maçynyň şäherine: «Çyn-Maçynyň aç garyplary! Eger aç bolsaňyz, biziň yzmyza düşüň, biziň ýurda gideli, men sizi aç öldürmäýin» diýip jar çekdirdi. Mundan soňra bu Çyn-Maçyn ýurdunyň pukalaryndan kyrk adam Hemranyň yzyna düşüp: «Seniň öli ýerinde ölüdiris, diri ýerinde diridiris» diýip, Hemranyň yzyna düşüp gaýtdylar.

Hemra galanlary bilen Kasym weziriň ýanyna ugrady. Onuň ýanyna geldiler we Hemra Kasym wezire: «Biziň äkelen dünýämiz gutardy, sowmaga zadymyz ýok. Atamyz yzmyzdan gözläp durandyr, ýurdymyza gaýdaly» diýip maslahat saldy.

Kasym wezir Hemranyň aýdanlaryny makul bilip, onuň getiren kyrk pukary bilen Çyn-Maçyndan gaýtdylar. Az ýatyp, köp ýöräp, birnäçe günler ýollary taý kylyp ýördüler. Uzak sözüň keltesi ýagşy, hullasy, ýoly ortaladylar. Kerwen halky suwlaryny tükediler we gaty suwsadylar. Hemra: «Kerwenleriň hemmesini düşür» diýip, kerwenbaşa tekliptdi. «Men bu ýerlerden suw gözläýin» diýdi. Hemra ozal Çyn-Maçyna barýarka, bir

suwly guýyny bellän eken. «Men size suw getirip bereýin» diýip, Hemra meşiklerini alyp, şol guýa garşy ugrady.

Hemra bu ýola rowana bolanda, on dört ýaşy doldy. Ine, bu ýerde bolsa Ezraýyl perişde sataşdy we şeýle diýdi:

– Ýagşy ýigit dur! Şu taýdaky bergiňi berip git!

Onda Hemra aýtdy:

– Ýaşuly! Ugursyz bolma, men bergili adam däl!

– Ýok, seniň bize biraz bergiň bar, şony bermeseň boljak däl! – diýip, Ezraýyl perişde aýtdy.

Onda Hemra oňa:

– Men patyşanyň ogly bolsam, özüm şazada bolsam, ýalançyda meniň hiç kime bergim ýok, ýöne Taňra jan karzým bar – diýdi.

Onda Ezraýyl aýtdy:

– Seniň şu ýerde peýmanan doldy. Men Ezraýyl, seniň janyňy aljak!

Onda Hemra:

– Meniň peýmanym dolan bolsa, gaçyp gutulyp bilmerin. Ýöne maňa birazajyk puruja ber. Men birnäçe pukarany äkeleýin. Şu taýda men öljegimi bilmedim. Men şolar bilen razylaşayyn, ondan soň alsaň, janymy al – diýdi.

Ezraýyl perişde bolsa, onuň yzyna düşüberdi. Hemra suwa baryp, meşiklerini dolduryp aldy we goşa tarap ugraberdi. Ezraýyl perişde onuň yzyna düşüberdi. Tirkeşip goşa geldiler.

Suw getirenden soňra, Hemra getiren garyp-pukaralaryna: «Şu ýerik hemmähiz üýşüň» diýip aýtdy. Hemmesini bir ýere üýşürüp, olary naharlap, ajygana nan, suwsana bolsa suw berdi. Goşuň arasynda wagtyhoşluk, şatlyk boldy. Biraz wagt geçensoň, Hemra by adamlara bakyp: «Meniň peýmanym dolan ekeni, indi mendenrazy boluň, men şu taýda janymy berjek!» diýdi.

Muny eşiden alaman gorkup, geň galdy. Kyblalaryna bakyp, boýunlaryna guşak salyp, hemmesi aglap: «Biziň janymyzy al, Hemra degme! Biz janymyzy Hemra üçin berýäris» diýip, Allatagaladan zar-zar aglap dilediler. Allatagala: «Hemra üçin şu halklar janyny berýän bolsa, onda hemmesiniň janyny al!» diýip, Ezraýyla perman etdi. Ezraýyl gamyşa ot degen ýaly, goýna gurt degen ýaly, bir çetinden gyrdy! Bu gyrgynçylykda biri hem «Wah, Hemra üçin janymy aldyň» diýip ökünmedi.

Allatagala öz-özi: «Hemra üçin şunça adam janyny ber-

di, emma biri hem «wah» diýmedi» diýip oýlandy. Ine, şundan soň, Allatagaladan seda geldi: «Ezraýyl öldürenleriňi direlt, olaryň her haýsyna ýüz ýigrimiden ýaş berdim» diýdi. Ondan soňra, bu adamlar sagalyp, öňki katdyna geldiler. Bulary direldenden soňra, Ezraýyl perişde Hemra: «Indi men gaýtjak, her haýsyňyza ýüz ýigrimiden ýaş berildi, mendenrazy boluň, ýaşıňyzy mübärekläp, bir aýdym aýdyp bereýin» diýdi. Gör-bak näme diýdi:

Arzym eşit, Ziwer, Hurşyt,
Balam, ýaş mübärekbolsun!
Hudaý saňa rehmin saldy,
Hemra, ýaş mübärekbolsun!

Saňa nahar, aş berildi,
Ömrüň uzak, daş berildi,
Ýüz ýigrimi ýaş berildi,
Hemra, ýaş mübärekbolsun!

Deňiňize-duşuňyza,
Gözüňize, gaşyňyza,
Ýüz ýigrimi ýaşıňyza –
Balam, ýaş mübärekbolsun!

Älem-jahan saňa zardyr,
Giň jahan göwnüme dardyr,
Ezraýyl bir hyzmatkärdir,
Guzym, ýaş mübärekbolsyn!

Mundan soňra Ezraýyl gözden gaýyp boldy.
Hemra Kasym weziri ýanyna çagyryp:
– Sen ýurda gaýt, atamyz bizi bilip iberen ekeni. Indi bar-da atamyza buşlap, ony begendir – diýdi.

Mundan soňra Kasym wezir ýurda gaýtdy. Birnäçe gün ýol ýöräp, uzak sözüň keltesi ýagşy, patyşanyň arz jaýyna gelip, gol gowşuryp, salam berip durdy. Patyşa salamyny aldy we Kasym wezire: «Indi meniň oglanlarymyň habaryny ber» diýdi. Kasym wezir: «Men saňa buşlamaga geldim» diýip, bir söz aýdar boldy, gör, näme diýýär:

Arzym eşit, patyşahym,
Jan bilen jananyň geldi!
Çyn-Maçyn ýurdyna giden,
Giden oglanlaryň aman geldi!

Gözi bilen, gaşy bilen,
Belent dagyň başy bilen,
Ýüz ýigrimi ýaşy bilen
Hemra atly balaň geldi!

Sözüm bar saňa diýesi,
Duşmanlaryň gam iýesi,
Täji-tagtyňyň eýesi –
Keremli soltanyň geldi!

Eýäm ýandyrdy çyragyň,
Açyldy bagty-bulagyň,
Hak aňsat etdi müşgiliň,
Tükenmez dowranyň geldi.

Kasym diýr, guluň adyna,
Hak ýetirsin myradyna,
Indi ýetdiň zürýadyňa,
Arzuwly armanyň geldi!

Kasym wezir sözünü gutarandan soňra, patyşa begenjine Kasym wezire köp zatlar sylag berdi. Ondan soňra patyşa Kasym weziri we leşgerlerini alyp, oglanlarynyň öňünden çykdy. Oglanlaryň öňüne paýandazlar düşäp, ýurduna getirdi. Patyşa: «Bu oglanlary Allatagala maňa ýañadan berdi» diýip, begenjine kyrk gije-gündiz toý-tomaşa etdi, at çapdyrdy, altyn gabak atdyrdy, garaz, gepiň külesi, dünýäde näme tomaşa bolsa etdirdi.

...Habary kimden al Hemradan al. Hemra bolsa göwnüniň bölekligi bolman, ýeňsesinden itilen ýaly bolup barýar. Şol barşyna az ýatyp, köp ýöräp, gijäniň bir gaýry wagty öňünden bir köne kümmet peýda boldy. «Bir ajap ýagşy jaý ekeni» diýip, Hemra içine girip, ýatyp uka gitdi. Bu kümmet Hezret Aly, kyrk çiltlenleriň mekany erdi. Bular-da gelip, kümme-

te golaýladylar. Çiltenler hezret Alydan soradylar: «Bu adamzat näme, nädip ýatyr? « Onda Hezret Aly aýtdy: «Meniň Nepes oglum» diýdi. Onda: «Munuň jübti ýokmy, munuň jübti kim bolar, ýagşy ýigit ekeni munuň ýoldaşy bir perizat bolmaga degişli ýigit ekeni» diýdiler. Onda Hezret Aly: «Erem bagyndaky Şahruh şanyň gyzy Huýrlukga bolsun» diýdi. Çiltenler onda: «Muny onuň ýanyna kim äkelip biler» diýdiler. Onda Hezret Aly: «Maňa kyrk çilten hemmäňiz gol göterip pata beriň, men bir sagada ýetirmän getirip bereýin!» diýdi. Hezret Aly Şahruh şanyň gyzy Hüýrlukgany baş ýüz ýyllyk ýoldan ýarym sagada ýetirmän, öwlüýäniň gudraty bilen getirip berdi. Şahruh şanyň gyzy Hüýrlukga bakyly semiz oylan, owadanlygy on dördi gijäniň aýy ýaly, lebleri gaýmak ýaly, agy ak, gyzyly gyzyly, hal-hal, daraýy köýnek bilen bir gyz Hemranyň gujagyna süýşüp barýar. Hemra ýatan ýerinden haýran boldy. Perizat aýtdy: «Meni görjek bolsaň, jaýyma barsaň bolmaýarmy!» diýip, goltugyndan süýşüp çykdy. Perizat baryp jaýynda karar tutdy. Hemra bir tiginip oýansa, peri näme işlär, peýker näme işlär, gözünü açsa, kümmetden başga zat ýok. Hemra ýaryny ýoklap, bir gazal aýdar boldy:

Kadyr Alla, meni saldyň bu derde,
Men neýläýin, ýarym aýan bolmasa!
Ýar-ýar diýip, öler boldum bu ýerde,
Bara bilmen, belli mekan bolmasa.

Däli göwnüm, Erem kanda, sen kanda!
Ukuda görenňe bolmagyn bende.
Bu çöllerde ölüp, boldum şermende,
Bara bilmen, belli mekan bolmasa.

Gider boldum «Barsa-gelmez» ýol bilen,
Bu ýol barar ahyr bir gün menzile.
Göwnüm dilegiňi Alladan dile,
Bara bilmen belli mekan bolmasa.

Hemra islär ýene gül ýüzli ýaryn,
Ýürekden uçurdy sabry-kararyn.
Agtarar men pany dünýäniň baryn,
Bara bilmen, belli mekan bolmasa.

Elkyssa, Hemra gazaly tamamlap, Şasuwar atynyň ýanyna geldi. Şasuwar ata galyp bolup, ýolga rowana boluberdi.

Indi habary kimden al, Hüýrlukgadan al. «Hemra näme geler ýerde gelmedi» diýip, Hüýrlukga haýran bolup, dumly-duşa gözläp ýördi. Hemrany görse, köşgün üstünde samar daş bolup, beýhuş bolup ýatan ekeni. Baryp Hemranyň kellesini göterip, dyzynyň üstünde goýdy we hemme gurrandaz müneçjimlerini çagyrdy. «Hemranyň, ine, bolup ýatyşy» diýip, Hüýrlukga aýtdy. Hüýrlukga Hemranyň janyny diläp, baş keleme söz aýtdy:

Halaýyklar, tebip alyp geliňler!
Hemra jana şypa beriň, janlarym!
Gurrandazlar gurraňzy salyňlar,
Gözel ýara şypa beriň, janlarym!

Müneçjimler, kitap açyň, bakyňlar,
Meniň janym ýar ýolunda ýakyňlar,
Meniň öýken-bagrym bilen kakyňlar,
Gözel ýara şypa beriň, janlarym!

Bozulgan köňlüm azat eýleşem,
Ýar ýolunda janym berbat eýleşem,
Ýyrtyp ýakam, dady-bidat eýleşem,
Hemra jana şypa beriň, janlarym!

Hüýrlukga aýdar, bagtym garadyr,
Aýrallyk tygyndan bagrym ýaradyr,
Indi meniň janym çykyp baradyr,
Hemra jana şypa beriň, janlarym!

Hüýrlukga bu gazalyny tamam edenden soňra, gurrandazlar gurra saldylar, müneçjimler kitap açdylar. Hemranyň derdine dowapdylar, öňküden hem ýagşy boldy. Hemra bilen Hüýrlukga köşgüne baryp oturyberdiler. Bu gep şu ýerde galsyn.

...Indi ikisi beýhuş bolup, saralan ýaly bolup ýatan ekenler. Bir gije ýary Hemra ah urup oýandy. Perizat sorady:

– Sen, Hemra jan, näme üçin ah urduň?

Onda Hemra:

– Atam meni Bilbilgöýä guş diýip iberdi, üç aýlyk möhlet berdi. Üç aý möhleti-de boldy, indi maňa Bilbilgöýä guşy berip, jogap berseň, ýurdyma gaýtjak – diýdi. Onsoň Bilbilgöýä guşyny elini berdi. Hemranyň bolsa ýol-azyk şaýyny tutdy. Ugradyp ikisi bile gaýdyberdi.

ŞASENEM – GARYP (Bölekler)

Rawylar andag rowaýat kylarlar kim: Diýarbekir atly şäher bar erdi, onuň patyşasynyň adyna Şaapbas diýer erdiler. Şaapbasyň Hasan wezir diýen bir weziri bar erdi.

Günlerde bir gün patyşa Hasan wezir bilen aw awlamaga çykdy. Şol wagtda aldyndan bir bogaz towşan çykdy. Emma patyşanyň aýaly ýadyna düşüp, ol towşana rehmi gelip degmedi. Ondan soň ol bogaz towşan Hasan weziriň adyna geldi. Wezir towşany awlamagy ýüregine düwdi. Emma ýagşy syn edip görse, towşan bogaz eken. Hasan wezir hem öz aýalynyň hamyla ekenini ýatlap, ol towşany atmaga eli barmady. Şunlukda, bogaz towşan salamat ötüp gitdi. Ondan soň Şaapbas Hasan wezir ikisi biri-birine duş geldiler. Wezir patyşanyň ýanyna bardy hem towşan hakyndaky waka ýadyna düşüp güldi. Onda patyşa:

– Eý, wezir, güler ýaly meniň näme aýbym bar? – diýdi. Wezir:

– Men öz akmaklygyma gülýärim, ýaňy maňa bir bogaz towşan duş geldi. Emma aýalymyň hamyla ekenligi ýadyma düşüp, towşana rehimim inip gitdi – diýdi. Onda patyşa:

– Ol towşan maňa-da duş geldi. Men hem aýalymyň hamylalygy ýadyma düşüp, oňa degmedim. Ikimiz ýürekdeş ekenimiz. Gel, onuň ýaly bolsa, ikimiz oglanlarymyza patyha okaly. Eger meniň oglum, seniň gyzyň bolsa, gyzyňy meniň ogluma ber. Eger-de seniň ogluň, meniň gyzym bolsa, men gyzymy seniň ogluňa bereýin. Şunlukda, ikimiz guda bolarys – diýdi. Ol biraz mütdetden ýene Hasan wezire garap:

– Eý, Hasan wezir, her kim şu sözünden dänse, lagnatga giriftar bolsun – diýip, dilinden hat ýazyp, ähtnamasyny wezire berdi. Ondan soň bular awlaryny awlap, ýene öýlerine gaýdyp geldiler.

Aýdan-aý, günden-gün ötdi. Birnäçe zamandan soň, patyşanyň gyzy, Hasan weziriň hem ogly boldy. Patyşa gyzyna Şasenem diýip at goýdy. Wezir: «Men bu ýurda garyp bolup geldim, özüm hem saňa gul boldum, onuň üçin ogluma Garyp diýip at goýýaryn» diýdi.

Şunlukda ýedi gije-gündiz toý-tomaşa etdiler. Garyp bilen Şasenemi terbiýe bermek üçin enelige tabşyrdylar.... Ýedi ýaşyna ýetensoň, bulary mekdebe berdiler.

Mekdebiň bir tarapynda oglanlar. Bir tarapynda hem gyzlar oturardylar. Garyp bilen Şasenemiň arasyndaky söýgi bu mekdepde başlandy. Olar biri-birine göz bilen, gaş bilen yşarat ederdiler. Aşşam gaýdanlarynda, biri-biriniň boýunlaryna gollaryny salyp gaýdardylar. Mekdebe gidenle-

rinde bolsa, ýoluň ugruna çykyp, tä biri-birlerine duşýançalar garaşyp, ondan soň bile goşulyp giderdiler.

Bular, şeýlelikde, mekdepe okap on dört ýaşlaryna ýetdiler.

Günlerde bir gün Garybyň atasy Hasan wezir keselledi. Gün-günden haly zebun bolup, dünýäden umydyňy üzüp, ahyr bir gün aýalyny ýanyna çagyrdy. Şaapbasyň ähtnamasyny çykaryp, aýalynyň eline berdi. «Eý, hatyn, saňa mälüm kylaýyn. Şaapbas bilen ähdi-peýman kylan hatymyz şul turar, sen bu hatny mäkäm saklagyl, beýewar kaza edip ölsem, bu hat saňa derkar bolar» diýdi. Ondan soň wezir Garyby ýanyna çagyryp:

– Eý, oglum, men bu dünýäden ötermen. «Atam meni öýlendirmedim» diýip, menden närazy bolmagyl. Men seni patyşanyň gyzyna adaglap, ondan ähtnama alandyryn. Men ölsem-de, patyşa saňa gyzyny berer, özüne giýew we wezir ediner. Sen gam çekmegil – diýdi.

Wezir aradan çykdy. Garyp ony abraýly edip jaýlady. Ondan soň Garyp:

– Men Şasenemi garyndaşymdyr diýip, oý ederdim. Emma ol meniň magşugym eken!... – diýip, örän wagty hoş boldy. Atasynyň beren ähtnamasyny enesinden alyp, Şasenemiň kitabynyň arasyna salyp goýdy. Bir wagt Şasenemiň bu hata gözi düşdi. Görse, atasynyň wezire beren ähtnamasy eken.

– Garyp meniň garyndaşymdyr diýip gorkardym. Bu hatdan mälüm bolmagyna görä, ol meniň adaglym eken – diýip, Şasenem hem muňa örän hoşwagt boldy.

Günlerde bir gün Şasenem bilen Garyp ikisi şert etdiler. Şasenem:

– Eý, Garyp, haýsyzmyz mekdebe öňürti barsak, gijä galyp barandan iki posa almaly edeli – diýdi.

Garyp bu şerte razy boldy.

Bu gije öýli-öýlerine gelip ýatdylar.

Şasenem gözüne uky gelmän, tä daň atynça, uklamady. Ertir ir bilen hemmeden öň mekdebe bardy. Garyp gaflat ukusyna gidip, mekdebe giç geldi. Görse, Şasenem eýýäm gelipdir. Şasenem Garypdan wada posasyny aldy.

Bu gün okuw gutaranson, dokuz posadan şert edip öýlerine gaýtdylar.

Garyp bu gije barmagyny dilip, duz guýup ýatmakçy boldy. Emma enesi bu işden habardar bolup:

– Eý, Garyp, näme iş etmekçi bolar sen? – diýip sorady. Onda Garyp:

– Eý, ene, men Şasenem bilen şert etdim: «Her kim mekdebe gijikse, ondan iki posa almaly» diýip, bu gün men utuldym. Ol menden iki posa aldy. Ýene ertir dokuz posadan şert etdik. Şonuň üçin hem bu gije

uklamaýyn diýip, barmagymy dilip, duz basyp berip ýatmakçy bolarmen – diýdi. Onda enesi:

– Eý, Garyp, sen arkaýyn ukla. Men seni ertir ir bilen turzarmen – diýdi.

Garybyň muňa wagty hoş bolup uklady.

Bu söz bu ýerde galsyn, indi habary Şaapbas bilen Hanymdan eşideliň.

Hut şol gijede Şaapbas bilen Hanym ikisi Şasenemi çykarmak hakynda maslahat etdiler.

Hanym:

– Eý, patyşa, gyzyň kemala gelipdir. Indi sen ony kime bermegi maslahat bilersen? – diýdi. Patyşa:

– Eý, Hanym, meniň Hasan wezir bilen eden ähdim bardy. Ol hem dünýäden ötdi. Indi bu işiň geňeşini seň özüň ber – diýdi. Onda Hanym:

– Bu işiň geňeşini men bersem, onuň geňeşi şeýle. Sen köp meýlis-märekäni gördüň. Heý, özüň ýaly şalardan öz gyzyňy ýetime berenini gördüňmi? Sen indi uýalman, öz gyzyňy ýetime berermiň? Ahyr soňunda etjegiň hem şumudy? Bu biziň aslymyza-neslimize ýaraşmaz. Seniň bu işiň gabahat iş bolar, patyşahym – diýdi.

Ozal hem iki köňüllü bolup oturan Şaapbasa Hanymyň bu sözi makul göründi.

– Andag bolsa, gyzymyzy oňa bermäli, Hanym. Ýöne sen indi gyzyňy mekdebe iberme – diýip, patyşa aýalyna tabşyrdy.

...Şol günüň ertesi Garybyň enesi Şaapbasyň wada edip, dilinden beren ähtnamasyny alyp, Şaapbasyň ýanyna baryp:

– Eý, Şaapbas, wezir bilen wada edipdiň. Şol wadaňda wepa bolsa, göreýin diýip geldim – diýdi. Şaapbas:

– Hä, nähili wada edenmişim? – diýdi. Garybyň enesi:

– Sen wezire şeýle wada edipsiň: «Eger meniň oglum, seniň gyzyň bolsa, sen gyzyňy meniň ogluma ber, eger-de seniň ogluň, meniň gyzym bolsa, onda men gyzymy seniň ogluňa bereýin» diýipsiň. Indi şol eden wadaňa wagt ýetdi – diýip, ähtnamany çykaryp, Şaapbasa berdi.

Şaapbas ähtnamany okap gördi. Görse öz tilinden beren haty bilen öz basan möhri. Patyşa dergazap bolup:

– Bu hat weziriniň özi tarapyndan ýazylandyr, ol bu haty meniň tarapyndan ýazyp, galp möhür basypdyr – diýip, gahar-gazaba doldy hem

Garyby enesi birlikde şäherden kowup çykarmaklyga buýruk berdi.

Patyşanyň buýrugyna görä, Garyp bilen enesini şäherden kowup çykardylar.

Şäherden uzak çölde Hasan weziriň bir jaýy bar erdi. Garybyň enesi gyzyny hem Garyby alyp baryp, şol jaýda ýerleşdi. Emma tiz wagtdan Garybyň ýakyn garyndaşlary gelip:

– Garyp bu ýerde dursa, Şaapbas Garyby öldürer – diýip, gorkularyndan ony alyp gitdiler. Garyby öz ýurtlaryna eltip çopançylyga berdiler.

Garyp mal bakyp ýören ýerinde çopanlaryň biri bilen dost boldy. Günlerde bir gün Garyp Şasenemden aýra düşüp, näçe wagtdan bäri mal bakýanyny hasaplady. Görse, Şasenemden aýra düşeni bäri baş ýyl bolupdyr. Şasenemiň yşky ýüregine düşüp, zar aglap, öz ýakyn dosty çopanyň ýanyna gelip:

– Eý, dost, meniň yzymda ýarym galdy, bu çopançylykdan çykaýyn diýsem, mal eýesi göýbermeýär, men munda bagly bolup galdym. Indi bu dertden gutulyp, ýaryma gowşar ýaly, maňa bir maslahat ber – diýdi.

Onda çopan dosty:

– Eý, Garyp, sen her gün oba baranyňda, bu mallaryň bir-iki sanysyny meýdanda taşlap bar. Ondan soň bu mallaryň eýesi seni çopançylykdan kowar. Sen bolsaň, bu işden gutulyp, Şasenemiň ýanyna baryp bilersiň – diýdi.

Garyp bu maslahaty makul bilip, dostuna garap bir gazal aýtdy:

Baş ýyl boldy, aýra düşdüm ýarymdan,
Alajym ýok, ýara bara bilmedim.
Hiç kim habar almaz meniň halymdan,
Alajym ýok, ýara bara bilmedim.

Ötenden, geçenden habar alaly,
Sözlegende, şirin dili senaly,
On barmagy bogun-bogun hynaly,
Alajym ýok, ýara bara bilmedim.

Baş ýyl boldy, men gelmişem amana,
Senem janyň bary-ýogy gümana,

Kişi ýardan aýra düşse ýamana,
Alajym ýok, ýara bara bilmedim.

Baş ýyldyr, synamda köpdür armanym,
Çykar boldy indi tenimden janym,
Gije-gündiz pikrim – Senem soltany,
Alajym ýok, ýara bara bilmedim.

Barçany ýaradan kadyr Hudaýym,
Şasenem gyz diýrler, könlüm hoşgähim,
Garyp aýdar, tilimdedir senahym,
Alajym ýok, ýara bara bilmedim.

Ondan soň Garyp her günde mallardan birden-ikiden meýdanda taşlap ugrady. Birnäçe günden soň, mal eýesi görse, malyň ýarysy ýok bolupdyr.

Ondan soň mal eýesi: «Bu çopany kowup, başga bir çopan saklaýyn» diýip, Garyby kowupdyr.

Garyp çopanlykdan boşap, ýola düşdi, Hudaýa ýalbaryp: «Sen meni ýara ýetir» diýip, bir gazal aýtdy:

Owwal ýaradan Hudaýym,
Özüň ýetir ýara meni.
Tilimde bardyr senahym,
Özüň ýetir ýara meni.

Hakyň ýolunda rähberler,
Hatyp olturgan münberler,
Sährada gezen çiltenler,
Özüň ýetir ýara meni.

Gözde ýaşym akar seýlan,
Bize kysmat beýle bolan,
Behakgy hazreti Pälwan,
Özüň ýetir ýara meni.

Bu synamyz boldy ýara,
Beýan eýläýin bir para,

Şeýhi-Halyl Weýsilkara,
Özüň ýetir ýara meni.

Garyp diýr, nedir günähim?
Tilimde ýardyr senahym,
Owwal-ahyr bir allahym,
Özüň ýetir ýara meni.

Garyp gözi girýan, bagry girýan, birnäçe menzil ýol ýöräp, Diýarbekire geldi. Şasenenemi gözläp, Diýarbekiriň mekdebine bardy. Ol ýerde Şasenenemi tapmady. Soň mekdepde okaýan oganlardan sorady. Oganlar:

- Şaapbas Şawezir diýen ýerde bir köşk saldyryp, Şasenenemi kyrk keniz bilen şol köşkte goýupdyr – diýdiler.

Garyp Şasenenemi yzlap, şol köşge barmakçy boldy. Ol köşge barmagyň çäresini agtardy.

Garyp bir adamdan: «Şasenenem geljekmiş» diýen habary eşitdi. Bu habary eşitgeç, Garyp bir garry aýalyň öýüne bardy. Ol garry aýal bilen kyýamatlyk ene-ogul boldular. Garyp:

- Eý, ene, ertir Şasenenem gul almak üçin «Bende bazaryna» geljekmiş. Ertir meni «Bende bazaryna» alyp çykyp satyň. Bahamy bolsa mün tylla diýersiňiz. Eger-de Şasenenem «Bu kel guluň näme hünäri bar?» diýip sorasa, «Bu kel gulum sazanda-aşykdyr» diýersiňiz – diýdi.

Ene Garybyň sözi bilen razylaşdy. Ertesi ir bilen Garyp kellesine garyn geýdi, ýüzüne gara sürtüp, bir hebeşi gul sypatyna girdi. Ene Garyby «Bende bazaryna» alyp gitdi.

Şasenenem atlanyp geldi, aýlanyp, gullaryň bahasyny sorady. Soň enäniň gulunyň bahasyny sorady. Ene:

- Gulumyň bahasy mün tylla – diýdi.

Şasenenem:

- Ýagşy gullaryň bahasy otuz-kyrk dinardyr, seniň kel guluň bahasy örän gymmat, munuň sebäbi näme? – diýdi. Ene:

- Meniň gulum sazanda-aşykdyr – diýdi.

Şasenenem:

- Guluňa aýt, bir bent aýdyp bersin – diýdi.

Bazarda gezip ýören bir adamyň golunda iki sany dutary bardy. Garyp onuň birini goluna alyp, bir gazal aýtdy:

Gulak salyp, eşit meniň arzymy,
Alar bolsaň, gul jaýyna al, Senem.
Kişi bilmez meniň asly-zatymy,
Alar bolsaň, gul jaýyna al, Senem.

Bu bir günlük öter dünýäyi-pany,
Köp bolar aşyka magşuknyň aly,
Göwherşinas bolsaň, göwheri tany,
Alar bolsaň, gul jaýyna al, Senem.

Jany alar ter hynaly gollary,
Aşyky köydürer şirin tilleri,
Jepakeş bolarlar Bagdat gullary,
Alar bolsaň, gul jaýyna al, Senem.

Akyl bolsaň, bu magnyny pähm eýle,
Giriftary jemalyň men, rehm eýle,
Rakyplar elinden bu gün wehim eýle,
Alar bolsaň, gul jaýyna al, Senem.

Rakyplar elinden pynhan kyl meni,
Hyrydar sen, bu gün satyn al meni,
Garyp aýdar, hak aşyk men, bil meni,
Alar bolsaň, gul jaýyna al, Senem.

Ondan soň Şasenem:

– Eý, ene, guluňa aýt, ýene bir bent aýtsyn – diýdi.

Onda ene Garyba ýüzlenip:

– Eý, kel, ýene bir bent aýt! – diýdi. Garyp ýene bir gazal aýtdy. Gör,
bak, näme diýýär:

Güler ýüzli, serwi katly nigärim,
Bu sözün pähmine ýetsek, ne boldy?
Barça mahluk bizge duşman, dildarym,
Rakyplardan heder edsek, ne boldy?

Jemalyň görmäge men intizar men,
Bu yşkyň derdinden men bikarar men,
Ölinçäm, Senem jan, men hyrydar men,
Sallanyp aldymga gelseň, ne boldy?

Her kişi hakykat sözünü diýer,
Munda maňa kylan mahşarda köýer,
Şaapbas eşitse, derimi soýar,
Akylm bu söze ýetseň, ne boldy?

Her aşyk döwrüni sürer çagynda,
Bilbiller saýraşar çemen bagynda,
Men ýörir men aýralygyň dagynda,
Senem jan, merhemet kylsaň, ne boldy?

Garyp aşyk aýdar, pikrim ýetirdim,
Seni görüp, men özümi ýitirdim,
Azat başym bendi kylyp oturdym,
Hyrydar sen, satyn alsaň, ne boldy?

Garyp bu sözi aýdandan soň, Şasenem Garyby tanady. Onuň wysal yzlap, hebeşi sypatynda özüni gul edip, bende bazarynda satdyrandygyny aňlap, enäge müň tylla berip, Garyby satyn aldy. Şasenem ýaman gözden çekinip, Garyby şol gije gullaryň arasynda goýdy.

Indi habary kimden al, Garypdan al. Garyp öz söwer ýaryndan bu işi gaty gördi. Ol: «Meni gullaryň arasynda goýdy» diýip, Şaseneme gaharlanyp, çykyp gitdi. Birnäçe menzil ýol ýöräp, Şasenemiň çarbagyna ýetişdi. Görse, uly çarbag. Garyp çarbagyň derwezesine arkasyny berip oturdy. Emma Şasenemiň habaryny ala bilmedi. «Men nähili ýol bilen Şasenem jana arzyhalymy aýdaýyn? Men bir gülgün ýaglyk bolsadym, Şasenem eline alardy. Ýa bir Kirmany şal bolsadym, Şasenem başyna orardy» diýip, Garyp bir gazal aýtdy:

Ala gözli Şasenemiň
Garyp düşdi illerine.
Bir misgini aldamyşlar,
Ýanyp-bişdik allaryna.

Men bir sonaly köl bolsam,
Ýa bir jerenli çöl bolsam,
Ýa bir şeýda bilbil bolsam,
Gonsam ýaryň güllerine.

Allahymdan saglyk alsam,
Gözel şadan beglik alsam,
Men bir gülgün ýaglyk bolsam,
Senem alsa ellerine.

Ýaryň katdyna dal bolsam,
Ýüzüne goşa hal bolsam,
Ýa bir kirmany şal bolsam,
Senem çalsa billerine.

Aşyk Garyp mesgen eýlär,
Gözde ýaşyn tisgin eýlär,
Bizi mundan misgin eýlär,
Senem gitse illerine.

Garyp bu sözi aýdyp, derwezäniň agzynda otyrды. Bagban çykyp, bir hossarsyz ýigidiň gaýgyly oturanyny gördi. Ol Garybyň ýanyna gelip:

– Eý, ýigit, haýsy bagyň güli sen, haýsy çemeniň bilbili sen, haýsy aşýandan perwaz eýläp, bu ýerlere gelip sen? Haýsy ýana baryr sen? – diýip sorady. Garyp:

– Men şeýleden gelýärim. Bu ýerlerde ogullyk saklajak adam ýokmy-ka? Men ogulsyza ogul boljak – diýdi.

Onda bagban:

– Eý, oglum, beýle bolsa, sen maňa ogul bolaý – diýdi.

Bular ata-ogul boldylar. Bagban Garyby öz öýüne alyp geldi.

Garyp bagbana ogul bolup, obanyň sygyrlaryny bakardy.

Günlerde bir gün Garyp öýe geldi. Şol gün bagban öýde ýokdy.

Garyp enesine garap:

– Eý, ene, atam niräk gitdi? – diýip sorady. Enesi:

– Oglum, indi bahar boldy, nowruz gülleri açylypdyr. Ataň Şaseneme çemen baglap eltýär – diýdi. Garyp:

– Atamyň ýanyna men-de barsam, maňa hem gül bersedi – diýdi. Eneligi:

– Oglum, ataň saňa-da gül berer – diýip, Garyby bagbanyň ýanyna alyp bardy-da: «Garyba-da gül beriş» diýdi. Bagban mamanyň sözünü kabul edip, Garyba hem gül berdi.

Ertir ir bilen Garyp ýene çarbaga bardy. Güller açylypdyr. Bir bölek gülüň arasynda oturyr, güllerden alyp, bir çemeni zynat bilen baglady. Ony şol ýerde goýup, özi bagdan çykyp gaýtdy. Şol wagtda bagban gelip:

– Bu gün gaflat basyp, giç galdym – diýip, alňasaklyk bilen çemen baglamaga meşgul boldy. Ol Garybyň çemen baglan ýerine bardy. Bir wagt bagbanyň gözi Garybyň baglan çemenine düşdi. Görse, özüniň baglan çemenlerinden hem owadan, oňat bir çemen eken. Bagban alňasaklyk bilen çemenlerini ýygnaý ýörşüne, olaryň arasy bilen Garybyň baglan çemenini hem goşup, Şasenemiň huzuryna alyp bardy.

Şasenem bagbanyň elten çemenlerini bir-bir gözden geçirdi. Görse, bir sany çemen oňat edilip baglanypdyr.

Şasenem:

– Eý, bagban, dogryňy aýt, bu çemeni kim baglady? – diýip, Garybyň baglan çemenini eline alyp, bagbana ýakynlaşyp, mylaýymlyk bilen sorady. Bagban:

– Eý, jahan soltany, eşder bolsaň, men bir ýetim oğlan saklap ýörün, ol çemen şonuň baglan çemenidir – diýdi.

Bagbanyň «Bir ýetim oğlan saklap ýörün» diýen sözi Şaseneme ýarady. Ol bagbana has ýakynrak süýşüp:

– Hemişe şunuň ýaly çemen baglagyl! – diýip, hoşamatly sözler bilen bagbanyň ýüzüne gülüp bakdy.

Bagban özüne edilen hoşamada ýalňyş düşünişip: «Şasenem maňa aşyk bolan eken» diýen pikiri köňlüne getirdi. Ol şeýle umyt bilen Şaseneme garap bir gazal aýtdy:

Men söýmüşem zyba Senem adyňy,
Söýsem, öldürerler, söýmesem, ölem.
Ile meşhur bolan asyl zatyňy,
Diýsem, öldürerler, diýmesem, ölem.

Gurban olam ýaryň kaddy-boýuna,
Hoşwagt olam onuň eýlän toýuna,
Her dem hylwat eýläp, barsam öýüne,
Barsam, öldürerler, barmasam, ölem.

Náz-u-gamzaň ýanar humar gözüňden,
Gurban olam şähti-şeker sözüňden,
Gähi ýañagyňdan gähi ýüzüňden,
Öpsem, öldürerler, öpmesem, ölem.

Men seni söymüşem jan bilen dilden,
Sen meni söymäge gorkar sen ilden,
Hytaýy barmakdan, hynaly goldan
Tutsam, öldürerler, tutmasam, ölem.

Bir hylwatda tutsam, ýaryň goluny,
Gujaklasam, onuň inçe bilini,
Agzyna salyban şirin dilini,
Sorsam, öldürerler, sormasam, ölem.

Men togap eder men aýak tozlaryň,
Tarypyn eder men şeýda gyzlaryň.
Gaýmak dodaklaryň, bal agyzlaryň,
Emsem, öldürerler, emmesem ölem.

Geliň, gulak salyň ýaryň oýnuna,
Tylla heýkel dakynypdyr boýnuna,
Goja bagban Şasenemiň goýnuna,
Girsem, öldürerler, girmesem, ölem.

Şasenem bagbandan bu sözleri eşidensoň gaharlanyp:

- Eý, bagban, agzyňy ýygna, her kim öz hetdini bilse ýagşy!
- diýip, gazap bilen garady. Bagban turup, bidir gitdi. Gelip Garyba:
  - Şasenem seniň baglan çemeniňi gowy gördi. Eý, Garyp, ýene çemen baglagyl! – diýdi.

Garyp bagban bilen ýene бага baryp, çemen baglap, onuň içine bir gazalny pynhan kylyp goýdy. Bagban ony eltip, Şaseneme berdi. Şasenem gülnüň arasynda bir hat gördi, ol Garybyň düzen gazalydy, ony alyp okady. Onda, şeýle ýazylypdyr:

Gulak salyp eşit meniň arzymny,
Günbe-günden beter boldum derdiňden.

Näler çekdim pyrakyňda, hijriňni,
Ganlar ýyglap, öter boldum derdiňden.

Mähnetli bagbana hyzmat eter men,
Bilmen, maksatyma haçan ýeter men,
Bu dert ile başym alyp kiter men,
Özge watan tutar boldum derdiňden.

Garyplykda sen gelmediň gaşyma,
Rehm etmediň gözden akan ýaşyma,
Ajal ýassygyny goýup başyma,
Ýar-ýar diýip öter boldum derdiňden.

Çemen baglap, nama ýazyp gönderdim,
Sen diýip, özgeden ýüzüm dönderdim,
Döwlet çyragyny aglap söndürdim,
Bigänelik eder boldum derdiňden.

Garyp aýdar, «kel» goýup men adymy,
Bu watanda kişi bilmez zadymy,
Senden özge kime aýtaý dadymy,
Saňa dadym aýtar boldum derdiňden.

Bu sözden soň Şasenem bitakat bolup, synasynyň bentlerini açyp,
öz halyna ah çekip, gözünde ýaş, köňlünde ýar dagy, golunda desmaly,
gözýaşyny süpürüp, ýüregini para-para kylyp, ah urup, zar-zar aglap, bir
gazal aýtdy:

Bahar boldy, gül açyldy,
Meniň gülüm açylmazmy?
Bilbiliň gany saçyldy,
Meniň ganym saçylmazmy?

Habarym ýok, bahar oldy,
Çemenler lälezar oldy,
Garybymdan habar geldi,
Kerem ýollar açylmazmy?

Döwletliden döwlet gitdi,
Nobat rakyplara ýetdi,
Saky ajal meýin tutdy,
Kepen donum biçilmezmi?

Şat ýörügen ýollar galdy,
Gül degresin zaglar aldy,
Aşyk ýarym gaýry boldy,
Ýene şerep içilmezmi?

Şasenem diýr, ömrüm güli,
Kesildi muhabbet ýoly,
Açyldy baglaryň güli,
Meniň gülüm açylmazmy?

Elkyssa, ertir irden Şasenem garyndaşlary hem kyrk kenizleri bilen бага geldi. Gyzlary topar-topar bölüp, güllere seýil etmäge iberdi. Özi hem bagyna seýil etmäge başlady. Birden bir gyz Garybyň gizlenip ýatan gül petdesiniň ýanyna gelip, Garyby görüp gaçdy.

Bagyň ortasynda bir howuz bardy. Onuň degre daşy gülden läle-zarlykdy. Garyp gül petdesinden çykyp, özüni şol howza urdy. Şol wagtda Şasenem Garyby görüp, onuň ýanyna ugrady. Garyp:

– Bu gyzlaryň gözüniň öňünde, Şasenem bilen meniň aramda bolan syryň üsti açylsa, soňy gowy bolup çykmaz – diýip, suwdan çykyp gaçdy. Şasenem yzyndan kowdy. Ýetibilmän, dide girýan, syna birýan bolup, Şasenem bir gazal aýtdy.

Uçurdym şuňkar guşumny,
Hiç bir ýerde habary ýok.
Hasrat bilen göz ýaşymny,
Dökmeýinçä durary ýok.

Gaçdy bu döwletiň guşy,
Agtaryr men ýaz-u-gyşy,
Habaryn bilmez hiç bir kişi,
Bir menzilde durary ýok.

Men isterem, ýarym gelse,
Gelip gamly köňlüm alsa,
Şum rakyp habardar bolsa,
Ikimizi goýary ýok.

Bize barça älem ýagy,
Kime diýeýin bu dagy,
Hazan ursyn bu çarbagy,
Bu söhbetiň berary ýok.

Tutup muhabbetiň ýolun,
Tutsam men ýarymyň golun,
Gezerem Kerbela çölün,
Bu köňlümiň mydary ýok.

Ýarym gitdi suwdan çykyp,
Senem ýar ýoluna bakyp,
Yşk oduna bagryn ýakyp,
Görmeýinçä, mydary ýok.

Elkyssa, Şasenem gyz yzyndan kowdy. Garyp gaçdy. Ýetip bilmän, dolanyp, howzuň başyna geldi. Akja Şasenemiň ýanyna geldi. Görse, Şasenemiň gözünde ýaş, bagrynda daş. Akja:

– Eý, Şasenem, ne üçin beýle gamgyn görner sen, saňa näme boldy? – diýdi. Şasenem gyzlardan özüni çolarak çekip:

– Eý, Akja, Garyby gördüm. Ol gaçdy, yzyndan kowdum, emma ýetip bilmedim. Indi saňa bir pynhan sözüm bar! – diýip, bir gazal aýtdy:

Akja gelin, gamsyz başym,
Gamhana boldy, neýläýin.
Bir söý bile aşna ýarym,
Bigana boldy, neýläýin.

Men geldim ony soraglap,
Ýüregimni otga daglap,
Ol gaçdy, menden burgaklap,
Pynhany boldy, neýläýin.

Talha döndi agzym baly,
Ösdi aýralyk şemaly,
Bilmedim, nedir hyýaly,
Bigana boldy, neýläýin.

Ýandy, meniň bagrym ýandy,
Döwran rakyplara döndi,
Wysalyň çyragy söndi,
Hijrana döndi, neýläýin.

Indi durmanam bir sagat,
Könlümde galmady takat,
Muhabbet salgan ymarat,
Weýrana döndi, neýläýin.

Gutulmady gamdan başym
Awy boldy iýen aşym,
Ýar ýolunda gözde ýaşym,
Rowana boldy, neýläýin.

Şasenem ýapyşdy pire,
Her kim öz bagtyndan göre,
Ýaryň köňli özge ýara...
Gumana boldy, neýläýin.

Şasenem bu gazalyny aýdyp, Akja bilen öz bagny seýil edip ýördi.

Şasenemiň täji başynda, ýüz mün şıwe-nāz bilen, tawus guş kibi, aşykny köýdüriji, mestan-mestan basyp gelderdi. Akjanyň hem gelşi ondan kem dāldi. Garyp biçäre bulary görüp, akyl-huşdan aýrylyp, bularyň ýörüşine hoşwagt bolup, ýene bir gazal aýtdy:

Gördüm, iki peri geler,
Ajap sallana-sallana.
Aşygynyň könlün alyr,
Gelir, sallana-sallana.

On dördi gije aý kimin,
Tumagaly humaý kimin,
Uly döwletli baý kimin,
Gelir sallana-sallana.

Iki peri hemdem bolup,
Bir-birinden nusga alyp,
Gyýa bakyp, golun salyp,
Gelir, sallana-sallana.

Biri güldir, biri gunça,
Ol biri ýokdur Senemçe,
Tomaşa kylyňlar barça,
Gelir, sallana-sallana.

Garyp diýr, guluň adyna,
Hak ýetirsin myradyna,
Dözmän aýralyk oduna,
Gelir, sallana-sallana.

Garyp sözüni tamam edip, agajyň syrtyndan çykdy. Garyp bilen Şasenem bir-birleriniň gollaryny boýunlaryna salşyp, agzy-agza goýup, misli Leyli-Mejnun kimin çyrmaşdy.

Günlerde bir gün otyrdylar, nahar wagty boldy. Şasenemiň bir kenizi bardy. Onuň adyna Suwçy keniz diýerdiler. Şasenem:

– Eý, keniz, baryp, Garybyň goluna suw akydyp ber! – diýdi. Keniz aftaba bilen desmaly alyp geldi. Garyp golun ýuwmaga başlady. Şol wagt Suwçy:

– Eý, Garyp jan, men-de Şasenemden kem däldirin – diýip, Garyp-dan bir posa aldy. Garybyň muňa gahary gelip, keniziň agzyna goly bilen bir şapbat urdy. Keniziň agzy gyzyl gan boldy. Keniz:

– Sen meni bir urduň, men hem seni bir uraýyn – diýip, bagdan çykyp, bidir gitdi.

Keniz gaharlanyp bardy-da:

– Eý, patyşahym, gyzyň bir bigana ýat ýigit bilen köşkde aýşy-eşret edýär, indi galanyňy siz özüňiz bilersiňiz – diýdi. Patyşa dergazap bolup:

– Eý, keniz, eger-de bu sözüň ýalan bolsa, size heniz hiç kime edil-

medik bir gazaby ederin! – diýdi. Soň patyşa özüniň birnäçe ýasawulyny iberip:

– Şasenem bilen şol ýigidi alyp geliň. Olary dardan asaýyn. Görene göz, eşidene gulak bolsyn! – diýdi.

Bu söz bu ýerde galsyn.

Şasenem Suwçy gidenden soň, Garyp bilen sowal-jogap aýdyşyp, Akjanyň ýanyna bardy, bu işiň çäresini etmegini isledi. Akja:

– Eý, Şasenem, Ýasmak mamanyň ýanyna baraly. Ol işiň çäresini aýdar – diýdi.

Akja bilen Şasenem Ýasmak mamanyň ýanyna baryp, syrlaryny aýtdylar.

Mama gurra taşlady. «Tiz baryp, Garyby gizläň, olar gelýärler» diýdi. Derrew gelip, Garyby sandyga salyp gulpladylar. Şol wagt şanyň ýasawullary at çapyşyp geldiler. Bagy boýdan başa agtardylar. Garyby tapmadylar. Olar Garyby tapman, yzlaryna gaýdyp baryp, patyşaga:

– Eý, patyşahym, bagda bigana adam görmedik – diýdiler. Patyşa müneçjimlere ýüz tutup:

– Eý, müneçjimler, bu nähili waka boldy? – diýdi. Müneçjimler gurra atyp:

– Şu wagt Garyp sandygyň içinde, Şasenem bolsa onuň daşynda otyr – diýdiler.

Onda Şaapbas:

– Eger bu söz ýalan bolsa, barçaňyzy öldürerin – diýdi.

Şa ikinji gezek örän köp ýasawul iberdi. Ýasawullar Şasenemiň köşgüne tarap gidibersin.

Indi sözi Şasenemden eşideliň. Şasenem birinji barlagdan soň, Ýasmak mamanyň ýanyna gelip:

– Indi näme etmeli – diýip, maslahat sorady. Onda Ýasmak mama:

– Howzuň aşagynda ätiýaç üçin salnan jaý bardyr. Indi şol jaýda gizlemek gerek – diýdi. Şasenem Garyby eltip şol howzuň aşagyndaky jaýda gizledi.

Onýança patyşa tarapyndan iberilen ýasawullar geldiler, ýene-de agtaryp başladylar. Gelenler köp agtardylar, emma Garyby tapmadylar. Ýene-de yzlaryna gaýdyp patyşaga:

– Eý, keremli patyşahymyz, köşgi şunça agtardyk, onuň ýaly adam tapmadyk – diýdiler.

Patyşa gazaba çykyp:

– Kenizi, müneçjimileri, gurraçylary öldüriň! – diýip, jellatlara buýurdy. Jellatlar derrew olary gyrdylar.

Indi sözi Şasenemden eşideliň. Şasenem bularyň öldürilendiklerini eşidip, köňli hoş bolup:

– Eý, Akja, indi duşmanlardan gutuldyk, Garyp jany getir – diýip, bir gazal aýtdy.

Akja, bu gün tende janym,
Çykmazdan, janany getir.
Müsür ilinde Ýusup kimin,
Şol bendi-zyndany getir.

Biziň bilen wada kylan,
Rahat berip, mähnet alan,
Jepa tygyn jana salan,
Gara bagry gany getir.

Hassa halyny soraýyn,
Bir niçe köňül bereýin,
Doýynçam, ýüzün göreýin,
Baryp, Garyp jany getir.

Ötdi meger ýar pyragy,
Gabha pelek goýdy dagy,
Bir agyz sözüň soragy,
Şol dagy-hijrany getir.

Şasenem diýr, gara bagtym,
Ýandy, kül boldy bu rahtym,
Ýakyn geldi öler wagtym,
Derdime dermany getir.

Ondan soň Akja baryp, Garyby çykaryp alyp geldi.
Bular aýşy-eşretde bolubersinler.

Indi habary Şaapbasdan eşideliň. Şaapbasyň ýanynda bir akylsyz gurrandazy bardy. Ol her zaman-her zaman gurra taşlap, birnäçe zatlar babatda patyşaga habar bererdi. Günlerde bir gün şol gurrandaz gurra taşlap, patyşaga:

– Eý, şahym, Şasenemiň köşgüne Garyp gelipdir – diýdi.

Şaapbas gazap donuna girip, iki sany ýasawula Garyby tutup alyp gelmegi emr etdi. Ýasawullar derrew atlanyp, köşge geldiler. Şunça agtarsalar hem, Garyby tapyp bilmediler. Olar yzlaryna dolanyp baryp:

– Eý, patyşa, köşgi şunça agtardy, emma Garyby tapyp bilmedik – diýip, patyşaga habar berdiler.

Şaapbasyň ýanynda öňki bolup geçen patyşadan galan köne weziri bardy. Ol hiç bir adama bildirmezden, Garybyň ýanyna geldi. Eger bu şäherden tiz çykmasa, patyşanyň gazabyna duçar bolup, işiniň ýaman boljakdygyny aýtdy.

Mundan soň Garyp Bagdat şäherine gitmekçi boldy. Şasenem:

– Eý, Garyp, niräk gitseň-de meni hem özüň bilen alyp git! – diýip ýalbardy.

Onda Garyp:

– Eý, Şasenem jan, ýol uzakdyr, sen horlanarsyň, ýetip bilmersiň, maňa rugsat ber, ýeke özüň gideýin – diýdi. Onda Şasenem:

– Her zat bolsa-da, senden galmaryn – diýdi.

Heniz daň atmandy, ikisi ýola düşüp ugradylar.

Diýarbekir şäheriniň ortasyndan geçýän suwly uly ýap bardy. Daň halatynda şol ýaba bardylar. Garyp ýapdan geçdi, emma Şasenem geçmekçi bolup, ýabyň ortasyna ýykyldy. Onuň bütün egin-eşigi öl boldy. Garyp yzyna dolanyp gelip, Şasenemiň egin-eşigini sykdy, onuň Bagdada ýetip bilmejegini bilip, häzir hem bolsa, yzyna gaýtmagyny isledi. Şasenem yzyna gaýtmaga razy boldy. Şol ýerde Garyp onuň bilen hoşlaşyp, bir gazal aýtdy. Şasenem hem oňa jogap berdi.

Garyp:

Boýnuň burup, melul-melul bolur sen,

Agla, Senem, aýralygyň günüdür.

Indi bizni magşar günü görer sen,

Agla, Senem, aýralygyň günüdür.

Şasenem:

Mundan gider bolsaň Bagdat şäherine,

Aýralyk yraga salma, Garybym.

Magşar günü diýip, janyň alar sen,

Dag üstüne daglar goýma, Garybym.

Garyp:

Boýnuň burup, melul-melul bakyban,
Dal gerdene tylla heýkel dakyban,
Ak gollara gyzyly hyna çekiban,
Aglä, Senem, aýralygyň günüdir.

Şasenem:

Indi sensiz niçik owkadym öter?
Aýralyk söwdasy hemmeden beter,
Pyrakyň oduna köýenim ýeter,
Ýene otlar salma jana, Garybym.

Garyp:

Garyp aýdar, gitsem, ýollar dumandyr,
Jemalyň görmäge arzuwym kändir,
Bu gün aýralykdyr, ahyrzamandyr,
Aglä, Senem, aýralygyň günüdir.

Şasenem:

Şasenem diýr, bagrym para kylar men,
Bir gül erdim, açylmaýyn solar men,
Gül ýüzüň görmesem, imdi öler men,
Didar kyýamata goýma, Garybym!

Garyp Şasenem bilen hoşlaşyp, zar-zar aglap, Bagdada ugrady.
Şasenem köşgüne gaýdyp geldi.

Şol gün Şaapbas atlylary bilen şikare çykyp aw awlaýardy. Bularyň
öňünden bir gulan geldi. Patyşa:

– Bu gulanyň daşyny gabap diri tutmaly! Kimde-kim bu gulany tutup
bilmän, öz üstünden geçirse, başy ölümlü, maly talaňly – diýip höküm etdi.

Atlylar halka gurap, sap-sap bolup, gulanyň daşyna aýlandylar. Gu-
lan dogry patyşanyň üstünden geldi-de, syçrap gaçyp gitdi. Patyşa utan-
jyndan gulanyň yzyndan at saldy. Gulan gaçdy, patyşa kowdy, ahyrýnda
aýlanyp-dolanyp, Naýzahal depesine bardy. Şaapbasyň gözi Şaseneme
düşdi. Şasenem atasyny tanap, Hudaýa mynajat edip, bir gazal aýtdy:

Kadyr Alla, dergahyňa sygyndym,
Men niçik bi ýerde hyjap eýläýin.
Ganat ýazyp, uçup çyksam asmana,
Söwer gullaryňa jogap eýläýin.

Wujudyna ýetir didämiň okun,
Erenlere degrip gamzanyň okun,
Şaapbasdan ötür gazabyň okun,
Özüň gutarmaga hyjap eýläýin.

Görse bozar, aşyklaryň şanyny,
Maňa geýdir bu gün ajal donuny,
Jilwe bilen alam atam janyny,
Bu gün mertligiňi hasap eýläýin.

Ýüzüme ýetirgil Wamygyň ýüzün,
Tilime getirgil Uzranyň sözün,
Gözüme hem bergil Leyliniň gözün,
Göreniň bagryn kebap eýläýin.

Bu çöl ýerde meni kylma hary-zar,
Duşmanlar golunda goýma giriftar,
Dadyma ýetişgil, eý-ä, Biribar,
Peşeyman men, indi sogap eýläýin.

Senem diýr, bu ýerde garyp olup men,
Bir täze gül idim, indi solup men,
Bu gün Şaapbasa duçar olup men,
Kaýsy betbagtlygym hasap eýläýin.

Şaapbasyň gözi Şaseneme düşüp, huşundan gidip ýykyldy. Şasenem:
«Huda berse guluna, getirip goýar ýoluna» diýip, atasynyň atyna münüp,
niredesiň Diýarbakir diýip, basdy ata gamçyny, baryp köşgüne girdi.

Indi sözi Şaapbasdan eşideliň. Gulany kowup barşyna, öz gyzy
Şasenemi görüp, ol beýhuş bolup ýykyldy. Nökerleri «Patyşa näme bol-

duka?» diýip, yzyndan gaýtdylar. Gelip görseler, huşundan gidip ýatyr. Nökerleri patyşany göterip, köşgüne alyp gitdiler. Patyşa birnäçe wagtdan soň özüne geldi. Wezirler:

– Eý, patyşahym, size näme boldy? – diýip soradylar. Patyşa başyndan geçirenini beýan edip, bir gazal aýtdy:

Eý, ýaranlar, Diýarbekir ýurdunda,
Aklym aldy ala gözli bir peri.
Indi ölsem gerek onuň derdinde,
Ganym dökdü gara gözli bir peri.

Bilbil bolup gezsem ýaryň bagynda,
Säherler saýrasam ýar soragynda,
Şenbe şikarynda, şamgäh çagynda,
Ganym dökdü gara gözli bir peri.

Gözüm düşdi onuň reňni-roýuna,
Dal gerdeni, kamatyna, boýuna,
Yşk ataşy düşdi köňlüm öýüne,
Ýakdy janym gara gözli bir peri.

Göründi gözüme bir mahy-enwer,
Ýa gulman, ýa hüýrdür, ýa peri-peýker,
Jemaly, şuglasy älemi örter,
Aldy janym ala gözli bir peri.

Bir peridir tawus kibi bezenmiş,
Gaşy keman, kirpik oka gezenmiş,
Aşyklaryň öldürmäge dözenmiş,
Aklym aldy ala gözli bir peri.

Suraty, hyýaly gitmez gözümden,
Senasy, öwsapy gitmez sözümden,
Görgeň zaman men hem gitdim özümden,
Aklym aldy ala gözli bir peri.

Hüýrler ança bolmaz jennet içinde,
Görgeç meni goýdy hesret içinde,

Turdy, tagzym etdi, goly saçynda,
Aklym aldy ala gözli bir peri.

Depäniň üstünde gördüm laçyny,
Tylla şana birle darar saçyny,
Kime diýek, dostlar, köhlüm hoşuny,
Aklym aldy ala gözli bir peri.

Şaapbas diýer, aňsyz jany näteýin?
Indi aşyklygyň ýolun tutaýyn,
Ölinçäm şol ýary sorag edeýin,
Aklym aldy ala gözli bir peri.

Şaapbas bu sözüni tamam etdi. Patyşanyň bir akyllý weziri bardy.
Ol:

– Eý, patyşahym, ol ýerde peri näme işlär. Bu Hudaý tagalanyň size gudratyny görkezip durdugydyr. Sebäbi siz Hasan weziriniň oğly Garyby owal giýew edindiňiz, soň duşman gepine gidip, oňa gyzyňyzy bermän, ýurdundan kowduňyz. Onuň yhlasy üçin Hudaý tagala size bir gudrat görkezendir – diýdi. Patyşa bu sözi makul tapyp:

– Garyby tapyp geliň. Şasenemi oňa bereýin, toý-tomaşa kylaýyn, maksatlaryna ýetireýin! – diýip, bir gazal aýtdy.

Joşaýyn-joşaýyn gaýnap joşaýyn,
Yşkyň ody ýaman eken, janlarym.
Garyp gelse, Senem jana goşaýyn,
Yşkyň ody ýaman eken, janlarym,

Neçün estden giden wagtyň ölmedim?
Öz başyma gelmeginçe bilmedim,
Görgeç any gan ýygladym, gülmedim,
Yşkyň ody ýaman eken, janlarym.

Baryň kazy bilen müfti getiriň,
Wezir-wekil, şahyt bolup oturyň,
Aşyklary myradyga ýetiriň,
Yşkyň ody ýaman eken, janlarym.

Gabha pelek bize saldy ýüz gamy,
Köňlümden çykady derdi-elemi,
Garybyna tabşyryňlar Senemi,
Yşkyň ody ýaman eken, janlarym.

Şaapbasam, kylgan işim melamat,
Başyma galmasyn karzy-kyýamat,
Tizräk gutulsam andan salamat,
Yşkyň ody ýaman eken, janlarym.

Ondan soň patyşa:

– Her ýerde gurrandaz bilen müneçjim bolsa, kişi iberiň, gelsinler – diýdi.

Bir ýerde gurrandaz bilen müneçjim bolsa, hemmesini alyp geldiler. Olar kitap açdylar, gurra taşlap gördüler. Görseler, patyşa öz gyzyna aşyk bolupdyr. Olar bu sözi aýtmakdan çekinip:

– Eý, keremli patyşahym! Garyp bilen Şasenem bir-birlerine gowşurmadyňyz, onuň üçin yşkyň şerbetinden size-de biraz ýetendir – diýip, bu hiläni taýdylar. Onda patyşa:

– Onuň ýaly bolsa, Garybyň enesini alyp geliň! – diýdi.

Garyby tapyp gelmegiň maslahatyny etdiler. Soň wezirler gidip, Garybyň enesine patyşanyň bu sözüni bildirdiler. Garyby tapyp getirse, patyşanyň Şasenemi Garyba berjekdigini aýtdylar.

Garyp agşamara enesiniň öýüne bardy. Görse enesi bilen uýasynyň aglamakdan iki gözi kör bolupdyr. Garyp işikden baryp:

– Essalawmaleýkim, eý, mama, myhman alarmysyň? – diýdi.

Mama salamyn alyp:

– Eý, balam, biziň ikimiz hem kör, onuň üstüne-de birimiz dul aýal, birimiz ýetim gyz, biziň iýere-içere zadymyz ýok. Emma bu ýerde myhman bolmak üçin baý adamlar bar – diýdi.

Onda Garyp:

– Eý, mama, maňa seniň aş-nanyň gerek däl, maňa diňe öýünde ýatara jaý berseň bolar – diýdi.

Onda Garybyň uýasy:

– Eý, ene, meniň agam Garyp hem bir ýerlerde şunuň ýaly bolup ýörendir, goý, ýatsyn, muňa degme – diýdi.

Enesi razy boldy. Garyp bu gije ýatdy. Biraz wagtdan gulagyna toý şowhuny eşidilip başlady. Garybyň ukusy gaçdy. Mama ýigidiň ukusy gelmeýänligini duýup:

– Eý, ýigit, näme üçin ýatmaýarsyň? – diýdi.

– Eý, mama, bu şowhun näme?

– Eý, balam, sen meniň derdimi gozgama. Şaapbasyň gyzy Şasenem ýedi aý möhlet alyp, ýedi aýdan soň Şaweledede baraýyn diýipdir. Bu gün onuň iň soňky günü, ýedi aý bäri gije-gündiz toý etdiler. Bu şowhun şol toýuň şowhunydyr – diýip, aglamaga başlady.

Onda Garyp:

– Onuň ýaly bolsa, men hem şol toýa barsam, nähili bolarka?
– diýip sorady.

– Özüň bil, oglum, gidesiň gelse, gidip gör.

– Mama! Meniň dutarym ýok, sen maňa bir dutar tapyp berip bilmezmiň?

– Eý, oglum, meniň Garyp atly ýalňyz bir oglum bardy, ol gideli bäri şol dutara bagrymy basyp, ýanan ýüregimi sowudar men. Ony sen alyp gitseň – diýip, heniz sözünü gutarmanka, Garybyň uýasy asylgy duran dutary ogryndan alyp Garyba uzatdy. Garyp täze kiriş dakyp, çalmaga başlady. Şol wagt Garybyň enesi dutaryň çalnyşyny ogly Garybyň çalşyna meňzedip, zar-zar aglap, bir gazal aýtdy:

Halap-Şirwandan ýol aşyp,
Gelişiň ogluma meňzär.
Sep perdeden mukam kesip,
Çalyşyň ogluma meňzär.

Üç ýüz altmyş, elli gaýyp,
Bu garyp jan ýandy köýüp,
Her säherler Senem diýip,
Nalyşyň ogluma meňzär.

Halap-Şirwana baryban,
Jebri-jepalar görüban,
Zagpyran deň sargaryban,
Soluşyň ogluma meňzär.

Gözüm ýok, ýüzüň görmäge,
Mejalym galmaz sormaga,
Kararym gitdi durmaga,
Boluşyň ogluma meňzär.

Abadan diýr, janym köýer,
Gan aglasam rakyp duýar,
Sözleriňni janym söýer,
Ýanyşyň ogluma meňzär.

Abadan sözüni tamam edenden soň, Garyp:

– Eger birdenkä men Garypdyryn diýsem, Garyp ekenligimi oňa
aýtsam, ýüregi ýarylyp öler, nähili bolsa-da, saz bilen başlaýyn – diýip,
bir gazal aýtdy:

Halapdan munda gelmişem,
Ene, men garybam garyp.
Terki watan eýleşem,
Ene, men garybam, garyp.

Men çekdim köp ahy-zary,
Janym aldy derdi-dagy,
Garyp ussat, men şägirdi,
Ene, men garybam, garyp.

Rakyplara kaýyl bolma,
Garyp diýsem maýyl bolma,
Onuň üçin saýyl bolma,
Ene, men garybam, garyp.

Tili baglyýem dünýäde,
Söwer ýarym gitdi ýada,
Şahymerden ýetip dada,
Ene, men garybam, garyp.

Biz hem çekdik jebri-jepa,
Hiç kimden görmedik wepa,

Gözleriñe bersem şypa,
Ene, men garybam, garyp.

Al çeçek geýinmiş daglar,
Şüküfte açylmyş baglar,
Tilim saýrar, didäm aglar,
Ene, men garybam, garyp.

Garyp gara dagdan aşyp,
Synasyna çoh dert goşup,
Gül ýüzüne perde düşüp,
Ene, men garybam, garyp.

Garyp aşyk, içip jamy,
Gezdi Halap, Rummy, Şamy,
Geldi – alar Şasenemi,
Ene, men garybam, garyp.

Bu sözden soň, Garybyň uýasy Güljemał zar aglap, bir gazal aýtdy:

Enejen, ýatyrdym bir ahwal gördüm,
Erenler geldiler gaşyma meniň.
Helaldan bir jyga alyp geldiler,
Perlerin sançdylar başyma meniň.

Munça ýyllar çekdim ah bilen zary,
Ýedi ýyldyr gitdi, bolmaz habary,
Janyň aldy agamyzyň nisary,
Ezizler geldiler gaşyma meniň.

Alypdyr gözlerim, sabrym kararym,
Niçe ýyl agama ýetmedi zarym,
Şasenem diýip agam-hyşym, pederim,
Söwdalar salypdyr başyma meniň.

Kadyr alla anaýatyn kylmasa,
Pygamberler şepagatyn kylmasa,

Güljermal diýr, ene, agam bolmasa,
Ne sebäpden geler gaşyma meniň?

Bu sözden soň, Garyp dutaryny alyp, gitmekçi boldy. Enesi onuň synasyndan berk ýapyşyp:

– Sen Garypdan başga hiç kim bolmarsyň, gitme, saklan! – diýip, alyp galmakçy boldy.

Garyp:

– Eý, mama, sen däli bolduňmy? Her kimi görseň, Garyp diýip, synyndan asylyp ýörsüň, meni goýber ahyry – diýip, dutaryny alyp, Şasenemiň toýuna ugrady. Barýarka, ýolda Garybyň tanyş ýigitlerinden biri duş geldi. Ol ýigit Garyby tanap:

– Eý, Garyp, Şapbas gyzyny Şaweleda berdi. Sen ol ýere barma. Eger barsaň, belki-de, saňa zyýan ýetirerler – diýdi. Onda Garyp:

– «Balygyň diriligi suw bilendir». Men Şasenemden galanymdan soň, näme bolanymda-da bary bir. Näme etseler-de, baryp göreýin – diýip, ýene ugraberdi. Şasenemiň köşgüniň ýanynda bir hüjrede ölügsije bir çyra ýanýardy. Garyp ol hüjrä bardy. Görse bir galandar otýr. Garyp oňa salam berdi, galandar onuň salamyny aldy, ikisi görüşdiler. Garyp:

– Şol Garyp diýeniňiz men baryn – diýdi. Bu sözden soň, ikisi tury gujaklaşyp, gaýtadan görüşdiler. Olar derdinişip, biraz oturanlaryndan soň, Şasenemiň toýuna bardylar. Garyp özüniň gelenini Şaseneme beýan etmek üçin, bir gazal aýtdy:

Kadyr Alla, ýarym bilen,
Ýördügim ýerlere geldim.
Hasratyndan ganlar aglap,
Durdugym ýerlere geldim.

Tiken agladyp bilbilin,
Gül ýüzli, saçy sünbülin,
Söwer ýarymyň gül ýüzün,
Gördügim ýerlere geldim.

Ýarym bilen sapa gurup,
Myrat-maksadyma ýetip,
Ak golun boýnuma atyp,
Turdygum ýerlere geldim.

Garyp aşyk, haýran bolup,
Yşk oduna birýan bolup,
Ýar goýnunda girýan bolup,
Ýördügim ýerlere geldim.

Bu gazaly üçin Garyba bir don hem mün teňne berdiler. Şasenem tagtyň üstünde ýedi gat perdäniň içinde otyrды. Ol her sazanda, bagşy gel-se, pikir berip diňleýärdi. Şasenem: «Belki-de, bu Garypdyr» diýip pikir etdi. Turup özüni Garybyň üstüne taşlamakçy boldy. Onýança Akja gelip, Şasenemi saklady: «Belki-de, bu gelen Garyp dälđir. Garyp bolsa ne ýagşy. Eger-de Garyp bolman, başga biri bolup çyksa, masgara bolarşyň. Goý, ol ýene bir gazal aýtsyn. Ýene mün teňne bilen bir don tutdular. Garyp özüniň gelenini Şaseneme beýan edip, ýene bir gazal aýtdy:

Agalar, düýn gije Halap şährinden,
Muhabbet şerabyn içdim-de, geldim.
Aýyp eýlemän, begler, munda geldi diýp,
Bir ýar söwdasyna düşdüm-de, geldim.

Halapdan çykmyşam namazy-erte,
Kerbela çölünden geçdim günorta,
Belentde ýügürüp, pes ýerde ýorta,
Köp beýik daglardan aşdym-da, geldim.

Günortanlar geldim guýaly düze,
Öýle wagty geldim soltan Töwrize,
Agşam şam berdiler Diýarda bize,
Beýik-beýik daglar aşdym-da, geldim.

Gurban olam ýaryň kaddy boýuna,
Sazymy alyban girdim öýüne,
Garyp aşyk, Şasenemiň toýuna,
Möwlam ganat berdi, uçdum-da, geldim.

Garyp bu sözüni tamam edenden soň, Şasenemiň huşy başyndan gidip, ürken guş dek bolup, zar-zar aglap, bir gazal aýtdy:

Garyp jan, eşitgil meniň zarymy,
Seniň geldigiňi bile bilmedim.
Terk eýledim namys bilen arymy,
Seniň geldigiňi bile bilmedim.

Atam-enem kowladylar, gitmedim,
Gül ýüzüme perdeleri tutmadym.
Şaweledi hergiz kabul etmedim,
Ýar, seniň geldigiň bile bilmedim.

Kimi gülgün geýer, kimi läleler,
Diýermişler meni senden alarlar,
Maňa gelsin saňa gelen belalar,
Ýar, seniň geldigiň bile bilmedim.

Seniň üçin men bereýin janymy,
Men geýeýin kepen biçip donumy,
Zyýada aglatma Senem janyňy,
Ýar, seniň geldigiň bile bilmedim.

Aýralyk derdinden aglap öldüňmi?
Ýa bir ýat ülkede saýyl boldyňmy?
O şol gidişinden ýaňy geldiňmi?
Ýar, seniň geldigiň bile bilmedim.

Şasenem diýr, Şaapbasyň gyzyna,
Gan agladyp, ýaş doldurdyň gözüme,
Karary ýok, aglar erdim özüme,
Ýar, seniň geldigiň bile bilmedim.

Elkyssa, bu sözden soň, Şasenem Garyby takyk tanady. Huşy başyndan gidip:

– Eý, Garyp, tut meni! – diýip, tagtyň üstünden özüni Garybyň üstüne taşlady. Garyp hem gujagyny açyp tutdy, ikisi gujaklaşyp, huşsuz ýykyldylar.

Toýda oturanlaryň birnäçesi dumly-duşa gaçyp gitdi. Galandar Garybyň ýanyna baryp, iki dony, iki mün tyllany hem Döldüliň aýak

astyndan alnan topragy alyp, Garybyň enesiniň öýüne bardy. Döldüliň aýak astyndan alnan topragy Garybyň enesiniň hem uýasynyň gözlerine sürtdi. Olaryň gözleri açyldy. Iki dony hem iki müň tyllany Garybyň enesine berdi-de:

– Garyp geldi! Gözüňiz aýdyň, toýuňyz mübärekdir bolsun!
– diýip gutlady.

Indi habary toýdan eşideliň. Şol toýda oturanlardan birisi Şasenem bilen Garybyň bu wakasyny baryp, Şaweledede habar berdi. Şawelet gazaba çykyp:

– Derhal baryp, Garyby öldüriň! – diýip, iki sany jellada buýruk etdi.

Jellatlar gelip, Garyby öldürmekçi boldular. Jemagat Garybyň hak aşykdygyny aýdyp, onuň öldürilmegine ýol bermän galmagal turuzdy. Mundan soň, jellatlar Garyby öldürip bilmän baryp, bu wakany Şaweledede habar berdiler. Şawelet gazaba çykyp köşge geldi. Şol halatda Ezberhoja hem gelip ýetişdi. Şawelet gyljyny syryp, Garyba topuldy. Ezberhoja onuň üstüne toprak seçiberdi. Oturan jemagat Garybyň öldürilmegine garşy çykyp, galmagal etdi, Garybyň hak aşykdygyny aýtdy. Mundan soň Şawelet boýnuny burup galdy.

Biraz salymdan soň, Garyp bilen Şasenem huşlaryna geldiler.

Ondan soň bu wakanyň üstüne Şaapbas geldi.

– Eý, Garyp, ýedi aýdan bäri toý berdim, sen meniň bu toýumy ýasa dönderdiň! Bu işi etmäge meniň gazabymdan gorkmadyňmy? – diýip gazaplandy. Onda jemagat ýerli-ýerden:

– Eý, şa! Şawelet Şasenemi Garyba bagyş etdi – diýdi. Şol halatda Şasenem atasyna ýalbaryp, bir gazal aýtdy.

Ata jan, döwletiň bolsun zyýada,
Goýberiň Garyby, öldüriň meni!
Garyp jany hökm eýlemeň jellada,
Goýberiň Garyby, öldüriň meni!

Jan atam, eşidiň meniň sözümi,
Halk içinde gara kylmaň sözümi,
Özüňe gurban et men keniziňi,
Goýberiň Garyby, öldüriň meni.

Gamda galan ösüp giden ýel meniň,
Bakjalarda biten täze gül meniň,

Kyýamat güni ýaka seniň, el meniň,
Goýberiş Garyby, öldürüş meni.

Atam jan, özüňi salmagyň oda,
Hijran ýakyp külüm sowurma oda,
Dawagär bolup, men ýöwmül-jezada,
Goýberiş Garyby, öldüriş meni.

Şasenem Welede baryr oýlama,
Garyp ölse, meni galyr oýlama,
Atam, şu gün ahyrzaman eýleme,
Goýberiş Garyby, öldüriş meni.

Soň Garyp Şaapbasa ýüzlenip, bir gazal aýtdy:

Şum rakyplar bizi ýaman boldurdy,
Ölmegimden başga kär maňa neýlär?
Begler men geçmişem külli barymdan,
Indi namys bilen ar maňa neýlär?

Nemek deýin her gazanda gaýnadym,
Düşüp yşkyň derýasyny boýladym,
Şamar kibi geňç üstünde oýnadym,
Özüm owsunjyýam, mar maňa neýlär?

Algyr bagy bardyr şanyň golunda,
Ürküp-ürküp gonar soly-sagynda,
Mansur kibi «Anal-hakyň» ýolunda,
Asylsam zülpünden dar maňa neýlär?

Goç ýigidiň bolmaz zerre armany,
Muhannesiň bolmaz ähti peýmany,
Bilbiliň destinde gülün dermany,
Gülşende, ýatmyşam har maňa neýlär?

Gijeler gan aglap, gündiz galmyşam,
Içip yşkyň şerabyna ganmyşam,

Garyp aýdar, yşk oduna ýanmyşam,
Syratda, dowzahda mar maňa neýlär?

Elkyssa, ondan soň Şaapbas nalaç galdy. Şasenemi Garyba nika kylyp berdiler. Ýedi gije-gündiz gaýtadan toý-tomaşa başlandy.

Garyp bilen Şasenem köşgüň üstüne çykyp, köňülleri aram tapdy, aýşy-aşrata meşgul boldular.

Bir zamandan soň, Ezberhoja köşgüň işigini kakyp:

– Eý, Şasenem! Siz myradyňyza ýetdiňiz, indi Akjany maňa beriň – diýip, bir gazal aýtdy:

Şasenem jan, eşit arzy-halymy,
Her kime özüniň ýary gerekdir.
Maňa bagş eýlegil Akja ýarymy,
Her kimiň özüniň ýary gerekdir.

Kyýamatlyk saňa men aga idim,
«Ýarym getir, ýaryň bereýin» diýdiň,
Hudanyň hakyny ortaga goýduň,
Her kimiň özüniň ýary gerekdir.

Garyp jana habaryňy ýetirdim,
Renji-mähnet çekip, ýaryň getirdim,
Ezber aýdar, hyzmatyňy bitirdim,
Her kimiň özüne ýary gerekdir.

Elkyssa, Şasenem üç gije-gündiz toý-tomaşa edip, Akjany Ezberhoja berdi. Olar hem myrat-maksatlaryna ýetdiler.

SAÝATLY HEMRA (Bölekler)

Hemra toý wagtynda Garapudak söwdagärden Mämmed han patyşanyň gyzy Saýat han hakynda eşidýär. Hemra dost-ýarlarynyň, aýaly Selbiniýazyň töwallasyna gulak asman, Saýadyň ýanyna gidermen bolýar. Ahyry Selbiniýazy Hemra rugsat berýär. Onuň bilen atasy Aşyk Ahmet hem gidýär.

Birnäçe menzil ýol geçenden soň, olaryň önünden bir çarbag çykýar. Gyzylalma şäherindäki bu bagyň suw geçýän ýerinden Aşyk Ahmet bagyň içine girýär. Görse, ajap bir ýagşy bag eken, güller açylyp, bilbiller saýrap, gumrular dem tartyp, tawuslar silkinip, totular kah-kah urup, miweler dökülip, şahalar elwan urup, bulaklar her tarapa akyp barýar. Aşyk Ahmet daragtlary kakyp, almalary iýmäge başlady. Doýandan soň almalarynyň ýarsyny iýip, ýarsyny taşlady. Käwagt eline taýak alyp, daragtlary urup ýapraklary düşürüp, silkip pudaklary syndyrdy.

Indi sözi Mämmed han patyşanyň gyzy Saýat handan eşideliň. Çäşge wagty Saýat han бага tomaşa edip ýördi. Ol görse, bir goja kişi alma agaçlaryny ýykyp-ýumrup, miwesini iýip ýör. Saýat han kenizlerine: «Mysapyr adamdyr, doýup, çykyp gitsin» diýdi. Aşyk Ahmet iýip doýandan soňra, almalaryň ýarsyny iýip, ýarsyny taşlamaga başlady, daragtlary silkip syndyryberdi, goluna bir taýak alyp, urup ýapraklaryny düşüriberdi. Saýat han ony görüp, iki kenizini iberdi: «Baryň görüň bir ogry bagy harap kyldy, kowup iberiň» diýdi. Ondan soň kenizler gelip:

– Baba, bu bag patyşalyk bagdyr, tizräk çykyp gitgin, eger bagban görse, heläk kylar – diýdiler. Aşyk Ahmet:

– Kimiň bagydyr? – diýdi. Kenizler:

– Saýat hanyň bagydyr – diýdiler. Onda Aşyk Ahmet:

– Bu öz bagym eken – diýip, ýene agaçlary urup başlady.

Keniz gelip Aşyk Ahmedini golundan tutup uruberdi. Onda Aşyk Ahmet: «Eý, köşeklerim, sag goluma urmaň, sagymda sazým bar, synmasyn» diýdi. Onda kenizler: «Garry baba sazanda eken. Sazanda kişi bolsa urmaýly. Saýat hana aýdaly» diýip, baryp Saýat hana aýtdylar.

– Eý, Saýat han, baba sazanda eken.

Onda Saýat han:

– Andag bolsa, alyp geliň! – diýdi. Kenizler baryp, Aşyk Ahmedini golundan tutup, Saýat hanyň ýanyna alyp geldiler.

Babanyň gözi kyrk gez ýokarda köşkte oturan Saýat hana düşdi. Aý diýse, agzy bar, Gün diýse gözi bar. Misli mahytap mysaly, galam gaşly, hünji dişli, gara saçly, agy ak, gyzyly gyzył, hal-hal, menek-menek, daky-nan tylla merjenleri ýüzüne dökülip, görküne görk goşýar. Elinde tylladan bilezik, her bilezikde baş ýüzük. Ketin köýnek egninde, ýüpek ýaglyk başynda, tylla heýkel döşünde. Endamyna sepen atyrynyň ysy baryp, Aşyk Ahmedin burnuna dykyldy.

Aşyk Ahmet salam berip durdy. Saýat han aleýk alyp:

– Eý, baba, kaýdan gelip, kaýda barar sen? – diýdi. Onda Aşyk Ahmet Saýat hanyň jemalyny görüp, yşk söwdasy başyna düşüp, öz göwnünden: «Hemra bolsa ýaşdyr, oňa Selbiniýaz hem bolar» diýip, oňa aşyk boldy. Saýat han hem Aşyk Ahmedin özüne göwnüniň gidenini bilip, sowal sorap, bir söz diýdi. Aşyk Ahmet hem jogap berdi.

Saýat han:

Goja kişi, günähiňe kaýyl sen,
Neçün tirdiň almalary bagymda?!
Gözelleriň jemalyna maýyl sen,
Neçün tirdiň almalary bagymda?!

Aşyk Ahmet:

Peri-peýker, ulug günä kylmyşam,
Tirmişem bir niçe alma bagynda.
Günäkärem, günähimi bilmişem,
Tirmişem bir niçe alma bagynda.

Saýat han:

Muhabbet ýolundan güzer etmediň,
Bakyp öz-özüňe nazar etmediň,
Meniň gazabymdan heder etmediň,
Neçün tirdiň almalary bagymda?!

Aşyk Ahmet:

Seniň ady-owazaňa gelmişem,
Herne diýeniňi kabul kylmyşam,

Bir guluň men, hyzmatyňda bolmuşam,
Gahar edip ganyma galma bagyňda.

Saýat han:

Bagbanlarym gol uzatmaz bagyma,
Binalar salmyşam soly-sagyma,
Birugsat girip sen meniň bagyma,
Neçün tirdiň almalary bagymda?!

Aşyk Ahmet:

Bakyşyň meňzetdim algyr laçyna,
Her halyň bermenem Çyny-Maçyna,
Myradym bar – girsem goýnuň içine,
Bu garyp janymy alma bagyňda.

Saýat han:

Saýat han diýr, gyzlar şahy-hubandyr,
Gülüp oýnaşmaga şirin zybandyr,
Urar men, söger men, höküm rowandyr,
Neçün tirdiň almalary bagymda?!

Aşyk Ahmet:

Aşyk Ahmet diýr, nädir günähim?
Ýazygym geçirgeý, kadyr ylahym,
Iltimas eýlerem, periler şahym,
Perwana dek oda salma bagyňda!

Elgaraz, bular sözlerini tamam etdiler. Saýat han: «Eý, kenizler, bu goja kişi: «Myradym bar – girsem goýnuň içine» diýýär» diýdi. «Meni özüne laýyk görüp, maňa aşyk bolupdyr» diýip, Saýat hanyň gahary gelip: «Muňa kyrk taýak uruň!» diýdi.

Kenizler kyrk taýak taýýar kyldylar. Emma Saýat hanyň Banu keniz diýen bir akyllý kenizi bardy. Ol:

– Eý, Saýat han, kyrk taýak ursak, bu baba tike-tike bolup gider. Onuň goluna sazyny beriň. Ýene saz çalsyn, sazyna gulak salaly. Bu gezek manysyna ýagşy pähim ederis, eger manysy bolmasa, uraly – diýdi.

Aşyk Ahmet Saýat hanyň gaharynyň gelenini bilip, bir gazal aýtdy.

Nägehandan gelip bagban bolmuşam,
Gözlerim sataşdy ýar almasyna.
Günäkärem, günähimi bilmişem,
Gerden uzatmyşam nar almasyna.

Bagbanyň mesgeni bar ýagşy gerek,
Ýar göwün almaga ýar ýagşy gerek,
Pygan bagrym ýaşy, ýar ýagşy gerek,
Ýar göwnün ýykypdyr ýar almasyna.

Men söwmüşem perileriň birisin,
Biri – lamdyr, biri – jimdir, biri – sin,
Biri – awdyr, biri – awçy, biri – sin,
Biri aw ganlydyr ýar almasyna.

Geldi gara bulut bir ýagyn eýlär,
Tutdy gök ýüzüni bir ýagyn eýlär,
Müşgil hal bolanda, bir ýagy eýlär,
Saýat han myrady ýar almasyna.

Elgaraz, Aşyk Ahmet sözünü tamam etdi. Onda Saýat han:

– Eý, baba, ýoldaşyň barmy? – diýdi.

Onda Aşyk Ahmet:

– Meniň bir oglum bar, adyna Aşyk Hemra diýerler, saňa aşyk bolup geldi – diýdi. Onda Saýat han:

– Eý, baba, bu sözi ozaldan aýtsaň bolmadymy? Munça gazap gördüň. Onuň ýaly bolsa ogluňy alyp gel! – diýdi.

Onda Aşyk Ahmet:

– Eý, gurbanyň bolaýyn, Saýat han, meniň mert oglum bardyr. Biziň ýurtda ata çakylygyna ogul gelmez. Onda hem seniň sözün synmasyn – diýip, Hemrany çagyryp, bir gazal aýtdy:

Gel, balam, seni istäýin,
Islegiň bagdadyr-bagda.
Herne bela men dözeýin,
Saýat han bagdadyr-bagda.

Mahy-minewwerdir ýüzi,
Şekerden şirindir sözi,
Mämmet han patyşanyň gyzy,
Saýat han bagdadyr-bagda.

Meniň akyl-huşym alan,
Başyma köp söwda salan,
Gaýyn ata taýak çalan,
Batyr gyz bagdadyr-bagda.

Synasy daglaryň gary,
Mämesi Gürjüstan nary,
Kyrk sany gyzyň serdary,
Bal Saýat bagdadyr-bagda.

Söhbeti bar sazlar bilen,
Ördegi bar gazlar bilen,
On üç, on dört gyzlar bilen,
Saýat han bagdadyr-bagda.

Ýar bagyna girer bolsaň,
Gyzyl gülün tირer bolsaň,
Saýat hany görer bolsaň,
Bal Saýat bagdadyr-bagda.

Gel, Ahmet, uýgun Allaga,
Ýüzün dönder kyblagäge,
Diýdiler: «Gelsin Hemraga»,
Saýat han bagdadyr-bagda.

Elgaraz, Aşyk Ahmet sözünü tamam edip, bir sagat durdy. Emma Hemra gelmedi.

Saýat han Jahan, Gülperi diýen iki kenizini «Baryň, getir!» diýip iberdi. Kenizler baryp görseler, Hemra bir eziz oğlan eken. Aý diýseň agzy bar, Gün diýseň gözi bar, suw içse alkymyndan, käşir iýse bykynyndan görüňär. Kellesinde altyn jyga, bilinde zerrin kemer, aýagynda sagry ädik. Bu lybas Hemranyň görküne görk goşýar. Kenizleriň yşgy

düşüp, huşy başyndan gidip, ýykylyp ýatyberdiler. Hemra bulary görüp, tomaşa edip oturyberdi. Kenizler bir sagatdan soň, huşlaryna geldiler. Gülperi Hemra aşyk bolup, bir gazal aýtdy:

Sadagaň bolaýyn, gül ýüzli ýarym,
Gel, ikimiz zowky-sapa süreli.
Saňa pida bolsun bu şirin janym,
Gel, ikimiz zowky-sapa süreli.

Bu baglaryň almasy bar, nary bar,
Injiri bar, engury bar, bary bar,
Ak ýüzümiň nokat kimin haly bar,
Gel, ikimiz zowky-sapa süreli.

Bu baglaryň alma, nary bişipdir,
Injir, şetdalysy hetden aşypdyr,
Gyzyl gül üstüne şebnem düşüpdür,
Gel, ikimiz zowky-sapa süreli.

Gülperi diýr, saňa gurban bolaýyn,
Gol uzadyp, ýar, boýnuňa salaýyn,
Ak synam üstünden ýoluň bereýin,
Gel, ikimiz zowky-sapa süreli.

Elgaraz, Gülperi sözünü tamam etdi. Hemra:

– Eý, kenizler, men siz üçin gelemok, Saýat han üçin geldim – diýdi.

Kenizler hem:

– Eýle bolsa, bizi taryp edip, bir gazal aýt! – diýdiler. Hemra kenizleri taryp edip, bir gazal aýtdy:

Agalar, bir gözel gördüm,
Saçy aýagyna düşmüş.
Dakynypdyr heýkel, tumar,
Her dem gujagyna düşmüş.

Gollary çykmaz hynadan,
Parh edip bolmaz sonadan,

Aýrylyp ata-eneden,
Jennetiň bagyna düşmüş.

Bu baglaryň gül-lälesi,
Çöl-deşteleriň gandalasy,
Perhadyň ahy-nalasy,
Şiriniň dagyna düşmüş.

Geldi ýene seýil çagy,
Pyýalany doldur, sagy,
Iki zülpüň bolup ýagy,
Her dem ýañagyna düşmüş.

Ol perini gören çagda,
Läleler açylar bagda,
Uzyn boýly, giň gujakda,
Höwesim agyna düşmüş.

Ýalňyz başym galdy derde,
Akyl-huş galmady serde,
Myhman bolman özge ýerde,
Ýaryň otagyna düşmüş.

Göwün her dem gaýnap joşmaz,
Yşkyň oduna tutaşmaz,
Hemra özge ýere düşmez,
Ýaryň gujagyna düşmüş.

Elgaraz, Hemra sözüni tamam etdi. Kenizler Hemrany golundan tutup, Saýat hanyň ýanyna alyp bardylar. Hemra Saýat hany görüp, iki elini gowşuryp salam berdi. Kyrk gez köşgüň üstünde oturan Saýat ýüzündäki dokuz gabat perdäni serpip, Hemranyň salamyny aleýk alyp, onuň gara gözüne, güler ýüzüne, şirin sözüne, galam gaşyna, hünji dişine gözi düşüp, huşy başyndan uçdy. Hemra hem tylla tagtyň üstünde oturan şa sypatly Saýadyň ýüzüniň köşge röwşen berip duranyny görüp, biygtyýar beýhuş boldy. Kenizler huş gülünden getirip, Saýat bilen Hemra ysgatdylar. Ikisi hem huşuna geldiler. Saýat han:

– Eý, baba, ogluň hiç bir aýby ýok, emma bir aýby bar – diýdi.

Aşyk Ahmet:

– Eý, Saýat han, sözüňi bilip aýt, meniň oglumyň päkizelikden başga aýby ýokdur – diýdi. Onda Saýat han:

– Ýigidiň saz-söhbetden habary bolmasa, köp aýypdyr – diýdi.

Onda Aşyk Ahmet:

– Eý, Saýat han, meniň oglumyň bileni sazdyr, eşideni sözdür – diýdi. Onda Saýat han:

– Hemra saz beriş! – diýdi.

Kenizler saz getirip berdiler. Hemra bir pasyl saz çaldy. Onuň sazy Saýat hana hoş ýakdy. Saýat han:

– Eý, oğlan, berekella sazyňa seniň, sözüňi hem eşideliň! – diýdi.

Hemra Saýat hana nazar kyldy. Görse, dokuz gat lybasyň üstünde Saýat hanyň mämeleri mälim bolup dur. Hemra muny görüp, sazyny biygytyýar eline alyp, bir gazal aýtdy:

Gidende – zemistan, gelende – bahar,
Sowsanly, sünbüllü ak mämeleriň.
Ýüzüň görgeç gitdi akyl-hyýalym,
Düşermi gollara sag mämeleriň?

Garşydan rakypylar ne diýrler bize,
Aşyk-magşugynyň jebrine döze,
Säheriň çagynda görüner göze,
Goýupdyr synama, dag mämeleriň.

Gyzlaryň elinde altyn pyýala,
Däli göwnüm görüp, gitdi hyýala,
Ýuka köýnek geýip çyksaň şemala,
Ýörände titreşer ak mämeleriň.

Kadyr möwlam göz üstüne gaş bermiş,
Laglydan, merjenden, dürden diş bermiş,
Ak göwsünde ýumarlanyp baş bermiş,
Gülende titreşer çag mämeleriň.

Gyzyl güli desselemiş ýaryna,
Her kim arzuw çeker öz didaryna,
Boýy meňzär Gürjüstanyň naryna,
Beýazlykdan, gardan ak mämeleriň.

Ýüzüňi meňzetdim Aý bilen Güne,
Bir tersa gyzydyr hiç gelmez dine,
Aşyk Hemra aglap, bakar ýüzüne,
Bal bilen ýugrulan ýag mämeleriň.

Hemra sözünü tamam etdi. Saýat hanyň gahary gelip:

– Bu köpek ogly «tersa gyzy» diýýär. Atasy oglundan beter, ogly atasyndan. Eý, Banu keniz, bulary daragtdan asyp, tä ölinçä uruň! – diýdi. Kenizler goja kişini ogly bilen agaçdan asyp urup başladylar. Hemra Saýat handan aman diläp, bir söz diýdi:

Gurbanyň bolaýyn seniň,
Saýat hanym, aman-aman!
Köp intizar etme meni,
Bal Saýadym, aman-aman!

Akyl-huşym gitdi serden,
Jyda düşdi bal-y-perden,
Seniň üçin Yrak ýerden,
Men gelmişem, aman-aman!

Gahar etme, söwer ýarym,
Bag içinde alma-narym,
Saňa diýrem ahy-zarym,
Han Saýadym, aman-aman!

Hemra diýer, ýandym oda,
Gollarynda gülgün bada,
Arz eýlerem perizada,
Bal Saýadym, aman-aman!

Elgaraz, Hemra sözünü tamam etdi. Saýat han:

– Hemra biziň elimizden aman diledi. Munda alyp geliň – diýdi. Kenizler Aşyk Ahmedi goýup, Hemrany Saýat hanyň aldyna alyp geldiler. Hemra atasynyň asylyp durşuny görüp, ony halas etmegi Saýat handan diläp, zar-zar aglap, söz diýdi:

Bir arzym bar gözelleriň hanyňa,
Aýdaýynmy, aýtmaýynmy, ne diýr sen?!
Asly göwher kân gelipdir şanyňa,
Aýdaýynmy, aýtmaýynmy, ne diýr sen?!

Ozal başda han tagtyna han çykar,
Aglap gözden ýaş ornuna gan çykar,
Näzli ýara arz edinçä jan çykar,
Aýdaýynmy, aýtmaýynmy, ne diýr sen?!

Men neýläýin, jyda düşdüm gülümden,
Aýralygy beter bildim ölümden,
Gorkym köpdür – hata çykar dilimden,
Aýdaýynmy, aýtmaýynmy, ne diýr sen?!

Garyp bilbil gona bilmez gülşene,
Ýardan bize habar geldi – nyşana,
Bir sözüň aýdabilmen üýşene,
Aýdaýynmy, aýtmaýynmy, ne diýr sen?!

Hemra diýer, içim derde dolupdyr,
Bilbil kibi işim pygan bolupdyr,
Näzlim, senden bir dilegim galypdyr,
Aýdaýynmy, aýtmaýynmy, ne diýr sen!

Elkyssa, Hemra sözüni tamam etdi. Saýat han görse, Hemranyň atasy heniz hem asylyp dur. Ol: «Eý, biysap kenizler, goja kişini tizden düşürüp, hüjrä eltiň!» diýdi.

Kenizler Aşyk Ahmedi düşürüp, hüjrä eltdiler. Saýat han Hemrany bir munakgap öýe eltip, ýagşy gyrmyzy lybaslar geýdirip, ikisi aýşy-eşrete meşgul boldy.

Günlerde bir gün Saýat han:

– Eý, Hemra jan, ataňy ýurduňyza gaýtarsak, niçik bolar, her niçik bolsa hem gaýyn ata ady bar, men uýalar men – diýdi. Hemra:

– Köp ýagşy bolar – diýdi. Saýat han:

– Baryň, Aşyk Ahmedi çagyryp gelin! – diýdi. Kenizler çagyryp geldiler. Saýat han:

– Eý, baba, ogluňy bize tabşyryp öz ýurduňyza baryp, mal-mülküňize serenjam berin – diýdi. Onda Aşyk Ahmet:

– Eý, Saýat han, meniň bu dünýäde barym-ýogum, ýeke perzendim Hemra jandyr. Men mundan aýrylyp, ýurdumda ne işim bar?! – diýdi. Saýat han:

– Eý, baba, siz Hemra jandan hatyrjem boluň! Men oňa sizden ýagşyrak garar men, siz ertir gaýdyň! – diýdi.

Aşyk Ahmet biçäre näderini bilmän:

– Her niçik bolsa-da, seniň sözün ýerde galmasyn, Hemra jany ýagşy saklaň! – diýip, baş keleme söz diýdi:

Indi men gider men Häzirbeýjana,
Saýat han, Hemrany saňa tabşyrdym.
Sizleri tabşyrdym – kadyr subhana,
Saýat han, Hemrany saňa tabşyrdym.

Düşüpdür goluňa bir asly dana,
Jemalyň bermenem ýagty jahana,
Ýusup deýin salma ony zyndana,
Saýat han, Hemrany saňa tabşyrdym.

Hemra ýaşdyr, bilmedigin bildiriň,
Urman, sökmän şadyýana güldürdiň,
Ýa, gözüm görmesin, meni öldürdiň,
Saýat han, Hemrany saňa tabşyrdym.

Ahmediň dünýäde ýeke zürýady,
Indi aýralykdan ederem dady,
Bilimiň kuwwaty, göwnümiň şady,
Saýat han, Hemrany saňa tabşyrdym.

Elgaraz, Aşyk Ahmet sözünü tamam etdi. Saýat han:

– Eý, baba, Hemradan hatyrjem boluň! Özüň oňa ýagşy garaşyk eder men – diýip, bir söz diýdi:

Baba jan, gider sen Häzirbeýjana,
Goja, sen ogluňdan hatyrjem bolgun!
Hemrany bermes men ýagty jahana,
Baba, sen ogluňdan hatyrjem bolgun!

Bu gün ýar hyýaly ýadyma düşdi,
Akyl-huşym bary serimden uçdy,
Gökäki dilegim ýerde gowuşdy,
Baba, sen ogluňdan hatyrjem bolgun!

Ogluň üçin pynhan-pynhan ýerim bar,
Niçe dürli injirim bar, narym bar,
Mundan zyýat aýtsam, haýa-şerim bar,
Baba, sen ogluňdan hatyrjem bolgun!

Gulap suwdan berip, ýüzün päklär men,
Aşyk haky üçin eziz saklar men,
Ýanymdan aýrylsa, ogluň ýoklar men,
Baba, sen ogluňdan hatyrjem bolgun!

Saýat han diýr, aýdan sözüň tutar men,
Ynanmasaň, baba, güwä öter men,
Golum ýassap, ýüzün ýelpäp ýatar men,
Baba, sen ogluňdan hatyrjem bolgun!

Elgaraz, Saýat sözüni tamam etdi. Ahmet hem Hemradan hatyrjem bolup, Häzirbeýjana gider boldy. Saýat han: «Eý, Banu keniz, ýagşy, şahana lybaslardan, serpaýlardan alyp gel! Bir ýagşy aty hem bezäp getir!» diýdi.

Aşyk Ahmede şahana lybaslar geýdirip, ýarag-esbabyny şaý edip, ýol enjamyny tutup, iki sany hyzmatkär berip, şäherden çykaryp, ak pata berip, ýola saldylar. Hemra atasy bilen hoşlaşyp, Saýat hanyň ýanynda galdy.

Emma Aşyk Ahmet Saýat hanyň köşgünden çykyp, ýolda gidip

barýardy. Mämmet han patyşanyň garawullary muňa uçradylar. Olar «Eý, baba, nirden gelip, nirä barar sen? « diýdiler.

Aşyk Ahmet: «Eger men Saýat hanyň köşgünden geler men diýsem, Hemra jan bir bela duçar bolar» diýip, haýrany-serasyma bolup, näme diýjegini bilmän gorkup durdy. Onda garawullar: «Hakyt, bu baba ýol urup ýören garakçy eken» diýip tutdular, elini arkasyna daňyp öldürer boldular. Aşyk Ahmet pirlerden medet diläp: «Arman bilen öler boldum» diýip, her ýana bakyberdi. Görse, bir bölek durna Häzirbeýjan tarapa garap uçup barýar. Aşyk Ahmet, ölüm ýakasyndan tutan dek bolup, şol durnalara garap, gaýybana Häzirbeýjana durnalardan salam gönderip, olara garap, bir söz diýdi:

Durnam gitseň, Häzirbeýjan iline,
Barsaň, näzli ýara salam diýgeý sen!
Ýürek-bagrym bölek-bölek bölüne,
Barsaň, söwer ýara salam diýgeý sen!

Arman bilen bagladylar golumy,
Şahymerdan bent eýledi ýolumy,
Durnam, barsaň, meniň arzy-halymy,
Kowmy-gardaşlara salam diýgeý sen!

Ýaman ýolda gezen taňrydan tapar,
Kyýamat gününde harasat gopar,
Durnam, meniň arzym ol ýara apar,
«Didar kyýamata galdy» diýgeý sen!

Mundan gitseň, Häzirbeýjana ýerine,
Gara bagrym suw boluban erine,
Barsaň, aýtgyn ala gözli Şirine,
«Aşyk Ahmet ýaryň öldi» diýgeý sen!

Elgaraz, Aşyk Ahmet sözünü tamam etdi. Durnalar Aşyk Ahmediň üstünde döwür gurap aýlanyberdiler. Garawullar bu alamaty görüp, haýran bolup, bir-birine «Bu kişi keramatly öwülýä bolmasyn» diýşiberdiler. Garawul başysy:

– Eý, baba, eger sen bu durnalary ýanyňa düşüribilseň, mal-esbabyň bilen seni azat kylaly. Eger düşüribilmeseň, öldürermiz – diýdi. Onda Aşyk Ahmet:

– Siz meniň goluma sazymy beriň, özüňiz hem bir pynhan ýerde garap duruň! – diýdi. Garawullar Aşyk Ahmediň sazyny berip, bir pynhan ýere baryp garap durdular. Aşyk Ahmet sazyny belent-belent gurup, şol durnalara garap, bir söz diýdi:

Depesinden şalyk laçyn salyna,
Ýa, Reb, niçik geçer haly durnanyň?!
Jygalary tel-tel bolup bölüne,
Onda niçik geçer haly durnanyň?!

Bu durnalar hemdem bolup hemişe,
Çekiler sahraga, barmaz gamyşa,
Begler jygasyňy gaplar kümüşe,
Saýrasa, gök öwser dili durnanyň.

Durnam, howa uçma, gözüň gamaşar,
Niçe taryp etsem, saňa ýaraşar,
Al howada gözüň uzaga düşer,
Saýrasa, gök öwser dili durnanyň.

Men bir biçäre men, göwnüm kemine,
Eýäm şypa bersin göwnüm gamyna,
Ýaz bolsa ýüzlener yrak zemine,
Gyş bolsa Bagdatdyr ili durnanyň.

Indi sizler geliň meniň ýanyma,
Ýogsa bu zalymlyk galar ganyma,
Rehim eýläň meniň garyp janyma,
Aşyk Ahmet, garyp guly durnanyň.

Elgaraz, Aşyk Ahmet sözünü tamam etdi. Durnalar bu owazy eşidip, Aşyk Ahmediň üstüne iniberdiler. Garawullar bu wakany görüp: «Bu goja kişi öwülýä eken» diýip, gelip Aşyk Ahmediň aýagyna ýykyldylar, serpaýlaryny, tyllalaryny berip: «Eý, baba, biziň günämizi geçiň! Bize

ak pata beriň!» diýdiler. Aşyk Ahmet garawullara pata berip, özi bolsa «Nirde sen, Hâzirbeýjan» diýip, ýoluna rowana boldy.

Indi sözi Saýat han bilen Hemradan eşidiň. Aşyk Ahmedi ugradyp, ikisi tylla köşgüň üstünde aýş-eşrete meşgul boldular. Günlerde bir gün säher wagty Saýat han ukudan oýandy. Hemrany oýatman, özi: «Baga baryp, Hemra jana gül bogup geleýin» diýip, бага girip gitdi. Bir zamandan soň Hemra hem oýandy. Görse, Saýat han ýok, Hemranyň göwnüne geldi: «Meger Saýat hanyň menden başga hem ýary bardyr, şonuň ýanyna gidendir» diýip, hapa bolup oturdy. Şol wagt Saýat han bir desse gül bogup, mesdan-mesdan basyp, ýylgyryp geldi. Hemra ony görüp, synasynda sabyr-takady galman, Saýat hana garap, sazyny eline alyp, bir söz diýdi:

Her saba gezeýdim güli-gülşende,
Baglar arasynda boldum ýeserli.
Müşki-tatar moýlym, meýna gerdenlim,
Söwdügim, eliňden boldum heserli.

Asal, şeker leblerinde ezilmiş,
Müşki-anbar moýlaryna düzülmüş,
Humarlanyp, ala gözler süzülmüş,
Zülpi zerewşanly, müşki anbarly.

Munakgaş öýlerde, ak otaglarda,
Bilbil pygan eder soly-saglarda,
Düwürjik-düwürjik al ýañaglarda,
Dür, göwher düzülmüş, çün ýüzi derli.

Ne sebäpden gül dek meňzim sargara,
Hesretinden bagrym başy müň para,
Iki mämäň meňzär ol goşa nara,
Alma zenehdanly, ýüzi gülerli.

Gökde bulut oýnar, derýada mahy,
Seni gören aşyk köp çeker ahy,
Hemra bir dilenji, sen jahan şahy,
Seniň dek görmedim bir simi zerli.

Elkyssa, ondan soň, Hemra bilen Saýat han ikisi goşulyp, bag seýli-ne barýardylar. Ol bagda Saýat hanyň eldeki keýikleri bardy. Saýat han:

– Eý, Hemra jan, bu keýikleri gördüňmi? Siziň ýurdyňyzda mundag keýikler barmy? – diýdi. Onda Hemra:

– Eý, Saýat han, bular bu ýere azaşyp gelipdir. Bolmasa, bularyň asly mekany biziň ýurdumyzdyr. Bulara biziň ilimizde «Jeren» diýip at bererler – diýip, sazyny eline alyp, jerenlere garap, bir gazal aýtdy:

Serim gurban olsun seni görende,
Biziň iliň jerenidir-jereni.
Päli azyp jeren munda gelipdir,
Öz ilimiň jerenidir-jereni.

Akar çeşmelerim sile dolduran,
Sargaryban gyzy meňzim solduran,
Arap atym, ýüwrük tazym öldüren,
Öz ilimiň jerenidir-jereni.

Uzakdan ak bolar jereniň özi,
Depesinde bardyr goşa buýnuzy,
Seýr eýläp gelipdir dag bilen düzi,
Biziň iliň jerenidir-jereni.

Jeren gezer dag başyna dulanyp,
Dulanyban, çeşmelerden suwlanyp,
Aşyk Hemra, haýran bolar aýlanyp,
Biziň iliň jerenidir-jereni.

Elgaraz, Hemra sözünü tamam etdi. Saýat han: «Meniň bir inçe laçyn guşlarym bardyr» diýip, Hemrany alyp ýöriberdi. Bir howzuň başyna baryp, oturyp, laçyn guşlary gördüler. Şu wakadan soň, Saýat han bilen Hemra birnäçe gezek tersleşip, ýaraşýarlar. Şeýle tersleşmeleriň birinde Hemranyň gahary gelip: «Saýat han dek gyzy her ýerden tapar men» diýip, bir gazal aýtdy:

Muhabbetli göwnüm açyp,
Onda ahy-zarym galdy.

Zülplerin her ýana saçyp,
Ala gözli ýarym galdy.

Ömrüm galdy, göwün çagym,
Köp meniň synamda dagym,
Ter açylan bakja-bagym,
Gülşenim, gülzarym galdy.

Her säherler ahyn çekip,
Gözden ganly ýaşyn döküp,
Jeren kibi oýnap, böküp,
Maral gözli ýarym galdy.

Mansur deý dara çekildim,
Halyl deý nara atyldym,
Ýusup deý Müsüre satyldym,
Onda hyrydarym galdy.

Hemra diýer, öz ilimde,
Hak senasy bar dilimde,
Häzirbeýjanyň ilinde,
Selbi atly ýarym galdy.

Elkyssa, Hemra sözüni tamam etdi. Ondan soň bagdan çykyp ýöri-berdi. Muny gören Gummaz çory Saýat hanyň ýanyna baryp: «Hemra siziň söýünji bereniňizi eşidip, öýkeläp bagdan çykyp barýar. Ol herdem-hyýal eken, onuň başga ýary bar eken. Size ýallandan dil beren eken» diýdi. Saýat han bu sözi eşidip, Hemranyň yzyndan ýetip, gahar bilen: «Eý, Hemra jan, ýol bolsun, nirä barar sen?» diýdi. Hemra Saýat hana garasa, gahary gelipdir, her gözi pyýala dek bolup, içinden ot çykýar. Hemra gorkup, başyndan huşy gidip, Saýat hana garap, bir söz diýdi:

Maral kibi kirpikleri san bermiş,
Habar alyň, han Saýada ne boldy?

Aşygyn öldürip ýa-da jan bermiş,
Habar alyň, han Saýada ne boldy?

Ak ýüzünde bardyr bir jüre haly,
Leblerinde bardyr şekeri, baly,
Men bilmenem, nedir gözel hyýaly,
Habar alyň, han Saýada ne boldy?

Habar alyň nâzli ýaryň nâzinden,
Ibrişim nikabyn alyň ýüzünden,
Saçy şamar kibi öter dyzyndan,
Habar alyň, han Saýada ne boldy?

Sözleýende dür saçylar sözünden,
Elip dek kaddyndan, Aý dek ýüzünden,
Hemra diýer, aýrylmanam özünden,
Habar alyň, han Saýada ne boldy?

Elkyssa, Hemra sözünü tamam etdi. Hemranyň gorkanyny bilip:

– Eý, Hemra jan, sen kaýan gitseň, men hem seniň bile gider men. Meniň senden başga göwün hoşum bolmaz. «Duşman bilmesin» diýip, gelen adamlara söýünji berdim – diýdi.

Saýat han bilen Hemra her atyň sagrasyňa bir horjun tyllany goýup, Saýat han hem erkek lybasyny geýip, şahana lybaslaryny atyň ardyna goýup, ikisi hem ata münüp: «Kaýda sen, Häzirbeýjan» diýip, ýola rowana boldular. Emma kenizleriň biri olaryň syryny aňlap, şeraby az içipdi. Ol tiz huşuna geldi. Görse, Saýat han Hemra bilen gaçypdyr. Keniz niçe menzil ýol ýöräp:

– Eý, patyşahym, Häzirbeýjan welaýatynda Aşyk Hemra diýen bir oğlan gelip gezip ýördi. Saýat han bibimiz şol oğlan bile gaçypdyr – diýip, Mämmet hana habar berdi. Mämmet hanyň gahary gelip:

– Neüçin ozal habar bermediňiz? – diýip, bu kenizi öldürer boldy. Onda keniz:

– Patyşanyň işi bilen gedanyň dahyly bolarmy? Ol biziň patyşamyzyň gyzydyr – diýip jogap berdi.

Mämmet hanyň gahary gaçdy. Patyşanyň Mämmentsöýün diýen bir serdary bardy. Onuň ýanynda kyrk ýigit nökeri bardy. Mämmet han Mämmentsöýün serdary kyrk ýigide baş edip, Saýat han bilen Hemranyň yzyndan iberdi.

Emma Saýat han, Hemra niçe menzil ýol ýöräp, bir daga ýetişdiler.

Saýat han durman gider boldy, Hemra biraz ýatmakçy boldy. Saýat han bir derbende çykyp garady, yzlaryndan bir çaň peýda boldy. Bir gara dag bardy. Atlylar daýyrdaşyp ondan aşyberdiler. Saýat han gelip, Hemrany oýardy. Hemra ýerinden turup seretse, köp atly gelýär. Hemranyň reňki-peti öçüp, gorkup aglaberdi. Ol:

– Gaçaly – diýdi. Saýat han:

– Gaçmaly, maňlaýda baryny göreliň! Bu daglar ganyň ganyňy dökmeli ýerlerdir – diýdi.

Elgaraz, bular uruşmagy karar edip, özlerini bir belende çekdiler. Mämmetsöýün serdar hem görüp, nökerlerini ýygnap, bir belent ýere çykypdy. Serdar nökerlerine garap: «Bular munda bar eken. Siz şu ýerde duruň, men özüm baryp habar alaýyn. Her niçik bolsa hem patyşazadadyr» diýip, Saýat bilen Hemra tarap ugrady, ýakyn baryp salam berdi. Saýat han aleýk aldy. Mämmetsöýün serdar:

– Eý, Saýat han, bu işiň patyşalykda köp gabahat işidir. Gel, häli hem bolsa gaýtgyň! Patyşadan günäni diläp, ötünjiňi goraýyn – diýdi. Onda Saýat han:

– Eý, serdar aga, indi ýola çykandan soň gaýtmak bolmaz. Atam sizi ulaldyp iberipdir, men hem sizi uly bileýin, maňa gaýt diýmäh – diýdi. Saýat han oýlanyp:

Saňa diýrem, Mämmetsöýün serdarym,
Eltme meni han dädemiň ýanyňa!
Sen-sen meniň howandarym, hossarym,
Eltme meni han dädemiň ýanyňa!

Şalaryň ýanynda tutulsyn sözüň,
Dünýäde ýamanlyk görmesim gözüň,
Sen meniň atam bol, men seniň gyzyň,
Eltme meni han dädemiň ýanyňa!

At aldynda duşup gitsem pyýada,
Günbe-günden derdim artar zyýada,
Gül meňzim solduryp, goýma uýada,
Eltme meni han dädemiň ýanyňa!

Özüň öldür, berme meni zalyma,
Rehm eýlegil meniň garyp halyma,

Atam galar meniň nähak ganyma,
Eltme meni han dädemiň ýanyna!

Saýat han diýr, çykdyň çarbaga seýle,
Uçradym bir derde, belaga beýle,
Ozalda kysmatym ýazyldy seýle,
Eltme meni han dädemiň ýanyna!

Elgaraz, Saýat han sözüni tamam etdi. Mämmetsöýün serdar:

– Eý, Saýat han, kyrk kişini gyryp tükedibilmez sen – diýdi. Saýat han:

– Sagdagymda segsen okum bar, biri hata gitmez – diýdi. Onda Mämmetsöýün serdar:

– Senden bir göz görmesem, gaýtman! – diýip, bir nökerini derbendiň üstüne çykaryp başynda alma goýdy.

– Eý, Saýat han, okçy bolsaň, şuny urgun! – diýdi. Saýat sary ýaýyny alyp: «Ýa, şiri derga, pena!» diýip çekip goýberdi. Almanyň ýarysy ok bilen gidip, ýarysy jaýynda galdy. Mämmetsöýün serdar ony görüp: «Eý, ýigitler, hiç weç bilen bulary alyp bolmaz. Geliň, «Assa gaçan – namart» diýip, ýurdumyza aman-esen aşalyň!» diýdi. Bir niçe menzil ýol ýöräp, Mämmed hanyň gaşyna geldiler. Mämmed han patyşa:

– Getirmediňizmi? – diýip sorady. Mämmetsöýün serdar:

– Golumyzdan hiç iş gelmedi – diýdi. Onda patyşa dergazap bolup:

– Kyrk kişi bolup, bir kişini getirip bilmediňizmi? – diýdi. Mämmetsöýün serdar:

– Eý, patyşahy älem, şir balasy hem şir eken – diýip, bolan işleri bir-bir beýen etdi:

Arzym eşitgil, döwletli hanym,
Han Saýady, ýetip, alabilmedim.
Gazap eýläp nähak dökmegil ganym,
Han Saýady ýetip, alabilmedim.

Bilmen kaýsy ýola düşüp gidipdir,
Ýa gitmän bir ýerde bukup ýatypdyr,
Ýa bolmasa, orta çöle gidipdir,
Han Saýady ýetip, alabilmedim.

Gije-gündiz jebir eýledim janyma,
Kyrk ýigidi hemra berdiň ýanyma,
Bu gün arz eder men Mämmethanyma,
Han Saýady ýetip, alabilmedim.

Mämmetsöýün diýr, geldim zar aglap,
Dört tarapdan hiç tapmadym soraglap,
Kyrk gün kowdum, ýola bilimi baglap,
Han Saýady ýetip, alabilmedim.

Elkyssa, Mämmetsöýün serdar sözüni tamam etdi. Mämmeet hanyň gahary ýatyşdy.

Indi sözi Saýat han bilen Hemradan eşidiň. Olar bir niçe ýol ýöräp, Ujadag diýen daga ýetişdiler. Görseler, dagyň depesinde bir maral ah çekip ýatyr. Onuň aýagyna çöp urupdyr, batyp galabilmän ah çekip, zeýrenip urnup ýatyr. Ol maraly görüp, Hemranyň oňa rehmi inip, bir söz diýdi:

Sapar aýynyň on dördünde, başinde,
Bu daga bir maral ýaman zeýrendi.
Uzal degik Ujadagyň başynda,
Şu dagda bir maral ýaman zeýrendi.

Meger çölde gezen niçik beladyr,
Her nala çekişi janym aladyr,
Öz bagymdan gelen maral boladyr,
Bu dagda bir maral ýaman zeýrendi.

Biz hem düşdük şol maralyň yzyna,
Çybynlar gonmuşdyr humar gözüne,
Gubar düşmüş şol maralyň gözüne,
Bu bagda bir maral ýaman zeýrendi.

Duşmanlar jem bolup gelse daşyna,
Bilmen ne söwdalar düşer başyna,
Gurban olam gözden akan ýaşyna,
Bu dagda bir maral ýaman zeýrendi.

Yzlaýa-yzlaýa bardyk yzyndan,
Gara ganlar akar iki dyzyndan,
Peşeler uçuşar humar gözünden,
Şu dagda bir maral ýaman eglendi.

Bu daglardan niçik aşyk ötendir,
Bir niçesi myradyna ýetendir,
Tebrenebilmeýen maral ýatandyr,
Bu dagda bir maral ýaman zeýrendi.

Aşyk Hemra arzyn aýdar Hudaýa,
Bu öten günlerim bolupdyr zaýa,
Dyzyndan aşagy batypdyr laýa,
Çykabilmän maral ýaman zeýrendi.

Elgaraz, Hemra sözünü tamam edip, baryp görse, maral ýykylyp ýatyr. Saýat han onuň aýagyndan tikenı tartyp aldy. Horjundaky dermandan onuň ýarasyna sepdı. Ol janawer turup tagzym kyldy, bularyň öňüne düşüp üç gije-gündiz ýol görkezdi. Bir niçe menzil ýol ýöräp, Häzirbeýjanyň bir gyrasyndan geldiler. Ýolda Selbiniýazyň hünjüsiniň üzülen ýerine geldiler. Hemra ol ýeri görüp, Selbiniýaz ýadyna düşüp zarzar aglady. Saýat han: «Eý, Hemra jan, ne üçin aglar sen?» diýdi. Onda Hemra jogap berip, bir söz diýdi:

Almasyna daş atdygym, nāzli ýar,
Atdygym ýadyma düşer aglaryn,
Gol uzadyp ýar māmesein tutdugym,
Tutdugym ýadyma düşer aglaryn.

Mekgāniň öňünde māhraby münber,
Alynyň öňünde ýöridi Ganbar.
Saçyna sepdigim müşk ile anbar,
Sepdigim ýadyma düşer aglaryn.

Bilbilli, çemenli, bostanly baglar,
Selbiniýaz seýil edip, miwesin awlar,
Ýar bilen badalar içdigim çaglar,
İçdigim ýadyma düşer aglaryn.

Sen bolsaň halypa, men bolsam talyp,
Jan çykyp jesetden, göwre boş galyp,
Selbiniýaz bagynda galdy muňalyp,
Galdygy ýadyma düşer aglaryn.

Leýli kimin Mejnunyň ýitirip,
Kadyr möwlam bir maksada ýetirip,
Söwer ýaryň gara zülplün göterip,
Öpdügi ýadyma düşer aglaryn.

Hemra diýer, jan jesetden üzüldi,
Gara bagrym suw boluban ezildi,
Oýnar edik, ýar hünjüsi üzüldi,
Üzdügi ýadyma düşer aglaryn.

Elgaraz, Hemra sözüni tamam etdi. Hemranyň Selbiniýaz atly ýarynyň bardygyny Saýat han takyk bildi. Saýat han: «Eý, Hemra, sen namart ekeniň. Ne gadar ýalan sözlediň. Şunça ýoldan ýat ile gelip, ikinji biri bolandan, çöllerde ölüp-ýitip gidenim gowudyr» diýdi. Öz göwnüne öwüt berip: «Hoş gal, Hemra jan!» diýip, bir söz aýtdy:

Gel, göwnüm, men saňa öwüt bereýin,
Iki dilli biwepadan dön, göwnüm.
Kysmatym ne bolsa, ony göreýin,
Iki dilli biwepadan dön, göwnüm.

Çyn güli saklasaň, mün ýylda solmaz,
Biwepanyň hergiz ykrary bolmaz,
Belki, diýrem: kişi ýary ýar bolmaz,
Ýary başga biwepadan dön, göwnüm.

Mert ýigitler bar zadyny bar eýlär,
Muhannes giň jahany dar eýlär,
Biwepaga göwün berseň, har eýlär,
Göwni başga biwepadan dön, göwnüm.

«Ýarym sen» diýip, ýerde goýmadym sözün,
Seň üçin soldurdym atamyň ýüzün,

Biwepanyň azdyr oýdursaň gözün,
Ykrary ýok biwepadan dön, göwnüm.

Asly biwepadan bu göwnüm geçdi,
Aşretiň guşlary asmana uçdy,
«Başga ýarym ýok» diýip, kasamlar içdi,
Iki dilli biwepadan dön, göwnüm.

Näler çekdim biwepanyň renjini,
Rakyplar emmesin lebim gandymy,
Eşit indi han Saýadyň pendini,
Iki dilli biwepadan dön, göwnüm.

Elgaraz, Saýat han sözünü tamam edip: «Eý, Hemra seni sag-aman öz ýurduňa getirdim. Ýagşylyk, ýamanlyk edip, ynjydan bolsam,razy bolgun! Indi saňa ýurt gutly bolsun, maňa ýol!» diýip, atyň başyny dönderip, ýola rowana boldy.

Hemra Saýadyň zyndan gidýär. Ol taýda Saýat bilen ýaraşýar we ikisi Hemranyň ýurduna gaýdýar. Hemra Saýady Aşyk Ahmediň harazynda goýup, kejebe getirmek üçin öýüne ugraýar. Selbiniýaza bolan ahwalaty aýdýar. Şeýlelikde, Hemra at çapdyryp, altyn gabak atdyryp, bagşy aýtdyryp, ýedi gije-gündiz toý edip, Saýat han bilen Selbiniýazy nikalap alýar.

NEJEP OGLAN (Bölekler)

...Habary kimden al, Nejep jandan. Ony patyşanyň huzuryňa eltdiler. Nejep arz jaýynda gol gowşyryp, salam berip, baryp oturyberdi.

Patyşa baýaky ýigitlerden: – Eý, ýigitler, bu oglany nireden tapdyňyz? – diýip sorady.

– Tagsyr patyşahym, daşdaky ýumuşymyz ýakyndan bitdi. Pylan çarwanyň obasyndan tapdyk.

Şol wagtda patyşa otuz iki emeldaryna:

– Eý, ýigitler, bu taryply aýdyjy oglan bagşy bilen aýdyşar ýaly ýurdumyzdan bagşy tapylarmy? – diýdi.

Bu ýandan biri çykyp:

– Eý, tagsyr, bu ýurtda bagşy galdymy, baýaky garry Elbent bagşy bolmasa? – diýdi.

– Baryň, alyp geliň, şol garry bidöwledi, hälem oglan-uşaga depgi bererligi bardyr.

Derrew Elbendiň yzyndan bir atly iberildi. Atly Elbendiň ýanyna baryp:

– Eý, Elbent, seni patyşa çagyryr – diýdi.

– Patyşa näme etjekmişin meni?

– Patyşanyň huzuryňa bir oglan bagşy gelipdir, şonuň bilen seni aýdyşdyrjak bolup çagyryr.

– Meni garran wagtymda oglan-uşak bilen agzymy deň edip ýörüp, patyşanyňam akyly çaşypdyr-ow, bolsa-da patyşadyr-da, barماسak bolmaz – diýip, gara dutaryny arkasyna atyp ugramak bilen boldy. Arz jaýynda gol gowşyryp, salam berip bardy, görse, patyşanyň ýanynda bir oglan otyr. Özge ýeri üýtgeşe-de, gözi üýtgemändir. Pikir edip otursa, şol baýaky ogullygy. Elbent Nejebiň syrtyndan geçiberen kişi bolup, ädigiň burny bilen oglany depip ötdi: – Eý, bidöwlet oglan, meni garran wagtymda aýdyşjak diýip çagyryp getirdip ýören senmidiň? – diýdi. Ol wagt Nejebi horluk basdy, gözünden katra-katra yaş dökdi, Patyşa muny görüp dergazap boldy:

– Bidöwlet, Elbent bagşy, meni penalap oturan oglany näme üçin depýärsiň?

– Eý, tagsyr, munuň özüne ýetesi sebäbi bar.

– Tagsyr, muny bir sorasaňyzlaň.

– Ine, soradygymyz, aýt.

– Sorasaňyz, bu baýaky Genje-Garabagyna iberdip getirden aýalyňyzyň elinde gelen ýedi aýlyk oylan. Men muny bakdym-bejerdim, kemala getirdim. Men gahar üstüne muňa iki şapbat çalaýypdym. Munuň şol gideni gidenidir. «Men Aşygaýdyň piriň ýanyna gidip, ýedi ýyl hyzmat edip, bagşy bolup gelip, şul bagşy bilen aýdysyp ýeňip, arymy almasam, armanda bolsam gerek» diýdi. Munuň şol gideni-gideni. Şondan bäri, ine, görüp durşum muny. Ol meniň bilen aýdyşar ýaly kim bolupdyr? – diýip, Elbent bagşy öz-özünden men-menlik satdy.

Onda patyşa:

– Eý, bidöwlet, Elbent bagşy, oglanyň tarypyny ýaman belent eşidýäris, aýdyş, ýeňseň-ä her iş et, ýeňilseň, nädersiň? – diýdi.

Onda Elbent:

– Päheý, patyşahym, şundan bir ýeňilme bormy?

– Ýeňilme bolmasa, al eliňe sazyňy.

Elbent bagşy sazyny silkip aldy. Gahary gelip:

– Oylan, meniň bilen aýdyşarmyň-aýt? – diýdi.

– Aýdyşmada gözüňem oýaryn seniň.

Ikisi şu ýerde dutarlaryny bir gulakdan düzüp, saz çalmaga başladylar. Elbent ilki başlap, Nejep jan ony kowanda, Nejep set-hezar artyk çalýar. Nejep başlasa, Elbent bagşy onuň yzyna eýerip bilmän galýar. Patyşa: «Bu garry bidöwlet sazýnda-ha oglandan gaýry geldi, sözünde, gör, nädýär-kä?» diýip otyrды, Elbent bagşam öz içinden:

– Alla janym, bu oylan sazýnda ökdelaň eken, sözünde şunuň ýaly bolsa, meni heläkläýmese ýagşy – diýip, gahary gelip, gözleri alaryp, reňki gaçyp, murtlary syh-syh bolup: – Gel-ä şu oglandan dünýäniň binýat bolan ýerinden bir habar soraýyn – diýip, ozaly Elbent bagşy sowal sorar, Nejep jan hem sowala jogap berer, ikisi garşylykly bir baş keleme söz aýdyşar gerek:

Elbent:

Bizden salam bolsun il uşagyna,

Adam Sefi-ylla ne şäher saldy?

Ne mekanda durup, galam çaldylar,

Niçe ýyl jesetde lemezal galdy?

Nejep:

Dünýä ”çarköşedir» orta ýerinde,
Adama jan berip, galam çaldylar.
Mundan owal hiç bir şäher gurulman,
Owal başda Kufe şährin saldylar.

Elbent:

Şähri Luty niçe perişde ýykdy?
Haýsy ýerde gurlan Süleýman tagty?
Haýsy ýyl an hezret Magraja çykdy?
Ol ne ýerde arslan ýüzügin aldy?

Nejep:

Şähri Luty baş ýüz perişde ýykdy,
Ýol arkasynda gurlan Süleýman tagty,
Lu ýyly an hezret Magraja çykdy,
Ol semadan arslan ýüzügin aldy.

Elbent:

Düldüliň enesi mahy zeňňiden,
Habar bergin şol düldüliň reňňinden,
Hezreti Resulyň owal jeňňinden,
Ozal zepikary kime çalyndy?

Nejep:

Düldüliň enesi mahydyr zeňňi,
Misli semawatdyr, düldüliň reňňi,
Emir Antar bilen eýledi jeňňi,
Owal zülpişary şoňa çalyndy.

Elbent:

Näden garadyldy Musanyň tury?
Näden ýaradyldy Esrapyl sury?
Ol neder, kim, mydam alnynda nury?
Owal kim tanady, musulman boldy?

Nejep:

Nykabyn göterdi, ýandyrdy tury,
Köpükden ýaraldy, Esrapyl sury,
Hezreti Resulyň alnynda nury,
Hatyja tanady, musulman boldy.

Elbent:

Elbendiň söwdüjegi destinde,
Ne ölüdir dirileriň kastynda?
Ol nedir, kim, mydam Basra üstünde?
Ne ýerde Ýezidiň myhy ýolunda?

Nejep:

Baş wagt namaz gul Nejebiň destinde,
Öli toprak dirileriň kastynda,
Muhammet Mustapa Basra üstünde,
Magrypda Ýezidiň myhy ýolunda.

Bular sözlerini tamam edenden soňra patyşa aýtdy: «Bu garry bidöwlet sazynda-da, sözünde-de oglandan ryswa boldy, ýeňildi. Emeldarlarymy synap göreýin, olar näme diýerkä?»

– Eý, emeldarlar, bagşylaryň haýsy ýeňdi, haýsy ýeňildi, maňa şony aýdyp beriň – diýdi. Ol wagtda bu ýandan biri çykyp, «Eý, tagsyr patyşahym, bir zaman möhlet berseňiz, biz aýdyp bereli» diýdi.

Onda patyşa: «Möhlet berdim» diýdi. Otuz iki emeldar bir ýere ýygnanyşyp, maslahat edip: – «Eý, joralar, bu garry bidöwlet-ä sazynda-sözünde oglandan ryswa bolup ýeňildi. Patyşa-ha muny bilmedi, Elbent ýeňilse-de, ýeňdi edeliň, «Pygamberler hem öz goşunynyň arkasyny sypapdyr» diýen bir nakyl bar» diýen netijä geldiler.

Soňra patyşanyň ýanyna baryp:

– Eý, tagsyr patyşahym, Elbende söz barmy? Ol ýeňdi – diýdiler. Ol wagt patyşa olara:

– Eý, bidöwletler, garry bidöwlet sazynda-sözünde oglanyň öňünde, heý, gaçylyp gutulyp bildimi? Siz näme patyşany haýwan diýip eşidipmidiňiz? Baryň, oglanyň egnine iki gat zerli don getirip ýapyň, altynly jüp jygany getirip, başyna sanjyň – diýdi. Oglanyň egnine iki gat zerli don getirip ýapdylar. Oglan tagta çykan şazada ýaly boldy. Ol wagtda bu ýandan biri çykyp aýtdy:

– Eý, tagsyr patyşahym, Elbent-de gadymdan gelen hyzmatkärdi, muňa bir köne güpbi-de bolmady – diýdi. Onda patyşa bir dogmanyň eline dört ýarym teňňe çykaryp berip:

– Bar, bu gün şäheriň bazarydyr, Elbent ýaly garry adama üşemez ýaly arzan bahasyndan getir-de beräý – diýdi. Şo wagt ýene biri:

– Eý, tagsyr, onda jygasy kemis bolýar – diýdi. Onda patyşa:

– Bir bakgalyň tawusynyň perini ýol-da, al-da gaýdyber – diýdi. «Ajap bolar» diýip, dogma ýöräbermen bilen boldy. Bärden çopan-purşuň ýanyna bardy. Arzan bahasyndan şaýy kem dört teňňe her ýerinden pagtasy çykyp duran don satyn aldy, «Men-de aýak kireýini alyp galaýyn» diýip, üç şaýysyny jübüsine urdy. Alan donyny egnine atyp, bir bakgalyň ýanyna bardy:

– Eý, bakgal aga, maňa şol tawusyň perini ber – diýdi. Onda bakgal:

– Tur, ýok bol, patyşa gerek boldy diýip, men neşämden aýrylarynmy? – diýdi. Dogma alan donuny egnine atyp haýran bolup gaýdyp gelýärdi. Şol gelşine bir nanbaýyň tamdyrynyň başyna geldi. Görse, üç-dört sany towuk gezip ýör. İçinde bir horaz bar, görse, peri al-ýaşyl öwüsýär. «Alla janym, tawusyň peri bolmasa, towugyň peri boljak eken-dä» diýip, daýaw dogma horazyň yzyna düşdi. Horaz gaçmana, dogma kowmaga aýlanyşdy. Şol barşyna horazy ýadatdy. Bir ýerde horazy gaňrak-ga basdy. Bularyň güpürdisine bir kepbe tamdan bir oylan çykdy, görse horazyny bir bela basyp ýatyr. Ol: «Horazyň peri patyşa gerek boldy» diýip, horazyň guýrugyny ýolup, bilini bogup alyp, ýöribermek bilen boldy.

Elbendiň donuny eltip egnine ýapdy. Onda patyşa:

– Hany jygasy? – diýdi. Onda dogma:

– Tagsyr patyşahym, tawusyň perin-ä tapmadym, bir towguň perini tapdym – diýdi. Patyşa:

– Hany, ony telpegininiň gyrasyna sanç – diýdi. Elbendiň jygasyny sançdylar. Ol Nejep janyň jygasyna görä syrdamrak, owadanrak, egjeňräk görünüär. Elbent kölegesine gözläp: «Alla janym meniň jygam-a onuňka görä owadanrak, bu oglandyr, donuň gadyryny biler, jyganyň gadyryny bilmez, jygamyzy alşaly diýip, bir söz aýdaýyn, alşaysa, kempir ikimiziň ömrümüz ötinçä iýmäge boljak eken, alyşmasa, bu-da köýen sözüň biri boljak eken-dä» diýdi. Elbent bagşy: «Oglum, bäre otur, jygamyzy alşaly» diýýär, Nejep jan: «Alyşman» diýýär. Ikisi şu ýerde ýagly bagyr, sowala jogap garşylykly gulpy-kilt, bir baş keleme söz aýdyşar gerek:

Elbent:

Seniň jygaň iki başly,
Gel, jygamyz alyşaly.
Men bir pakyr, gözi ýaşly,
Gel, jygamyz alyşaly.

Nejep:

Bu dünýä hem iki başly,
Men jygamy alyşmanam.
Gözden akan ganly ýaşly,
Men jygamy alyşmanam.

Elbent:

Saba gülşene barmazmyň
Bilbilden habar almazmyň?
Oglum, öl diýsem, ölmezmiň?
Gel, jygamyz alyşaly.

Nejep:

Saba gülşene bararmen,
Bilbilden habar alarmen,
Eýäm öl diýse, ölermen,
Men jygamy alyşmanam.

Elbent:

Ok kimiňdir? – Atanyňdyr,
Ýaý kimiňdir? – Tutanyňdyr,
Ogul maly – atanyňdyr.
Gel, jygamyz alyşaly.

Nejep:

Dine girmeýen mülhidem,
Hem tersaýam, hem jöhidem
Meňki saňa näbähbidem,
Men jygamy alyşmanam.

Elbent:

Elbent diýer, saz çalmanam,
Oglum, sen gitseň, galmanam,
Närazy bolsaň, almanam,
Razylykda alyşaly.

Nejep:

Nejep aýdar, hub sözüm bar,
Ilde-harpda bir resim bar,
Men oglanam, höwesim bar,
Men jygamy alyşmanam.

Bular sözlerini tamam edenden soň, Elbent bagşy: «Eý, alyşmasaň, ters alyş» diýip, keseräge-de bakyp oturyberdi. Nejep janyň: «Arymy almagyň ýeri geldi gerek» diýip, göwnüne gelip:

– Eý, ata, bärini bak-la, ýaşuly halky kân kine saklamazak bolar – diýdi.

Muňa Elbent bagşy öz ýanyndan: «Maňa rehim geldir gerek, jygasyny berjek gerek» diýip, çak edip ýüzüni Nejebe tarap öwürdi. Oglan Elbendiň sakgalyndan orap alyp, onuň her ýan çekgesine bir şapbat çaldy. Özüne mälim, degmän ýören eliň tekiz degişi bilen Elbent bagşynyň gözünden ýalpyldap-ýalpyldap ot çykdy. Patyşa tagt üstünde oturan ýerinden muňa gözi düşdi. Ol: «Oglanyň ary bar ekeni» diýip, bir güldi. Onuň gülenine hem Elbendiň gözi düşdi. Ol: «Patyşamyzyň-a Nejebiň meni uranyňa wagty hoş bolup güldi-ow» diýip, pikir etdi.

Elbent:

– Men, in gowusy, şu ýerden gideýin, bolmasa, patyşa «Elbendi öldürin» diýip, perman berermi-nädermi? – diýip, ýerinden turdy, gapa tarap ugrady. Elbent bosagadan ýaňy bir aýagyny ätläpdi. Şol wagt Nejep oglan: «Bu bidöwlet ýaňy meni depip ötüpdü, şol depgi üçinem arymy alyp galaýyn» diýip, errek goçy ýaly bolup, bat alyp, ýüwürüp baryp, Elbendiň syrtyňyň ýumralan ýerine ras çüwüp bir depdi. Dyzynyň kuwwaty giden garry honda baryp düşdi. Özüne mälim, patyşanyň gök daşdan bina bolan jaýy, Elbendiň maňlaýy bilen kük-regi ebşirilip baryp, daşa degdi. Elbent bagşy öýlerine garşy ýoklar bolaýdy. Ol baryp, öýünde karar tapsyn.

Habary kimden al, Soltanesen patyşadan al. Ol: «Alla janym, Elbent bagşyny bolsa beýdip goýberdik, bu oglan bolsa elden çyka-

rar ýaly oglas däl ekeni. Muny öz ýurdumyzdan öýlendirip, aýagyny baglaýyn» diýip, göwnüne düwdi-de, kyrk gije-gündizlik toýa başlady.

Patyşanyň emeldarlary: «Eý, tagsyr patyşahym, bu kyrk gije-gündizlik toýuň bagşysy kim bolar?» diýdiler.

– Özüni aýtdyryp, onsoň gelin alyp berenimizde bolýarmy?

Patyşa Nejep janyň ýanyna baryp:

– Eý, Nejep jan, bize ýatyp-turup, dem-dynjyňy alyp, kyrk gije-gündiz hyzmat edersiň, otuz iki emeldarlarymyň barysy seniň sazyňdan-sözünden gana bilmeýäris diýýärler – diýdi. Onda Nejep: «Ajap bolar» diýip, kyrk gije-gündiz hyzmat etmek bilen boldy.

Patyşanyň bir garry weziri bardy, adyna Esen wezir diýerdiler. Ol wezir dünýäden ötüpdí, onuň Ziwer diýen ogly bardy. Atasy ölerden soň oruna wezir bolupdy. Ziwer begiň bir ýetişip oturan gyz dogany bardy. Adyna Mylaýym han diýerdiler. Onuň bir garry enesi bardy. Ol Mylaýym hanyň köşgüne gelip:

– Eý, oglum, Mylaýym jan, agaň Ziweriň gala gideli bäri bir aýdanam ötüp barýar, hemişe hepde, bazar ortalagy aýlanyp durýardy. Bu sapar ondan hiç bir habar bolmady. Gülçemen çoryny iberdip, bir habar aldyrsak niçik bolar? – diýdi. Onda Mylaýym han: «Ajap bolar» diýip, Gülçemen çoryny ýanyna çagyryp: «Bar, Ziwerden habar alyp gel» diýdi. «Ajap bolar» diýip, Gülçemen çory gidiberdi. Ol galanyň ýanyna baryp görse, ýygnaýypdyr ýygyn märeke, çöpdä-çörde san bar, emma bu märekede san ýok. Olaryň ortasynda bir oglas bagşy çyrlap, aýdym aýdyp otýr. Gülçemen birinden:

– Bu waka haçandan bäri peýda boldy? – diýip sorady.

– Eý, bu dünýäden bihabar çory, otur, bu oglanyň patyşanyň gaşynda aýdyp oturaly bäri otuz ýedi gije-gündizdir.

– Munuň adyna näme diýerler?

– Munuň adyna Nejep oglas diýerler.

– Haý-haý, ajap oglas eken-ow – diýip, çory yzyna ökjäni göteriberdi. Görse, Ziwerem hoşlukda otýr eken. Ol dolanyp geldi-de:

– Eý, bibilerim, söýünji, agam wagty hoşlukda oturan eken, otuz ýedi gije-gündizden bäri patyşamyzyň dergähinde bir kâkil pereň oglas aýdym aýdyp oturan ekeni, görmäge göz gerek – diýdi. Emma muny eşiden Mylaýym gyz enesiniň gitmegine howlugyp, oturyp-turuberdi. Enesi baryp köşgünde karar tapsyn.

Habary kimden al, Mylaýym gyzdan al. Ol Gülçemeni ýanyna çagyryp: «Ýaň patyşanyň gaşynda bir oglas bagşyny görüp geldim diýdiňmi?» diýip sorady. Ol: «Hawa» diýdi.

- Eý, bibi jan, ony iki aýakly bende alyp gelip bilermi?
- Onda maňa şony alyp gelip beräýseň.
- Alyp gelseň-de alyp gellersiň, alyp gelmeseň-de alyp gellersiň.
- Eý, bibi jan, öýdenden, özüň öldürjek diýsene.
- Öldürmeden bärde iş kân, emel öwretsem edermiň?
- Hawa ederin.

– Etseň, haremhana gir, meniň peri lybasymy geý, eline tylla sadaply gazmany al, ýüzüne-de bir çeşmendi tut. Şol oglanyň çat maňlaýyna geç-de, iki gözüňden başga ýeriňi görkezmän, bar yşaraty yşaratyň üstüne uruber. Eger şol oglanyň gaýraty bolsa, hökman çykyp, seniň habaryňy aljak bolar. Şonda sen meniň tarypymy belent etgeýsiň.

Çory: «Ajap bolar» diýip, ýöribermek bilen boldy. Nejep janyň aýdyp oturan ýerine baryp, onuň ýazzy maňlaýyna geçip, gözi owadan çory, yşaraty yşaratyň üstüne uruberdi. Nejep jan muny görüp, aýdyp oturan aýdymyny ýalňyşyberdi:

– Sen ýa bir aşyk sen, seniň bir çykyp habaryňy almasam, maňa-da bir ulý namartçylyk bolsa gerek – diýdi.

Nejep jan derrew ýerinden turup: «Patyşahym, bir arzym bar» diýdi.

– Oglum, ne arzyň bar?

– Tagsyr patyşahym, hyzmatyňyza düşelim bäri sanap otursam, otuz ýedi gije-gündiz bolupdyr. Bir sakydym bardy, şony aýtmak ýadymdan çykypdyr.

– Oglum, ne sakydýň bar?

– Ýedi ýaşymdan bäri rekagat namazy kaza goýmaýardym, rugsat berseň, şony okap, soňra aýtsam bolýarmy?

– Rugsatdyr.

Nejep janyň eline bir ak kündük çykaryp berdiler. Ol täret kylan kişi bolup, ortara geçip, namaza durdy. Oturyp okan boldy, ýartysy ýok, turup okan boldy, elhemi ýok, iki egnine salam berme ýok, egildi-galdy, egildi-galdy, otuz ýedi gije-gündiziň namazyndan bir sagatda dynyp, sähralap geljek kişi bolup, çykdy ýöriberdi. Özüni buljymdan-buljyma çekip barýardy.

Habary kimden al, Gülçemen çorydan al. Ol Nejep janyň gapdalyndan çykyp: «Nejep jan, bäri dur» diýdi. Nejep janam: «Habaryňy ber, çory» diýdi.

– Aýyplaşdyrmasaň, habarymy söz bilen bereýin.

– Saz bilen berseňem, tiz ber, bidöwlet, bolup durşumyzy biri göräýmesin.

Şu ýerde çory bentlerini ýazdyryp, synalaryny agardyp, tylla desseli gyzmany ak mämäniň ikisiniň ortasynda goýup, Nejep jana garap: «Eý, Nejep jan, saňa Mylaýym han gelsin diýdi» diýip, bir baş keleme söz aýdar gerek:

Owazyň arşa ulaşdy,
Mylaýym han gelsin diýdi.
Seni soraşdy-yzlaşdy,
Mylaýym han gelsin diýdi.

Seniň ýoluňa bakandyr,
Dagy-hijranyň çekendir
Gözden ganly ýaş dökendir,
Mylaýym han gelsin diýdi.

Owazyň düşdi illere,
Düşüp sen dilden-dillere,
Bar, dolan inçe billere,
Mylaýym han gelsin diýdi.

Misli enaryň özüdir,
Şekerden şirin sözüdir,
Esen weziriň gyzydyr,
Gyz Mylaýym gelsin diýdi.

Aşyk ýolundan dänmedi,
Dünýäge iki inmedi,
Eglemegin Gülçemendi,
Mylaýym han gelsin diýdi.

Gülçemen sözüni tamam edenden soň Nejep jan:

– Eý, bidöwlet, bedrek çory, namaz bilmeýän ýerime namaz okan bolup, munça halaýyga it ryswasy, masgara boldum, meni çykaryp aýdan habaryň şumy, men ozal bir hanyň hyzmatyndan gutulabilmän ýörün, meniň ýene bir han nämäme gerek? – diýdi

– Eý, oylan, «bidöwlet» diýip, agzyňy onda-munda uruberme, meniň aýdýanym näzenin han.

– Näzenin han diýdiňmi?

– Hawa.

Nejep jan jahyl oglan, çorynyň «näzenin han» diýeni gulagyna ýokup gitdi.

– Bidöwlet, bolup durşumyzy biri göräýmesin, maňa köşgüni, ýoluny salgy ber.

– Köşgi-de ýakyn, ýoly-da ýakyn, barjak wagtyňy aýt.

– Barjak wagtym namaz şam, ýa bararyn, ýa öldi habarymy eşidersiňiz, bar bibileriňe, söýünjiläber.

Nejep jan Gülçemen çorudan ýol salgyny aldy-da, yzyna gaýtdy, ýaňky aýdym aýdyp oturan ýerine baryp: «Wah» diýip, özüni ýüzinleýin taşlady.

Patyşa Nejebiň başujunda perwaz urýar. Ol:

– Meniň bagşyma göz çaldymy, dil boldumy, meniň şu bagşymyň kellesiniň emini tapan adam bolsa salgytdan azat, işigini ýel açyp, ýel ýapar ýaly ederin – diýip, duran halaýyga jar çekdirdi. Bu oturan halaýykdan hekim galmady, gurrandaz hem galmady, hemmejigi Nejebi görüp çykdylar, emma onuň keselini tapabilmediler. Patyşa dergazap bolup:

– Meniň soraýan kentimde ýene hekim galdymy ýa indi hemmesimi şu? – diýip sorady. Ol wagt bu ýandan biri çykyp:

– Eý, tagsyr patyşahym kentde bir garry mama bar, Lukmandan bärki hekim şoldur, özi gelmäne ýaramaýar, ol ýüz on ýedi ýaşynda – diýdi. Patyşada gyt zat barny? Bir ýel maýa kejbäni urup iberdiler, baýaky garry mamany dembe-demden getirdiler. Iki dyzynyň aşagyndan gujaklap, kempiri Nejep janyň başujuna eltip goýdylar. Patyşa kempire:

– Eý, mama jan, şu bagşynyň keselini tapyp bilseň, islän maksadyňa ýetseň gerek – diýdi.

– Eý, tagsyr patyşahym, bagşyň aňrujy keseli bar bolsa taparys.

Nejep janam, özüňe mälim, masgarabaz ýaly saňgaty bolup ýatyr. Kempir Nejep janyň kükreginiň üstünden uran eli ondan oňa, mundan muňa ýetip barýar. Onda patyşa oňa: «Eý, mama jan, eliňi ýaman gaty silkip aldyň-la?» diýdi.

– Eý, tagsyr, bagşyň keselini tapdym – diýdi.

– Bagşymyza näme bolupdyr?

– Bagşyňyza aşyklykdan göz ýetipdir.

– Eý, mama jan, özümiz-de şoňa ýorup otyrdyk. Bagşynyň keselin-ä tapdyň.

Şondan soň patyşa Nejep janyň başujuna gelip:

– Eý, Nejep jan, tur ýerinden, aljagyň dokuz gyzam bolsa, alyp be-reýin, ýene üç gije-gündiziň galypdyr, ony hem sow – diýdi. Nejep jan ölse-öljek welin, wadada ýalançy boljak däl-di. Patyşanyň üç mertebe sözi syndy. Iň soňunda patyşa:

– Sen bidöwlet oglan, ogurlykda-jümrilikde görsem, öldürmesem, Soltanesen patyşa adym ite dakylsyn. Ýörüň halaýyk, münüň daşyndan – diýdi. Halaýyk güwläp ördi. Nejebiň aşagyndaky keçäni hem silkip aldylar. Nejep doňan terne ýaly, şaly samanyň üstünde galyberdi.

Indi habary kimden al, Nejep jandan al. Ogrynça gözünü açyp görse, özünden başga iňläř siňek ýok. Niredesiň gaýraky derweze diýip, guş atjak mergen ýaly bolup, gara dutaryny egnine alyp, bükdekleý gidip, iki ýaşyl syrçaly köşgüň ýanyna bardy. Haýsy Mylaýym hanyň köşgüdigini bilmän, Nejep jan şu ýerde ýyglaý duruberdi. Habary kimden al, Mylaýym handan al. Ol köşgüniň üstünde oturan ýerinde:

– Eý, Gülçemen çory, gulagyma bir ýakymlyja owaz ilen ýaly bolup gidýär. Daşaryk çykyp gözlesene – diýdi.

– Ajap bolar – diýdi, Güljemen çory çykyp gözlese, Nejep jan, iki köşgüň arasynda «Almagynça gidermiýem» diýip delmirip dur.

Gülçemen:

– Eý, Nejep jan, alsaň-da, islegiň bärde – diýip, onuň elinden tutup, idip gaýdyberdi. Mylaýym han bir şum pikire gitdi. Ol: «Gülçemen bir owadan çory, şu ýere gelende çykman, meniň aýagym maýypmykany?» diýip, towsyp çykyp gözlese, çory Nejebiň elinden tutup gelyär.

– Eý, bidöwlet, biderek, betbagt çory, ol oglanyň eli kim, seniň eliň kim, a onuň elinden tutup, idip gelip, onuň gözi körmü? – diýip, Mylaýym han gahar-gazap bilen goşa ýumrugy düwüp, çorynyň ras iki göwsüniň üstüne saldy. Çory iki dyzynyň aşagyndan gujak-lap, dik asmandan gaýdyberdi. Ýeňsaniň düwlen ýeri, ýagyrnyň hekgeren ýeri, zigirrigiň tükenen ýeri – üçüsi ras degdi güpläp, ýygrylyp düýrülüp, jürre bolan mal ýaly, ýatybermek bilen boldy. Çory şu ýerde galyberdi.

Indi habary kimden al, Mylaýym han bilen Nejep jandan. Mylaýym han bilen Nejep jan ikisi gol boýna salşyp, köşk üstüne çykdylar. Mylaýym han şu ýerde bentlerini ýazdyryp, synalaryny agyrdyp, tylla desseli gazmany ak mämäniň ortasynda goýup, Nejep jana garap:

– Eý, Nejep jan, owaly bilen bir sözbaşy bolsun – diýdi, bir baş keleme söz aýdar gerek:

Alys ýoldan gelen oglan,
Başyň üçin al – gaç meni.
Ýürek-bagrym dilen oglan,
Başyň üçin al – gaç meni.

Saba bolsa, öser batlar,
Mundan ýeg bolarmy ýatlar,
Teble doly bedew atlar,
Başyň üçin al – gaç meni.

Ter hynalar bar golumda,
Binalar sagy-solumda,
Pyýada gezen ýoluňda,
Başyň üçin al – gaç meni.

Mylaýym diýr, gara saçly,
Gara gözli, galam gaşly,
Meni goýma gözi ýaşly,
Başyň üçin al – gaç meni.

Mylaýym bu sözüni tamam edenden soň, Nejep jan:

– Meniň barara ýerim bolmasa, barara kölüm bolmasa, men seni göre alyp gaçaýynmy? Meni patyşa ýaly adamyň hyzmatyndan getirip, aýdan habaryň şu bolýan bolsa, ine, meniň turanym – diýip, ýerinden turuberdi.

– Eý, Nejep jan, owal birje sözbaşy diýmedimmi men saňa, mahlasyňy aýdybersene mahlasyňy – diýip, Mylaýym gyz ýüzi müň jülwe bilen tawus dek daranyp, humayun dek jilwe kylyp, dyzboýundan tekýe ýassyk, bil bagdan körpe düşedi, Hindistan çitinden dokuz gat körpäniň arasyna girip, yşky peçek kimin bolup ýatyberdi. Bular şu ýatyşyna ýedi gije-gündizläp ýatdylar, ýedi gije-gündizden soň, Mylaýym han oýandy. Otuz ýedi gije-gündiziň ukusyndan galan Nejep jan oýanmady. Mylaýym han oýanansoň: «Munuň bilen bolup ýatmam däl eken-ow, men bir weziriň gyzy bolup, bir aýak ýalaňaç jalataý bilen bolup ýatmam däl eken-ow, hälem wagty barka muny basymrak turzup kowawereýin» diýip, kowmaga-da kän gözi gyýman Nejep jana garap, elinde sazy, dilinde sözi, bir baş keleme söz aýdar gerek:

Balym aiam, janym aiam,
Saba boldy, tur, git indi.
Bir boldy gündizim-gijäm,
Saba boldy, tur, git indi.

Saba bolsa, agam duýar,
Yzymyzdan kowgy kowar,
Läşimizden gurt-guş doýar,
Saba boldy, tur, git indi.

Günüm gussaýa doldurar,
Syrym äleme bildirer,
Agam duýsa, meni öldürer,
Saba boldy, tur, git indi.

Mylaýym diýr, gorkym çohdur,
Dostumdan duşmanym köpdür,
Senden gaýry ýarym ýokdur,
Saba boldy, tur, git indi.

Mylaýym han sözüni tamam edenden soň, Nejep jan ýalpa gözünü açsa, «Tur – gitden» başga söz eşitmedi. «Alla, biwepanyň boljagy şu eken-ow» diýip, oylan bir donuny egnine geýip, bir donuny ýasgynjak alyp: «Indi men ölýän, ölsem-de ukymy alyp öleýin» diýip ýöriberdi, bir boljumrak jaý gözläp barýardy. Mylaýym hanyň enesiniň kyrk tanap seýilgäh bagy bardy, ortasynda bir serhowzy bardy. Nejep jan şonuň başyna baryp, bir desse güli ýassanyp, bir desse güli hem ýüzüne örtüp ýatyberdi.

Indi habary kimden al, Mylaýym hanyň enesinden al.

Ol günlerde bir gün bagyna seýil etmäge çykmakçy boldy. Kenizleriň birini: «Eý, keniz, bar-da, howzuň başyny päkize süpür» diýip ýollady. Keniz howzuň başyny syryp ýördi. Şol wagt keniziň gözüne gülüň içinde bir peýkam ädigiň burny görüldi. Ol gül dessesini Nejebiň ýüzünden aýyrsa, ak ýüzlü, gara käkilli Nejep jan bir gijäniň daga düşen bir bölek gary kimin bolup ýatyr. Nejep janyň husny jemalyny görüp, keniz oňa aşyk bolup, iki dyzyny gujaklap, dik asmandan gaýdyberdi. Bir mahaldan essine gelip: «Bibimiňem bagyň derwezesine geler wagty bolan bolsa

gerek « diýip, entiräp, tentiräp bagyň derwezesine barsa, bibisi gelipdir. Hemişe ol bibisini atdan göterip düşürerdi. Bu gün atdan göterip düşürmäge ýaramady. Onda bibisi:

– Eý, bidöwlet keniz, ýüz-gözüň peşabyň ýüz-gözi ýaly bolupdyr, saňa ne bela boldy? – diýip sorady.

– Eý, bibi jan, howzuňyzyň başynda bir käkilpereň oglan ýatan eken, şony görüp bolup gelşim-dä meniň.

– Meniň howzumyň başynda ýatan ne ýeser oglan ol, bar turzup, ýydirip, ýok edip goýber.

– Eý, bibi jan, ol oglana «tur, git» diýmäge meniň bognum ysmaýar, özüň kowmasaň.

Garry kempir «Özüimiz ýogsa-da kowarys ony» diýip, hasany çalyp, emedekläp ýöremek bilen boldy. Çory-da awçynyň tazysy ýaly onuň yzyna düşüp otyr. Kempir bärden baryp, Nejep janyň husnyjemalyny görüp, çorynyň özünden gitmegi gitmekmi, ondan-da beter diň asmandan gaýdyberdi. Keniz: «Bibim meniň ýaly masgara bolmasyn» diýip, onuň ýüzüne gülap suwuny sepdi, huşa getiriji güli ysgatdy. Kempir asgyryp huşuna gelip: «Ýaşym ýaňy on dördünden öň başime gadam basan bolsa gerek, maňa ýaşymyň soňunda beýle ýary Hudaýyň özi ýetirdi» diýip, ýaşyny kä on dört-on bäşe getirip, kä ýaşynyň soňuna çykyp, agzynyň aý-danyny gulagy eşitmän, samyrdap, uklap ýatan oglanyň kellesini dyzynyň üstüne alyp, ogşamaga durdy.

Özüňe mälim, dişsiz agzyň pakgyldysy, göýä oglanlar paklawuk oýnaýan ýaly, pakgyldaberdi.

Indi habary kimden al, Mylaýym handan. Ol köşgüň üstüne çykyp, bolup duran işleri görüp otyrды: «Alla janym, kellesiniň gyzyp barşyna meniň ýarymy iýäýmese ýagşydyr» diýip, enesine garap, bir baş keleme söz diýse gerek:

Ene jan, arzym aýdaýyn,
Ýar meniňki, ýar meniňki.
Beýle ýaman iş bolarmy,
Ýar meniňki, ýar meniňki.

Garry, seniň batdy bazyň,
Zemistandyr bahar-ýazyň,
Kölden uçan guba gazyň,
Ýar meniňki, ýar meniňki.

Ne söwdaga düşen başdyr,
Gözden akan ganly ýaşdyr,
Öpmeklik ne müşgöl işdir,
Ýar meniňki, ýar meniňki.

Göwnüm mün gussaýa dolur,
Hazan urup, meňzim solur,
Bilmeseň, giýewiň olur,
Ýar meniňki, ýar meniňki.

Barabilmenem ýanyňa,
Girebilmenem donuňa,
Ot saldyň Mylaýym janyňa,
Ýar meniňki, ýar meniňki.

Mylaýym bu sözini tamam edenden, kempiriň göwnüne güman gidip, kellesini galdyrdy. Ol kenizine:

– Eý, keniz, şu gyz köşgün üstünde ýaman çyrlaň urup gygyrýar, «Ýar meniňki» diýýär, meniň göwnüme bolmasa, şu ýatan bidöwlet oylan ozal şu gyz bilen bir iş göräýdimikä diýýän, bar Ziwer bege habar ber, ýa şu ýatan bidöwlet oglany öldürsin, ýa ýurtdan çyksyn. Onuň uýasynyň işini bitiripdir bu – diýdi. Çory çäresiz baryp, Ziwer bege habar berdi. Ziwer beg üç-dört atlyny ýanyňa alyp gelip, uklap ýatan oglanyň boýnuna syrtmak salyp, ata süýredip gidiberdi. Ony patyşanyň ýanyňa eltip: «Eý, tagsyr, baýaky bidöwlet oylan meniň enemiň bagyna giripdir, iýenini iýipdir, iýmediginiň şahasyny döwüpdür» diýdi. Patyşa onuň ullakanrak miwäniň ogrusydygyny bilip: «Bar, kyrk peşaba eltip ber» diýdi. Ziwer beg Nejep jany kyrk peşaba eltip berip: «Dembe-demden dara çekiň» diýip, öwrülip gaýdyberdi. Kyrk peşab Nejep jany dara çekjek bolup boýnuna gyl tanap salyp, oglany dara çekmäge gözleri gyýman: «Göz gyýyp dara çeker ýaly oylan däl ekeni» diýip, oýlanyşyp durdular.

Indi habary başga tarapdan eşidiň. Patyşanyň alty aýlyk ýolda bir Ahmet beg atly inisi bardy. Patyşa kyrk gije-gündiz toýa başlanda: «Ahmet beg gelsin, eşitse, meniň aýdyjy bagsym bar» diýip, çapar atly ýollady. Şol wagtlar Ahmet beg kyrk atlysy bilen gelýärdi, olaryň ýoly daryň üstünden düşdi. Ahmet beg görse, daryň aşagynda üýşmelen görünýär. Ol atlylaryna: «Siz gala tarap sürüp gidiberiň, men şu daryň aşagyny bir barlap öteýin»

diýip, at başyny öwürüp, daryň aşagyna barsa, kyrk peşap Nejep jany dara asjak bolup dur. Ahmet beg: «Eý, peşaplar, bu näme boldugy?» diýdi. Onda peşaplar: «Patyşanyň aýdyjy bagsysy ölümli bolup, biziň elimize düşdi» diýende, Ahmet beg: «Bu bir günä etjek oglana meňzemeýär-le, oglanyň geýimlerini geýdiriň, oglany öldürmeg-ä bu ýana dursun, şu oglana agramly söz aýtsaňyzam, sizi tohumurt edip gyraryn» diýdi-de ugrabardi. Nejep janyň boýnunda gyl tapan, elinde sazy bolmasa-da, dilinde sözi, Ahmet bege garap: «Eý, beg aga, bári dur, öz günämi özüm saňa aýdyp galaýyn» diýip, zar-zar ýyglaý, bir baş keleme söz diýse gerek:

Eý, ýaranlar, musulmanlar,
Meni azat et, Ahmet beg.
Ogurlyk maňa töhmetdir,
Meni azat et, Ahmet beg.

Bardym Mylaýym ýanyňa,
Rakypdar suwsar ganyma,
Delalat bol şu janyma,
Meni azat et, Ahmet beg.

Men aşygam gyzył güle,
Ýetişdiň kyrk ýigit bile,
Bar-da meni şadan dile,
Meni azat et, Ahmet beg.

Gyzyl gülem, gyrmyzyýam,
Men ýören ýaban düziýem,
Men birewiň ýalňyzyýam,
Meni azat et, Ahmet beg.

Asmana ýetmedi dadym,
Seni ýetirdi Hudaýym
Aşyk Nejep diýer adym,
Meni azat et, Ahmet beg.

Nejep bu sözüni tamam edenden, Ahmet beg atyny sürüp, gidiberdi. Bärden gahar-gazap bilen agasynyň ýanyňa bardy, salam ýok, zat ýok:

– Eý aga, aga bolsaň bol weli, bu ne iş? – diýdi. Onda patyşa:

– Ahmet beg, eýgilikmi? – diýdi.

– Eýgilik bolanda şeýle iş edilermi, aýdyjy bagşym bar diýip, meni alty aýlyk ýoldan heläk edip getirdiň, bu günki gün ol bagşyny daryň aşagynda gördüm.

– Ahmet jan, ölümlidir ol, öldürjekdirin ony.

– Aga, bir-iki ölümlini biz diläp alyp bilmerismi?

– Eý, Ahmet jan, eger öz janymy dileseň, bereýin, başga näme islegiň bolsa bitireýin, ýöne oňa ölüm jezasyny hudaýyň ýanynda wada edendirin.

Görse, agasynyň jylawy özünden-de gatyrap. Ahmet beg: «Alla janym, bu bidöwlet meniň diýenimi etjek däl-ow, muňa başga bir akyl tapýyn» – diýip oýlandy-da:

– Eý, aga, onda, başga bir dilegim bar – diýdi.

– Ahmet jan, başga näme arzyň bar?

– Eý, Aga, şol bagşyny üç gije-gündiz aýtdyryp eşideýin, üç gije-gündiz toý tutaýyn, üç gije-gündizem patyşalyk süreýin, özüm hem tagtyňdan düş.

– Ajap bolýar, Ahmet jan.

Patyşa tagtyndan düşüp, haremhanasyna urup gidiberdi. Ahmet jan tagta münüp: «Üç gije-gündiz toýum bar, eşidip gelmedigiň başy ölümlü, maly talaňly» diýip, çar tarapa jar çekdiriberdi. Patyşanyň jarçysynyň biri Mylaýymyň köşgüniň ýanyndan «Patyşanyň bagşysyny üç gije-gündiz aýtdyryp, eşidip, öldürjekler, şuny eşidip barmadygyň başy ölümlü, maly talaňly» diýip, gygyryp ötüberdi. Muny Mylaýym han eşidip, bitakat, biaram boldy, sabyr-takaty galmady, janyna howul düşüp: «Alla janym, ýarymy görmän galmaly boldum-ow» diýip, haremhana girip, perizat lybaslaryny geýip, dakynybilenini dakynyp, ýer, minnetdar bolsaň basaryn, bolmasaň basmaryn diýip, özüni bezäp, köşgüniň öňüne çykça, bir garry kempir mama sataşdy. Mylaýym: «Ýör, mama jan, toýa barsaň» diýip, mamanyň elinden tutup, tasanakladyp, süýräp ýöriberdi. Mamanyň her aýagy bir ýere degýär. Onda mama: «Eý, oglum, assarak» diýýär. «Assaragyňy görüpdirin» diýip, mamany deri süýrän ýaly, süýreý-süýreý, märekäniň bir çetinden eltip taşlady. «Al, mama jan, hoş, Alla ýaryň indi seniň» diýdi. Özüne mälim, Nejep janam bazary guralan toýda aýdym aýdyp otыр. Mylaýym han Nejep janyň husnyjemalyny görüp, takat berip durabilmedi. «Şu zaňňaryň ogly bilen men ýedi gije-gündiz hemra bolup ýatdym, meniň boýnumda ýuparmüşk dermanlarynyň ysy bar. Şunuň ýele tarapyňa geçip duraýyn, ysym baryp burnuna ursa, meniň şu märekä gele-

nimi bilip, maňa bir söz gatsa, ölsem-de şunuň bilen bile öleýin. Ýok ony bilmeşe, onda öz aýagyndan özi tozar gider-dä» diýip, Mylaýym han Nejep janyň ýele tarapyna geçip durdy. Nejep janyň baýaky ýedi gije-gündizläp öwrenişen yslary burnuna urdy. Ýarynyň gelenini bilip: «Eý, gözüňe döneýin, boýuňa döneýin, jan bazary gurlan toýuma sen-de geldiňmi?» diýip, Mylaýymy gözi görmezden, ortada oturan ýerinde zor, çyn ebrinowbahar ýyglap, bir baş keleme söz diýse gerek:

Gitme-gitme, senden habar alaýyn,
Gözleri messanym, toýa geldiňmi?
Söwdügim, adyňa gurban bolaýyn,
Jennetim, bossanym toýa geldiňmi?

Sensiz ýagty günüm maňa erir şam,
Biçäre misginem, dertlidir synam,
Derdime dermanym, genjim-hazynam,
Gazalym, dessanym, toýa geldiňmi?

Bu yşgyň ataşy ýakdy magraýy,
Muhabbet süýjüdir, aýralyk aýy,
Gözümiň röwşeni depämiň täji,
Hem hanym, soltanym, toýa geldiňmi?

Jan şährini saňa bereýin para,
Bir ejiz bendiň men, çekdirme dara,
Goýnuň içi meňzär pasly bahara,
Bilbil gülüstany, toýa geldiňmi?

Aşyk Nejep ýar ýoluna baş goýup,
Kim ötdi dünýäden didardan doýup,
Al ýanak üstüne zülpuňi ýaýyp,
Alma zenehdanym, toýa geldiňmi?

Bu sözüni tamam edenden soň, Mylaýym gyz:

– Eý, zaňňaryň ogly indi söz gatdyň, indi seniň bilen ölmedik, namart bolsa gerek – diýip, märekäni o ýana, bu ýana tirsekläp, märekäniň orta gürpüräğine baryp, Nejep janyň ýanyna barmaga uýalyp, бүrenip duruberdi.

Muňa Nejep janyň gözi düşdi: «Eý, gözüňe döneyin, boýuňa döneyin, indi kimden bürenip dursuň, kimden basylyp dursuň, ýanjagazyma geläýseň bolmaýamy!» diýip, Mylaýym gyza garap, bir baş keleme söz aýdar gerek:

Söwdüгим, kaýdan geler sen,
Ýoluňa gurban bolaýyn.
Haýsy ulusdan bolar sen,
Iliňe gurban bolaýyn.

Söwdüгим, näge durar sen,
Ýüzüňi kimden бүрär sen,
Perenjäň ýerden süýrär sen,
Halyňa gurban bolaýyn.

Nala-ha, söwdüгим, nala,
Meger, peýmanamyz dola,
Meni şitde kimin ora,
Biliňe gurban bolaýyn.

Doldur-ha, söwdüгим, doldur,
Indi peýmanamyz şoldur,
Gul Nejebi özüň öldür,
Eliňe gurban bolaýyn.

Nejep bu sözüni tamam edenden soň, Mylaýym gyz gelip, Nejebiň garşysyna geçdi-de oturyberdi. Ol:

– Eý, zaňňaryň ogly, «Özüň öldür-pözüň öldür» diýip, namartçylyk edip oturma, eliňdäki sazy bäri al, men ölemde sen öljek dälmi näme? – diýdi. Onda Nejep:

– Eý, Mylaýym jan, ýüregimde ýene birje pynhan sözüm bar, şonam aýdyp, sazmy saňa bereýin – diýip, Nejep jan ýüregindäki sözüni aýdar, gör, näme diýýär:

Seriňe döneyin, gül ýüzli ýarym,
Özüň öldür, meni berme jellada.
Gije-gündiz meniň sen intizarym,
Özüň öldür, meni berme jellada.

Ganym jellat, buýrmuş meniň kastyma,
Kişi beýle giç gelermi dostuna,
Üç günden soň elter daryň astyna,
Özüň öldür, meni berme jellada.

Tomaşa eýlediň meniň oýnuma,
Edep-ekram bilen girdiň goýnuma,
Üç günden soň arkan düşer boýnuma,
Özüň öldür, meni berme jellada.

Arzyny ýetirin şirin diliňe,
Gurban olam lebleriňe, balyňa,
Nejebi öldür, hanjar alyp eliňe,
Özüň öldür, meni berme jellada.

Nejep bu sözüni tamam edenden soň, Mylaýym gyz aýtdy:

– Eý, zaňňaryň ogly, men saňa ýaňy aýtmadymmy, «jellat-pellat» diýip oturma, eliňdäki sazyňy bäri al – diýdi. Onda Nejep jan:

– Ine, dutar, Mylaýym jan – diýdi. Mylaýym gyz şu ýerde Nejep janyň piriniň beren gara dutaryny elinden alyp, örboýuna galyp, dutary iki mämmäniň ortasynda jaýlaşdyryp goýup:

– Eý, halky-halaýyk, dogan-gardaş, daýy-ýegen, men şu gün şu oglana gurbanlyk bolmaga geldim – diýip, bir baş keleme söz aýdar gerek:

Eý, ýaranlar, musulmanlar,
Nejebe gurbana geldim.
Arzym eşit, begler, hanlar,
Men şuna gurbana geldim.

Çölde gezen ahylarym,
Suwda ýüzen mahylarym,
Eşidiň, beg daýylarym,
Nejebe gurbana geldim.

Säheriň daň ýyldyzyýam,
Esen weziriň gyzyýam,

Mylaýym hanyň özüyem,
Nejebe gurbana geldim.

Mylaýym bu sözüni tamam edenden soň, Ahmet beg agasynyň ýanyna bardy.

– Eý, agam, baýaky öldürjek diýen oglanyň, owal bir bolsa, indi iki boldy – diýdi. Onda patyşa:

– Ikisinem öldürerin – diýdi.

– Eý, aga, ol oglanyň işi jan aljak weziriň gyzy bilen eken, «Pylan patyşa weziriniň gyzyny bir aýak ýalaň jalataýa deň edip öldüräýipdir» diýen at başga birinden galsyn, senden galmasyn. Aga, iň gowusy sen olary ýurtdan çykaray.

– Ahmet jan, eýse, gözüme görünmesin, ýurtdan çyksyn.

– Aga, şol oglanlary ýurtdan çykarjagyň çynmy?

– Hawa, çyn.

– Aga, meniň ýurdumdan daş ýurt ýok, men olary alyp ýöribersem näderkä?

– Gözüme görünmese bolýar.

Ine, şundan soň, Ahmet beg Nejep jan bilen Mylaýym jany päkize bir ata mündürüp, alty aýlyk ýoly alty basyp, ilatyna baryp ýetdi.

Ahmet beg ilatyna baryp, kyrk gije-gündizläp toý berdi. Kyrk gije-gündizlik toýuny sowup, iki molla, bir kazy getirip, Mylaýym jany Nejep jana nikalap, alyp berdi. Olaryň ikisini bir ak öýe salyp, dört töwereginde bagşy aýtdyrdylar. Şunlukda bular maksat-myratlaryna ýetdiler.

TÜRKMEN HALK DÖREDIJILIGI BOÝUNÇA TEMALAR WE SORAGLAR

1. Türkmen halk döredijiligi barada umumy maglumat.
2. Halk döredijiligine degişli adalgalary düşündirmek.
3. Halk döredijiliginiň tebigaty we aýratynlyklary: onuň sungat, edebiyat, taryh, dil, döredijilik we gaýrylar bilen arabaglanyşygy.
4. Gadym türkmen halk döredijiligi.
5. Türkmen halk döredijiligi we taryhy döwürler.
6. Häzirki zaman türkmen halk döredijiligi.
7. Halk döredijiligini döredýän, saklaýan we ýaýradýan aýdyjylar, ozanlar, bagşylar, ertekçiler, rowaýatçylar, hafyzlar we beýlekiler barada maglumat,
8. Halky eserleri ýygnamagyň we neşir etmegiň usullary.
9. Türkmen halk döredijiliginiň köp jiltligini neşire taýýarlamak.
10. Halk döredijiligini öwreniş ylmynyň emele gelmegi, ösüş ýollary.
11. B. A. Garryýew – halk döredijiligini öwreniji görnükli alymdyr.
12. A.P. Poseluyewskiniň, A. Sakaliniň, A. Gowşudowyň, Hojaly mollanyň, N. Küräýewiň halk döredijiligi baradaky işleri.
13. Türkmen halk döredijiliginiň Watançylyk urşundan soňky öwrenilişi. H. G. Göroglynyň, B. Mämmetýazowyň, Ş. Halmuhammedowyň, A. Baýmyradowyň, K. Berkeliýewiň, B. Welýewiň, G. Ylýasowanyň, G. Geldiýewiň, P. Kiçigulowyň, S. Annanuwanyň, G. Gurbanowyň, D. Muhamowyň, A. Durdyýewanyň, S. Mämmetnurowyň, N. Şükürowyň, H. Goçmyradowyň işlerine häsiýetnama bermek.
14. Garaşsyzlyk ýyllarynyň halk döredijiligi.
15. Halky eserleriň toparlara, kysymlara we žanrlara bölünişi.
16. Şahyranahalky eserleriň esasy aýratynlyklary, žanrlary.
17. Talhynlar aýal-gyzlaryň söýgi hakdaky aýdymlarydyr.
18. «Haraý», «Dönem», «Ýareýjan», «Lollujan», «Kän salam» aýdymlary: many-mazmuny, temalary, çeperçiligi, ýerine ýetirilişi.

19. Aýdyşyk aýdymlary: temasy, manysy, ýerine ýetirýän hyzmaty.
20. Tirme aýdymlary: temasgy, manysy, çeperçiligi.
21. Toý aýdymlary: leýeranlar, ýar-ýarlar, öleňler.
22. Küştdepmelerň ýerine ýetirilişi, çeperçiligi, beýleki žanrlar bilen arabaglanyşygy.
23. Läleleriň many, tema we çeperçilik aýratynlyklary.
24. Monjugatdylar: ýerine ýetirilişi, beýleki žanrlardan tapawudy.
25. Hüwdülerde perzende bolan söýgi.
26. Agylaryň temasy, ýerine ýetirilişi.
27. Däp-dessurlar bilen baglanyşykly şahyрана eserleriň aýratynlyklary. Olaryň estetiki we çeşmelik hyzmaty.
28. Nakyllaryň, atalar sözleriniň žanr aýratynlygy, manysy, çeperçiligi.
29. Nakyllaryň temalara bölünişi.
30. Il-ýurt, adamkärçilik, agzybirlik, dostluk hakdaky nakyllar.
31. Matallaryň žanr aýratynlygy, matalyň esasy we manysy.
32. Matallaryň temalara bölünişi, ýerine ýetirilişi.
33. Türkmen çagalar folkloryna degişli žanrlar.
34. Sanawaçlaryň žanr aýratynlygy, çeperçiligi, ýerine ýetirilişi.
35. «Hapyz aga», sanlar hakdaky sanawaçlaryň ähmiýeti, çeperçiligi.
36. Ýaňyltmaçlaryň we tapmaçalaryň terbiýeçilik ähmiýeti, çeperçiligi, ýerine ýetirilişi.
37. Türkmen ýomaklary: ýerine ýetirilişi, çeperçiligi, ähmiýeti.
38. Alkys-dilegler halk döredijiliginiň žanry hökmünde. Olaryň durmuşlygy, many-mazmuny.
39. Ýrymlar barada maglumat, olaryň däp-dessur bilen baglanyşygy.
40. Halky kyssalar barada umumy maglumat.
41. Gadym türkmen mifleri: olarda her hili akymalaryň, gowşak durmuşy, hyýaly garaýyşlaryň beýan edilişi.
42. Türkmen efsanlarynyň žanr aýratynlygy, çeşmelik hyzmaty.
43. Efsanlaryň rowaýatlar bilen arabaglanyşygy, klassifikasiýasy.
44. Rowaýatlaryň žanr aýratynlygy.
45. Rowaýatlarda taryhy wakalaryň beýan edilişi.
46. Taryhy şahslar, şahyrlar we aýdym-saz sungaty hakdaky rowaýatlar.
47. Lukman Hekimiň, Keýmir Körüň, Magtymgulynyň çeper halky keşpleri.
48. Rowaýatlar çeper edebiýatyň çeşmesidir.
49. Hekaýatlarda halk gahrymançylygynyň beýan edilişi.

50. Hekáýatlar şadessanlaryň ilkinji nusgasydyr.
51. Şorta sözleriň many-mazmun aýratynlygy.
52. Aldarköse, Ependi, Kemine hakyndaky şorta sözlerde durmuş wakalaryň beýan edilişi.
53. Myraly we Japbaklar hakyndaky halky eserleriň özboluşlylygy.
54. Ertekileriň žanr aýratynlygy.
55. Ertekilerde çeper hyýaly beýan etme we durmuş.
56. «Akpamyk», «Hudaýberdi gorkak», «Böwenjik», «Ýartygulak»
ertekileriniň many-mazmuny, çeperçiligi.
57. Jadyly ertekilerde halk hyýalynyň şöhlenilişi.
58. Durmuşy ertekilerde durmuşy garşylyk.
59. Durmuşy ertekilerde aýal-gyzlaryň keşbi.
60. Haýwanlar hakyndaky ertekileriň aýratynlyklary.
61. Ertekileriň çeper estetiki hyzmaty.
62. Türkmen ertekiçileri hakda umumy maglumat.
63. Türkmen ertekilerinde millilik we ynsanperwerlik.
64. Ertekileriň esasynda döredilen çeper eserler.
65. Türkmen halk şadessanlary, olaryň nusgalary, şahalary.
66. «Oguznamalarda» Oguz hanyň çeper keşbi.
67. Oguzhan – türkmen halkynyň nesilbaşysydyr.
68. «Oguznamalarda» watançylyk we agzybirlik.
69. Oguznamaçylyk däpler.
70. «Oguznamalaryň» golýazmalary.
71. «Gorkut Ata» şadessanynyň temasy, many-mazmuny.
72. Şadessanda halky gahrymançylyk.
73. Şadessanyň gahrymanlaryny häsiýetlendirmek.
74. Şadessanyň çeperçiligi, dili, çeşmelik hyzmaty.
75. «Görogly» türkmen halkynyň gahrymançylykly şadessanydyr.
76. Şadessanyň temasy, many-mazmuny.
77. Şadessanda halkyň gahrymançylyk, watançylyk, ahlak baradaky
gözlegleri.
78. Şadessanyň taryhy esaslary.
79. Şadessanyň gurluşy, çeperçiligi.
80. Şadessanda Göroglynyň çeper keşbi.
81. Şadessanda Agaýunusyň we beýleki aýal-gyzlaryň çeper keşpleri.
82. Şadessanda atyň waspy.
83. «Görogly» bagsylaryň dilinde.
84. «Görogly» şadessanynyň çeper edebiýata eden täsiri.

85. Göroglyşynas türkmen alymlary.
86. «Göroglynyň» gündogar halk döredijiliginde tutýan orny.
87. «Hüýrlukga-Hemra» dessanynyň many-mazmuny, çeperçiligi.
88. Dessanda Hemranyň çeper keşbi.
89. Dessanda aýal-gyzlaryň keşpleri.
90. Eserde dogruçylyk, sahatlylyk, ata-enä söýgi, mertlik kimin sypatlar.
91. «Hüýrlukga-Hemra» dessanynyň neşirleri.
92. «Şasenem-Garyp» dessanynyň temasy, manysy.
93. Dessanyň ýordumlary, sýuzetleriniň ýaýraýşy, çeperçiligi.
94. Dessanyň «Helalaý-Garyp», «Gülçemen-Garyp», «Aýsenem-Garyp» şahalary.
95. Dessanda Garybyň çeper keşbi.
96. Dessanda aýal-gyzlaryň çeper keşpleri.
97. Türkmen dessanlarynda zalym şalaryň çeper keşpleri.
98. «Şasenem-Garyp» dessanynyň neşirleri.
99. «Şasenem-Garyp» dessanynyň Gündogar halklaryna ýaýraýşy.
100. «Saýatly Hemra» dessanynyň temasy, manysy, çeperçiligi.
101. Dessanda Hemranyň çeper keşbi.
102. Saýat bilen Selbinyýazyň çeper keşpleri.
103. «Saýatly Hemra» bagsylaryň dilinde.
104. «Nejep oglan» dessanynyň mowzugy, many-mazmuny, çeperçiligi.
105. Dessanda aýdym-saza goýulýan sarpa.
106. Nejebiň çeper keşbi.
107. Elbent bagşynyň çeper keşbi.
108. Türkmen halk döredijiliginde Aşyk Aýdyň piriň çeper keşbi.
109. Türkmen dessanlarynda enäniň keşbi.
110. «Asly-Kerem» dessanynyň temasy, many-mazmuny.
111. Asly bilen Keremiň çeper keşbi.
112. Dessanda dostluk temasy.
113. «Kasym oglan» dessanynyň temasy, many-mazmuny, çeperçiligi.
114. «Göwher gyz we Şiraly beg», «Melike-Dilaram», «Raý Çini», «Hatam Taý», «Arzy-Gammar» ýaly halky dessanlaryň many-mazmuny, çeperçiligi.
115. Türkmen halk döredijiligine gadymy grek medeniýetiniň täsiri.
116. Türkmen halk döredijiliginiň arap medeniýeti bilen arabagla-nyşygy.

-
117. Türkmen we pars halk döredijiliginiň arabaglanyşygy.
  118. Türkmen, azerbaýjan, uýgur halk döredijiliginiň taryhy esaslary.
  119. Gazak, garagalpak halk döredijiliginiň türkmen halk döredijiligi bilen arabaglanyşygy.
  120. Türkmen we özbek halk döredijiliginiň arabaglanyşygy.
  121. Daşary ýurtlarda ýaşayan türkmenler we olaryň halk döredijiligi barada söhbet.
  122. Türkiýede ýaşayan arkadaşlarymyzyň halk döredijiligi.
  123. Eýranda we Owganystanda ýaşayan arkadaşlarymyzyň halk döredijiligi.
  124. Garagalpagystanly türkmenleriň halk döredijiligi.
  125. Buharaly, Täjigistanly türkmenleriň halk döredijiligi.
  126. Stawropol türkmenleriniň halk döredijiligi.
  127. Türkmen halk döredijiliginiň Gündogar halklarynyň halk döredijiligine eden täsiri.
  128. Türkmen halk döredijiligi we gadymy ýazuw ýadygärlikleri.
  129. Türkmen halk döredijiligi bilen çeper edebiýatyň arabaglanyşygy.
  130. Azadynyň «Wagzy azat» poemasynda halk döredijiligi.
  131. Magtymgulynyň eserlerinde nakyllar.
  132. Magtymgulynyň eserlerinde Gündogar rowaýatlary.
  133. «Görogly» we Magtymguly.
  134. Andalybyň işlän halky ýordumlary.
  135. Şabendäniň rowaýatlar esasynda döreden eserleri.
  136. Şeýdaýy we türkmen halk döredijiligi.
  137. Magrupynyň döredijiliginde halk döredijiligi.
  138. Mollanepes we halk döredijiligi.
  139. Seýdi bilen Zeliliniň döredijiligine halk döredijiliginiň eden täsiri.
  140. Halk döredijiligi häzirki zaman edebiýatynyň çeşmesidir.
  141. Ata Gowşudow we halk döredijiligi.
  142. Halk döredijiliginiň esasynda döredilen powestler.
  143. Berdi Kerbabaýew we halk döredijiligi.
  144. Kerim Gurbannepesow we halk döredijiligi.
  145. Türkmen çagalar edebiýaty we halk döredijiligi.
  146. Bagtyýarlyk zamanynda halk döredijiligine goýulýan sarpa.
  147. Ertekileriň esasynda döredilen poemalar.

148. Türkmen edebiýatynda tapmaça goşgular.

149. Türkmen halk döredijiligi ynsany terbiýelemegiň gözli çeşmesidir.

150. Gahryman Arkadagymyzyň halkymyza sowgat beren «Paýhas çeşmesi» kitabyňyň terbiýeçilik ähmiýeti.

151. Türkmen halk döredijiligi baradaky söhbeti jemlemek.

EDEBIÝATLAR

I. YLMY EDEBIÝATLAR, OKUW KITAPLARY WE GOLLANMALAR

1. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Medeniýet halkyň kalbydyr. – Aşgabat, 2014.
2. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Ile döwlet geler bolsa. – Aşgabat, 2014.
3. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmen medeniýeti. – Aşgabat, 2015.
4. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Çaý – melhem hem ylham. – Aşgabat, 2016.
5. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Parahatçylyk sazy, dostluk, doganlyk sazy. – Aşgabat, 2016.
6. Abdyllyýew Ö. Türkmen halk döredijiliginiň erteki žanry. – Aşgabat, 1977.
7. Акиниязов Г. Б. Идей свободомыслия в туркменском фольклоре. – Ашхабад, 1976.
8. Annaýew K., Balakaýew G., Mommyýew K. Türkmen milli oýunlary. – Aşgabat, 1962.
9. Aşyrow A. Könegüzer. – Aşgabat, 1992.
10. Карриев Б. Биобиблиография. – Ашхабад, 1987. (Составители М. Худайкулова, Р. В. Хахулина). – Ашхабад, 1987.
11. Baýmyradow A. Seýdi we halk döredijiligi. – Aşgabat, 1976.
12. Baýmyradow A. Epiki obrazda ewolýusiýa. «Görogly» eposyndaky Öweziniň obrazynyň mysalynda. – Aşgabat, 1980.
13. Baýmyradow A. Türkmen folklor prozasynyň taryhy ewolýusiýasy – Aşgabat, 1982.
14. Baýmyradow A. Haýwanlar hakyndaky türkmen ertekileri. Barlaglar we tekstler. – Aşgabat, 1986.
15. Baýmyradow A. Rowaýatlarda taryhy şahslar. – Aşgabat, 1992.
16. Bekmyradow A. Göroglynyň yzlary. – Aşgabat, 1988.

17. Bekmyradow A. Andalyp hem oguznamaçylyk däbi. A., 1987.
18. Berkeliýew K. Türkmen nakyllary we atalar sözi. – Aşgabat, 1958.
19. Berkeliýew K. Türkmen halk döredijiligi boýunça görkeziji. – Aşgabat, 1980.
20. Berkeliýew K. Halk döredijiliginde döp-dessur poeziýasy. – Aşgabat, 1985.
21. Bertels Ý. E. Türkmen halkynyň edebi geçmişi. // XVIII-XIX asyr türkmen edebiýatynyň taryhyndan oçerkler. – Aşgabat, 1967.
22. Çaryýew M. Magtymguly we halk döredijiligi. – Aşgabat, 1983.
23. Джикиев А. Очерки происхождения и формирование туркменского народа в эпоху Средневековья. – Ашхабад, 1991.
24. Джикиев А. Традиционные туркменские праздники, развлечения и игры. – Ашхабад, 1983.
25. Durdyýew H. Şabram şelpeler. – Aşgabat, 1982.
26. Durdyýewa A. «Asly – Kerem» dessany doganlyk halk-laryň arasynda – Aşgabat, 1991.
27. Durdyýewa A. «Görogly» eposynda fantastika. – Aşgabat, 1981.
28. Durdyýewa A. Türkmen folklorýnda sanawaçlar we ýaňyltmaçlar žanrlarlarynyň aýratynlyklary. – Aşgabat, 1985.
29. Garryýew B. Altyn däneler. – Aşgabat, 1982.
30. Garryýew B. Gelin-gyzlaryň gözeli poeziýasy. – Aşgabat, 1975.
31. Garryýew B. Halk gahrymançylyk eposy «Görogly». – Aşgabat, 1977.
32. Garryýew B. Läle. Monjugatdy. Hüwdi. – Aşgabat, 1977.
33. Garryýew B. Türkmen edebiýat folklorýnda aýal-gyzlaryň obrazý. – Aşgabat, 1975.
34. Garryýew B. Türkmen halk nakyllary. – Aşgabat, 1976.
35. Garryýew B. Türkmen folklorýndan usuly gollanma. – Aşgabat, 1947.
36. Garryýew S. A. Türkmen eposy, dessanlary we Gündogar halklarynyň epiki döredijiligi. – Aşgabat, 1982.
37. Garryýew S. A. Türkmen edebiýatynyň Sowet Gündogar halklarynyň edebiýatlary bilen özara baglanyşygynyň taryhyndan. – Aşgabat, 1967.
38. Geldiýew G. Türkmen şahyrana halk döredijiligi. – Aşgabat, 2003.

39. Goçmyradow H. Türkmen halk döredijiligi. – Aşgabat, 2010.
40. Gorkut ata –1500. – Aşgabat, 1999.
41. Görogly H. Oguz gahrymançylyk eposy. – Aşgabat, 1999.
42. Гуллыев Ш. Искусство туркменских бахши. – Ашхабад, 1985.
43. Gurbanow G. Türkmen halk matallary. – Çärjew, 1960.
44. Gutlyýewa S. «Asly – Kerem» dessany. – Çärjew, 1991.
45. Gutlyýewa S. «Hüýrlukga – Hemra» dessany. – Çärjew, 1990.
46. Gutlyýewa S. «Nejep oglan» dessany. – Çärjew, 1990.
47. Gutlyýewa S. «Saýatly Hemra» dessany. – Çärjew, 1991.
48. Gutlyýewa S. Türkmen halk dessany «Nejep oglan». – Aşgabat, 1981.
49. Gylyçdurdyýew A. Gorkut ata. – Aşgabat, 1990.
50. Halmuhammedow Ş. Söweşjeň satira. – Aşgabat, 1975.
51. Halmuhammedow Ş. Türkmen halk ýumorynyň we satirasynyň žanr özboluşlylygy. – Aşgabat, 1977.
52. Halmuhammedow Ş. Gülkiniň güýji. – Aşgabat, 1978.
53. Halmuhammedow Ş. Türkmen ertekilerinde halk satirasynyň çeper tärleri. – Aşgabat, 1984.
54. Halmuhammedow Ş. Türkmen ertekilerinde durnukly çeperçilik döpler. – Aşgabat, 1989.
55. Халмухаммедов Ш. Система образов туркменской сказочной сатиры. – Aşgabat, 1990.
56. Hanow N., Ýazymow O. Halk döredijiligini toplaýanlara gollanma. – Aşgabat, 1955.
57. Hydyrow Ý., Ilýasow Ö. Mahmyt Kaşgarynyň «Diwany lugat et türk» kitabynyň edebi elementleri. – Çärjew, 1980.
58. Жирмунский В. М. Народный героический эпос. Сравнительно-исторические очерки. – Москва-Ленинград, 1962.
59. Каррыев Б. А. Эпические сказания о Кер-Оглы у тюркоязычных народов. – Москва, 1963.
60. Каррыева А. Б. Поэтическая система эпоса «Гёроглы». – Ашхабад, 1990.
61. Kekilow A. Söz sungaty. – Aşgabat, 1970.
62. Kekilow A. Söz syrlary. – Aşgabat, 1975.
63. Kiçigulow P. «Görogly» hakynda söhbet. – Aşgabat, 1978.
64. Короглы Х. Г. «Шасенем-Гариб» – народный дестан. М., 1955.

65. Короглы Х. Г. Туркменская литература. – Москва, 1972.
66. Короглы Х. Г. Огузский героический эпос. – Москва, 1976.
67. Короглы Х. Г. Взаимосвязи эпоса народов Средней Азии, Ирана и Азербайджана. – Москва, 1983.
68. Kösäýew M. Edebiýat barada söhbet. – Aşgabat, 1972.
69. Kulyýewa O. Ereke maýa münjekmi? Türkmen milli oýunlary. – Aşgabat, 2008.
70. Kürenow S. Stawropol türkmenleri hem-de olaryň medeni baýlygy. – Aşgabat, 1962.
71. Mahmyt Kaşgarly türkologiýa ylmyny esaslandyryjydyr (Hal-kara ylmy maslahatyň nutuklarynyň gysgaça beýany, 2008, 21-22-nji fewral). – Aşgabat, 2008.
72. Мамедязов Б. Туркменский героический эпос «Гёроглы». – Ашхабад, 1992.
73. Mämmetjumaýew A, Täjimow A. Gadym türkmen edebiýaty – Aşgabat, 2010.
74. Mämmetýazow B. «Görogly» eposy we onuň häzirki zaman ýagdaýy. – Aşgabat, 1979.
75. Mämmetýazow B. «Görogly» eposynyň döreýşi hakynda. – Aşgabat, 1982.
76. Mämmetýazow B. «Görogly» eposynyň poetikasy hakynda. – Aşgabat, 1984.
77. Mämmetýazow B., Durdyýewa A. Türkmen halk eposynda prozanyň orny. – Aşgabat, 1976.
78. Myradow A. Ilaman bagşy hem-de onuň edebi-folklor mirasy. – Aşgabat, 1992.
79. Nazarow R. Beýik Watançylyk urşy ýyllarynda türkmen halk şahyрана döredijiligi. – Aşgabat, 1960.
80. Nazarow R. Oktýabr rewolýusiýasyndan öňki türkmen halk poýeziýasy hakynda. – Aşgabat, 1965.
81. Nuralýew D. Akademik A. N. Samoýlowiç we türkmen edebiýaty. – Aşgabat, 1971.
82. Oguznama ýordumy – taryhy we medeni çeşme hökmünde. (Hal-kara ylmy maslahatyň nutuklarynyň gysgaça ýygındysy. 2010, 14-15-nji oktýabr). – Aşgabat, 2010.
83. Otdyýew G, Atdaýewa N. Türkmen halk döredijiligi. – Aşgabat, 2010.

84. Oraz Ýagmyr. Gurt Ýakup. – Aşgabat, 1991.
85. Поцелуевский А. П. Туркменское народное творчество. // «Sowet edebiýaty» žurnaly, 1944, №1-2.
86. Поцелуевский А. П. Стихотворный ритм гокленских народных песен. – Ашхабад, 1928.
87. Поцелуевский А. П. Избранные труды. – Ашхабад, 1975.
88. Rejebow R. Gadym türkmen edebiýaty. – Aşgabat, 1991.
89. Роль фольклора в развитии литератур народов СССР. – Москва, 1975.
90. Сакали М. А. Туркменский сказочный эпос. – Ашхабад, 1966.
91. Советский фольклор. Вып. I. Ленинград, 1934.
92. Türkmen dessançylyk sungatynyň ylmy ugurlary. – Aşgabat, 2015.
93. Türkmen folklorynyň häzirki zaman ýagdaýy. – Aşgabat, 1975.
94. Türkmen folklory häzirki zamanda. – Aşgabat, 1976.
95. Türkmen halk döredijiligi. Bibliografik görkeziji. (Düzen A. Seýidow). – Aşgabat, 1969.
96. Türkmen halk döredijiligi boýunça oçerkler. – Aşgabat, 1967.
97. Şükürow N. Türkmen folklorynda halkyň dünýägaraşynyň şöhlelenişi. – Aşgabat, 1979.
98. Успенский В., Беляев В. Туркменская музыка. I tom. – Москва, 1928.
99. Успенский В., Беляев В. Туркменская музыка. II tom. – Москва, 1936.
100. Успенский В., Беляев В. Туркменская музыка. I tom. – Ашхабад, 1979.
101. Ylma we bilime siňen ömür. Türkmenistanyň YA-nyň akademigi B. A. Garryýewiň doglan gününüň 100 ýyllygyna bagyşlanýar. – Aşgabat, 2014.
102. Weliýew B. Stawropol türkmenleriniň dessanlary. – Aşgabat, 1980.
103. Weliýew B. Türkmen halk poeziýasy – Aşgabat, 1983.
104. Weliýew B. Türkmen folklorynda durmuşy ertekleriň gelip çykyşy. – Aşgabat, 1990.
105. Вопросы изучения эпоса народов СССР. – Москва, 1958.

II. ÇEPER EDEBİYATLAR, HALK DÖREDIJILIGINDEN ÝYGYNDYLAR, NUSGALAR

1. Abulgazy. Şejerei Terakime. (Çapa taýýarlan R. Rejebow). – Aşgabat, 1992.
2. Akylyly gyz. Türkmen halk ertekileri. (Çapa taýýarlan A. Baýmyradow). – Aşgabat, 1988.
3. Altyn hazyna. (Çapa taýýarlan hem sözbäşy ýazan Ý. Pirgulyýew). – Aşgabat, 1978.
4. Alkyş-dilegler sözlügi. (Çapa taýýarlan S. Gülürow). – Aşgabat, 1997.
5. Антология туркменской поэзии. (Составители Б. Карриев, М. Косаев, Д. Халдурды). – Москва, 1949.
6. Asly-Kerem. (Çapa taýýarlan B. A. Garryýew). – Aşgabat, 1943.
7. Asly-Kerem. (Çapa taýýarlan A. Durdyýewa). – Aşgabat, 1965.
8. Asly-Kerem. (Çapa taýýarlan A. Durdyýewa). – Aşgabat, 2004.
9. Aýdym we läleler. Aýal-gyzlaryň aýdym we läleleri. (Çapa taýýarlan A. Gowşut). – Aşgabat, 1941.
10. Bir bar eken... Ýaşlar üçin köne ertekiler. (Düzen G. A. Ahundow). – Aşgabat, 1937.
11. Çagalar üçin ertekiler. (Toplan K. Osmanow). – Aşgabat, 1940.
12. Çemen. Hüwdüler, läleler, monjugatdylar, aýdymlar. (Çapa taýýarlan S. Annanurowa). – Aşgabat, 1962.
13. Dynç alyş wagty. Ertekiler, şorta sözler. (Toplap, çapa taýýarlan A. Gowşut). – Aşgabat, 1940.
14. Esen Ü. Hazyna. – Aşgabat, 1995.
15. Esen Ü. Mirasnama – Aşgabat, 2004.
16. Ependi. (Çapa taýýarlan Ý. Nasrly). – Aşgabat, 1937.
17. Ependi. (Çapa taýýarlan Ý. Nasrly). – Aşgabat, 1941.
18. Ependi. (Çapa taýýarlanlar Ş. Gandymow, A. Nurýagdyýew). – Aşgabat, 1982.
19. Ependi. (Çapa taýýarlan A. Durdyýewa). – Aşgabat, 2012.
20. Garagalpagystan türkmenleriniň nakyllary. (Çapa taýýarlan S. Arazkulyýew). – Aşgabat, 1968.
21. Garagalpagystanly türkmenleriň pähim-paýhaslary. (Çapa taýýarlan S. Arazkulyýew). – Ankara, 1999.

22. Gelin-gyzlaryň şahyrana döredijiligi. (Çapa taýýarlanlar A. Durdyýewa, A. Baýmyradow). – Aşgabat, 1982.
23. Gelin-gyzlaryň şahyrana döredijiligi. (Çapa taýýarlanlar G. Ýlýasowa, A. Durdyýewa). – Aşgabat, 2005.
24. Gorkut Ata. (Çapa taýýarlan M. Kösäýew). – Aşgabat, 1990.
25. Gorkut Ata. (Çapa taýýarlan M. Kösäýew). – Aşgabat, 1994.
26. Gorkut Ata. – Ankara, 1999.
27. Gorkut ata. – Aşgabat, 2001.
28. Görogly. – Aşgabat, 2012.
29. Görogly. (Çapa taýýarlan A. Gowşudow). – Aşgabat, 1941.
30. Görogly. (Çapa taýýarlanlar A. Gowşudow, M. Kösäýew). – Aşgabat, 1980.
31. Görogly. (Çapa taýýarlanlar B. Ahundow, N. Kürräýew, A. Taýymow), – Aşgabat, 1958.
32. Görogly. Türkmen gahrymançylyk eposy (türkmen we rus dillerinde). (Rus diline terjime eden we çapa taýýarlan B. A. Garryýew). – Moskwa, 1983.
33. Görogly. (Çapa taýýarlanlar B. Mämmetýazow, A. Durdyýewa, Ş. Halmuhammedow, K. Seýitmyradow). – Aşgabat, 1990.
34. Görogly. (Çapa taýýarlanlar B. Mämmetýazow, Ş. Halmuhammedow, S. Rozumbaýew, K. Seýitmyradow, A. Durdyýewa, A. Öräýew, B. Welbaýramow). – Ankara, 6-njy jilt, 1996.
35. Görogly. (Çapa taýýarlanlar B. Mämmetýazow, Ş. Halmuhammedow, S. Rozumbaýew, K. Seýitmyradow, A. Durdyýewa, A. Öräýew, B. Welbaýramow). – Ankara, 7-njy jilt. 1996.
36. Görogly. Çapa taýýarlanlar (B. Mämmetýazow, Ş. Halmuhammedow, S. Rozumbaýew, K. Seýitmyradow, A. Durdyýewa, A. Öräýew, B. Welbaýramow). – Ankara, 8-njy jilt., 1996.
37. Gülälek. Türkmen folklor eserleri. (Toplap, çapa taýýarlan B. Garryýew). – Aşgabat, 1944.
38. Dana sözler. (Çapa taýýarlan B. Garryýew). – Aşgabat, 1978.
39. Napyz aga. (Çapa taýýarlan B. Garryýew). – Aşgabat, 1975.
40. Helalaý-Garyp. (Çapa taýýarlan S. Annanurowa). – Aşgabat, 1966.
41. Хрестоматия по туркменской литературе XVIII-XIX веков и народному творчеству. (Составитель Б. Карриев). – Ашхабад, 1950.

42. Hutdy Humar. Türkmen halk ertekileri we rowaýatlary. (Çapa taýýarlan N. Şükürow). – Aşgabat, 1981.
43. Hüýrlukga-Hemra. (Çapa taýýarlan A. Mirbadalowa). – Aşgabat, 1963.
44. Hüýrlukga-Hemra. (Çapa taýýarlan B. Garryýew). – Aşgabat, 1941.
45. Hüýrlukga-Hemra. (Çapa taýýarlan B. Garryýew). – Aşgabat, 1950.
46. Хурлукга и Хемра. Саят и Хемра. (Составители А. Дурдыева, Б. Мамедязов, А. Мирбадалова). – Москва, 1971.
47. Ibn Sina hakynda rowaýatlar. (Toplap, çapa taýýarlan A. Öräýew) – Aşgabat, 1989.
48. Iki dessan. («Saýatly Hemra» we «Hüýrlykga-Hemra» dessanlary). – Aşgabat, 1980.
49. Kasym oylan. (Çapa taýýarlanlar M. Kösäýew, B. Ahundow). – Aşgabat, 1964.
50. Kasym oylan. Göwher gyz we Şiraly beg. (Düzenler B. Mäm-metýazow, A. Durdyýewa). – Aşgabat, 1976.
51. Kemine. Aýalyň diýenini-de edäýerler. (Çapa taýýarlan A. Ora-zow). – Aşgabat, 1992.
52. Kitaby dädem Gorkut. – Aşgabat, 2015.
53. Kitaby dädem Gorkut we hekaýaty oguznamaýy Gazan beg we gaýry. (Çapa taýýarlan A. Aşyrow). – Aşgabat, 1997.
54. Kitaby dedem Gorkut. (Çapa taýýarlanlar A. Annanurow, T. Guzuçyýew). – Aşgabat, 1995
55. Книга моего деда Коркута. (Составители В. Жирмунский, А. Кононов). – Москва-Ленинград, 1962.
56. Küştdepmeler. (Toplanlar A. Oraztaganow, R. Garaýew). – Aşgabat, 1971.
57. Küştdepmeler. (Toplan A. Oraztaganow) – Aşgabat, 1998.
58. Läleler. (Çapa taýýarlan S. Annanurowa). – Aşgabat, 1960.
59. Magtymguly barada halk rowaýatlary. (Çapa taýýarlan M. Kösäýew). – Aşgabat, 1959.
60. Magtymguly hakynda rowaýatar we legendalar. (Çapa taýýarlan A. Baýmyradow). – Aşgabat, 1983.
61. Magtymguly hakyndaky rowaýatlar. (Çapa taýýarlanlar A. Baýmyradow, B. Baýmyradow). – Aşgabat, 2014.

62. Makal we matallar ýygyndysy (Babalar sözi). (Toplap çapa taýýarlan M. Geldiýew). – Poltarask, 1925.
63. Melike-Dilaram. (Çapa taýýarlan B. Garryýew). – Aşgabat, 1946.
64. Monjugatdy. (Çapa taýýarlan B. Garryýew). – Aşgabat, 1948.
65. Мудрость отцов. Пословицы и поговорки народов Средней Азии. – Ашхабад, 1984.
66. Myraly. (Edebi taýdan işlän B. Kerbabaýew). – Aşgabat, 1948.
67. Myraly hem Soltansöýün. (Çapa taýýarlan K. Borjakowa). – Aşgabat, 1992.
68. Myraly we Soltansöýün. (Toplan P. Agalyýew). – Aşgabat, 1941.
69. Nakyllar we atalar sözi. (Çapa taýýarlan K. Berkeliýew). – Aşgabat, 1961.
70. Nejep oğlan. (Çapa taýýarlanlar N. Hojaýew, P. Agalyýew). – Aşgabat, 1943.
71. Nejep oğlan. (Çapa taýýarlan B. Ahundow). – Aşgabat, 1960.
72. Nejep oğlan. (Çapa taýýarlan K. Seýitmyradow). – Aşgabat, 1977.
73. Paýhas çeşmesi – Aşgabat, 2016.
74. Paýhaslar çemeni. (Çapa taýýarlan Ş. Geldiýewa). – Aşgabat, 2012.
75. Песни и думы народа. Из туркменского народного творчества. (Составители Р. Алиев, Г. Веселков). – Ашгабат, 1955.
76. Possun bazary. Türkmen halk ertekileri. – Aşgabat, 1976.
77. Проданный сон. Туркменские народные сказки. (Подготовка к печати И. Стеблева). – Москва, 1969.
78. Raý Çyni. (Toplap çapa taýýarlan B. Garryýew). – Aşgabat, 1943.
79. Рассказы попугая. (Составитель Б. Карриев, перевод В. Попов). – Ашхабад, 1945.
80. Рассказы попугая. (Составитель Б. Карриев, перевод В. Попов). – Ашхабад, 1963.
81. Reşideddin F. Oguznama. (Çapa taýýarlan N. Halimow). – Aşgabat, 1990.
82. Saýatly Hemra. (Çapa taýýarlan A. Gulmuhammedow). – Aşgabat, 1927.
83. Saýatly Hemra (Çapa taýýarlan B. Kerbabaýew). – Aşgabat, 1941.
84. Saýatly Hemra (Çapa taýýarlan M. Kösäýew). – Aşgabat, 1960.

85. Saýatly Hemra (Çapa taýýarlan B. Mammetyazow). – Aşgabat, 1978.
86. Saýatly Hemra (Çapa taýýarlan M. Öwlüýägulyýewa). – Aşgabat, 2006.
87. Stawropol türkmenleriniň nakyllary. (Çapa taýýarlanlar B. Weliýew, J. Ylýasow). – Aşgabat, 1982.
88. Syrly hazyna. Türkmen halk döredijiligi. (Täzeden işlän Ş. Halmuhammedow). – Aşgabat, 1985.
89. Şamar. Türkmen halk ertekileri. (Çapa taýýarlan Ş. Halmuhammedow). – Aşgabat, 1981.
90. Şasenem-Garyp. (Çapa taýýarlan A. Rahmanow). – Aşgabat, 1992.
91. Şasenem-Garyp. (Çapa taýýarlan B. Ahundow). – Aşgabat, 1959.
92. Şasenem-Garyp. (Çapa taýýarlan B. Ahundow). – Aşgabat, 1979.
93. Şasenem-Garyp. (Çapa taýýarlan N. Hojaýew). – Aşgabat, 1940.
94. Şasenem-Garyp. (Çapa taýýarlan N. Hojaýew). – Aşgabat, 1948.
95. Şasenem-Garyp. (Çapa taýýarlan N. Hojaýew). – Aşgabat, 1957.
96. Шасенем и Гарып. Касым Оглан и другие туркменские народные повести. (Подготовил Х. Короглы. Переводили на русский язык Х. Короглы, И. Стеблева). – Москва, 1991.
97. Шасенем и Гарып. (Переводили на русский язык Н. Манухина, Г. Шенгели). – Ашхабад, 1945.
98. Totynyň hekaýalary. (Çapa taýýarlan B. Garryýew). – Aşgabat, 1945.
99. Totynyň hekaýalary. (Çapa taýýarlan B. Garryýew). – Aşgabat, 1962.
100. Tulum hoja. (Çapa taýýarlan B. Weliýew). – Aşgabat, 1993.
101. Туркменское народное творчество. (Подготовка и перевод Б. Карриев, Г. Веселков). – Ашхабад, 1945.
102. Туркменские народные сказки. (Перевод О. Эрберг). – Москва-Ленинград, 1953.
103. Туркменские народные сказки. Марыйского района. (Собрал и переведил Н. Лебедев). – Москва-Ленинград, 1954.
104. Туркменские народные сказки. (Перевод О. Эрберг). – Ашхабад, 1960.
105. Туркменские пословицы. – Ашхабад, 1958.

106. Türkmenские пословицы и поговорки. (Подготовка и перевод Б. Карриев). – Ашхабад, 1961.
107. Türkmenские пословицы и поговорки. (Подготовка и перевод Б. Карриев). – Ашхабад, 1980.
108. Türkmenские пословицы и поговорки. (Подготовка и перевод Б. Карриев). – Ашхабад, 1981.
109. Türkmenские сказки. (Подготовили М. Сакали, А. Ковшуттов). – Ашхабад, 1948.
110. Türkmenские сказки. – Ашхабад, 1963.
111. Türkmenский юмор. (Составители А. Кекилов, М. Косаев) – Ашхабад, 1961.
112. Türkmen aýdymlyry. (Toplan A. Nazarow). – Aşgabat, 1960.
113. Türkmen halk aýdymlyry. (Toplap, çapa taýýarlan B. Garryýew). – Aşgabat, 1944.
114. Türkmen halk dessanlary. I tom. (Çapa taýýarlanlar A. Garryýewa, K. Berkeliýew, K. Seýitmyradow). – Aşgabat, 1993.
115. Türkmen halk dessanlary. II tom. (Çapa taýýarlan A. Aşyrow). – Aşgabat, 1993.
116. Türkmen halk döredijiligi. Hrestomatiýa. I kitap. (Düzüjiler A. Baýmyradow, A. Hojagulyýew) – Aşgabat, 1992.
117. Türkmen halk döredijiligi. Hrestomatiýa. II kitap. (Düzüjiler A. Baýmyradow, A. Hojagulyýew) – Aşgabat, 1994.
118. Türkmen halk ertekileri. – Aşgabat, 2007.
119. Türkmen halk ertekileri. – Aşgabat, 2011.
120. Türkmen halk ertekileri. I tom Haýwanlar hakyndaky ertekiler. (Çapa taýýarlanlar: N. Ataýew, G. Nazarow, Ş. Halmuhammedow, M. Çaryýew, Ý. Nurlyýew). – Aşgabat, 1978.
121. Türkmen halk ertekileri. II tom. Jadyly ertekiler. (Çapa taýýarlanlar: N. Ataýew, G. Nazarow, Ş. Halmuhammedow, M. Çaryýew, Ý. Nurlyýew). – Aşgabat, 1979.
122. Türkmen halk ertekileri. III tom. Durmuşy ertekiler. (Çapa taýýarlanlar: N. Ataýew, G. Nazarow, Ş. Halmuhammedow, M. Çaryýew, Ý. Nurlyýew). – Aşgabat, 1980.
123. Türkmen halk ertekileri. Durmuşy ertekiler. (Çapa taýýarlan Ş. Geldiýewa). – Aşgabat, 2006.
124. Türkmen halk ertekileri. Jadyly ertekiler. (Çapa taýýarlan Ş. Geldiýewa). – Aşgabat, 2006.

125. Türkmen halk ertekileri. Haýwanlar hakyndaky ertekiler. (Çapa taýýarlan N. Seýidow). – Aşgabat, 2012.

126. Türkmen halk ertekileri. (Düzen B. Weliýew). – Aşgabat, 1986.

127. Türkmen halk ertekileri. (Düzenler M. Sakali, A. Gowşut). – Aşgabat, 1940.

128. Türkmen halk ertekiler ýygındysy. (Çapa taýýarlanlar B. Çaryýarow, G. Ataýew). – Aşgabat, 1955.

129. Türkmen halk matallary. (Çapa taýýarlan N. Seýidow). – Aşgabat, 2005.

130. Türkmen halk matallary. (Toplanlar M. Sakali, A. Gowşudow). – Aşgabat, 1948.

131. Türkmen halk şahyrana döredijiligi. (Çapa taýýarlanlar A. Taýymow, B. Ahundow). – Aşgabat, 1956.

132. Türkmen halk ertekileri. (Düzenler A. Gowşudow, N. Kür-räýew, A. Taýymow). – Aşgabat, 1959.

133. Türkmen hüwdüleri. (Çapa taýýarlan B. Garryýew). Aşgabat-Krasnowodsk, 1948.

134. Türkmen galalary hakynda rowaýatlar. (Çapa taýýarlan B. Baýmyradow). – Aşgabat, 2004.

135. Türkmen matallary. (Çapa taýýarlan G. Gurbanow. – Aşgabat, 1962.

136. Türkmen nakyllary. (Çapa taýýarlanlar: B. Garryýew, M. Sakali, K. Osmanow). – Aşgabat, 1949.

137. Türkmen halk nakyllary. (Çapa taýýarlan M. Çaryýew). – Aşgabat, 2005.

138. Türkmen halk yrym-ynançlary. (Çapa taýýarlan G. Ylýaswa). – Aşgabat, 2005.

139. Türkmen nakyllary we atalar sözi. (Toplap, çapa taýýarlan G. Geldiýew). – Aşgabat, 2004.

140. Türkmen nakyllary we atalar sözi. (Toplap çapa taýýarlan K. Berkeliýew). – Aşgabat, 1983.

141. Türkmen şorta sözleri. (Çapa taýýarlan O. Çaryýew). – Aşgabat, 2004.

142. Türkmen toý aýdymlyry. (Çapa taýýarlanlar A. Oraztaganow, N. Abubekirowa). – Aşgabat, 1985.

143. Türkmen poeziýasynyň antologiýasy. (Düzüjiler: G. Garryýew, T. Durdyýew, D. Haldurdy). – Aşgabat, 1958.

144. Тысяча туркменских пословиц и поговорок. (Подготовка и перовод Б. Карриев, М. Сакали). – Ашхабад, 1945.

145. Творчества народов Туркменистана. (Перевод и составители Г. Карпов, Н. Лебедев). – Москва, 1936.

146. Warka-Gülşa. (Çapa taýýarlan N. Seýidow). – Aşgabat, 2005.

147. Ýedigenim ýedi ýyldyz. Birinji kitap. Hüwdüler, matallar, sana-waçlar, ýaňlytmaçlar. (Çapa taýýarlan A. Baýmyradow). – Aşgabat, 1989.

148. Ýedigenim ýedi ýyldyz. Ikinji kitap. Hüwdüler, matallar, sana-waçlar, ýaňlytmaçlar. (Çapa taýýarlan A. Baýmyradow). – Aşgabat, 1989.

149. Ýomaklar hem degişmeler. (Düzenler A. Kekilow, M. Kösä-ew). – Aşgabat, 1964.

MAZMUNY

HALKY KYSSALAR. ERTEKILER

Durmuşy ertekiler

Garybyň çerkeze gidişi.....	7
Akylly daýhan.....	11
Aýaz han.....	16
Gojanyň pendî.....	23
Garyp gojanyň akylly ogly.....	25

Haýwanlar hakyndaky ertekiler

Goýun bilen möjek.....	29
Pyşdyl, keýik we garga üçüsiniň dostlugy.....	31
Tilki bilen toty.....	32
Keýikler.....	33
Tazy we tilki.....	35
Möjekleri gorkuzan geçi we goýun.....	36

Jadyly ertekiler

Akpamyk.....	38
Mämmetjan.....	47
Körgarga.....	67
Ýartygulak.....	70
Hudaýberdi gorkak bilen tilki.....	75
Garybyň gyzy Güljahan.....	81
Böwenjik.....	91

Efsanalar

Akmaýanyň ýoly.....	95
Ýyl dawasy.....	96
Pyşbaga.....	97

Şeýtan «eşegi».....	98
Ussa guşuň minarasy.....	98
Baba Omaryň ölümi.....	100
Rowaýatlar	
Göwün gerek.....	102
Abdylla han galasy.....	103
Sarahs baba.....	104
Günde üç.....	105
Üç aý gijä galypsyňyz.....	105
Göroglynyň ölümi.....	106
Keymir Kör gelinlik gözleginde.....	107
Magtymguly – halkyň guly.....	109
Guşy gonanda tut.....	110
Orup gitdi.....	110
Söýli halan.....	110
Şorta sözler	
Ependi hakdaky şorta sözler.....	112
Aldarköse hakdaky şorta sözler.....	113
Myraly hakyndaky şorta sözler.....	114
Kemine hakyndaky şorta sözler.....	115
Japbaklar hakyndady şorta sözler.....	116
Şadessanlar	
Oguznama	
«Oguznamanyň» Aşgabat şäherinde saklanýan nusgasy (Bölekler)....	118
«Oguznamanyň» Gazan şäherinde saklanýan nusgasy (Bölekler).....	124
Gorkut ata (Bölekler)	
Döwhe goja ogly Däli Domrul boýuny beýan eder.....	131
Besediň Depregözi öldürdigi boýuny beýan eder.....	137
Görogly	
Göroglynyň döreýşi (Bölekler).....	147
Ar alyş (Bölekler).....	171
Kyrk münler (Bölekler).....	193
Dessanlar	
Hüýrlukga – Hemra (Bölekler).....	212

Şasenem – Garyp (Bölekler).....	219
Saýatly Hemra (Bölekler).....	252
Nejep oňlan (Bölekler).....	276
Türkmen halk döredijiligi boýunça temalar we soraglar.....	298
Edebiýatlar	
I. Ylmy edebiýatlar, okuw kitaplary we gollanmalar.....	304
II. Çeper edebiýatlar, halk döredijiliginden ýygyndylar, nusgalar.....	309

TÜRKMEN HALK DÖREDIJILIGI

II kitap

HALKY KYSSALAR, ŞADESSANLAR WE DESSANLAR

Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy

Düzüjiler: Amanmyrat Baýmyradow,
Hojamyrat Goçmyradow,
Gülruh Nuryýewa

Redaktor	<i>A. Hemidow</i>
Surat redaktory	<i>O. Çerkezowa</i>
Teh. redaktor	<i>O. Nurýagdyýewa</i>
Kompýuter bezegi	<i>P. Pürmyradow</i>
Neşir üçin jogapkär	<i>A. Mämmetjumaýew</i>

Çap etmäge rugsat edildi. 13.06.2017.

Möçberi 60x90 $\frac{1}{16}$, Edebi garniturasy.

Şertli çap listi. 20,0. Şertli reňkli ottiski 80,25.

Hasap-neşir listi 18,7. Çap listi. 20,0 Sargyt №. 3166. Sany 1050.

Türkmen döwlet neşirýat gullugy.

744000. Aşgabat. Garaşsyzlyk şaýoly, 100.

Türkmen döwlet neşirýat gullugynyň Metbugat merkezi.

744015. Aşgabat. 2127-nji (G. Gulyýew) köçe, 51/1.